

Varga Attila

A NATO művelet-végrehajtási szabályainak esszenciája¹

 A dolgozat célja a NATO válságkezelési műveletek során alkalmazott művelet-végrehajtási szabályok (Rules of Engagement – ROE) mibenlétének bemutatása a vonatkozó NATO doktrína főbb rendelkezéseinek megismertetése révén, a külföldi – elsősorban angol nyelvű – szakirodalom lényeges megállapításainak illusztrálásával. A dolgozat részletesen kitér a NATO művelet-végrehajtási szabályok jogi és nem jogi alapjaira, az ezen szabályok alkalmazásával kapcsolatos legfontosabb elvekre, valamint a ROE kialakításának, jóváhagyásának és végrehajtásának szabályaira.

Mióta a Magyar Honvédség alakulatai nemzetközi válságkezelő műveletekben vesznek részt, sokan sokféleképpen hivatkoztak a különböző műveletek végrehajtási szabályaira (Rules of Engagement – ROE²). Ezen előírások tényleges szerepét, lényegi mibenlétét, és főbb rendelkezéseit illetően azonban – átfogó, de egyben kellően részletes hazai elemző munka hiányában – mind a mai napig még a szűkebb szakmai kör is csak korlátozott információkkal rendelkezik. A tárggyal foglalkozó hazai publikációk hiányának egyik valószínűsíthető oka a misszió-specifikus ROE titokvédelmi minősítése, amely az adott katonai művelet eredményes megvalósítása érdekében feltétlenül indokolt³. Emellett fontos tényező, hogy az említett szabályok mindig egy

-
- 1 A jelen dolgozatban foglaltak több helyen a szerzőnek a témával kapcsolatos személyes álláspontját tükrözik, amelyek nem feltétlenül egyeznek a NATO vagy a JFC Naples hivatalos álláspontjával.
 - 2 A ROE fogalom általam használt fordítását érheti kritika. Megítélésem szerint azonban a magyar nyelvű szakirodalomban használatos megjelölések, mint pl. „harcérintkezési szabályok”, „harc alkalmazási szabályok”, „harc magatartási szabályok”, „fegyverhasználati (bevetési) rendszabályok”, vagy „fegyveres erőszak kezelésének szabályai” (ez utóbbit lásd az AAP-6 magyar nyelvű fordításában a HVK Haderőtervezési Csoportfőnökség 2000. évi kiadványaként) félreértésekre adhatnak okot a ROE tényleges mibenlétét illetően (részletesebben lásd alább a ROE meghatározása részt). Mindezekre tekintettel tehát a jelen dolgozatban – önkényesen – a „művelet-végrehajtási szabályok” terminust, illetve az egyszerűség kedvéért a „ROE” rövidítést használom.
 - 3 A ROE titokvédelmi minősítése minden esetben a konkrét politikai és műveleti körülmények függvénye, de általában a vonatkozó műveleti tervhez igazodik. Még ha azt a szélesebb körben történő tájékoztatás indokolta is tenné, a konkrét művelet-végrehajtási szabályok titokvédelmi minősítésének megváltoztatásához a ROE-t jóváhagyó legfelsőbb szintű szerv jóváhagyó döntése szükséges.

bizonyos művelethez igazodnak és tartalmuk műveletenként változik. Érthető tehát, hogy a speciális művelet-végrehajtási szabályok többnyire csak azok számára ismeretek, akik a műveletben részt vesznek. Megállapítható azonban, hogy valamennyi ROE-nak létezik egy közös, műveletektől független elvi bázisa, amelyek megértése nagyban hozzájárul a konkrét előírások betartásához és betartatásához.

A konkrét művelet-végrehajtási szabályok részletes elemzésére – az említett információvédelmi okok és a nyilvánvaló terjedelmi korlátok miatt – ezen dolgozat keretei között sem vállalkozhatok. Nincs azonban komoly akadálya annak, hogy a NATO jogi tanácsadók szemüvegén keresztül, az angolszász (főként az amerikai, brit és kanadai) joggyakorlat tapasztalatait is figyelembe véve⁴ megvizsgáljuk ezen szabályok hátterét és alkalmazásukkal kapcsolatos legfontosabb elveket. Fenti törekvést erősíti pl. az a NATO elvárás is, miszerint a NATO fegyveres erők minden olyan tagjának, akinek kötelessége lehet a fegyveres erő alkalmazása akár önvédelemből, akár a művelet céljának elérése érdekében, a művelet-végrehajtási szabályokra, valamint az azokkal összefüggő NATO doktrínákra vonatkozó megfelelő kiképzésben kell részesülnie⁵. Jelen dolgozattal tehát ehhez az elérendő célhoz kívánok legalább részben hozzájárulni.

A ROE meghatározása

A művelet-végrehajtási szabályok a katonai műveletek szükségszerű velejárói, amelyek mindenkor az aktuális politikai igényekhez és katonai szükségszerűségekhez igazodtak. A korai ROE-k egyik sokat idézett, klasszikus példája William Prescott tábornok híres mondata az 1775. június 17-i Bunker Hill-i csatában, amelyben utasította a katonáit hogy csak akkor lőjenek, ha már kellő távolságban van az ellenfél⁶. Ugyancsak egyfajta ROE-nak minősül a brit királyi haditengerészet Balti-tengeren hajózó flottájának kapitányai számára 1918-ban kiadott utasítás, miszerint „a balti-tengeri tartományok tengerpartjaitól távol tevékenykedő bolsevik katonákat ellenséges szándékúaknak kell tekinteni, és ennek megfelelően kell bánni velük”⁷.

A mai idők művelet-végrehajtási szabályai már sokkal cizelláltabbak és – fő szándék szerint – törekszenek kitérni a művelet valamennyi aspektusára olymódon, hogy megfelelő felhatalmazást adnak, illetve korlátokat állítanak fel⁸ a fegyveres erőknek

4 Mindez nem azt jelenti, hogy a jelen dolgozat szerzője a hivatkozott cikkek, tanulmányok tartalmával teljes mértékben azonosulni tud. Habár többségük a nemzeti ROE-t és az azzal kapcsolatos hazai eljárást részletezi, tapasztalataik, illetve a levont következtetések azonban sok esetben a NATO művelet-végrehajtási szabályaira is alkalmazhatók.

5 V.ö. MC 362/1 – NATO Rules of Engagement, Part I, Definition

6 „Don't one of you fire until you see the whites of their eyes”. (Idézetet lsd. LtCdr. Guy R. Phillips: Rules of Engagement: A Primer, II fejezet)

7 „A Bolshevik man-of-war operating off the coast of the Baltic Provinces must be assumed to be doing so with hostile intent and should be treated accordingly”. (Idézetet lsd. LtCdr. Guy R. Phillips: Rules of Engagement: A Primer, II fejezet)

8 A ROE által megfogalmazott tilalmak, korlátozások utasítást jelentenek a parancsnokok számára a megjelölt akció(k) végre nem hajtására. A felhatalmazások viszont a fegyveres erő felhasználásának, illetve az ezzel való fenyegetésnek azon kereteit jelölik ki, amelyekben belül a parancsnokok a katonai akciókat a misszió elérése érdekében végrehajthatják.

egy adott művelet során történő felhasználására, hozzájárulva ezáltal a misszió fő jellegének (nature of the mission) meghatározásához. Nem rögzítenek konkrét feladatokat, és nem adnak taktikai instrukciókat⁹, hanem a fegyveres erők (ide értve az egyéneket is) számára kiadott olyan utasításoknak, iránymutatásoknak (directives) minősülnek, amelyek meghatározzák azokat a körülményeket, feltételeket, műveleti intenzitást és módot¹⁰, amelyek alapján a fegyveres erő – még ha tevékenysége provokatívnak is tűnik – jogszerűen felhasználható, illetve bizonyos műveletek jogszerűen megvalósíthatók.¹¹ Különösen fontos tehát, hogy a parancsnokok megértsék a hatályban levő ROE által nyújtott felhatalmazásokat, illetve az abban foglalt korlátozásokat, tilalmakat¹². Ilyen korlátozások vonatkozhatnak meghatározott eszköz (fegyver) igénybevételére, illetve meghatározott módon történő alkalmazására, a fegyverhasználat bizonyos feltételekhez kötésére, vagy a célpontok kiválasztására.¹³

Egyértelművé kell azonban tenni, hogy a ROE esetében nem csupán megtámadási vagy védekezési szabályokról van szó (lásd határátlépés, tömegoszlatás, gyakorlatozás stb.) és különösen nem korlátozódnak ezen rendelkezések csak a fegyverhasználatra (lásd figyelmeztetés, kutatás, őrizetbe vétel stb.). Az ROE vonatkozásában ugyanis az „engagement” kifejezés magában foglalja az ellenérdekű (esetleg ellenséges) erőkkel szembeni elrettentés, károkozás vagy semlegesítés szándékával indított mindenfajta (tehát fegyveres és nem fegyveres) akciót, függetlenül attól, hogy milyen jellegű (pl. kollektív védelmi, béketámogató vagy szigorúan humanitárius válságkezelési) műveletben kell-e részt venni, és ténylegesen szükség van-e fegyverhasználatra, vagy fegyveres erőszak kezelésére.¹⁴

Szükséges kiemelni, hogy békeidőben, illetve a fegyveres konfliktus kialakulását megelőzően elrendelt műveletek során – az önvédelem kivételével – egyedül a ROE ad felhatalmazást a NATO fegyveres erők¹⁵ jogszerű alkalmazására, többnyire csak

9 A mindenkori parancsnok kompetenciájába tartozó kérdés annak eldöntése, hogy a kapott feladat eredményes végrehajtása érdekében hogyan használja fel leghatékonyabban a rendelkezésére álló eszközöket. A ROE-nak nem célja ezen döntési hatáskörbe való túlzott beavatkozás.

10 A ROE alapkérdései tehát: mikor, hol, ki ellen, milyen feltételek esetén, hogyan alkalmazható a fegyveres erő a megjelölt cél elérése érdekében?

11 Lsd MC 362/1, Part I, Definition. Megemlítendő, hogy ettől a meghatározástól lényegesen eltér egy másik NATO dokumentum (AAP-6, NATO Glossary of Terms and Definitions), 1973-ból származó, de még jelenleg is hatályos ROE definíciója, miszerint: „Directives issued by competent military authority which specify the circumstances and limitations under which forces will initiate and/or continue combat engagement with other forces encountered”.

12 A ROE tilalmak és korlátozások politikai (stratégiai) háttéréről a parancsnokok (legalábbis egy bizonyos szint alatt) nem mindig kapnak megfelelő tájékoztatást, kötelesek azonban feladataikat ezen korlátozásoknak megfelelően végrehajtani. Nem kétséges viszont, hogy a kellő tájékoztatás elősegítené a felsőbb szintű célok eredményes megvalósítását.

13 Mínthogy az ROE korlátozások lényegesen csökkenthetik a műveleti feladatok végrehajtásának szabadságát, szélsőséges esetben befolyásolhatják az egész művelet eredményességét. A túlzottan korlátozó ROE műveletre gyakorolt káros hatásairól részletesebben lsd. John G. Humphries: Operations Law and the Rules of Engagement in Operations Desert Shield and Desert Storm (Airpower Journal, Fall 1992)

14 V.ö. MC 362/1, Annex F (Definitions)

15 A NATO-erők alatt értelemszerűen az adott műveletben való részvétel céljából a NATO-nak alárendelt, vagyis NATO műveleti irányítás alá kerülő (NATO-led) nemzeti erőket is érteni kell.

védekező tevékenység kifejtésére. A fegyveres konfliktus kialakulását követően viszont már a „támadó szellemű” felhatalmazások is szerepet játszhatnak. Ilyenkor a ROE inkább már korlátozza fegyveres erő egyébként jogszerű használatát, összhangban a fegyveres konfliktusok jogával¹⁶. Különös figyelmet kell azonban fordítani arra, hogy a jóváhagyott művelet-végrehajtási szabályok – a nemzetközi jog által előírt korlátozásokon túlmenően – ne akadályozzák szükségtelenül a parancsnokokat abban, hogy feladataikat eredményesen megvalósítsák¹⁷, és az ahhoz szükséges katonai előnyt (military advantage)¹⁸ elérjék. A ROE engedélyeztetése során tehát törekedni kell a legfelsőbb szintű politikai iránymutatások megszerzésére, majd ezek alapján – amennyiben ez indokolt – a parancsnoki láncolatot keresztül megfelelő műveleti és taktikai szintű iránymutatásokat kell nyújtani.

A NATO művelet-végrehajtási szabályok alapjai

a) Nem jogi alapok

A művelet-végrehajtási szabályok kialakítását befolyásoló számtalan tényezővel kapcsolatban ki kell emelni, hogy a ROE tartalma nem elsősorban jogi kérdés, azt minden esetben a művelet jellege, vagyis a feladat teljesítésére kapott mandátum, illetve a végrehajtás során felmerülő műveleti szükségszerűségek határozzák meg.

Előljáróban megemlítendő, hogy a válságkezelő műveletekben való részvételkor – mértékadóként – a korlátozások elve érvényesül, amely befolyásolja a ROE kialakítását is, különös tekintettel a járulékos károkra (collateral damage), a művelettel elérni kívánt, illetve a válságrendezés utáni célokra, valamint a művelet és a végrehajtásában érintett szervek tevékenységének jogszerűségére.¹⁹ Ebből következően a ROE profil lényegesen függ attól, hogy milyen jellegű válságkezelési művelet végrehajtásáról van szó. Értelemszerűen másként kell fellépnie a fegyveres erőnek egy békekikényszerítő vagy egy humanitárius katasztrófa-elhárító művelet során. Kiindulópont tehát a feladat meghatározása és a szükséges feltételek megteremtése, amely körben a ROE a jogszerű feladat-végrehajtáshoz nyújt segítséget. Nem elfogadható, ha a ROE – műveleti körülmények által nem indokolt – megváltoztatásának kizárólagos célja az új feladatok „jogi alátámasztása”.²⁰

16 Ebben a situációban már a LOAC (Law of Armed Conflict) alkalmazandó, a feladatot végrehajtó NATO-erők tagjait pedig kombattánsoknak kell tekinteni.

17 Amint a túlságosan „szűk” (korlátozó) ROE folyamatos akadályt jelent a parancsnok(ok) számára feladatai(k) eredményes végrehajtásában, addig az indokolatlanul „tág” (megengedő) ROE a fegyveres erő széleskörű alkalmazására hatalmazza fel a parancsnokot, ami esetleg az eredeti konfliktus nem kívánt eszkalálódásához vezethet, veszélybe sodorva ezzel azon politikai (diplomáciai) célok elérést, amelyek érdekében a fegyveres erő eredetileg felhasználásra került.

18 „Katonai előny”-nek kell tekinteni a katonai művelettel elérni kívánt konkrét és közvetlen eredményt, amely megvalósítható támadó vagy védekező műveletek révén, a katonai cél legyőzése, megsemmisítése vagy semlegesítése érdekében. (Lsd. MC 362/1, F melléklet)

19 V.ö. US Army, Field Manuel, 100–23, Peace Operations, 35. old

20 Ahogy ezt a műveleti köznyelv angolul szemléletesen megfogalmazza: „Mission drives the ROE, not ROE drive the Mission”.

Ismert tény ugyanakkor, hogy a hadsereg a politikai célok megvalósításának egyik eszköze. Demokratikus körülmények között a fegyveres erő a politikai vezetés akaratához van kötve, tevékenysége felett a politikai kontroll érvényesül. A ROE-t ténylegesen kialakító katonai parancsnokoknak ezért minden esetben figyelemmel kell lenniük a politikai vezetők iránymutatásaira.²¹ Nem szerencsés azonban, ha a politikai vezetés átveszi a művelet katonai irányításának szerepét, túlzottan beavatkozva, esetleg korlátozva a szakmai szempontok érvényesülését és a professzionális végrehajtás lehetőségét.²² Az eljárás során tehát összhangba kell hozni a művelet teljesítésének (mission accomplishment) szakmai követelményét a különböző politikai megfontolásokkal, egyúttal biztosítani kell a fegyveres erők megfelelő védelmét (force protection) is.²³

Egy konkrét NATO művelet végrehajtási szabályait a művelet-tervezési folyamat során kialakított, és a parancsnoki láncolaton keresztül felterjesztett ROE igények alapján – végső aktusként – a NATO legmagasabb szintű politikai döntéshozó fóruma, az Észak-atlanti Tanács (North-Atlantic Council – NAC) Védelmi Tervező Bizottsága (Defence Planning Committee – DPC) hagyja jóvá. Emellett, a NAC/DPC a Katonai Bizottságon (Military Committee – MC) keresztül további politikai iránymutatásokat is nyújt a NATO illetékes stratégiai parancsnoka számára, melyek kijelölik a misszió teljesítésével elérni kívánt célokat, meghatározzák a fegyveres erő felhasználásának, vagy az ezzel való fenyegetésnek a kereteit, valamint olyan speciális műveletekre vonatkozó felhatalmazásokat tartalmaznak, amelyek egyéb körülmények között – pl. a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető válság hiányában – provokatívnak, esetleg agresszívnek minősülhetnek. A követendő politikai irányvonalak rövid szöveges megfogalmazása (Political Policy Statement – PPS) a misszió átfogó kontextusába helyezi a művelet-végrehajtási szabályokat, segítséget nyújtva ezzel a parancsnokoknak a változó szituációkhoz való alkalmazkodáshoz és a megfelelő válasz lépések megtételéhez. A misszió céljainak változásával természetesen a PPS is változhat, maga után vonva a korábban jóváhagyott ROE módosítását is.

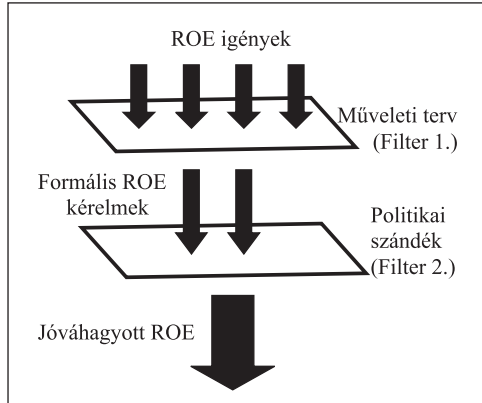
A PPS-t az ún. politikai indikátorok (Political Policy Indicators – PPIs) egészítik ki, amelyek meghatározzák a politikai helyzet változásának szándékolt irányát. A vonatkozó PPI lehet:

- a konfliktus kiterjedésének elkerülése, vagyis a NATO erők beavatkozásának korlátozása a célok eléréséhez legszükségesebb mértékre (pl. civilek kimene-kítése a konfliktusövezetből);
- a jelenlegi helyzet (status quo) fenntartása, vagyis az aktuális regionális egyensúly megőrzése, illetve destabilizáció esetén a korábbi helyzet visszaállítása (pl. ENSZ szankciók kikényszerítése);

21 Egyes vélemények szerint a ROE is egyike azon eszközöknek, amelyek révén a politikai vezetés ellenőrzést gyakorolhat a fegyveres erő tényleges felhasználása, működése felett. Vö. NATO Legal Deskbook, 2007, Draft, 134. oldal

22 Erre vonatkozó példákat lsd. LtCdr. Guy R. Phillips: Rules of Engagement: A Primer, II fejezet.

23 Erre a körülményre utal a következő idézet is: „ROE also serve as a reliable barometer, especially in military operations other than war, for gauging whether political goals and military means are properly synchronized”. (Lsd. Stephen A. Rose: Crafting the Rules of Engagement for Haiti, 226. oldal)

1. ábra. Az ROE igények szűrése

- felhatalmazás a fegyveres erők alkalmazására a status quo megváltoztatásához, egy jövőbeni, kedvezőbb stratégiai környezet elérése érdekében, elfogadva a válság esetleges kiterjedésének lehetőségét is (pl. az 1991-es öbölháború).

Jogi alapok

A NATO fegyveres erőinek alkalmazására vonatkozó felhatalmazás tehát elsősorban politikai döntés függvénye, amely a NATO legmagasabb szintű politikai grémiumától származik. Nem lehet azonban kérdéses, hogy a művelet-végrehajtási szabályoknak minden esetben a jog, ezen belül is elsősorban a nemzetközi jog talaján kell állniuk. Ide sorolandó mindenek előtt a fegyveres konfliktusok jogára vonatkozó joganyag (Law of Armed Conflict – LOAC), amellyel kapcsolatban *néhány fontos tényezőt ki kell kiemelni:*

- A LOAC a nemzetközi közösség túlnyomó többsége által kötelezőnek elfogadott joganyag, és mint ilyen, kölcsönösen alkalmazandó. Ezzel szemben a ROE – habár összhangban kell állnia a LOAC rendelkezéseivel, vagyis a ROE soha nem engedhet meg olyan akció végrehajtását, amely a LOAC szerint tilos lenne – egy konkrét fegyveres erő saját „játékszabályait” tartalmazza, megjelenítve egyúttal az érintett politikai-katonai vezetés arra vonatkozó elképzelését, hogy hogyan kívánja a missziót az adott körülmények között jogszerűen végrehajtani;
- A LOAC szabályait nemzetközi egyezmények²⁴ rögzítik, ezáltal viszonylag konstansnak mondhatók, a ROE ugyanakkor műveletenként eltérő, de – a körülmények szignifikáns megváltozása esetén – akár a művelet ideje alatt is változhat²⁵;

24 Ild. hágai és genfi egyezmények

25 „Each situation is different; therefore, a cookie-cutter process of determining ROE that work in all situations is impossible.” (Ild. William R. Hittinger: Rules of Engagement as a Force Multiplier, 14. old.)

- A LOAC imperatív szabályai minden körülmények között betartandók (még akkor is, ha az adott műveletre nem lenne ROE elfogadva, habár ennek valószínűsége elég csekély), megszegésük büntetőjogi felelősségre vonást eredményez. A ROE megsértése azonban önmagában nem jelenti a LOAC szabályainak megsértését is. Mindez következik abból is, hogy a ROE általában sokkal korlátozóbb, mint a LOAC általános szabályai.²⁶ A felelősségre vonás kérdése pedig a nemzeti jogrendszerek ROE-val kapcsolatos felfogása szerint alakul (erről részletesebben lásd alább a ROE jogi relevanciáját taglaló részt).

A ROE tartalmát egyéb nemzetközi jogi alapelvek is lényegesen befolyásolják. A nemzetközi jog ugyanis általánosság szintjén határozza meg a fegyveres erő jogszerű felhasználásának lehetőségeit²⁷, alapelvként rögzítve a nemzetek közötti viták békés rendezésének kötelezettségét, a be nem avatkozás elvét és a másik ország szuverenitásának tiszteletben tartását, egyben tilalmat állítva fel a fegyveres erővel való fenyegetésre, illetve a fegyveres erő egymással szembeni alkalmazására vonatkozóan²⁸. Ezen széles körben elfogadott alapelvekkel szemben, a fegyveres erő jogszerű felhasználását illetően kivételt jelentenek az egyéni vagy kollektív önvédelem,²⁹ valamint az ENSZ Biztonsági Tanácsának (BT) felhatalmazásával megvalósított műveletek.³⁰

Általánosságban megállapítható tehát, hogy – amennyiben nem önvédelemről van szó³¹ – a NATO műveletek nemzetközi jogi alapját az ENSZ BT vonatkozó határozatában foglalt mandátum³² jelenti. A művelet-végrehajtási szabályok vonatkozásában lényeges különbséget jelent, hogy a NATO erők az ENSZ Alapokmány melyik fejezete szerinti műveletben vesznek részt. Amennyiben a katonai művelet a VI. fejezet szerinti mandátumon alapul, a ROE sokkal korlátozóbb, és inkább a fegyveres erő passzív (védekező) felhasználását teszi csak lehetővé³³. Különösen ilyen esetekben a fegyveres erő szükségtelen vagy nem jogszerű alkalmazása alááshatja a válságkezelő NATO erők hitelét és elfogadottságát a helyi lakosság, a szemben álló felek, illetve a nemzetközi közösség körében. Kirívóan súlyos esetben a ROE figyelmen kívül hagyása hozzájárulhat az erőszakos cselekmények eskalálásához, ami végső

26 v.ö. The Military Commander and the Law, Rules of Engagement fejezet, 622. old

27 A fegyveres erő alkalmazására minden esetben csak a katonai szükségszerűség (military necessity), az arányosság (proportionality), valamint az emberiség (humanity) elveinek együttes figyelembe vételével kerülhet sor.

28 Lsd. ENSZ Alapokmány 2. Cikk (3) és (4) bekezdéseit.

29 Lsd. ENSZ Alapokmány 51. Cikk, Washingtoni Szerződés V Cikk stb.

30 Lsd. ENSZ Alapokmány VII. fejezet.

31 A Washingtoni Szerződés V. Cikkének életre hívására eddig egy esetben, az USA-t ért 2001. szeptember 11-i terrortámadás következtében került sor.

32 Az ún. Brahimi Jelentés külön felhívja a figyelmet a világos, megbízható és végrehajtható mandátum megfogalmazásának szükségességére, mert a nem kellő körültekintéssel megfogalmazott, illetve nem kellően koordinált mandátum körüli értelmezési különbségek magának a válságkezelési műveletnek az eredményességét veszélyeztetik. (v.ö. Report of the Panel on United Nations Peace Operations, (21 August, 2000, 10. old)

33 Ilyen passzív, nem elsősorban személyi vagy tárgyi sérülés okozására szolgáló eszközök lehetnek például a személyek v. járművek közlekedését korlátozó/akadályozó fizikai eszközök, illetéktelen személyek eltávolítása stb.

sonon ahhoz vezethet, hogy a válságkezelő erők maguk is a helyi konfliktus részévé válnak. Amennyiben viszont az ENSZ Alapokmány VII. fejezete szerinti mandátum teljesítéséről van szó, a ROE sokkal megengedőbb, és a misszió céljainak elérése érdekében nagyobb teret kaphatnak a fegyveres erő aktív (támadó) eszközei.

A megfelelő jogi alappal megindított műveletekkel kapcsolatban elvi élel kell rögzíteni, hogy a nemzetközi joggal egyébként összhangban lévő ROE végrehajtása sem lehet a vonatkozó nemzetközi jogi előírásokkal ellentétes³⁴. Tekintettel ugyanakkor arra, hogy nem minden releváns nemzetközi megállapodást ratifikált valamennyi NATO tagállam³⁵, minden erőfeszítést meg kell tenni annak biztosítása érdekében, hogy – összhangban a ratifikáló országok által vállalt kötelezettségekkel, de egyúttal a nem ratifikáló országok jogait is tiszteletben tartva – a NATO tagországok között egyetértés szülessen a katonai műveletek jogszerű kivitelezését illetően. Csak ily módon biztosítható ugyanis a sikeres művelet-végrehajtáshoz szükséges nemzetközi, illetve az egyes tagállamok részéről megnyilvánuló elvi és gyakorlati támogatás.³⁶

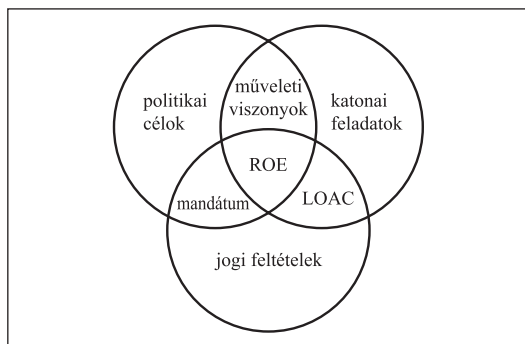
A nemzetközi jog előírásai mellett az egyes nemzeti jogok tovább korlátozhatják az adott nemzeti fegyveres erők felhasználását bizonyos katonai műveletekben, illetve meghatározott szituációkban. A nemzeti fegyveres erők „NATO alá rendélése” ugyanis nem jelenti azt, hogy az immár nemzetközi műveleti irányítás alá helyezett alakulatok saját nemzeti előírásaiktól teljesen függetlenné válnának. Habár idegen országban, nemzetközi együttműködés részeként tevékenykednek, ezzel összefüggő feladataikat a vonatkozó nemzeti szabályaikkal összhangban kell teljesíteniük. Megemlíthető emellett, hogy bármennyire részletesek legyenek is az alkalmazandó nemzetközi megállapodások vagy a vonatkozó NATO előírások, valamennyi részmozzanatra természetesen nem terjedhetnek ki. Ezekben az esetekben a nemzeti szabályozás magától értetődően alkalmazandó.

A nemzet-specifikus, illetve a közös misszióban résztvevő valamennyi alakulatra – nemzettől függetlenül – kötelező előírások kollíziója esetén, vagyis ha a tervezett műveleti igénybevétel (és így a műveletre elfogadott ROE) a nemzeti joggal konfliktusba kerülne, a műveletben résztvevő valamennyi államnak jogában áll a nemzeti jogrendszer által megkívánt korlátozásokat (caveat), felhasználási instrukciókat megfogalmazni, amelyekről a NAC/DPC-t, valamint a műveletet irányító stratégiai parancsnokot haladéktalanul tájékoztatni kell.

34 A NATO nemzetek saját felelőssége, hogy fegyveres erők tagjai a fegyveres konfliktusok jogára, valamint a katonai műveletek végrehajtását befolyásoló egyéb nemzetközi megállapodásokra vonatkozóan megfelelő képzésben részesüljenek.

35 Példaként említhető, hogy az USA nem részese a „Gyalogsági aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, illetőleg megsemmisítéséről” szóló, 1997. szeptember 18-án elfogadott Egyezménynek (kihirdetve az 1998. évi X. törvénnyel), amelyhez azonban a NATO tagállamok többsége csatlakozott. NATO műveletekben való USA részvétel esetén, az alkalmazandó fegyverek kiválasztása során az amerikai erőknek erre a körülményre különös tekintettel kell lenniük. (Műveleti példákát lsd. Air Force Operations and the Law, 270–271. old)

36 A ROE egyértelmű utalást („bizonyítékot”) jelent arra vonatkozóan, hogy a műveletben résztvevő államok mit tekintenek a jogszerű végrehajtás alapszabályainak. (v.ö. Adam Roberts & Richard Guelff: Documents of the Laws of War, 14. old)

2. ábra. A ROE tartalmát befolyásoló tényezők

Tipikus nemzeti korlátozásoknak tekinthetők az érintett alakulatok meghatározott műveleti területen kívüli alkalmazásának tilalma, vagy meghatározott műveleti feladatban (pl. tömegoszlatás) való részvételének tiltása, de találunk nemzeti korlátozásokat bizonyos feladatok végrehajtása során igénybe vehető eszközökre vonatkozóan is. Ugyanakkor, ezen korlátozások által kifejezésre juttathatók sajátos nemzeti érdekek, illetve a műveletben való részvétel politikai céljai is. Magától értetődő azonban, hogy ezen korlátozások nem lehetnek megengedőbbek, mint az adott művelettel kapcsolatban a nemzetközi fegyveres erők felhasználására vonatkozó szabályok.

A NATO ROE doktrína alkalmazása

A NATO katonai műveletek lebonyolításakor, az illetékes NATO parancsnoknak alárendelt valamennyi alakulat tevékenysége során a NATO művelet-végrehajtási szabályaira vonatkozó doktrína³⁷ irányelveit és eljárásait kell alkalmazni. Az ezen dokumentumban foglalt szabályok bármilyen típusú művelet, illetve katonai alakulat esetében irányadók. A doktrína szerint szükségessé válhat, hogy a parancsnokok – a művelet céljainak elérése érdekében – értelmező ROE iránymutatásokat adjanak ki, illetve tovább korlátozzák a fegyveres erő felhasználásának kereteit. Ezen iránymutatások azonban soha nem léphetik túl a NAC/DPC, illetve a felettes parancsnokság által a fegyveres erő felhasználására vonatkozóan meghatározott hatáskört.

Amennyiben különböző NATO parancsnokok irányítása alá tartozó, illetve NATO és nem NATO alakulatok működnek együtt³⁸, vagy hajtanak végre feladatot egymás műveleti területéhez közel, a stratégiai parancsnokságnak kell biztosítania, hogy ezen alakulatok ROE-ja – a műveleti kohézió és az erők optimális felhasználása érdekében – összeegyeztethető legyen, és arról az érintettek a vonatkozó NATO szabályok szerint megfelelő tájékoztatást kapjanak.

37 MC 362/1

38 Esetenként a NATO erőknek ENSZ, EU, vagy más nemzetközi, esetleg nemzeti parancsnokság alárendeltségébe tartozó alakulatokkal is együtt kell működniük.

Egyéb elvek a művelet-végrehajtási szabályokban:

- Habár a béketámogató műveletek érdekében kiadott ROE támadó jellegű tevékenységre is felhatalmazást adhat, minden ésszerű erőfeszítést meg kell tenni annak érdekében, hogy a kialakult helyzet a fegyveres erő használata nélkül is kontrollálható, esetleg befolyásolható legyen. Amennyiben tehát van arra idő és a körülmények is lehetővé teszik, a feltételezett ellenséges alakulatokat figyelmeztetni kell, és lehetőséget kell biztosítani erőik visszavonására, illetve a fenyegető akciók abbahagyására. Előbbiek sikertelensége esetén viszont egyértelművé kell tenni, hogy a NATO alakulatok meg fogják tenni a szükséges lépéseket. Ezen alapelv érvényesülése érdekében a helyszínen levő parancsnoknak tekintetbe kell vennie mindazon eszközöket, amelyek fegyveres erő tényleges alkalmazása nélkül is az ellenséges alakulatok figyelmeztetésére szolgálhatnak.
- Amennyiben a fegyveres erő alkalmazására kerül sor, az nem haladhatja meg a konkrét feladat megvalósításához, illetve a teljes misszió céljainak eléréséhez szükséges mértéket. Hangsúlyozandó, hogy a „use of minimum force” elve – végső esetben – halálos erő alkalmazását is lehetővé teszi, de csak amennyiben a cél eléréséhez ez szükséges, vagyis ha ennél enyhébb fokozatú erő alkalmazásával a kívánt cél nem érhető el. Az elv megfelelő alkalmazása tehát az adott szituáció alapos mérlegelését, és (feltéve hogy a körülmények ezt lehetővé teszik) az enyhébbtől a súlyosabb következményekkel járó erő fokozatos alkalmazását igényli. Minden esetben korlátozni kell tehát az alkalmazott fegyveres erő mértékét, intenzitását és időtartamát a kijelölt célok eléréséhez szükséges szintre.
- Kifejezett ellenkező parancs hiányában a tevékenységükben erőszakosan akadályozott NATO erőknek a lehető legteljesebb mértékig folytatniuk kell a műveletek végrehajtását a kijelölt célok elérése érdekében. E körben minden erőfeszítést meg kell tenniük a mozgási szabadságukat korlátozó ellenséges tevékenység leküzdésére. Ugyanakkor, elsősorban a békeidejű műveletek (pl. humanitárius segítségnyújtás) során a NATO alakulatoknak el kell kerülniük az olyan jellegű akciókban való részvételt, amelyek provokatívnak, esetleg agresszívnek minősülnek. Amennyiben viszont az ellenséges akadályozó tevékenység leküzdése céljából ilyen típusú akció kivitelezése mégis szükségessé válik, az erre vonatkozó felhatalmazást a művelet-végrehajtási szabályoknak tartalmazniuk kell.
- Rendfenntartási, illetve rendőrségi feladatok teljesítése, vagyis a civil (nem katonai) jog érvényesülésének kikényszerítése – alapelveként – nem feladata a NATO erőknek. A NATO által irányított katonai műveletek során azonban előfordulhatnak olyan esetek, amikor – a vonatkozó nemzetközi (pl. ENSZ) mandátumra tekintettel a NAC által adott kifejezett utasítás alapján – a NATO alakulatoknak hagyományos rendfenntartási feladatok végrehajtásában is részt kell venniük. Ilyen – kivételes – esetekben a NATO erők részvételének mértékét a NAC/DPC az általa kiadott politikai iránymutatásokban, a NATO stratégiai parancsnoka pedig a műveleti tervben (OPLAN) és a művelet-végrehajtási szabályokban határozza meg.

A ROE kialakításának, jóváhagyásának és végrehajtásának szabályai

A konkrét művelet-végrehajtási szabályok kezdeményezését a misszió megvalósítására kapott feladatok, a várható műveleti körülményekhez igazított részletes műveleti terv, valamint az aktuális válsághelyzetből adódó katonai szükségszerűségek inspirálják. A művelet tervezési folyamatában a szükségesnek tartott ROE kérése többnyire a vonatkozó műveleti terv (Operational Plan – OPLAN) kidolgozásával és engedélyeztetésével egyidejűleg már megtörténik³⁹.

A realitásoknak megfelelő művelet-végrehajtási szabályok kialakításához elengedhetetlen, hogy a ROE kérelem (ROEREQ) megfogalmazásában a parancsnoki hierarchia valamennyi szintjének képviselői tevékenyen részt vegyenek. A szükségszerűség abból a tényből következik, hogy míg az alacsonyabb parancsnoki szinteken közvetlen információk állnak rendelkezésre a csapatok képességeit és az alkalmazandó eszközök hatékonyságát illetően, addig a magasabb parancsnoki szinteknek már tekintettel kell lenniük a művelet stratégiai céljaira, politikai/diplomáciai vonatkozásaira is.

A ROE megfogalmazásánál az alábbiakat feltétlenül figyelembe kell venni:

- a) A művelet-végrehajtási szabályoknak nem célja a műveleti stratégia, illetve az egyes doktrínák megismétlése. Az alárendelteknek szánt átfogó iránymutatások közlésére más jellegű dokumentumok is a parancsnok rendelkezésére állnak.
- b) Szükségtelen, hogy a ROE megismételje a fegyveres konfliktusok jogára vonatkozó rendelkezéseket. Habár a parancsnok felhívhatja a figyelmet a LOAC bizonyos területeire (pl. kulturális javak védelme), a ROE-nak nem kell részletesen idéznie az ún. hágai és genfi jog szabályait.
- c) A művelet-végrehajtási szabályok és a részletes taktikai utasítások egymást egészítik ki. A ROE a fegyveres erő használatára vonatkozó irányelveket, illetve az igénybevétel korlátait jelöli meg, de részletes taktikai utasításokat általában nem tartalmaz.⁴⁰
- d) Habár bizonyos fegyvertípusok használata speciális biztonsági szabályok betartását is szükségessé teszi, a ROE-nak nem kell külön kitérnie a fegyverhasználattal kapcsolatos biztonsági előírásokra.
- e) A művelet-végrehajtási szabályoknak alkalmasnak kell lenniük arra, hogy akár váratlanul kialakult stressz-helyzetben is gyorsan alkalmazásra kerüljenek. Ennek feltétele, hogy a ROE ellentmondásoktól mentes, érthető, megjegyezhető és végrehajtható legyen.⁴¹ Habár szabályokról van szó, kerülendő a bonyolult kifejezések használata. Speciális rendeltetéséből adódóan a ROE-nak mind az egyes alakulat, mind a teljes misszió vonatkozásában értel-

39 A ROE engedélyeztetése az OPLAN jóváhagyási folyamatától elkülönült eljárásban is történhet, fontos azonban, hogy a ROE kialakítása a vonatkozó műveleti terv kidolgozásával illetve felülvizsgálatával párhuzamosan, azt figyelembe véve történjen.

40 Taktikai utasításokat a ROE csak annyiban tartalmaz, amennyiben ez a fegyveres erő igénybevételi szabadsága korlátozásához feltétlenül szükséges.

41 „ROE should be written for field use, not CNN consumption” (Izd. Stephen A. Rose: *Crafting the Rules of Engagement for Haiti*, 226. oldal)

mezhetőnek kell lennie, ugyanakkor át kell fognia a feltételezhető műveleti körülmények széles skáláját. A jól megfogalmazott ROE tehát egyaránt magában foglalja a várhatóan előforduló műveleti viszonyokat és a feladatot teljesítő katonának szóló útmutatásokat is.⁴²

Az adekvát művelet-végrehajtási szabályok megfogalmazása érdekében:

- a) elemezni kell a művelet tervezésével kapcsolatos előzetes parancsokat (warning order), iránymutatásokat (initial guidance, commander's intent) és a felsőbb parancsnoki szinteknek – a végrehajtandó műveletre vonatkozó – prognózisait;
- b) figyelemmel kell lenni a hatályban lévő, vonatkozó nemzetközi megállapodásokra, különös tekintettel a többnemzetiségű részvételre;
- c) célszerű felhasználni a felsőbb parancsnoki szintek által már elfogadott, „működő” ROE példákat;
- d) át kell tekinteni a vonatkozó, állandó műveleti eljárási szabályokat (standard operating procedures – SOP), illetve az ezen SOP-kban esetleg található általános (generic) ROE mintát;
- e) a misszió lényegének, a művelet koncepciójának, és az alárendelt alakulatok várható feladatainak meghatározása érdekében elemezni kell a műveleti tervet (OPLAN), illetve annak valamennyi releváns mellékletét;
- f) tanulmányozni kell a fegyveres erő alkalmazását is magában foglaló, támogató terveket (support plans), pl. tűztámogatás;
- g) felül kell vizsgálni a koordinálási utasításokat, illetve az ellenőrző intézkedéseket;
- h) be kell szerezni a lehető legtöbb információt a várható fenyegetésről, az ellenség eszközeiről és taktikájáról (módszereiről);
- i) különös tekintettel kell lenni az önvédelem jogának gyakorlására, azzal kapcsolatos eltérő értelmezésekre;
- j) figyelembe kell venni az együttműködő nemzetek eltérő nemzeti szabályait, illetve ROE végrehajtásával kapcsolatos – már ismert – nemzeti korlátozásokat;
- k) külön elemezni kell az egyes fegyvertípusok alkalmazásával, vagy bizonyos célpontok kiválasztásával kapcsolatos korlátozásokat, emellett ki kell emelni azokat a körülményeket, amelyek a LOAC szabályainak alkalmazásával függenek össze.⁴³

A véglegesített ROE kérelmet, az egyes szabályok részletes indoklásával együtt az illetékes stratégiai parancsnokság terjeszti fel jóváhagyásra a NAC/DPC-hez, amely döntéséről a kérelmező stratégiai parancsnokságot formális ROE jóváhagyási üze-

42 James Chambers tábornok, a 17. US Air Force egykori parancsnoka által megfogalmazott hármas ismérv szerint a jó ROE: a) egyszerű (simple) – a feladat végrehajtása során a katonáknak számtalan körülményre tekintettel kell lenniük, ezért a bonyolult szabályok megfogalmazása több kárt okoz, mint hasznot; b) egységes (seamless) – lehetőség szerint kerülni kell a kivételeket, illetve a különböző alakulatokra, fegyvernemekre, vagy nemzetekre vonatkozó külön szabályokat; c) átlátható (transparent) – érthetővé kell tenni, miért van szükség az adott szabályra, amely segíti a szabályok elfogadását (v.ö. Air Force Operations and the Law, 278. old)

43 v.ö. LtCdr. Guy R. Phillips: Rules of Engagement: A Primer, VI. fejezet. B bekezdés 1. pont)

netben (ROEAUTH) tájékoztatja. Ezt követően a stratégiai parancsnokság a jóváhagyott művelet-végrehajtási szabályokat külön ROE végrehajtási üzenetben (ROEIMPL) részletezi.

A művelet ideje alatt a ROE-nak – a körülmények által lehetővé tett mértékig – konstansnak kell maradnia. A művelet-végrehajtási szabályok túl gyakori változása ugyanis félreértésekre adhat okot a feladatot teljesítő állomány körében. Ugyanakkor, a műveleti körülményekben bekövetkező lényeges változás (ide értve a politikai viszonyokban bekövetkező szignifikáns fordulatot is) esetén indokolt lehet a hatályos ROE megváltoztatásának kezdeményezése, majd az új szabályok jóváhagyása után azok haladéktalan megismertetése az alárendeltekkel.⁴⁴

Az illetékes parancsnok a felettes szerv által jóváhagyott ROE keretei között rendelkezik döntési szabadsággal, amely magában foglalja azt a jogot is, hogy bizonyos szabályok végrehajtásának engedélyezését a saját hatáskörében tarthatja, vagy – egyfajta hatáskör-delegálás révén – a végrehajtás mikéntjének meghatározását valamely alárendelt parancsnok hatáskörébe utalja. Amennyiben a felettes parancsnok a korábban engedélyezett ROE-t visszavonta vagy korlátozta, az érintett parancsnokok kötelessége az alárendeltjeik számára kiadott utasításaik haladéktalan módosítása. Ugyanakkor, az érintett parancsnokok felelőssége marad annak biztosítása is, hogy a nekik alárendelt személyi állomány a ROE-t egységesen értelmezze,⁴⁵ és annak keretein belül hajtsa végre feladatát, illetve az alakulatok a fegyveres erejüket olyan mértékben használják, amely az adott körülmények között jogszerű.

A NATO ROE doktrína megengedi az ún. „alvó” művelet-végrehajtási szabályok (dormant ROE)⁴⁶ kidolgozását is, amely lehetővé teszi a stratégiai parancsnokság számára a tervezést, a parancsok előkészítését és a kiképzést. Az „alvó” ROE-t is a NAC/DPC hagyja jóvá, de csak bizonyos körülmények bekövetkezése esetén léphet hatályba. Azokat a körülményeket, amelyeknek következtében a „dormant ROE” végrehajthatónak nyilvánítható, részletesen és objektív módon kell meghatározni. A NAC/DPC ugyanakkor olyan határidőt/eseményt is megjelölhet, amelynek bekövetkezése után a „dormant ROE” már nem hajtható végre. Ennek megtörténtéről a stratégiai parancsnokság az MC-n keresztül haladéktalanul tájékoztatja a NAC/DPC-t.

* * *

44 A műveleti körülmények drasztikus megváltozására, és – ebből következően – a ROE jelentős módosításának szükségességére példaként lsd. a Bejrut-i Nemzetközi Repülőtér 1983-as bombázását, illetve annak előzményeit. (v.ö. LtCdr. Guy R. Phillips: Rules of Engagement: A Primer, V. fejezet, D. pont)

45 A különböző ROE értelmezések veszélyeire Woodward admirális (a Falklandi háború idején az Egyesült Királyság fegyveres erői parancsnoka) is figyelmeztetett, amikor visszaemlékezéseiben így fogalmaz: „Meanwhile I shall have to amplify the ROE so that all the Commanding Officers can know what I’m thinking, rather than apply their own interpretation, which might range from „Ask them for lunch” to „Nuke ‘em for breakfast” (...) In any case I had two senior commanders, (...) who were basically reading them [ROE] entirely differently, and I reckoned they, and no doubt others, needed advice as to how we were expected to behave during those vital first exchange.” (Idézi: LtCdr. Guy R. Phillips: Rules of Engagement: A Primer, IV. fejezet)

46 A „dormant ROE” különösen a gyorsan változó műveleti viszonyok között hasznos, amikor a NAC/DPC-nek a katonai műveletek természet szerűen bizonytalan körülményeire is tekintettel kell lennie.

A téma aktualitását és fontosságát bizonyítja, hogy a NATO – a valós idejű műveletek, illetve a különböző szintű gyakorlatok során szerzett tapasztalatokkal szembe-sülve – kiemelt figyelmet kíván szentelni a ROE oktatásának, és az azzal kapcsolatos ismeretanyag minél szélesebb körű terjesztésének.

Amint a leírtakból kitűnik, a Rules of Engagement sok tényezőt foglal magába, a jogitól a technikáig, a taktikaitól a stratégiáig⁴⁷. A művelet-végrehajtási szabályok fontossága abban rejlik, hogy a fegyveres erők tevékenységére vonatkozó konzisz-tens, érthető és hivatkozható szabályrendszert alkot. A ROE segítséget nyújt a politi-kai (diplomáciai) és katonai törekvések szinkronba hozásában, és lehetővé teszi a fegyveres erők tevékenységének megértését, tervezését és a fő célokhoz igazítását. A ROE-nak minden esetben összhangban kell lennie a vonatkozó műveleti tervvel, és bármilyen változás csak a jóváhagyott műveleti terv eredményes megvalósítása érdekében indokolható.

Rögzíteni kell azonban, hogy a ROE – végső soron – a „parancsnokok szabálya”, amelyet viszont a misszióban résztvevő katonáknak kell alkalmazniuk. A részletes szabályok – még a beavatkozás előtt történő – kialakításához tehát alapos körültekintésre, a lehetséges szituációk gondos számba vételére van szükség.

FELHASZNÁLT IRODALOM

MC 362/1 – NATO Rules of Engagement, 23 July 2003

AAP-6(2007) – NATO Glossary of Terms and Definitions

Operational Law Handbook, 2006 (International and Operational Law Department, The Judge Advocate General's Legal Center and School, US Army, Charlottesville, Virginia)

Air Force Operations and the Law, A Guide for Air and Space Forces (The Judge Advocate General's Department, United States Air Force, 2002)

ENSZ Alapokmány

Észak-atlanti Szerződés, Washington (1949)

NATO Legal Deskbook, 2007. (Draft)

US Army Field Manual, 100–23, Peace Operations (Headquarters, Department of the Army, December 1994)

Adam Roberts & Richard Guelff: Documents of the Laws of War (Oxford University Press, 2000)

The Military Commander and the Law, The Judge Advocate General's School, United States Air Force, (<http://milcom.jag.af.mil>)

LtCdr. Guy R. Phillips: Rules of Engagement: A Primer (The Army Lawyer, 1993 July, DA PAM 27-50-248)

Stephen A. Rose: Crafting the Rules of Engagement for Haiti, International Law Studies, 72. (1998), The Law of Military Operations – Liber Amicorum Professor Jack Grunawalt (Naval War College Press, Newport, Rhode Island)

William R. Hittinger: Rules of Engagement as a Force Multiplier, CSC 2000,

(<http://www.smallwarsjournal.com/documents/hittinger.pdf>)

Report of the Panel on United Nations Peace Operations, UN Doc A/55/305-S/2000/809 (21 August, 2000)

(http://www.un.org/peace/reports/peace_operations)

A válságreagáló műveletek elmélete és gyakorlata a 21. században (ZMNE Elektronikus Jegyzet, 2004.)

(<http://www.zmne.hu/tanszekek/kvt/jegyzethu.html#h>)

47 „Rules of Engagement involve many factors, from the legal to the technical, and from the tactical to the strategic.” (Izd LtCdr. Guy R. Phillips: Rules of Engagement: A Primer, VI. fejezet. B pont)

Koller József

Helikopterek alkalmazása az aszimmetrikus hadviselés korában

A helikopterek napjainkban történő alkalmazásával kapcsolatos téma megírásával segítséget kívántam nyújtani, abban, hogy tisztábban lássuk a szállító- és harcihelikopterek helyzetét itthon és külföldön egyaránt. Bátorkodtam ezt azért megtenni, mert munkám kapcsán a lehető legközelebről éreztem a nehézségeket és sikereket, akár mint a harcihelikopter zászlóalj parancsnoka, vagy a Szolnoki Helikopter Bázis parancsnokhelyettese. A tanulmányban igyekeztem beépíteni külföldi tapasztalataimat, valamint a témában megjelent legfrissebb doktrínális és technikai adatokat azért, hogy az olvasót ellássam a megfelelő kép kialakításához szükséges információkkal.

Tíz évvel ezelőtt a katonai doktrínákba bekerült a légimozgékonyság. A tudatosan támadó célra épített harci helikopterek legújabb generációjának fejlett elektronikai és fegyverrendszere új lehetőségeket ígért a hagyományos erőkkal szembeni hadviselésben. Ezeket kihasználva a jövő gyorsreagáló földi erők helikopterek fedélzetén szállított támadóerőkből és oltalmazást végrehajtó harci helikopterek alkalmazásából állnak. A gyors mozgás képessége és a pusztítás hatékonysága mellett azt is célul tűzték ki, hogy a szállító- és harci helikopterek digitális rendszerei nagysebességű adatátviteli képességgel is rendelkezzenek, és elérhetőek legyenek a gépek még akkor is, amikor ellenőrizetlen vagy ellenséges területen foglalnak el pozíciót. A kapott információk alapján földi folyosókat nyithatnak meg, majd azokat biztosíthatják, így a támogató földi erők képesek lennének a kialakult helyzet megszilárdítására.

Új helikopter alkalmazási eljárások és képességek kialakítása és bevezetése

A jelenleg szolgálatban álló helikopterekkel szemben támasztott követelményeket még a hidegháború idején alakították ki és fektették le. A világ azonban nem állt meg, a szállító- és harci helikopterek képessége olyan folyamatos változáson, fejlődésen ment keresztül, hogy napjainkra, az aszimmetrikus hadviselés körülményei között, a XXI. század elvárásainak megfelelően alkalmazhatókká váltak az egyébként nem erre szánt helikopterek.

A sokféle, az imént említetthez hasonló teória jelent meg a helikopterek alkalmazásával kapcsolatban. Elfogadott egységes vélemény és tapasztalat, (az afganisiz-

táni és iraki missziók bebizonyították), hogy a *helikopterek alkalmazása nélkül sikert nem lehet elérni. A szállító- és harci helikopterek tekintetében nemhogy a kivonás gondolatával kel-
lene foglalkoznunk, hanem figyelembe véve a szövetséges országok missziós tapasztalatait, és
fejlesztési törekvéseit, inkább időben lépni kellene a beszerzés, a modernizáció irányába.*

A biztonságpolitikai helyzet, a kétpólusú vilárendszer megszűnésével, megváltozott. Mindenki előtt világos, hogy a 90-es években, miután új kihívások jelentek meg, a Magyar Honvédség képességeinek megváltoztatása szükségszerű volt. Viszont kevesen tudják azt, hogy a helikopteres repülés területén legalább ekkora mérföldkő volt a hazánkban hosszú évekig működő két, helikopteres alakulat összeolvasztása. Megváltozott a helyszín, a körülmények, a hajózóállomány létszáma és átlagéletkora. Nagy létszámban távoztak olyan pilóták (főleg oktatók), akik életkorukból és szolgálati idejükéből kifolyólag megtehették. A mai napig csodálattal gondolunk vissza azokra a 3000–4000 órát repült oktatókra, akik kimagasló repülőtechnikájukkal ámulatba ejtették a fiatal pilótákat. A lehető legmagasabb szinten hajtották végre a műrepülést, az útvonalrepülést és a műszerek szerinti repülést. Főleg erre a három feladat típusra épült az a kiképzési utasítás, amit még a volt orosz nyelvű szabályzatból fordítottak vissza és az abban meghatározottak szerint, változtatás nélkül 30 évig repültek pilótáink¹.

Szerencsére mindkét alakulatnál maradt tapasztalt, több ezer órát repült oktatók és jelentős létszámban elkötelezett, hivatástudattal rendelkező, jó képességű, több nyelven beszélő fiatal hajózó. A megalakult új ezrednél mindenkit a tenni akarás, a szabályok tisztelete, a stabil morális helyzet és az új feladatok iránti nyitottság jellemmez. Az új helyen, Szolnokon együtt dolgozhatnak pilótáink a laktanyán belül települő szárazföldi alakulatokkal.

A fiatal állomány, a jól képzett és modern gondolkodású parancsnokokkal együtt, új felfogásban kezdte végrehajtani a rendeltetésből adódó feladatokat. Nagy hangsúlyt fektettek a szárazföldi csapatokkal történő együttműködésre, a speciális feladatok végrehajtására. Az állomány már nem csak a jó öreg HHKU–77 Helikopter Harckiképzési Utasításban előírtakra koncentrált, hanem a NATO és főleg az USA által kiadott, érvényben lévő szabályzókra és utasításokra. Áttértek az angol nyelvű rádiózásra, NATO-eljárásokat kezdtek alkalmazni, hogy bármelyik pillanatban illeszthetőek legyenek egy többnemzeti alkalmi harci kötelékbe.

A gyakorlatokon a speciális erőkkel együtt különleges műveleti feladatokat hajtottak végre. Számos külföldi küldöttséget ejtett ámulatba az a képesség-bemutató, amelyben a szárazföldi erőket szállítóhelikopterek juttatták ki az elképzelt terroristák fészke mellé, közben harci helikopterek oltalmazták és védtek a területet. A néhány perces gyors művelet végrehajtását követően „kiemeléssel”² hagyták el a helyszínt a különleges erők.

1 Re–379 HHKU–77 Helikopter Harckiképzési Utasítás az alapoktól (az iskolakör repüléstől) juttatja el a kiképzendő állományt a bonyolult idős oktatói és harcászatiag bevethető (CR – Combat Ready) szintig, több mint 500 feladaton keresztül. Az utasítás feladatainak lerepülése 3–5 évet vesz igénybe.

2 Szőlőfürt szerűen rákapcsolódnak a helikopter alján kilógó kötélbe a katonák, majd néhány másodperc alatt levegőben van mindenki és ezzel együtt biztonságos távolságban (NATO elnevezése: Spice rope).

Folytatva az újonnan kialakított képességeket, a harci helikopterek többcélúságukat bizonyítva először hajtottak végre külső súllyal feladatokat 2006 decemberében. Terepjáró eszközöket szállítottak, különleges műveleti erőket juttattak ki és emeltek ki szárazföldön és vízen. Európában Magyarország volt az első nemzet, amely külső súlyos feladatokat hajtott végre MI-24 típusú helikopterrel. Napjainkban vették át a feladat végrehajtását a lengyelek és a csehek. Mi tettük egyértelművé tehát, hogy MI-24-es típusal is lehet tűzoltási feladatokat végrehajtani. A helikopter aljára függesztett víztartályban (bambi bucket) 1500–2000 liter vizet tud szállítani és kijuttatni a tűz fészkébe néhány perc alatt. Jó érzés volt hallani nyugdíjas pilótáinkat a múlt évben megtartott első helikopteres találkozón. Amikor a MI-24-es első kísérletre eloltotta a tüzet, azt mondták: „Ha filmen láttuk volna ezt a jelenetet, biztosan arra gyanakodtunk volna, hogy montage. Ügyesek vagytok fiúk, most már nyugodtak vagyunk.”

A továbbiakban tekintsünk át néhány fontosabb képességet, harci alkalmazási eljárást, amelyekkel a jövő hadviselésben leginkább számolhatunk.

□ A harci helikopter vezetők részére új feladatként jelentkezett a *kutatás-mentési és harci kutatás-mentési feladatok ellátása*. A hatalmas belső térrel rendelkező szállítóhelikoptereken kényelmesen el lehet helyezni a NATO STANAG-ben előírt eszközöket, de hogyan lehet mindezt és a kiszolgáló személyzetet, orvost, ejtőernyőst, felszereléseket elhelyezni a MI-24-es – egyébként 8 fő elhelyezését biztosító – utasterében. A szakemberek megoldották a problémát. Olyannyira, hogy a 2006-os árvizek idején, ahol a katasztrófa megelőzése céljából minden MI-8-asra és MI-17-esre szükség volt, a MI-24-esek látták el a kutató-mentő szolgálatot. A harci kutatás-mentés (CSAR)³ megvalósításában is jelentős előrelépéseket tettünk. A szakemberek szerint főleg a tengeren túli álláspont szerint, csak az Amerikai Egyesült Államok hadereje képes a CSAR-t, mint komplex feladatot sikeresen és hatékonyan végrehajtani.

□ Újabb területek a helikopterek igénybevételére: *A különleges műveleti erők kijuttatása*, feladattól függően igényli az ejtőernyős ugrás végrehajtását. Szintén elsőként Európában, 2007-ben kidolgoztuk a harci helikopterből történő ejtőernyős ugrás módszerét és végre is hajtottunk több ugrást. Felemelő érzés volt a harci helikopter pilótájaként átélni ezeket a történelminek számító pillanatokat⁴, de tudni kell azt is, hogy hosszú hónapok felkészülése – feladat kidolgozása, a repülés-biztonsági vizsgálat, és jóváhagyatása – előzte meg a néhány perces feladatot. Ezt a procedúrát kötelező minden új feladat végrehajtása előtt elvégezni.

□ *A kiképzési és harci alkalmazási feladatokat is át kellett alakítani*, a kor igényeinek megfelelően. Jelenleg a régi, de még érvényben lévő HHKU-77 utasítás feladataiból csak a repülési jártasság fenntartásához szükséges, minimális mennyiséget hajtja végre a

3 CSAR – Combat Search and Rescue – Harci kutatás-mentés

4 Az ejtőernyő dobási feladat, reptér fölött kb. 15 percet vesz igénybe. Az ötödik felszállásban maximális emelkedési sebességet használva 57 másodperc alatt dobási magasságba kerültem, köszönhetően a MI-24-es teljesítmény tartalékának (~4500 lóerő).

hajózállomány. A kiképzésben a fő hangsúlyt a rendeltetésből adódó hadműveleti feladatok végrehajtására helyeztük.

A később említésre kerülő közvetlen légi támogatási (CAS⁵) feladatokat már 2001-ben kezdtük repülni. Talán ez a feladat volt az első, amit NATO-elveknek megfelelően hajtottunk végre. A kevés repülési idő és egy sajnálatos katasztrófa háttérbe szorította az ilyen jellegű feladatok gyakorlását. A 2008-as év egyik hangsúlyos feladata lesz a közvetlen légitámogató feladat felelevenítése és gyakorlása a NATO-eljárásoknak megfelelően. A később említendő nemzetközi kitekintésben – külföldi szakértők véleményére alapozva – külön hangsúlyt kívánunk fektetni a CAS jelentőségére.

□ *A terrorizmus elleni harc területén nem mondunk újat azzal, hogy a terrorizmusnak számtalan eszköze és módszere van. A legnagyobb veszélyt a „piszkos bombák”, az ellenőrizetlen sugárzó anyagok kereskedelme, a nukleáris és tömegpusztító fegyverek alkalmazása jelenti. Rengeteg megoldást dolgoztak ki a szakemberek, de a leghatékonyabb és leggyorsabb minden bizonnyal a légi sugárfelderítő konténer alkalmazása. A konténer hordozója a MI–24-es helikopter. Ideális platformja a konténernek, ugyanis hermetikus kabinnal építették, ami egyedülálló a maga nemében. Akár vegyileg szennyezett terület fölé is képes berepülni, mivel levegőrendszere aktív szénrel tisztított és szűrt levegőt biztosít a kabinban. Nincs is szükség a vegyi anyagokkal vagy a sugárzó anyagokkal történő érintkezésre, ugyanis megfelelő távolságból képes a konténer megtalálni az olyan kicsi sugárforrást, ami még az emberi szervezetre sem veszélyes. A hermetikus képességnek váratlan és vészhelyzetekben van jelentősége. Természetesen a sugárfelderítő képességnek akkor van értelme, ha a helikopterek éjjel-nappal, kiszolgáló és hajózállománnyal együtt készen állnak a feladat végrehajtására. 2005 novemberétől a 86. Szolnok Helikopter Bázis rendeltetéséből adódó feladata, hogy a nap 24 órájában 2 db MI–24-est, a hozzátartozó kiszolgáló és hajózállománnyal készenléletben tartson légi sugárfelderítő feladatra. A konténer belsejében a XXI. század berendezései találhatók, többek között a sugárérzékeny fej a hozzátartozó GPS berendezéssel és az adatrögzítővel. Jelenleg az adatok leolvasása leszállás után történik. Folyamatban van egy rádióberendezés beszerelése a konténerbe, így azonnali adatokat (on-line) kaphatunk és továbbíthatunk. A légi sugárfelderítő konténer mintájára, szintén folyamatban van a fedélzetre függeszthető távolsági vegyi felderítő berendezés bevezetése. A légi sugárfelderítő képességünkkel egyedülállóak vagyunk Európában.*

Missziós területeken – akár Irakról vagy Afganisztánról van szó – rengeteg problémát okoznak a rögtönzött bombák, a járőrözés, vagy szállítási feladattal megbízott oszlopok (convoj) kísérése és védelme. A nemzetközi – főleg amerikai, brit és holland – tapasztalatok azt bizonyítják, hogy amikor a convojt helikopter kísérte egyáltalán nem fordultak elő robbantások, vagy más támadások⁶. Az útvonal felderítésére lehet

5 CAS – Close Air Support, Közvetlen légi támogatás.

6 HELI POWER, 2007. november 5–7 között, Hágában megtartott A helikopterek alkalmazása nehéz körülmények között, visszatekintés az Iraki és Afganisztáni tapasztalatokra című konferencia anyagából.

használni UAV-t⁷, de a támadások elhárítására, elrettentésre csak a harcihelikopter látványának van visszafogó hatása.

□ Nézzük a következő képességet: *A hálózat alapú hadviselés* nem ismeretlen azok előtt, akik egy kicsit is foglalkoznak a XXI. század hadviselési elvárásaival. Csak teljes és korrekt, valamint friss információkkal rendelkező parancsnok és a szükséges információkkal ellátott katona képes a feladatát hiánytalanul megoldani, elhatározást, döntést hozni a váratlan helyzetekben. Az AWACS⁸ repülőgép egyik szerves része a hálózat alapú hadviselésnek.

2007 januárjában közel egy hónapig hazánkban tartózkodott egy AWACS repülőgép. A már jól begyakorolt feladatokat hajtották végre a magyar harcászati repülőlélekkel. Új elemként jelentkeztek a szállító és harci helikopterek, azok irányítása és célra vezetése. A feladat kiértékelésén az AWACS parancsnoka elmondta, hogy számukra is új feladatként jelentkezett a helikopterek irányítása. Meglepően tapasztalta, hogy helikoptereinkkel a kommunikáció hibátlan volt. Pilótáink, a NATO-eljárásokat teljes mértékben ismerik. Nem okozott problémát az AMSL⁹ azonosító táblázat használata sem. Nem nézték egyszer sem ellenséges gépnek helikoptereinket, és külön gratulált az angol nyelvű rádiózáshoz. Állítása szerint pilótáink jóval gördülékenyebben és az előírásoknak megfelelően rádióztak, mint más nemzetek e téren gyakorlottabb pilótái. *Vajon mire lenne képes a magyar pilóta az AH-64 Apach fedélzetén? Vajon a jelenlegi, apró modernizációkon átesett helikoptereink mire lennének képesek? Az biztos, hogy időszerű lenne a modernizáció.*

NATO fejlesztési irányok, műveletek tapasztalatai

A helikopterek fejlesztése a Szövetség több tagállamának kiemelt feladatává vált. Mi magyarok évek óta beszélünk a helikopterek modernizációjának szükségességéről. Az iraki és afganisztáni tapasztalatok rávilágítottak, hogy a helikopterek jelentősége jóval nagyobb műveleti területen, mint azt előzőleg a szakemberek sejtették. Jó példa erre, a holland AH-64-esek, amelyek igénybevételére 10–15 óra repülési időt terveztek havonta az afganisztáni feladatok végrehajtása során. Ehhez a tervhez számoltak logisztikai és egyéb támogatásokat. Kérkezésüket követően az első hónapban gépekként 120 órát, a második hónapban 140-et, majd 130 órát repültek. Ez a 100 fölötti havi repült idő gépekként, a mai napig nem változott. Tehát nem vitás, hogy az ilyen jellegű feladatokra az idő szava a helikopterek fejlesztése.

7 UAV – Unmanned Aerial Vehicle, Távirányítású vagy automatizált pilóta nélküli repülőgép, újabban helikopter is lehet

8 AWACS AEW/AWACS – Airborne Early Warning/Airborne Warning and Control System – Korai előrejelzés és riasztás/fedélzeti korai előrejelző, riasztó és vezetési rendszer.

9 AMSL táblázat egy titkos és erősen titkosan kezelt azonosító. Minden szövetséges országban egységesen percre pontosan váltják a táblázatot. A pilóták kötelesek maguknál tartani az azonosító táblázatot és a szükséges időpontban megadni az azonosítást az ugyan ezzel a táblázattal rendelkező egységnek. A táblázat tartalma betűkből áll. A leolvasás titkos szabályait követve a kérdés betű csoportra csak egy helyes válasz adható. A kérdező állomás így biztos lehet abban, hogy saját erővel rádiózik.

Vizsgáljuk meg, mely országokban, hogyan valósul meg a fejlesztés!

Az amerikai Jane's¹⁰ folyóirat nemrég megkérdezett néhány főbb Apache és Tiger üzembentartót, hogy megtudja, hogyan hasznosítják egységeik az újonnan szerzett képességeiket az irreguláris erők elleni hadviselésben. Végeredményben mindenkinél ugyanaz a probléma: az intenzív hadviselésre, illetve a jelenlegi aszimmetrikus műveletekre fordítható kiképzést és felszerelést érintő források szintje alig eltérő módon, de mindegyik országban szemben áll az igényekkel.

Eltekintve attól, hogy a francia hadsereg úttörő módon alkalmazta felfegyverzett helikoptereit az algériai konfliktus során az 1950-es években, az amerikai csapatrepülő fegyvernemé lehet a dicsőség, mert a harci helikopterek műveleteire vonatkozó korabeli doktrínákat ők dolgozták ki. Ennek a légi műveletekkel való viszonya az „air cavalry” kötelékek alkalmazásából fejlődött ki. Később, az 1960-as és 1970-es években, a vietnami konfliktus idején találkozhattunk csapatszállító helikopterek flottáját kísérő, felfegyverzett UH–1 helikopterekkel, majd AH–1 harci helikopterekkel. A mai időkben az Egyesült Államok harci helikoptereinek afganisztáni és iraki műveleti területeken történő alkalmazása messze maga mögé utasítja bármely más ország törekvését. Több mint tízszer több helikoptert alkalmaznak, mint a többi nemzet összesen.

Nézzük, *miben áll az amerikai stratégia a helikopterek alkalmazása és fejlesztése területén?* Az amerikai hadsereg jelenleg a Boeing AH–64 Apache harci helikopter három változatával rendelkezik: az AH–64A¹¹ valamint az AH–64D Longbow Block I és II¹², amelyeket az aktív és tartalékos kötelékek egyaránt alkalmaznak. Teljes feltöltés esetén 26 zászlóaljról van szó, melyek mindegyike három, egyenként nyolc harci helikopterrel rendelkező századból áll fel¹³. A csapatrepülés átalakítását célzó terv szerint ez a szám 21-re fog csökkenni, amikor a tartalékos erőknél az ARH–70 átveszi az AH–64A modellek helyét.

A csapatrepülő fegyvernem jelenleg átszervezés alatt áll, melynek keretén belül nehéz, közepes és könnyű felépítésű, moduláris és többfeladatú dandárokat hoznak létre. A tervek szerint, nyolc nehéz dandárral számolnak (egyenként két Apache zászlóaljjal), ezen felül három közepes dandárral (mindegyike egy Apache és egy Kiowa Warrior zászlóaljból áll), valamint két könnyűdandárral (egyenként két Kiowa Warrior zászlóaljjal) és hat külföldön harcoló dandárral végzik a számvetéseket. Tudni kell azt is, hogy mindegyik dandár egy tartalékos Apache zászlóaljjal rendelkezik.

*Rick Stockhausen ezredes, a Concepts and Requirements igazgatója szerint*¹⁴: „Doktrínánk nem változott meg túlságosan – csupán szélesebb feladatkört látunk el ugyanazon doktrína alatt. Módszereink és eljárásaink kibővültek, eközben műveleteink többsége csoport-szintre redukálódott. Folyamatosan alakítjuk a harcászati

10 Jane's International Defence Review 2007 decemberi szám, 32–38 oldal.

11 A tartalékos haderő és a Nemzeti Gárda repüli már csak.

12 A BLOK I, II majd III a fejlesztés lépcsőit, a helikopterek felszereltségét jelenti.

13 Kibontva a rendszerben lévő helikopterek mennyiségét 624 db AH–64-es harci helikoptert jelent.

14 Jane's International Defence Review 2007 decemberi szám, 36 oldal.

eljárásainkat, és a földi közelharcot támogatjuk. Bár a csapatrepülés inkább támogató szerepkört lát el, önállóan is képesek vagyunk tevékenykedni, miközben harctevékenységre vagy rajtaütésre készülünk fel.”

Ezen állítást bizonyítja *Skip Tackett* véleménye¹⁵: „Az amerikai csapatrepülő fegyvernem a jövőben is elsősorban manőverező és nem tűztámogató elemként kezeli el önmagát. A vadászat mindig is harci helikoptereink feladata volt és nagyon jók vagyunk ebben. Túlteszünk a 911¹⁶ hívásokon is. Az amerikai csapatrepülők helikopter-pilótái légirányítók nélkül nőttek fel, így nem tartjuk őket szükségesnek... Csúpan három információra van szükségünk: az ellenség elhelyezkedése, saját erőikkel kapcsolatos információk és hogy mi a feladatunk... Aztán csak figyeljük a tűzijátékot!” Tackett a konferencián megjegyezte, hogy „a földi egységek általában nem tudják, hogyan is kellene a harci helikopterekkel kommunikálniuk”. Hozzátette, hogy akkoriban „nem volt egységes meghatározás arra vonatkozólag, hogy egy CCA¹⁷ hívás mit is tartalmaz, ezért minden egység kicsit másként értelmezte”, bár megjegyezte, hogy az AC-130 repülőgép számára kidolgozott alkalmi tűzcsapás-kérési eljárás hála egyszerűségének egyre inkább elterjedt. A modern eljárásokról szólva a digitális igénylést szintén kidolgozták és jelenleg is alkalmazzák. Manapság már létezik egy rögzített CCA eljárás, amely majdnem teljesen megegyezik a CAS kilenc-sorossal¹⁸. A moduláris dandár-harccsoport elképzelés alapján, nincs rá garancia, hogy azzal a katonával fognak együtt harcolni, akivel a kiképzést végrehajtották. Így teljes mértékben szükséges az eljárások ilyen jellegű egységesítése.”

Az összhaderőnemi tűzcsapások integrációja mindamelllett továbbra is fejlesztés alatt van az amerikai csapatrepülés berkein belül. A légi tűzvezetés a személyzetek kiképzésének elfogadott része, míg a merevszárnyú CAS gépek végső fázisban való rávezetése nem az. Az amerikai tapasztalatok alapján jogosítással rendelkező előretolt légirányítók vagy JTAC¹⁹-k nem állnak rendelkezésre, ugyanakkor egyes amerikai Apache személyzetek elvégeztek bizonyos szintű irányítói tanfolyamot, így harctevékenység esetén elláthatnak harctéri irányítói feladatokat. A leendő Apache személyzetek az alabamai Fort Rucker-ben kapják meg az alapszintű repülőképzést, és itt végzik el az Apache átképzést is. A végzést követően az Apache-pilóták egy összhaderőnemi és műveleti feladatokra felkészítő zászlóaljhoz kerülnek.

Az „Iraki Szabadság” művelet elindítása óta a páncélos, gyalogsági és tüzérségi egységek által szerzett tapasztalatokkal szemben, (amelyek esetében a hangsúlyt a kiképzés során a béketámogatásra helyezték) az Apache egységek az eddigieknél is

15 A korábbi iraki veterán, aki korábban a texasi Fort Hood bázison AH-64D fegyverzeti és harcászati oktató volt, pedig az amerikai Systems Studies and Simulation magánvállalkozás fejlesztője. (A 2006 októberében megtartott Omega közvetlen légitámogató konferencia anyagából.)

16 911-segélyhívás (2001. 09. 11-óta, a szakirodalmak előszeretettel vonnak párhuzamot a segélyhívás és az említett dátum azonosságát említve).

17 CCA Close Combat Attack, Közel légi támogatás, A későbbiekben aztán (2006 októberében) kialakítottak egy CCA szóbeli tájékoztatást, amely hasonlít a NATO STANAG kilenc-soros CAS tájékoztatóhoz.

18 Kilenc sorban adnak meg utasításokat. A sorok tartalma kötött és kódolt. A kilenc információ tartalma határozza meg a konkrét feladatot, a feladat sikeres végrehajtásához szükséges kiegészítő információkat.

19 JTACP – Joint Tactical Control Parties – Öszhaderőnemi harcászati irányító csoport.

több manőver-kiképzést kaptak hazai állomáshelyükön és a harckiképző központokban egyaránt, mint a műveletet megelőző időszakban.

Vizsgáljuk meg *milyen választható fegyverzettel rendelkezik egy korszerű harcihelikopter!* Az Apache helikopter alapvető fegyverzete: a gépágyú, az irányított rakéta (IR), valamint a nem irányított rakéta (NIR) fegyverzetből áll.²⁰ Függesztési változatai a program kezdete óta lényegében nem változtak, viszont az irányított rakéták robbanófejei szélesebb skálát mutatnak. Az orr alatt lévő 600–650 lövedék/perc tűzgyorsaságú ATK M230E1 gépágyú a 30x113 M789 HEDP²¹ kettős hatású robbanó lövedéket 4,2 km távolságra képes eljuttatni. A lőszer gyalogság elleni repeszhatás-sugara 4 méter, emellett 51 mm vastag páncél átütésére képes. Az M799 HEI (robbanó-gyújtó) lőszer szintén különleges műveletekben alkalmazzák. A kiképzés során jelenleg az M 788 gyakorló lőszer típust használják, ugyanakkor módosított „megfigyelhető” (nyomjelzős) lőszerre is szükség van, mellyel a gépszemélyzetek számára a kiképzés során lehetővé válik a célra leadott sorozatok korrekciója, úgy ahogy azt a robbanó lőszerrel tennék a művelet során. A helikopter javadalmazása 1200 lőszer, amelyet 300-ra kell csökkenteni, ha a gépet 379 literes belső póttartállyal látják el.

Az Apache-ra általában négy 70 mm-es Hydra nem irányított rakétát tartalmazó blokk rögzíthető, blokkonként 19 NIR-el. A rakétákra M255A1 Flechette, M229 repesz-hatású, M151 robbanó, köd vagy világító fej szerelhető. A Hydra hatásos lőtávolsága 6 km (függésből indításnál 7,5 km). A maximálisan függeszthető irányítható fegyverzet 16 db. 8 km hatótávolságú Hellfire II rakétát tartalmaz. Páncéltörő szerepben az AH-64D-t AGM-114L milliméteres hullámhosszú keresővel és kettős üreges töltettel ellátott robbanófejjel szerelt rakétával látnák el. Azonban a jelenlegi iraki és afganisztáni műveletekben csak félaktív lézerrányítású Hellfire rakétákat alkalmaznak, beleértve a kettős üreges töltettel ellátott AGM-114K és a repesz-robbanó AGM-114M rakétákat is.

Az Apache függesztési változata a feladattól függ, azonban *a jelenlegi műveletekben alkalmazott függesztés a következő:*

Az általános változat 300 db 30 mm-es lőszer, két AGM-114K Hellfire irányított illetve 24 db Hydra nem irányított rakétát foglal magába. Az Apache maximális felszállósúlya a Longbow radarral együtt 8,6 tonna, a radar nélkül pedig 8,1 tonna. A gép egy feltöltéssel átlagosan két órát tud a levegőben tölteni, amely a belső póttartállyal 2,6 órára növelhető. A maximális üzemanyag feltöltéssel, (egy belső és egy külső póttartállyal) pedig 3,6 órát tud a levegőben tölteni, akárcsak a MI-24-es helikopter.

A Hellfire II termobárikus robbanófejjel ellátott AGM-114N jelzésű változata az alacsony rendelkezésre álló darabszám miatt, nem standard függesztmény. A jövőt tekintve a szárazföld és a légierő a nemrég elindított és jóváhagyásra váró JAGM²² program égisze alatt egy többmódú keresőfejjel (félaktív lézer, infravörös képalkotó lézer és milliméteres hullámhossz) ellátott rakétát tart kívánatosnak integrált GPS-sel kombinálva. A JAGM rendszer megtervezésével és kifejlesztésével kapcsolatos infor-

20 AH-64 APACH Műszaki és fegyverzet üzemeltetési szabályzat.

21 M789 HEDP – High-explosive dual-purpose-kettős hatású robbanó lövedék.

22 JAGM – Joint Air-Ground Missile – Többcélú levegő–föld irányított rakéta.

mációk nyilvánosságra hozása 2007 végére volt várható. A cikk megírásáig nem sikerült utána járni az eredményeknek.

Az amerikai hadsereg jelenleg hivatalosan nem adott ki nem irányított precíziós rakétákra vonatkozó feltételeket. Az APKWS²³ programot, amely a Hydrá-n alapuló alacsony költségű, precíziós irányítású, félaktív lézer fegyverrendszer kifejlesztésére indult, műszaki és pénzügyi okokból már kétszer törölték. Az első két irányított APKWS II-t 2007 szeptemberében sikeresen elindították a tengerészgyalogság egyik Cobra helikopteréről. Az első esetben földi célmegjelölő berendezést, a másodikban pedig a helikopter fedélzeti célmegjelölő rendszerét használták.

Az AH-64D standard kommunikációs rendszere négy, adatátvitelre képes adó-vevőből áll: egy ARC-186 VHF-AM rádióból, egy ARC-164 UHF²⁴ rádióból, és két ARC-201D VHF-FM²⁵ rádióból. A gépen található még egy nagyfrekvenciás HF rádiókészülék, amelyet blue-force SATCOM²⁶ rendszer egészít ki. Az utóbbi kizárólag helyzetre vonatkozó adatok küldésére és adatok korlátozott cseréjére alkalmas. Az AH-64D Block III, amelynek első példánya 2011 előtt nem fog rendszerbe állni, a Raytheon ARC-231 Skyfire többsávú (30–512 MHz) többmódú rádió segítségével teljes hang és SATCOM képességekkel fog rendelkezni.

A Block III Apache másik fontos jellemzője a 4-es szintű pilóta nélküli repülőeszközök irányításának integrálása lesz, amely a személyzetek számára lehetővé teszi majd a repülőeszköz érzékelőinek irányítását és feladatszabást is az UAV eszköz számára. Addig is, a II-es szintű integráció, a repülőeszköz érzékelőinek vezérlése és videojelek vétele, már részét képezi a továbbfejlesztett Block II gépnek. A Boeing már szerződést kötött az első Block II AH-64D 2008. január és április közötti átadására. A Block II gép fedélzetén lévő ALQ-144C infrazavaró rendszert összekötötték az AAR-57 általános rakétariasztó rendszerrel és az ATIRCM²⁷ készletből származó ALE-47 szóró berendezéssel, amelyet az ALQ-212 irányított infrazavaró berendezéssel együtt a Block III gépen fognak bemutatni.

Miután megcsodáltuk az USA forrásigényt nem ismerő terveit, *nézzük meg egy másik vezető nemzet törekvéseit, modernizációs projektjeit:*

A brit szárazföldi erők légi hadteste egyike azon két szervezetnek, amely Apache helikoptereit harci műveletek végrehajtására ajánlotta fel. (A másik a holland légerő). Anglia 1996-ban 67 db módosított AH-64D Longbow Apache-ot rendelt. Az elsőt 2000-ben vették át. Az eredeti tervek szerint 48-at három zászlóaljnak megfelelő egység között osztottak el. Mindegyik zászlóalj két, egyenként nyolc géppel rendelkező századból állna, valamint egy másik, Lynx helikoptereket üzemeltető századdal egészítenék ki. A legutóbbi átszervezési elképzelések szerint azonban csupán két ezreddel számolnak, egységenként 18 Apache helikopterrel. A többit kiképzési repü-

23 Fejlett precíziós pusztító fegyverrendszer.

24 Titkos/Have Quick/II képességgel rendelkező rádió berendezés.

25 SINCGARS ugrófrekvenciás, titkos kódolású rádió berendezés.

26 SATCOM – Satellite Communication – Műholdas kommunikációs eszköz.

27 ATIRCM – Advanced Threat Infrared Countermeasures – Kiáramló gázok hőmérsékletének csökkentésére szolgáló berendezés.

lésekre, tartalékként és modernizációs célra használják fel. A 664-es század az első nyolc, AH-1 (AH-64D) géppel 2006 áprilisában települt át Afganisztánba és novemberig tartózkodott ott, amikor a 656-os század leváltotta. A harmadik váltásra 2007 áprilisában került sor Kandahárban. Afganisztánban a britek első ízben határozták el harci helikopterek alkalmazását légi manőver részeként. Ezen belül számos lehetséges forgatókönyvet dolgoztak ki a különböző konfliktushelyzetekre, így a közvetlen légi támogatást, a harcászati légi mozgékonyt, és a mélységi műveleteket. A lehetőségek a gépek harctámogató jellegű műveletekben való alkalmazásától az intervencióig és a műveleti manőverezésig terjednek.

A briteknél az Apache kiképzés szerkezete általános maradt, de a műveletek széles köre valójában egy folyamatban lévő és állandóan változó kiképzést követel meg. Még mindig megtanítták a pilótáknak, hogyan jelentkezzenek be az AWACS-hoz, vagy hogyan csatlakozzanak a légi egységek harctevékenységebe, még akkor is, ha ez Afganisztánban nem szükséges. A legvalószínűbb esetőségekre készítik fel, de a váratlan helyzetekre is adnak módszereket. Tulajdonképpen sikerült bebizonyítani, az afganisztáni tapasztalatok alapján, hogy a harcihelikopter és a harcászati légi manőverezés a támogató helikopterekkel együttműködve sokkal szélesebb körben használható fel.

A harcihelikopterek képességeit nem lehet véka alá rejteni. Ez a képesség Afganisztánban jelentős hatékonyságról tett bizonyítást. A brit harci és szállítóhelikopterek mindennapi együttműködése nélkülözhetetlennek bizonyult. A feladatokat, amit meg kellett oldaniuk a következők voltak: a megtámadott egységek tűztámogatása, azonnali közvetlen légi támogatása (ECAS²⁸), légi oltalmazása, a harctámogatás egyéb formái, valamint a harccsoportok mozgatása. Általában véve a légi elem parancsnoka támogatja a földi elem parancsnokát, azonban a szállítóhelikopter parancsnoka a repülési feladat parancsnoka, amíg ki nem rakják a földi erőket. A jelenlegi körülmények között a harcihelikopterek személyzeteinek helyzetismeretét több eszköz is segíti: radar, elektrooptikai célzókészülékek és adatok, valamint infra kamerák. Így, bár a döntés joga nem az övék, jelentősen hozzá tudnak járulni a döntéshozatalhoz.

Összegezve a britek álláspontját, a jelenlegi műveletek nem csak az eredeti eszközök beszerzését, modernizációját igazolják, hanem a kiképzés folyamatát és a doktrína folyamatos fejlesztését is. Tehát nézzük hogyan felel meg a követelményeknek a brit kiképzés.

A brit Apache személyzetek Middle Wallop-ban kapják meg átképzésüket, amelyet egy kollektív és egy harcászati képzés követ Wattisham-ban. Az afganisztáni műveletekre való alapszintű felkészítést²⁹ Ománban hajtották végre. Ez a képzés manapság már Amerikában történik, a brit katonák a nemzeti gárda helyi képviselőinek támogatásával kapják meg ezt a felkészítést. Az arizonai kiképzés alapvetően a környezettel kapcsolatos képzésre és különleges lövészetre helyezi a hangsúlyt, nem pedig a harcászati kiképzésre. A britek tervbe vették a kanadai kiképző egység Apache-okkal való ellátását.

28 ECAS – Emergency Close Air Support, Azonnali közvetlen légi támogatás.

29 Sivatagi körülményekhez való akklimatizálódást és éleslövészeteket takart.

Az Afganisztánban csapásmérő feladatokat végrehajtó Apache személyzetek számára a földi erőkkel együtt mozgó JTAC jelenti a kapcsolatot, bár az utóbbi a megfelelő eszközökkel vészhelyzeti irányítást is képes lebonyolítani. Anglia emellett repülő irányítókat is alkalmaz az Apache-ok fedélzetén. A kiválasztott pilóták először Angliában szerzik meg az irányítói jogosultságot, majd az Afganisztánba érkezést követően hadszíntér-specifikus kiképzést kapnak, melyet vizsga követ. Így lehetővé válik számukra a merevszárnyú repülőeszköz által hordozott legújabb fegyverek képességeinek megismerése.

A támadások hatékonyságát növeli a fedélzeti fegyverek célnak megfelelő arányos alkalmazása. Egy gépen egyaránt megtalálható a 30 mm-es gépágyú, az irányított és nem irányított rakéták. Ezek pontossága és hatékonysága lehetővé teszi a járulékos veszteségek elkerülését. Ezt tüzéség vagy merevszárnyú repülőeszköz nem biztosítja. Afganisztánban a gépágyúval megtámadott célok sok esetben 10 méter távolságban voltak a támogatott erőktől és a 30–50 méteres céltávolság egyáltalán nem volt szokatlan.

A gyors repülőeszközök gyorsabban reagálnak, mutatják a jelenlétet és nagyobb csapást képesek mérni. A harcihelikopter nem olyan gyors, de sokkal jobban meg tudja közelíteni a célokat, például a nagyobb védettsége miatt. A tüzéség a leggyorsabb, amennyiben lőtávolságban van és manapság ők felelősek a koordinálásért. Gyakori, hogy egy földi irányító egy merevszárnyú géppárt irányít az első gép célrepülésekor. Ezután a második gép információt ad át egy érkező harcihelikopter számára. A brit helikopterpilóták és merevszárnyú társaik nem versengenek egymással, hanem egymást segítve megvalósítják az igazi összhaderőnemiséget a sikeres feladat végrehajtása érdekében.

Az amerikai és a holland Apache-ok harcászati tevékenységének összehangolását nem volt nehéz végrehajtani harcászati szinten, hiszen azonos NATO-eljárásokat alkalmaztak, és problémáikat is hasonlóan oldották meg. Több alkalommal segítettek a holland egységek megtámadott kanadai és amerikai egységeken, valamint a műveletek során a helikopterek probléma nélkül adtak át célokat egymás között. Lehetnek ugyan apró eltérések a módszerek és az eljárások között, a gépmennyiségben vagy a kommunikáció terén, amelyek az egyes szolgálatokra hatással vannak a végrehajtás során, de követve a NATO-eljárásokat, bármelyik nemzet szerves részét képezheti egy hasonló többnemzeti összhaderőnemi köteléknek.

* * *

Elgondolkodtató, hogy a leírt hazai és külföldi viszonyok között leginkább a technikai háttér hiánya a legaggasztóbb. Persze mindenkiben megfogalmazódik a Montecuccoli-féle³⁰ probléma, hogy pénz kellene, mégpedig jó sok. A pénzen kívül a

30 A mondás szerint „a háborúhoz három dolog szükséges: pénz, pénz és pénz, Raimond Montecuccoli grófnak tulajdonítjuk (Emlékiratok, 1667). Holott Gian-Giacopo Trivulzio anekdotagyűjteményében (Az üdülés órái) Francesco Guicciardini marsall, már közel egy évszázaddal azelőtt, XII. Lajos kérdésére (miszerint: Milyen felszerelések kellene a milánói hercegség meghódításához?) így felelt: „Felség, három dolog szükséges: pénz, pénz, s megint csak pénz!”

gondolkodásmód megváltozása is elmaradhatatlan követelmény. Jó példát saját szakmámból is felhozhatok.

Mint ahogy az első oldalon leírtam az általam oly nagyra becsült, nyugdíj előtt álló oktatóimról, kiválóan értettek szakmájukhoz, de gondolkodásmódjuk már messze elmaradt az USA-t, Nagy Britanniát vagy Hollandiát megjárt fiatalokétól. Az idősebb nemzedék még a Varsói Szerződés idején húzott először bakancsot, legtöbbször a volt Szovjetunióban végezték akadémiai tanulmányaikat és a Szovjet stratégiát sulykolták fejükbe. *Nehezen tudtak váltani, de megtették.* Sokan megtanultak angolul és igyekeztek megfelelni a kor kihívásainak. A fejlesztés és a gondolkodás kérdéséről szólva a csapatok szintjére, azaz a harcászati szintjére gondolok. Világos, hogy a fejlesztések és a modernizáció irányát nem harcászati szinten döntenek el. Bízom benne, hogy ott, ahol e kérdések eldőlnének, olyan emberek ülnek majd, akik nyitottak az új kihívások iránt, tájékozottak a NATO-műveletek területén, feldolgozzák a jelen kor tapasztalatait, megvizsgálják más országok fejlesztési stratégiáját, és döntésük meghozatalakor oda teszik azt a kevés pénzt, ahol értelme van.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- HELI POWER 2007 konferencia, 2007. november 5–7, Hága. (A konferencia témája: A helikopterek alkalmazása nehéz körülmények között, visszatekintés az Iraki és Afganisztáni tapasztalatokra.)
- Janes's International Defence Review, 2007 december
- Az Öböl-háború kulisszatitkai. HVK, Tudományos Munkaszervezési Osztály kiadványa, Budapest, 1993.
- A légierő-hadművelet elmélete. Egyetemi tankönyv
- AJP 3.3 NATO Air and Space Doctrine – NATO légierő doktrína
- AJP 3.3.2 Air Interdiction and Close Air Support – légi műveletek és közvetlen légi támogatás
- AP-3000 A Brit légierő doktrína
- AFDD Az USA légierő doktrína
- Ldv 100/1 Német légierő doktrína
- ATP-3.3.2.1 (A) Tactics, Techniques and Procedures for CAS – Közvetlen légi támogatás harcászati, technikai eljárásai
- Joint Pub 3-09.3 (USA) – Összhaderőnemi harcászati technikák és eljárások a közvetlen légi támogatású hadműveletekben
- Joint Pub 3-52 (USA) – Az összhaderőnemi légtér ellenőrzés doktrínája a harcászati műveletek során
- FM-1-100 – A csapatrepülő doktrinális alapelvei harci műveletek során (USA)
- FM1-112 – A harcihelikopter zászlóalj harcászati technikái és eljárásai (USA)
- FM100-103 – A csapatrepülő vezetése-irányítása hadműveletek végrehajtása során (USA)
- FM101-5-1 – A hadműveletek fogalmi és szimbólum rendszere (USA)
- APP-6 Katonai jelek a szárazföldi bázisú rendszerekhez
- Re-379 HHKU-77 Helikopter harckiképzési utasítás
- Szolnok Helikopter Bázis Hatályos működési utasítása SOP

Mező Ferenc

Az attitűdváltoztatást, -konzerválását célzó lélektani műveletek (PSYOPS)

A szerző tanulmányában röviden felvázolja a lélektani műveletekkel (PSYOPS) kapcsolatos azon ismereteket, amelyek minimálisan szükségesek a tanulmány olvasásakor; a lélektanban kevésbé jártas olvasók kedvéért kitér az „attitűd” fogalmára; végül a minimálisan szükséges PSYOPS és lélektani alapokra építve elméleti és hadtörténeti példákon keresztül bemutatja az attitűdök megváltoztatására vagy konzerválására irányuló PSYOPS alkalmazási lehetőségeit az ellenséggel, a sajátoldallal és a háborúval kapcsolatos attitűdök esetében.

„Minthogy a háborúk az emberi elmében kezdődnek, az emberi elmében kell kiépítenünk a béke védelmét is.” – jelenti ki az Egyesült Nemzetek Tudományos, Oktatási és Kulturális Szervezetének (az UNESCO-nak) az alkotmánya (UNESCO Alkotmánya, 1948. évi XL. törvény). Noha az UNESCO kijelentése nem katonai lélektani műveletekre céloz, tartalma igen jól interpretálható e műveletek világában. Miért is?

Az ókortól napjainkig számos eset demonstrálja, hogy a politikai/katonai vezetők, a közkatonák és a polgári lakosság viselkedését jelentős mértékben befolyásolja az, hogy miként gondolkodnak (mit tudnak), éreznek és mit szándékoznak tenni (röviden: milyen attitűdjük van) valamivel (pl. a háborúval, az ellenséggel stb.) kapcsolatban. A politikai/katonai vezetők, a közkatonák és a polgári lakosság viselkedése kiszámíthatóvá és/vagy irányíthatóvá válhat, amennyiben elősegítjük olyan gondolatok, érzelmek és cselekvések/cselekvési szándékok (röviden: attitűdök) megjelenését és tudatosulását, amelyek a pszichológiai operátorok számára kívánatosnak tartott viselkedést eredményezhetik. Kérdés: *miként segíthető elő, hogy a pszichológiai operátorok által kívánt gondolatok, érzelmek, cselekvések (vagyis: attitűdök) megjelenjenek a célcsoportnál?*

A választ az attitűdök, illetve az attitűdváltoztatás pszichológiája szolgáltathatja. Az „attitűdváltoztatás” kifejezés többször szerepel a NATO PSYOPS doktrínában (AJP-3.7. dokumentum), s maga az attitűdváltoztatás a hadtörténelemben is jelentős szerepet játszott. Vajon mit takar az „attitűd” fogalma? Hogyan változtatható meg egy attitűd – vagy éppen, hogyan lehet megakadályozni az attitűdváltozást? Hogyan használható fel mindez a saját harci potenciálunk növelése, s az ellenség harci poten-

ciáljának csökkentése érdekében? Melyek azok a jellegzetes attitűdtémák, amelyek újra és újra a lélektani műveletek fókuszába kerülnek a hadtörténelem során?

Lélektani műveletek (PSYOPS), az attitűdök pszichológiája

Jelen tanulmány olvasásához minimálisan szükséges hadtudományi alapfogalmak, mozaik szavak (a NATO lélektani műveletek doktrínája, az AJP-3.7. dokumentum és Mező, 2007a,b,c alapján):

PSYOP (psychological operation, illetve ennek többes számú alakjai: PSYOPS, vagy psychological operations): olyan a kommunikáció és egyéb eszközök módszereit alkalmazó tervezett lélektani műveleti tevékenység, amely egy célcsoport/-személy attitűdjének, magatartásának és viselkedésének megváltoztatására irányul, ezáltal befolyásolja a politikai és katonai célok elérését (vö.: MC-402).

PSYOPS ellentevékenység (Counter PSYOPS) az ellenséges lélektani tevékenység felderítése és az ellenük való tevékenység (MC-402).

Harci lélektani műveletek (CPO, Combat Psychological Operations): hadműveleti és harcászati szintű lélektani műveletek, amelyek célja csökkenteni a szemben álló fél harci erejét az agresszió folytatására vonatkozó szándékának megakadályozásával, valamint támogatni a parancsnok műveleti szabadságát

Stratégiai lélektani műveletek (SPO, Strategic Psychological Operations): magas szintű (azaz nemzeti kormányzati szintű) PSYOPS műveletek, melyek a támogató, ellenséges, potenciálisan ellenséges vagy semleges célcsoportokra irányulnak. Az SPO-k céljai természetüket illetően általában hosszú távra szólnak és politikai jellegűek.

A pszichológia és a háború szoros kölcsönhatására számos példát találunk a történelemben. A PSYOPS maga is az alkalmazott pszichológia egy speciális területe. Ezen túl azonban a „polgári” pszichológia is sokat merített a háborús konfliktusok jelenségeiből – lásd például: az intelligencia- és személyiségkutatások története, poszttraumás stressz tanulmányozása, a csoportjelenségek pszichológiája stb.. E sajátos kölcsönhatás az attitűdkutatás terén is megnyilvánult.

A második világháború adta történelmi kontextusban „Az amerikai szociálpszichológusok – miként más értelmiségiek – feltették maguknak a kérdést: miként fordulhatott elő, hogy egy olyan országban, mint Németország – a leggazdagabb irodalmi, művészeti, tudományos és filozófiai hagyományokkal rendelkező országok egyikében –, a nemzet oly gyorsan és drámaian változtatta meg nézeteit, hogy eltúrte milliók meggyilkolását, humanista, humanitárius és intellektuális értékek gyökeres kiirtását. A szociálpszichológusokat ugyanakkor megdöbbenette, hogy milyen hatékonyan működött a náci propagandagépezet, és meg voltak győződve róla, hogy a propaganda révén sikerült a német népet Hitler karjaiba vezetni, az tette vakká az embereket, amikor azelőtt elképzelhetetlen atrocitások tanúivá váltak. Németországot egy tömeges attitűdmódosítás termékének tartották – azaz egy masszív kognitív változásnak –, melyet hihetetlenül hatékony propaganda eszközeivel értek el. Ha a meggyőzés révén ilyen felmérhetetlen politikai, gazdasági és szociális változások következhetnek be, ha mindezek egy viszonylag kis létszámú embercsoport ellenőrzése alatt álló attitűdalakítás révén elérhetők, akkor a kognitív folyamatoknak a társadalmi életben játszott szerepe kiemelkedően fontos kell hogy legyen.” – írja Zajonc

(1984, 556. p.). Kezdetét vette tehát az attitűdök kutatásának története. A háború után számos pszichológus dolgozott a Yale-egyetemen, az „Attitűdváltozás” és a „Kommunikáció kutatás” témákban. Ezek célja a fasiszta propaganda elleni harc tudományos megalapozása volt (ez az ún. Yale-program). E munkák eredményei a Yale-monográfiákban (Hovland, 1954; Hovland, Janis és Kelley, 1953; Hovland és Rosenberg, 1960; Sherif és Hovland, 1961) és önálló cikkekben jelentek meg (lásd még: Hunyady, 1984).

Napjainkra az attitűdkutatás rendkívül szerteágazóvá vált, bár magára az „attitűd” fogalmára máig nincs egyaránt elfogadott definíció. Mint McGuire (1979, 63–64. pp.) megjegyezte: „Allport (1935) az attitűd 16 korábbi definícióját tekintette át, mielőtt előhozakodott volna a sajátjával, a tizenhetedikkel. Nelson (1939) harminc ilyen definíciót sorolt fel, és Cambell (1947), valamint DeFleur és Westie (1963) – hogy csak őket említsük – sokkal többet.” A legáltalánosabb megfogalmazás szerint az attitűd értékelő viszonyulás valamihez (az attitűd tárgyához).

Jelen tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé az attitűd témakör mélyreható bemutatását – ezért a továbbiakban csak néhány, a jelen tanulmányt megértését segítő aspektusra fókuszálunk. A továbbiakban az attitűdök struktúráját és funkcióit célzó kutatások eredményei közül villantunk fel néhányat.

Az attitűdök struktúrája. Az attitűdök struktúráját vizsgáló kutatások közül itt az attitűd kognitív-affektív-konatív megközelítését körvonalazzuk. E megközelítés szerint az attitűdöket a tárgyukkal kapcsolatos ismeretek, érzelmi viszonyulások és viselkedések (viselkedési szándékok) építik fel. *Részletesebben e komponensekről:*

a) Kognitív komponens (például: az ellenségről szóló vélt vagy valós információk, az ellenségkép). A kognitív információ az attitűd tárgyával kapcsolatos tények és hiedelmek rendszere, mindaz amit egy attitűdtárggyal kapcsolatban tudunk vagy tudni vélünk. Ezt az összetevőt perceptuális, informacionális vagy sztereotipikus összetevőnek is nevezik. Ez az a „sztereotípiá”, amivel a személy az attitűdtárgyról rendelkezik. Az attitűdöt alkotó tudattartam (kogníció) lehet: a) érzékelés, észlelés eredménye; b) spontán felmerült képzet (vizuális, auditív, olfaktorikus stb. képzet eredménye), de ez lehet küszöb alatti érzékelés is; c) spontán felmerülő vagy mások által szándékosan aktivált emlék (amelyet például egy hasonló szituáció idézi fel, vagy kondicionálás eredménye, vagy egyszerűen valaki – akár egy erre felkészített beépített ember – egyszerűen szóba hozza és felidézi az emléket; d) tudatos gondolatmenet eredménye, következtetés; e) „készen kapott” információ a sajtótól, médiától, propagandától; sztereotípiá. Példa e komponens tipikus mérésére: jellemvonások melléknevekből álló jegyzéke, amely az etnikai csoportokkal kapcsolatos sztereotípiák feltárására szolgál (Gilbert, 1951; Katz és Braly, 1933 – hivatkozik rájuk: McGuire, 1979, 80. p.). A kognitív komponensre irányul az attitűd megváltoztatásának egyik stratégiája: az úgynevezett nézetorientált megközelítés (Bandura, 1979). Ennek lényege, hogy az attitűd tárgyról szóló új vagy ismételt információk adásával változtatható meg egy attitűd. Az ide vonatkozó kutatásokban a kommunikációs folyamat olyan tényezőit vizsgálták, mint: a) a forrás, b) az üzenet, c) a csatorna; d) a vevő; e) a kontextus. Kaslev (1987) a hidegháború korszakában a következő példákat említette az USA sztereotipizálási technikáival kapcsolatban:

- pozitív sztereotípiák terjesztése magunkról (az USA pozitív autosztereotípiái például: „amerikai életforma”, „a magánvállalkozás szabadsága”, „egyenlő lehetőségek társadalma” stb.);
- negatív sztereotípiák terjesztése az ellenségről (az USA negatív sztereotípiái a Szovjetunióval kapcsolatban: „a Kreml vaskeze”, a „vasfüggöny”, az „emberi jogok megsértése”, a „szovjet katonai fenyegetés”, „minden forradalmat Moszkva irányít, mert az egész világot maga alá akarja rendelni”, „a szocialista országokban lábbal tiporják az emberi jogokat”, stb.);
- „lopott jelszavak”: korábban, talán mások által bevezetett sztereotípiák, fogalmak társítása auto-, illetve heterosztereotípiákkal (pl. „Washingtoni békekezdeményezés”);
- sztereotípiák összezavarása: fogalmi káosz kialakítása (pl. a „szovjet” és az „orosz” fogalmak esetében).

b) Affektív komponens (példa: az ellenséggel kapcsolatban felmerülő émoációk, düh, félelem): az attitűdtárgy által kiváltott érzések és érzelmek (Smith – Mackie, 2004). Az attitűd affektív összetevője tehát (amelyet érzelmi vagy emocionális összetevőnek is hívnak) a személynek az attitűdtárgyra irányuló kedvező vagy kedvezőtlen érzéseivel foglalkozik. A fiziológiai arousal-szint indexei (amilyen a galvános bőrreakció, a pupillatágulás vagy a pulzus) a legközvetlenebbül az attitűdnek ezt az aspektusát mérik. Mint McGuire (1979) írja: a klasszikus skálázó eljárások, s általában az egydimenziós skálák jobbra az affektív komponenszt mérik, míg az attitűdmérésnek a többdimenziós faktoranalízisre épülő megközelítései inkább a kognitív komponenszt mérik. Azok a kísérletek, amelyek az attitűd „intenzitásá”-nak és az attitűd szélsőségességének (ez utóbbi rokon az előbbivel) a mérésére irányulnak (Suchman, 1950), főleg az affektív komponenssel foglalkoznak. Az attitűdváltoztatás érzelemorientált megközelítése során az attitűdtárggyal kapcsolatos emocionális változásokat legtöbbször klasszikus kondicionálással valósítják meg. Például: „az attitűd és a viselkedés megfordításához vezet, ha a nagymértékben pozitív valenciájú tárgyak az ellenkondicionálás taszító formáiban káros tapasztalatokkal asszociálódnak, vagy pedig ha a lehangoló szubjektív ingereket az érzéketlenítés műveleteiben pozitív módon megerősítő eseményekkel párosítjuk” (Bandura, 1979, 228. p.).

c) Konatív komponens (példa: az ellenséggel történő múltbeli, jelenlegi viselkedésünk, jövőbeli szándékaink – menekülés vagy megküzdés): az attitűdtárggyal kapcsolatos múlt-, jelen- és jövőbeli viselkedéses szándékok, megnyilvánulások tartoznak ide (Smith – Mackie, 2004). A konatív (cselekvési vagy viselkedési) komponens klasszikus indexe a Bogardus (1925)-féle szociális távolságskála. Fontos azonban: ha ezt a komponenszt papír-ceruza jellegű kérdőívvel eljárásal mérjük (ahogy ezt a legtöbb kutatásban tették és teszik), csak azt tudjuk meg, hogy a vizsgálati személy (saját bevallása és reális és/vagy irreális önismerete szerint...) miként viselkedne az attitűdtárggyal kapcsolatban, s nem azt figyeljük meg, hogy valóban miként viselkedik! Az attitűdkutatás már régóta rámutatott (Festinger, 1964; LaPiere, 1934; Mann, 1959; Seanger és Gilbert, 1950), hogy egy személy verbális beszámolója az attitűdjéről igen gyenge korrelációt mutat az attitűdtárggyal kapcsolatos valóságos viselkedésével. Az attitűdváltoztatás viselkedésorientált megközelí-

tése keretében a célszemélyt olyan viselkedésre készítetik, ami attitűdjeivel szemben áll. Mivel a viselkedés ellentmond a meglévő attitűdöknek egy ellentétes motivációs állapot jön létre, ami az attitűdváltozás irányába hat. Ennek hátterében a kognitív konzisztencia különböző modelljeit találjuk, például a kongruencia (Osgood és Tannenbaum, 1955), az egyensúly (Abelson és Rosenberg, 1958; Heider, 1958), és a kognitív disszonancia (Festinger, 1957) állásponját. Ezek közös vonása, hogy feltételezik egy olyan hajtóerő (drive) létét, ami az ismeretek belső konzisztenciájára törekszik. Ha ez a konzisztencia új ismeretek (akár a saját viselkedésről szerzett tapasztalatokkal kapcsolatos új ismeretek) révén megsérül, akkor működésbe lép egy mechanizmus, ami helyreállítja a konzisztenciát. Például: megváltozik az attitűd. „A disszonanciaelmélet szerint az inkonzisztens cselekvés akkor hozza létre a legnagyobb mennyiségű attitűdváltozást, ha kis ösztönzők alkalmazására kerül sor, olyanokéra, amelyek éppen hogy elégségesek ahhoz, hogy a személy eleget tegyen nekik; ilyen az, amikor minimális fenyegetések és minimálisan erőszakos ösztönzések állnak fenn; ha kevés okát adják az eltérő álláspont választásának; ha a személy széles skálán választhat, amikor az attitűdjeivel ellentétes magatartás mellett kötelezi el magát; ha nagyfokú erőfeszítést követel a céltárgy elérése vagy az eltérő viselkedés törvényesítése; ha az ösztönző személy az ösztönzöttet kedvezőtlenül ítéli meg, s ha a befolyásolt személy önbecsülése nagy” (Bandura, 1979, 343–344. pp.).

Az attitűdök funkciója. Az attitűdök megváltoztatására szolgáló megfelelő módszer az, amelyik az attitűd funkciójára épít. Négy attitűdfunkció bukkan fel a szakirodalomban rendszeresen (egy attitűd egyszerre több funkciót is betölthet): *a)* az utilitáris (adaptív) funkció; *b)* az ökonómiai (ismeret) funkció; *c)* a kifejező (önmegvalósító) funkció; *d)* az énvédő funkció. Részletesebben:

a) Az attitűd utilitáris (adaptív, instrumentális vagy kiegyenlítési) funkciója. Az attitűdök olyan tárgyak és utak felé irányítanak bennünket, amelyek instrumentálisak (eszköz jellegűek) értékelt céljaink megvalósításában. Az instrumentalitás lehet: 1) prospektív (a jövőbeli célokra vonatkozóan instrumentális); 2) retrospektív (a múltbeli megerősítések alapján instrumentális). Az utilitáris funkciót betöltő attitűdök megváltoztatási lehetősége: az attitűdöt meg lehet változtatni oly módon, hogy megváltoztatják a cél észlelt valenciáját (értékét) vagy az attitűdtárgynak a cél elérésében tulajdonított instrumentalitását. Másképp:

- meg kell változtatni azt a módot, ahogyan a személy értékeli a célt, amelyhez az attitűdök instrumentálisak. A „háború eszköz a világbéke (= cél) érdekében” attitűd ezek szerint úgy is megváltoztatható, hogy a „világbéke nem célunk” jellegű attitűdváltozást idézz elő a PSYOPS-t alkalmazó fél; és/vagy:
- meg kell változtatni azt a módot, ahogyan az attitűdtárgynak a kérdéses cél szempontjából való instrumentalitását észleli a célszemély. A „háború eszköz a világbéke (= cél) érdekében” attitűd ezek szerint úgy változtatható meg, hogy a „háború nem a megfelelő eszköz a világbéke érdekében” jellegű attitűdváltozást idézz elő a PSYOPS-t alkalmazó fél.

b) Az attitűd ökonómiai (ismeret) funkciója. Az attitűdök funkciója lehet az is, hogy egyszerűsített és gyakorlatias útmutatást nyújtsanak az attitűdtárgyakra irá-

nyuló megfelelő viselkedésről. A fizikai és a szociális környezet jóformán végtelen számú információáradatát a véges kapacitású emberi idegrendszer általánosítja, és kategóriákba sorolja. E kategóriák azok a sztereotípiák és nézetek, amelyek attitűdjeink (főként kognitív komponensének) világát alkotják. Az attitűd ebből a megközelítésből az attitűd tárgyára vonatkozó új (igaz vagy hamis) információk szolgáltatásával változtatható meg.

c) Az attitűd kifejező (önmegvalósító) funkciója. Az attitűd funkciója lehet az is, hogy emocionális jellegű (az attitűd érzelmi komponensével kapcsolatos) kielégülést nyújt a belső feszültség levezetésére. Az ilyen funkcióval bíró attitűdöt meg lehet változtatni, ha a kifejezés más módjait, vagy más témákat adunk az adott személynek. Az attitűdök másik kifejező funkciója lehet az önerősítés: a személy viselkedésének általánosítására és igazolására használja az attitűdöket. A kognitív disszonancia elmélet szerint például nem azért viselkedünk egy adott módon, mert az attitűdjeink irányítanak bennünket, hanem létezik egy ellentétes irányú folyamat is: az attitűdjeinket a viselkedésünk igazolására alakítjuk ki. Vagyis egy személy attitűdje úgy változtatható meg, ha arra kényszerül, hogy adott módon viselkedjen. Ennek az lesz az eredménye, hogy a személy attitűdje a viselkedés igazolásának irányába módosul, s a személy internalizálja az új normát (vö.: Mező, 2007c).

d) Az attitűd énvédő funkciója. Sok attitűd a belső konfliktusokkal segít megbirkózni, s csak esetleges viszonyban állnak az attitűd tárgyával. Klasszikus példa: az olyan jellegű etnikai ellenségesség, amely az apával szembeni ödipuszi ellenségesség elnyomása során jön létre (Adorno és munkatársai, 1950). Az ilyen attitűdök csak nagyon kis valószínűséggel változtathatók meg olyan hagyományos információs megközelítésekkel, hogy az előítélettel rendelkező személyt a nem kedvelt tárgyról kedvező információkban vagy tapasztalatokban részesítjük. Ugyanakkor az önbéltetés, a katarzis vagy a kognitív újraszervezés útján ezek az attitűdök is megváltoztathatók (McGuire, 1979, 86. p.). Az énvédő funkció megvédi az egyént a saját magára vonatkozó elképzelések és a külvilág nyers valóságainak tudomásulvételétől. A freudi pszichológia elsősorban ezzel a motivációtípussal foglalkozik – Katz, 1979, 110. p..

Az attitűdkutatás eredményeinek alkalmazási lehetőségei a PSYOPS-ban

Az alábbiakban felvázoljuk azokat a PSYOPS jellegű attitűdökkel kapcsolatos műveleti lehetőségeket és jellegzetes attitűdtémákat, amelyek az ókortól napjainkig talán a leggyakrabban fordultak elő a hadtörténelem során.

Attitűddel kapcsolatos PSYOPS műveletek általános célja lehet attitűdök kiváltása, megváltoztatása, vagy éppen ezek megakadályozása. Ezt illusztrálja a következő oldalon látható ábra és táblázat.

A táblázat illusztrációképpen felvillantja egy-egy jellegzetes harci (CPO), illetve stratégiai (SPO) PSYOPS (ellen)tevékenység sémáját, amelyek célközönsége a sajátoldal és/vagy az ellenség, s amelyekben az attitűdök megváltoztatása vagy éppen konzerválása a cél.

Az attitűdökkel kapcsolatos PSYOP műveletek főbb kategóriái, viszonyai

a) attitűdkiváltást célzó műveletek	PSYOPS	c) attitűdkiváltás megakadályozását célzó műveletek
b) attitűdváltozást célzó műveletek	ELLENPSYOPS	d) attitűdváltozás megakadályozását célzó műveletek

A sajátoldalra, illetve az ellenségre irányuló, attitűdváltozást vagy éppen konzerválást célzó harci (CPO) és stratégiai (SPO) szintű PSYOPS (ellen)tevékenységek általános sémája

PSYOP szint	PSYOP célközönség	PSYOP: attitűdváltoztatás →	PSYOP ELLENTEVÉKENYSÉG: attitűdkonzerválás
		Vagy más szemszögből: PSYOP ELLENTEVÉKENYSÉG: attitűdváltoztatás	Vagy más szemszögből: PSYOP: ← attitűdkonzerválás
1. Harci lélektani művelet (CPO)	1.1. Sajátoldal	Eredeti attitűd: „Nem akarok harcolni!” ↓ PSYOP ↓ Megváltozott attitűd: „Harcolni akarok!”	Eredeti attitűd: „Nem akarok harcolni!” ↓ PSYOP ↓ Konzerválódott attitűd: „Nem akarok harcolni!”
	1.2. Ellenfél	↓ A PSYOP sikere esetén az eredmény: részvétel a harcban	↓ A PSYOP sikere esetén az eredmény: például dezertálás
2. Stratégiai lélektani művelet (SPO)	2.1. Sajátoldal	Eredeti attitűd: „Nem akarok háborút!” ↓ PSYOP ↓ Megváltozott attitűd: „Háborút akarok!”	Eredeti attitűd: „Nem akarok háborút!” ↓ PSYOP ↓ Konzerválódott attitűd: „Nem akarok háborút!”
	2.2. Ellenfél	↓ A PSYOP sikere esetén az eredmény: háború	↓ A PSYOP sikere esetén az eredmény: nincs háború

A hadtörténelem során (sok egyéb mellett) három klasszikus, egymással is szorosan összefüggő attitűd-téma került rendszeresen a katonai lélektani műveletek fókuszába, ezek:

- az ellenséggel kapcsolatos attitűd;
- a sajátoldalra vonatkozó attitűd, valamint
- a tágabb értelemben vett háborúval, illetve egy-egy csatával kapcsolatos attitűd.

E három téma mindegyike 2-2 altémára bontható aszerint, kit tekintünk a PSYOPS célközönségének: a sajátoldalt vagy az ellenséget. Részletesen:

□ *Az ellenséggel kapcsolatos attitűd.* Mint Sallay (2001, 469. p.) írja: „Az ellenségkép koncepciója viszonylag újnak számít a szociálpszichológia irodalmában, csak a 80-as évek elején jelent meg tudományos cikkekben és tanulmányokban”. A hadtörténelemben természetesen évezredek óta létezik az a jelenségkör, amit a modern szociálpszichológia néhány évtizede ragadott meg (vö.: Rieber és Kelly, 1991). Oppenheimer (2001) szerint például kezdettől világosan kell látnunk, hogy az „ellenség” nélkülözhetetlen fegyveres konfliktushoz, háborúhoz vagy fajirtáshoz, s valamelyest kisebb mértékben jelentkezik a rasszizmus és diszkrimináció összefüggésében. Az ellenséget, mint általánosított „másikat” észleljük, akire legkevésbé kedvező tulajdonságainkat és diszpozícióinkat vetítjük ki. Ez a folyamat emberibbé tesz bennünket, miközben az ellenség egyre kevésbé lesz az. A PSYOP esetén az ellenséget lekicsinylő vagy felmagasztaló, borzasztónak vagy megnyerőnek, gyengének vagy erősnek stb. bemutató ellenségkép kialakítása egyaránt cél lehet (akár ezek szimultán közvetítése is a célközönség összezavarása, megosztása, a belső feszültségek, konfliktusok szítása céljából).

Amennyiben a PSYOP célközönsége a sajátoldal, akkor az ellenségképre vonatkozó akciók célja, hogy a pszichológiai operátorok (illetve megbízóik) által meghatározott ellenségképet adjanak a sajátoldalnak (beleértve a semleges célcsoportokat is). Ez általában a sajátoldal (pl. lakosság, hátország, saját csapatok és szövetségesek) meggyőzését jelenti arról, hogy az ellenség iránt negatív attitűddel (kogníciókkal, érzelmekkel, viselkedési tendenciával) bírjanak, illetve arról, hogy kit tekintsen ellenségnek. Amennyiben sikerül az ellenségről alkotott képet dehumanizálni, az ellenséget „embertelen szörnyetegként”, „állatként”, „alsóbbrendű fajként” prezentálni, akkor a katona úgy ölhet, hogy önbecsülése („jó ember létében” való hite) megmaradhat. Sir Ian Hamilton (1921) szerint az ellenségről szóló propaganda arra szolgál, hogy az ellenség egy hatalmas szörnyetegnek tűnjön, amely megfosztja őt az emberi lét jogától. Így érzelmileg könnyebbé válik elpusztítása. Hamilton további észrevétele, hogy mivel az ellenség képtelen becsületsértési pert indítani, a propagandának „nem szükséges fennakadni minden apróságon” (hivatkozik rá: Shafiriz és tsai, 1989, 369. p.). Példák: Hitlert a sátánnal, Szaddám Husszeint Hitlerrel azonosító szózatok és újságcikkek. Az Öböl-háború során Szaddám Husszeint „a Nagy Sátánnak” nevezte Amerikát, míg Bush „Hitler”-nek nevezte Husszeint (Denning, 1999). A II. világháború kezdetén például az orosz lakosságot is „háborúra” elszánt hangulatba kellett hozni, be kellett mutatni számukra ki is és milyen is az ellenség: „Az oroszok a németeket a mozikban akkor játszott Eizentstein-filmben, az *Alekszandr Nyevszkij*ben bemutatott kegyetlen teuton lovagokhoz hasonlították, akik élve égették meg a csecsemőket” (Kershaw, 2002, 206. p.). Ezzel párhuzamosan a

németek is manipulálták a sajátoldalukat. Egyrészt a felsőbbrendűségük propagálásával; másrészt a második világháborúban a Szovjetunió ellen induló német katonák azért mentek magabiztosan a „komisszár paradicsomba” (ez a szovjet technikai és életmódbeli elmaradásra tett gúnyos megjegyzés volt akkoriban – Kershaw, 2002), mert elhitették velük, hogy technikai és erkölcsi fölényben vannak a szovjetekkel szemben. Egy hidegháborús példa: John Foster Dulles (amerikai politikus, 1953–1959 között Eisenhower elnök külügyminisztere) az 1950-es években például azt mondta, ahhoz, hogy rábídjuk az országot a katonai kiadások növekvő terhének elviselésére, a háborús évekre jellemző emocionális légkört kell megteremteni; a külső fenyegetettség képzetét kell kelteni. „Húsz egynéhány évvel később Fred Ikle, az Egyesült Államok hadügyminiszter-helyettese, mintegy Dulles gondolatát folytatva, kijelentette: bevált az összpontosított lélektani hadviselés a »szovjet fenyegetés« témájában; ahhoz, hogy a továbbiakban is megvédhessük érdekeinket, minden erővel ébren kell tartani a rettegés érzését” (Kaslev, 1987. 43. p.). A „szovjet fenyegetés” mítoszát a nyugati vezető körök a hatalmas méretű és ütemű fegyverkezés elfogadtatásához szükséges pszichózis, az állandó félelemérzés fenntartásához hozták létre és tartották fenn (Bognár, 1989, 31. p.). E mítosz a világujverseny 1950-es évekbeli eseményeit követően (az úgynevezett „Szputnyik-sokk” révén) önálló életre kelt – a Szputnyik-sokk részleteivel kapcsolatban lásd: Mező–Mező, 2003.

Ha a PSYOP célközönsége az ellenség, akkor az ilyen akciók célja a sajátoldalról szóló (pl. önbizalmat és kockázatvállalást növelő vagy csökkentő) ellenségkép adása a szemben álló félnek. Másképp: az ellenség meggyőzése arról, hogy a sajátoldal egyáltalán nem olyan szörnyű (vagy más esetben: sokkal szörnyűbb!), mint azt az ellenség propagandistái terjesztik. Hadtörténeti példa: Rogerius mester siralmas énekéből tudjuk, hogy a tatárok egy szolgálóból álló alakulatának vezetéklövőire kísérteties figurákat, szörnyalakokat ültettek (=ellenségképet, az ellenségről szóló kogníciót adtak), s mikor a magyarok (a váradi püspök csapatai) szembe találták magukat ezekkel, megrémültek (=affektív reakció) és elmenekültek (=viselkedéses reakció) a „kutyafejű” tatárok elől (Ónody, 1999).

□ *A saját oldallal kapcsolatos attitűd.* Ha a célközönség a saját oldal, akkor a PSYOP általános célja: a sajátoldal (és a semleges célcsoportok) meggyőzése arról, hogy a lélektani műveletet végzők szerinti attitűddel forduljanak a sajátoldal felé (pl. hazafiságra nevelés), illetve arról kit tekintsenek a saját oldalhoz tartozónak (pl. etnikai előítéletek oldása multikulturális összetételű haderőkben). Mint Herczeg (1989, 53. p.) írja: „...a nyugati hadseregekben is működnek olyan szervezetek, amelyek vagy közvetlenül, vagy a parancsnokon keresztül a katonák ideológiai-politikai tájékoztatását, befolyásolását végzik, nem is szólva itt a katonák lelki gondozásával foglalkozó katonai, egyházi lelkész szervezetekről, amelyek a vallásos neveléssel együtt hatékony ideológiai és politikai befolyást is gyakorolnak”.

Ha a PSYOP célközönsége az ellenség, akkor az ilyen jellegű művelet általános célja: az ellenség önmagával kapcsolatos attitűdjének alakítása. Másképp: az ellenséget meg kell győzni arról, hogy a pszichológiai operátorok szerinti attitűddel forduljanak saját magukkal szemben (pl. szégyen, kétely, önvád, vagy a valóságnak nem megfelelő, túlzott önbizalom). Hadtörténeti példa: a U.S. Navy által előállított eroti-

kus tartalmú „411” kódszámú röpcédulát (mérete: 5 x 8 inch) a csendes óceáni flotta lélektani hadviselés egysége (CINCPAC) készítette azzal a céllal, hogy az otthoni körülményekre vonatkozó aggodalmat ébresszen az ellenség soraiban (Friedman, 2005). A röpcédula egyik oldalán a fénykép egy japán nőt ábrázol, akinek látható az egyik melle. A másik oldalon, kankalin színű papíron ibolya színű tintával a következő szöveg olvasható: „Miközben folytatjátok reménytelen ellenállásokat a mi mindent elsöprő erőnk ellen, feleségeitek, nővéreitek és lányaitok a hátszágban naponta prostitúcióra kényszerülnek. Nehéz idők járnak a gazdáitokra, és nagy szükség van pénzre, ami könnyen szerezhető, ha a nőket a bordélyházaknak adják el. A gyári munkások, akiknek most van pénzükhöz, mindig buzgón fizetnek egy-két yent a nőekkel történő éjszakai mulatságért. Amikor eljön hamarosan a béke, egy ideig otthon még rosszabb lesz. Ez minden országban így lesz. Kivéve, ha otthon vagytok és gondoskodiktok a családotokról, a számotokra legkedvesebb nőkről, akik különben arra kényszerülnek, hogy prostituáltakká váljanak. Képesek vagytok érzelm nélkül gondolni asszonyaitokra, lányaitokra és nővéreitekre, akiket alávetettetek a gúnyolódó munkások kéjvágyó ölelésének? Ne dobjátok el az életeteket hiábavalóan! A családjaitoknak szüksége van rátok!” A röplap célja, hogy megváltoztassa a japán katonák saját oldalukhoz történő hűséget fenntartó attitűdjét, soraikban kétségeket ébresszen, megoszlást szítson. A röplap kogníciókat ad, érzelmekeltő kijelentéseket tesz, s kérdéseivel, felszólításaival cselekvésre ösztönöz.

□ *A tágabb értelemben a háborúval, szűkebb értelemben egy-egy csatával kapcsolatos attitűdök felkorlácsolása vagy éppen csitítása is PSYOP-cél lehet. Miért lehet ez fontos attitűd téma? Két idézet világosan választ ad erre:*

„A történetírásban általában feltételezik, hogy a társadalom célja, a kormány eszköze és a parancsnokok ambíciói egyben a katonáké is. (...) Azonban éppen a történelem legnagyobb hadvezérei szórták tele a harcmezőt a saját és az ellenséges katonák hulláival. Hogyan egyeztethetők tehát össze a parancsnok céljai katonáéival?” (Spiller, 1989; 114. old.).

„A társadalmak olyan érzelmekkel társítják a háborút, amelyeknek az arcvonalban aligha van jelentőségük. Az ideológia vagy hazafiasság jól elkelnek a háború kitörésekor a toborzó irodákon és ezeket a motívumokat ott nem lehet mellőzni. Az első világháború kezdeti időszakaszában voltak emberek, akik a vonat elé vetették magukat afölötti elkeseredésükben, hogy nem vették be őket katonának. A harcban azonban a hazafias fellángolás alábbhagy, mert elnyomják azt a harc közvetlen stresszhatásai. Az arcvonalban a szabadság ügyéről tartott előadások, amelyeket a hátszágbeli parancsnokok olyan gondosan előkészítettek, csak ingerelték a gyalogos harcosokat. Más olyan motivációk, amelyek magából a harcból eredtek, már régen háttérbe szorítottak minden olyan háború előtti lelkesedést, amely a toborzóirodákat a hadseregbe való jelentkezésre mozgósította” (Spiller, 1989; 111. old.).

A célközönség ezúttal is lehet akár a sajátoldal is. Vagyis ebben az esetben a sajátoldal háborúval, csatával szembeni attitűdjének alakítása történik meg. Olykor a saját oldal háborús/harcias hangulatba hozása a cél, máskor pedig éppen a háború/harc elkerülésére vonatkozó („szeretkezz, ne háborúzz!”) attitűd kialakítása szolgálja a PSYOP operátorok (megrendelők) célját.

Természetesen az ellenség is lehet a háborúra/harcra vonatkozó attitűdváltoztatás vagy -konzerválás célközönsége. A PSYOP lényege ebben az esetben: az ellenség háborúval, csatával szembeni attitűdjének alakítása, attól függően, hogy mi a cél: az ellenség háborúba kényszerítése, vagy pedig háborút/konfliktust kerülő magatartásának előidézése.

A hadtörténelem arról tanúskodik, hogy olykor már pusztán egy jól kommunikált ellenségkép közvetítése elég a háborús hangulat szításához/csillapításához; máskor pedig egyéb, a háború vagy a béke által nyerhető jólétről/szenvedésről szóló információk lehetnek hatással a célközönségre (vö: az attitűdök utilitáris funkciójával).

* * *

Jelen tanulmányban az attitűdökre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS) elméleti hátterét, és hadtörténeti példáit mutattuk be. Három témakörre koncentráltunk: *a)* a PSYOPS néhány alapfogalmának tömör összefoglalására; *b)* az attitűdkutatás pszichológiai eredményeinek tömör összefoglalására; *c)* végül elméleti és hadtörténeti példákon keresztül mutattunk rá az attitűdök megváltoztatására vagy éppen konzerválására törekvő PSYOPS alkalmazási lehetőségeire az ellenséggel, a sajátoldallal és a háborúval kapcsolatos attitűdök esetében.

Különösen az utolsó fejezet hadtörténeti példái világítanak rá arra, hogy milyen sokszínű a PSYOPS világa, milyen lehetőségekkel és buktatókkal jár a harctéri vagy stratégiai szintű lélektani műveletek alkalmazása. Éppen ezért – mint arra az emberi szükségletekkel manipuláló PSYOPS-ról szóló tanulmányban (Mező, 2007a és 2007b) és a társas befolyásolásra törekvő PSYOPS-t bemutató tanulmányban (Mező, 2007c) már említést tettünk – a jövőben szeretnénk létrehozni, közreadni és folyamatosan frissíteni egy „PSYOPS hadtörténeti példatár”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abelson, R. P. – Rosenberg, M. J. (1958): Symbolic psycho-logic: A model of attitudinal cognition. *Behavioral Sci.*, 3., 1–13. pp.
- Adorno, T. W. – Frenkel-Brunswik, Else – Levinson, D. J. – Sanford, R. N. (1950): *The authoritarian personality*. New York: Harper. AJP 3.7
- Bandura, Albert (1979): Milyen következményekkel járnak a viselkedési és affektív változások az attitűdökre nézve? In: Halász László – Hunyady György – Marton L. Magda (Szerk.): *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 331–359. pp.
- Bogardus, E. S. (1925): Measuring social distance. *J. Appl. Sociol.*, 9., 299–308. pp.
- Bognár Károly (1989): A NATO a változó körülményekben. *Honvédelem*, XL. évfolyam; 1989. 2. szám; 22–32. pp.
- Denning, Dorothy Elizabeth Robling (1999): *Information warfare and security*. New York: ACM Member Services
- Festinger, L. (1964): Behavioral support for opinion change. *Publ. Opin. Quart.*, 28., 404–417. pp.
- Friedman, Herbert A. (2005): *Sex and Psychological Operations*.
Web: <http://www.psywarrior.com/sexandprop.html>
- Gilbert, G. M. (1951): Stereotype persistence and change among college students. *J. Abnorm. Soc. Psychol.*, 46., 245–254. pp.
- Hamilton, Ian (1921): *The Soul and Body of an Army*. London: Edward Arnold

- Heider, F. (1958): *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Herczeg Ottó (1989): Az MN politikai intézményrendszere reformjának néhány kérdése. *Honvédelem* XL. évfolyam; 1989. 2. szám; 52–65.
- Hovland, C. I. – Rosenberg, M. J. (Eds.)(1960): *Attitude organization and change*. New Haven: Yale Univ. Press.
- Hunyady György (1984): A megismerés szociálpszichológiája és a szociálpszichológiai megismerés. In: Hunyady György (Szerk.): *Szociálpszichológia*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 9–52. pp.
- Johnson, Richard D. (1997): *Seeds of Victory – Psychological Warfare and Propaganda*. Atglen, PA: Schiffer Publishing Ltd.
- Kaslev, Jurij (1987): *Ideológiai harc vagy lélektani hatdoviselés?* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Katz, Daniel (1979): Az attitűdök tanulmányozásának funkcionális megközelítése. In: Halász László – Hunyady György – Marton L. Magda (Szerk.): *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 105–121. pp.
- Kershaw, Robert (2002): *Háború virágfüzerek nélkül. A Barbarossa-hadművelet, 1941–42*. Gold Book Kft, Debrecen
- LaPiere, R. T. (1934): Attitudes vs. Actions. *Soc. Forces*, 13., 230–237. pp.
- Mann, J. H. (1959): The relationship between cognitive, behavioral and effective aspects of racial prejudice. *J. Soc. Psychol.*, 49., 223–228. pp.
- McGuire, William J. (1979): Az attitűdök természete és az attitűdváltozás. In: Halász László – Hunyady György – Marton L. Magda (Szerk.): *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 57–104. pp.
- Mező Ferenc – Mező Katalin (2003): *Kreatív és iskolába jár!* Tehetségvadász Stúdió – Kocka Kör Tehettség gondozó Kulturális Egyesület, Debrecen.
- Mező Ferenc (2007a): Az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS). In: *Hadtudomány* (A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata). XVII. Évf. 1. szám, 2007. március, 121–125. pp.
- Mező Ferenc (2007c): Szociális befolyásolásra törekvő lélektani műveletek (PSYOPS). *Hadtudomány* (A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata). XVII. Évf. 3. szám, 2007. október, 68–78. pp.
- Oppenheimer, Louis (2001): Ellenségképek: egy fejlődéslélektani megközelítés. In: Hunyady György – Nguyen Luu Lan Anh (Szerk.): *Sztereotípiakutatás*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 477–483. pp.
- Osgood, C. E. – Tannenbaum, P. H. (1955): The principle of congruity in the prediction of attitude change. *Psychol. Rev.*, 62., 42–55. pp.
- Ónody György (1999): *A hírszerzés története*. ÚTMUTATÓ Tanácsadó és Kiadó Kft, Budapest.
- Rieber, R. W. – Kelly, R. J. (1991): Substance and shadow: Images of the enemy. In: Rieber, R. W. (Ed.s): *The Psychology of War and Peace: The Image of the Enemy*. New York: Plenum. 3–39. pp.
- Sallay Hedvig (2001): „Van vagy vannak ellenségeink? – képzelt és valós ellenségekről kialakított képeink, sztereotípiáink alakulása. In: Hunyady György – Nguyen Luu Lan Anh (Szerk.): *Sztereotípiakutatás*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 468–474. pp.
- Shafritz, Jay M. – Shafritz, Todd J. – Robertson, David B. (1989) (eds.): *The Facts On File Dictionary of Military Science*. New York, Oxford: Facts On File, Inc.
- Seanger, G. – Gilbert, E. (1950): Consumer reactions to the integration of Negro sales personnel. *Int. J. Opin. And Attitude Res.*, 4., No. 1., 57–76. pp.
- Sherif, M. – Hovland, C. I. (1961): *Social judgement*. New Haven: Yale Univ. Press.
- Smith, Eliot R. – Mackie, Diane M. (2004): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Spiller, R. J. (1989): A hadviselés emberi dimenziója a XX. században. (Rövidített fordítás a Military Review 1988. évi 5. számából). In: *Honvédelem* XL. évfolyam; 1989. 3. szám; 108–117. pp.
- Suchman, E. A. (1950): The intensity component in attitude and opinion research. In: Stouffer, S.A. (Ed.): *Measurement and prediction*. Princeton: Princeton Univ. Press. 213–276. pp.
- UNESCO Alkotmánya, 1948. évi XL. Törvény. In: <http://www.unesco.hu/index.php?type=node&id=801> (A magyar UNESCO Bizottság hivatalos honlapja)
- Zajonc, Robert (1984): A kogníció és a szociális kogníció. Történeti áttekintés. In: Hunyady György (szerk.): *Szociálpszichológia*. Kiadó, Budapest. 544–579. pp.

Kádár Pál

A Magyar Honvédség új szervezetéhez kapcsolódó felső szintű vezetés-irányítás jogi keretei

„Salus rei publicae suprema lex esto.”¹

Az elmúlt két év jelentős változásokat hozott a Magyar Honvédség szervezetében. A szerző egy korábbi cikkében, amely megjelent az interneten (a <http://www.zmne.hu/kulso/mhmt>) rövid áttekintést adott a Magyar Honvédség és a felső szintű vezetéséért és irányításáért felelős szerv új szervezeti felépítéséről. Jelen cikk szorosan kapcsolódik az előzőhöz, amelyben a szerző áttekintést ad a Magyar Honvédség új szervezetéhez kapcsolódó felső szintű vezetés-irányítás jogi kereteiről, a vezetési rendszert meghatározó szabályozókról.

A Magyar Honvédség irányítására és vezetésére vonatkozó legalapvetőbb szabályokat maga az Alkotmány tartalmazza. Ezek a rendelkezések nem csak a Magyar Honvédség létét és alaprendeltetését deklarálják, hanem az irányítás legfontosabb szabályait: „40/B. § (3) A Magyar Honvédség irányítására – ha nemzetközi szerződés másként nem rendelkezik – az Alkotmányban meghatározott keretek között kizárólag az Országgyűlés, a köztársasági elnök, a Honvédelmi Tanács, a Kormány és az illetékes miniszter jogosult.”

Az alkotmányos szabályozás lényege, hogy a haderő irányítása nem vonható el az arra feljogosított szervektől és a részletes szabályok megalkotásához is minősített többségre van szükség a parlamentben. Ennek megfelelően biztosított a Magyar Honvédség polgári irányítása is, míg szintén az Alkotmány mondja ki, hogy a köztársasági elnök a Magyar Honvédség főparancsnoka. Szükséges azonban megjegyezni, hogy ez a főparancsnoki jogállás nem jelent valós katonai vezetési jogosítványokat, nem hatásköri szabály, ahogy ezt a 48/1991. (IX. 26.) AB határozat is kiemelte, jelentősége csupán annyi, hogy a köztársasági elnököt legalább egy hagyományos főparancsnoki jogosítvánnyal fel kell ruházni.

1 A köz dolgainak üdve legyen a legfőbb törvény.

Szintén az Alkotmány tartalmazza az Országgyűlés legfontosabb honvédelmet is érintő jogosítványait. Ennek értelmében az OGY jogosult dönteni a hadiállapot kinyilvánításáról és a békekötés kérdéséről, kihirdetni a rendkívüli állapotot². Az OGY hozza létre a Honvédelmi Tanácsot is, amely a minősített időszakban a honvédelem irányításának legfelső szintű központi szerve, és ebben az időszakban egyedülként gyakorolja a Kormány, a KE és az OGY ráruházott jogait.

Az OGY dönt a Magyar Honvédség országon belüli vagy külföldi alkalmazásáról, külföldi fegyveres erők magyarországi, vagy az ország területéről kiinduló alkalmazásáról, a Magyar Honvédség békefenntartásban való részvételéről, külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenységéről, valamint a Magyar Honvédség külföldi, illetve a külföldi fegyveres erők magyarországi állomásozásáról – amennyiben ezekre nem a Kormány jogosult a 40/C § alapján.

A NATO és EU csatlakozást követően felül kellett vizsgálni azt a korábbi szabályt, amely szerint minden esetben az Országgyűlés döntött a fenti kérdésekben. Mára a haderő rugalmas alkalmazhatósága, valamint a szövetségi együttműködés biztosíthatósága érdekében, amennyiben az Európai Unió vagy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete döntésén alapul a feladat, a Kormány jogosult engedélyezni a fentieket és a kapcsolódó csapatmozgásokat. Ez a módosítás nem sérti a polgári irányítás követelményét, egyszerűsíti azonban az engedélyezési eljárást.

Az Országgyűlés kiemelt jogosítványa a haza védelmével összefüggésben az, hogy külső fegyveres támadás veszélye esetén vagy szövetségi kötelezettség teljesítése érdekében meghatározott időre kihirdetheti (meghosszabbítja) a megelőző védelmi helyzetet, és felhatalmazhatja a Kormányt a szükséges intézkedések megtételére. Ez a megoldás hivatott biztosítani a haza közvetlen felkészülését egy esetleges fegyveres harc megvívására. Ezt az alkotmányos helyzetet tekinthetjük a rendkívüli állapot előszobájának is.

Az alkotmányos szabályozás részeként fogalmazódik meg a Kormány néhány további jogosítványa is, melyek közül a Magyar Honvédség működésének irányítására vonatkozó rendelkezés a legfontosabb jelen cikk szempontjából. A működés-irányítás ennek megfelelően magában foglalja a szervezet közelebbi céljainak és működési szabályainak meghatározását, a közvetlen feladatszabás, az ellenőrzés és a beszámoltatás lehetőségét – figyelemmel a magasabb szintű jogszabályok és határozatok adta keretekre.

A szabályozási rendszer következő szintjén áll a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény, amely a honvédelem teljes rendszerét szabályozza, a hadkötelezettség rendszerétől, az egyes szereplők honvédelemben betöltött funkcióján át, a Magyar Honvédségre vonatkozó részletes rendelkezéseken keresztül, a minősített időszakok idején alkalmazható szabályokig.

A Hvt. szerint a honvédelem irányítása megoszlik a köztársasági elnök, az Országgyűlés, a kormány és az illetékes miniszterek között. Látható, hogy az alapvető hatalmi ágak közül kettő is érintett a honvédelem irányításában, a törvényhozás és a végrehajtó hatalom. Sui generis hatalmi ágként értelmezhetjük a köztársasági

2 Hadiállapot vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély) esetén.

elnököt is, aki a Honvéd Vezérkar főnökére és a tábornokokra vonatkozó kinevezési és egyéb jogköreivel, az ország Fegyveres Védelmi Tervére vonatkozó jóváhagyási jogkörével, valamint a részére a Kormány által adandó tájékoztatási kötelezettséggel érdemben képes hatást gyakorolni a rendszer működésére.

Az Országgyűlés a honvédelem irányítása terén alapvetően a jogalkotás eszközeivel él. Törvényben szabályozza a honvédelem rendszerét és a Magyar Honvédség működésére vonatkozó szabályokat, az éves költségvetési törvényben meghatározza a honvédelmi feladatokra fordítandó kiadások összegét, megállapítja a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveit, valamint az azokban előírt feladatok végrehajtásának főbb irányait és feltételeit. Külön határozatban határozza meg a Magyar Honvédség hosszú távú fejlesztésének irányait³. A Magyar Honvédség részletes bontású létszámát⁴, fejlesztésének főbb haditechnikai eszközeit⁵ is az Országgyűlés foglalja határozatba. Mindezek összességében a polgári irányítás legfelső szintjeként is értelmezhetők.

Hangsúlyoznunk szükséges, hogy a fentiekben részletezett szabályrendszer nem teljesen koherens, mivel vegyesen tartalmaz rendelkezéseket a honvédelem egészére és a Magyar Honvédségre vonatkozóan. Ez az inkoherenca nem okoz gondot a honvédelem egésze szempontjából, azonban kétségkívül a logikai jogértelmezés ellen hat.

A Hvt. részletesen meghatározza a Kormány jogosítványait, melyek közül a Magyar Honvédség működésének irányítása körében a legfontosabb a Honvédség felső szintű irányításának és vezetésének rendjére vonatkozó szabályok meghatározása. Ezt a Kormány a Magyar Honvédség irányításáról és felső szintű vezetéséről szóló 2134/2006. (VII. 27.) Korm. határozatában végezte el, amely a honvédelmi miniszter, az államtitkár, a szakállamtitkárok és a kabinetfőnök, valamint a Honvéd Vezérkar főnöke mellett, meghatározza a szakirányításra jogosult vezetők jogosítványait, a szakirányítás máshol meg nem fogalmazott tartalmát, kijelöli a Magyar Honvédség középszintű vezető szervét. Ez a határozat képezi alapját a jogszabályi szinten túl a HM Szervezeti és Működési Szabályzatának.

A Kormány jogosult továbbá meghatározni a Magyar Honvédség területi elhelyezésének, felszerelésének, felkészítésének alapvető követelményeit, az ország területének hadművelési előkészítésére vonatkozó feladatokat, továbbá a megelőző védelmi helyzet kihirdetése esetén, illetve az Alkotmány 19/E. §-a szerinti váratlan támadás elhárítására, az alkotmányos rend, az állampolgárok élet- és vagyonbiztonsága, a közrend és a közbiztonság védelme érdekében a szükséges intézkedéseket.

Ez utóbbi jogosítványok Kormányhoz telepítésének indoka elsődlegesen az, hogy biztosított legyen az azonnali döntéshozatal, és a katonai erő szükség szerinti, időben történő alkalmazása. Az intézkedések nagyobb része az ország Fegyveres Védelmi Tervében került rögzítésre.

3 51/2007. (VI. 6.) OGY határozat

4 106/2007. (XII. 6.) OGY határozat

5 Pl.: 102/2001. (XII. 21.) OGY; 94/1995. (IX. 28.) OGY; 95/1995. (IX. 28.) OGY határozatok

A polgári irányítást erősíti és a megosztott irányítási jogosítványok egyik példája, hogy a Kormány nevében a miniszterelnök vagy az általa megbízott miniszter évente köteles a honvédelmi politika megvalósításáról, a Magyar Honvédség felkészítéséről, állapotáról és fejlesztéséről beszámolni az Országgyűlésnek.

Az ágazati irányítás körében a honvédelmi miniszter is jó néhány jogosítványt gyakorol, de személyével összefüggésben jóval jelentősebbek a Magyar Honvédség mint szervezet irányításának jogosítványai. A Hvt. értelmében a honvédelmi miniszter „irányítja és vezeti” a Honvédséget. Ez a megfogalmazás vezetélméleti megközelítésben furcsának hat, hiszen az irányítás és vezetés fogalmak egymást kizáró differentia specificával rendelkeznek. Amennyiben azonban úgy közelítjük meg ezt a kérdést, hogy a miniszter egyrészt a szervezet élén álló vezető, másrészt azonban a Kormány tagjaként az ágazat felett álló miniszter, kiterjesztő értelmezéssel elfogadhatjuk ezt a rendelkezést.

A honvédelmi miniszter a Magyar Honvédség szakirányítását az erre kijelölt vezető(k) útján, katonai szervezeteinek vezetését a Honvéd Vezérkar főnöke útján valósítja meg. Érdemes itt megállnunk egy kis kitérőre, mivel a szakirányítást mint fogalmat más területen nem ismeri a vezetéstudomány. Ennek megfelelően meg kellett határozni a szakmai irányítás fogalmát és tartalmát. Ezt a feladatot részint a Kormány végezte el a már hivatkozott 2134-esben, részint a HM Szervezeti és Működési Szabályzata tartalmazza az értelmező rendelkezései között.

Röviden összefoglalva: a szakirányítás a szakmai szabályok érvényesítésének joga normatív eszközökkel, amely magában foglalja az ellenőrzés és az utasításadás jogosítványait is a szaktevékenységgel összefüggésben, függetlenül a szolgálati alá-fölérendeltségtől. Ez teszi lehetővé, hogy a Magyar Honvédség vonatkozásában meghatározott szakmai szabályok minden szervezetre érvényesíthetőek legyenek, függetlenül a szervezet hierarchiában elfoglalt szintjétől. Példaként: a védelmi tervezési és infrastrukturális szakállamtitkár logisztikai tárgyú szakutasítása a Honvéd Vezérkar főnökére, de formálisan még a miniszterre nézve is kötelező.

A szakirányítás részletes szabályait szakterületi bontásban a HM Szervezeti és Működési Szabályzata, valamint a Magyar Honvédség belső szabályozó tevékenységét és a szakirányítás rendjét meghatározó utasítás⁶ szabályozza. A szabályozás rendező elve az, hogy a teljes Magyar Honvédség vonatkozásában szakmai szabály meghatározására csak a minisztérium szervezetébe tartozó vezető jogosult, amely kiegészül azzal az alapvető rendelkezéssel, hogy közép-, vagy annál alacsonyabb szintű katonai vezető a szakmai szabályoknak is parancsnoki eszközökkel (paranccsal és intézkedéssel) szerez érvényt, és a katonai szervezetek szolgálati főnökei nem jogosultak önálló szabályozásra, felelősségük a szakmai tartalmú szabályozást érintő parancsnoki döntés előkészítése.

A honvédelmi miniszter a Magyar Honvédség irányításával összefüggésben jogosult megállapítani a katonai vezetés rendjét, a Honvédség vezetési szintjeit. Emellett szabályozza a Honvédség készenléte fenntartásának és fokozásának szabá-

6 119/2007. (HK 20.) HM utasítás a Magyar Honvédség belső rendelkezései kiadásának és a szakirányítás rendjéről.

lyait, illetve intézkedik az egyes katonai szervezetek készenlétének fokozására⁷. A honvédelmi miniszter irányítási jogosítványai közé sorolandó a Honvédség költségvetési javaslatának elkészíttetése, a költségvetési előirányzatok jogszabályok szerinti felhasználásának irányítása is, valamint a Magyar Honvédség gazdálkodására vonatkozó szabályok meghatározása.

Nem meglepő, hogy a tárca elsőszámú vezetőjeként a honvédelmi miniszter jogosult meghatározni a személyügyi hatásköröket, szabályozni a katonák szolgálati körülményeinek feltételeit, és kiadni az alapvető anyagi-technikai, közlekedési, logisztikai, pénzügyi, egészségügyi, igazgatási és jogi tevékenységére vonatkozó rendelkezéseket. Fontos irányítási jogosítványnak tekintendő a miniszter törvényességi felügyeleti jogköre, mellyel összefüggésben jogosult bármely jogszabálysértő intézkedés megsemmisítésére, megváltoztatására.

A Magyar Honvédség irányítási rendszerét is érintő sajátos jogszabály-módosításra került sor 2006-ban, amikor a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény alapvetően megváltoztatta a magyar államigazgatás központi szerveinek felépítését és működésének szabályait⁸. A jogszabály megszüntette a közigazgatási államtitkár intézményét, s helyébe új vezetési struktúrát emelt, melyben a miniszter alatt az őt teljes jogkörrel⁹ helyettesítő államtitkár szerepel, munkájukat pedig szakállamtitkárok támogatják.

A honvédelem vonatkozásában a jogszabály végrehajtása azért jelentett nehézséget, mert a Honvédelmi Minisztérium – a többi minisztérium között egyedülként – nem kizárólag ágazati irányítási, hanem katonai vezetési funkciókat is ellát, ennek megfelelően került kialakításra a szervezete. Gondot okozott az is, hogy a közigazgatási államtitkár rendszerből történő kikerülésével megbomlott a HVKF-KÁT egyensúlyon alapuló vezetési-irányítási rendszer és a jogszabály értelmében a közigazgatási államtitkár jogosítványait a miniszter örökölte meg. Ennek megfelelően a miniszter látszólag azonos szintre került saját beosztottjával, a Honvéd Vezérkar főnökével.

A jogalkotó felismerve a problémát 2007. január 1-jei hatállyal korrigálta a Hvt. szövegét. A jelenleg hatályos szöveg a KÁT helyett „a hivatali szervezet vezetésére a miniszter által kijelölt személyt”, illetve másutt a „szakirányításra jogosult személyt” emelte be. Ez a módosítás azonban már érdemben is befolyásolja a vezetés és irányítás rendszerét – holott a jogalkotó szándéka nyilvánvalóan nem ez volt¹⁰. A hatályos szöveg alapján ugyanis nem kizárható annak lehetősége, hogy a korábban egy személy – a KÁT – által ellátott feladatok megosztásra kerüljenek, illetve a korábban jogszabályi szinten meghatározott jogkörök ma a miniszter személyes döntésétől függően kerülhetnek áttelepítésre. A fenti, formálisan jogszerű lehetőséggel élt is a döntéshozó, és így került meghatározásra a HM jelenlegi szervezete, kerültek megosztásra a hatáskörök.

7 A készenlét fokozása az MH egésze vonatkozásában a Kormány jogosítványa.

8 A jogszabály szabályozási tartalma Dr. Sárközy Tamás: Államszervezetünk potenciazavarai c. munkájában publikált elméleti alapokon nyugszik

9 Az Alkotmánybíróság döntése szerint a helyettesítés joga nem terjed ki a jogalkotás területére.

10 Amennyiben ez lett volna a szándék, akkor 2/3-os többséggel kellett volna elfogadnia a parlamentnek a módosítást.

A működés eddigi tapasztalatai egyértelműen igazolják, hogy a jelenlegi hatás-körmegosztás nagyobb hatékonysággal működik, mint a korábbi egyszemélyes változat, hiszen a szakterületi bontás megalapozottabb döntés-előkészítést tesz lehetővé és jelentősen csökkenti a vezetők leterheltségét is.

A Magyar Honvédség vezetése szempontjából kiemelt jelentőségűek a Honvéd Vezérkar főnökének jogosítványai. A Magyar Honvédség korábbi parancsnokának funkcióit¹¹ is részben a Honvéd Vezérkar főnöke látja el, egyszemélyben gyakorolva a katonai vezetés legfelső szintjén jelentkező jogköröket. Emlékeztetni kívánok azonban arra, hogy a katonai vezetési aktusok nem terjeszkedhetnek túl a szakirányítás keretein, így a törvényben megjelenített jogosítványok kizárólag erre figyelemmel értelmezhetőek. A HVKF vezetési jogköre az alárendeltségébe tartozó főosztályokra és a hadrendbe tartozó katonai szervezetekre terjed ki, nem rendelkezik jogosítványokkal a tárca fennmaradó alárendeltjei felett. Ez tényszerűen megközelítőleg 21 800 fő feletti vezetési jogosítványt jelent, szemben a tárca közel 28 700 fős létszámával.

Itt érdemes ismét néhány gondolatot kiemelni. A 106/2007. (XII. 6.) OGY határozat alapján a Magyar Honvédség létszáma legfeljebb 23 950 fő lehet, míg a 2007 végén módosított 2204/2006. (XI. 27.) Korm. határozat a tárca alárendeltségébe tartozó összes szervezet létszámát 28 700 főben határozta meg. Látható, hogy a két szám közötti eltérés meglehetősen jelentős ahhoz képest, hogy korábban a fejezeti létszám egyetlen számként jelentkezett. Ennek az az oka, hogy a 2005 januárjától hatályos Hvt. egyértelműen meghatározza az MH részeit, így a tárca vezetőjének más módon alárendelt szervezetek létszámai nem jelennek meg az OGY döntésében.

A 23 950 fős MH létszámon belül is két nagy csoportról beszélhetünk, melyek egyike a minisztérium 499 fős és a háttérintézményi struktúra 1500 fő körüli létszámát, másik része pedig a katonai szervezetek létszámát takarja. Ez egészül ki még a katonai ügyészségek szervezetének kevesebb, mint 200 státuszával.

A haderóreform befejeztével párhuzamosan egy terminológiai frissítést is elvégzett a honvédelmi tárca, amely a katonai szervezetek vonatkozásában bontja tovább a létszámot. Ennek megfelelően az ún. csapatrendeltetésű katonai szervezetek állományába tartozik 21 030 fő¹², míg a fennmaradó státuszok a „nem csapatrendeltetésű katonai szervezetek” csoportjába kerültek besorolásra. A két szervezetcsoport-típus közti megkülönböztetés alapja jogilag nem definiálható¹³, az kizárólag a szervezetek rendszerben betöltött funkcionális szerepén alapul.

Továbbhaladva a Magyar Honvédség vezetését és irányítását meghatározó okmányok áttekintésén jutunk el a mindennapokban legtöbbet forgatott HM SZMSZ-hez. Az SZMSZ mint működési alapokmány sajátossága, hogy a HM kidolgozó felelőssége mellett a miniszterelnök jóváhagyása szükséges annak hatályba

11 A Magyar Honvédség parancsnoka mint funkció 2001-ben megszűnt.

12 Az adat forrása a Népszabadság 2008. január 25-i szám „Jelentem, befejeztük!” című szóvivői reagálása.

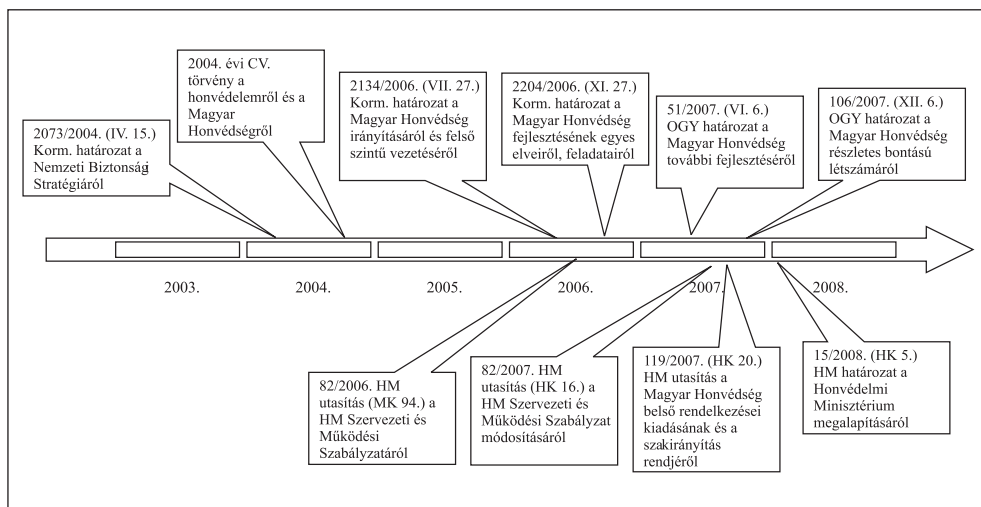
13 A Hvt. ezt a csoportbontást nem szabályozza. Az új terminológia bevezetése meglehetősen megkavarta a honvédelemmel foglalkozó publicistákat, akik kevésbé értették, hogy hogyan nőtt a csapattagok létszáma majdnem 4000 fővel, miközben jelentősen csökkent az összlétszám.

lépéséhez. Ez a megoldás minden eddiginél magasabbra emelte a szervezeti szabályok megállapításának szintjét. Az SZMSZ tartalmazza a fentebb már érintett hatáskörök elosztását és meghatározza a minisztérium egyes tevékenységeinek eljárás rendjét. Összehasonlítva más minisztériumok szabályozóival, a HM működési szabályai meglehetősen összetettek és részletesek, melynek egyik oka maga az a tény, hogy a katonai vezetési funkciókat és feladatokat össze kellett hangolni az irányítási funkciókkal.

A szabályozási rendszerben figyelmet érdemel a minisztériumi főosztályvezetők jogi helyzete, akik de facto nem szolgálati előljárói a katonai szervezeteknek, ugyanakkor a szakirányítás területén létező döntés-előkészítési jogosítványaik tényleges befolyásolási lehetőséget biztosítanak számukra.

A szabályozói rendszer elemeinek felsorolása során nem hagyhatóak figyelmen kívül a NATO dokumentumai (MC-k, STANAG-ek) sem, azonban ezek hatása a vezetés rendszerére önmagában kevésbé gyakorol hatást. Amennyiben erre mégis igény mutatkozik, szükséges a szabályozók hazai implementálása, végső esetben a jogszabályok korrekciója. (Erre példaként hozható fel az MC54, amely a NATO egységes légvédelmi rendszerére vonatkozó szabályokat tartalmazza, s amely alapján a Hvt. légerőre vonatkozó fegyverhasználati szabályai is kialakításra kerültek.) A szabályozók listáját a 15/2008. (HK 5.) HM határozattal zárom, amely az 1848 óta jogfolytonosnak tekinthető Honvédelmi Minisztérium alapító határozata, és amely kiadásával a Magyar Honvédségre vonatkozó legfontosabb jogforrások sora teljessé vált.

A legfontosabb szabályozók kronológiáját az alábbi ábra szemlélteti:

* * *

Összefoglalva a fentieket, látnunk kell, hogy a Magyar Honvédség működésére és fejlesztésére vonatkozó lapszabályozók rendelkezésre állnak, ezek rendszere a felső szintű szabályozók vonatkozásában kiteljesedett. A szabályozók sora az Alkotmánytól a miniszteri utasításokig bezárólag rendelkezésre áll, ezek logikai láncolata

hosszú idő után újra biztosított¹⁴. Beazonosítható az állami szervek, az állami- és katonai vezetők, valamint a főosztályvezetők pontos hatásköre, áttekinthető és a jogi környezet kínálta kereteken belül egyszerű a vezetés és irányítás rendszere.

A tárca előtt áll még az alacsonyabb szintű szakmai szabályozók áttekintése és korszerűsítése, amely nem kevésbé bonyolult feladat. Azonban reményeim szerint ehhez az alapjaiban stabil szervezeti keretek hosszabb távon is adottak, ami lehetővé teszi a feladat alapos és magas színvonalú elvégzését.

Bízom benne, hogy cikkem hozzájárul a Magyar Honvédség irányítását és vezetését rendszerét átfogó szabályozás áttekintéséhez mindazok számára, akik nem mindennap foglalkoznak ezzel szakterülettel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bocskai István: „Jelentem, befejeztük”, Népszabadság 2008. január 25.
- Kern Tamás: A rendszerváltás utáni haderőreform-kísérletek. 2008. SZÁZADVÉG műhelytanulmányok 7.
- Dr. Sárközy Tamás: Államszervezetünk potenciazavarai, HVG-ORAC 2006.
1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya
2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról
2006. évi LVII. törvény a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról
- 51/2007. (VI. 6.) OGY határozat a Magyar Honvédség további fejlesztéséről
- 106/2007. (XII. 6.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról
- 102/2001. (XII. 21.) OGY határozat a harcászati repülőerők fejlesztéséről
- 94/1995. (IX. 28.) OGY határozat a légvédelem rádiólokációs felderítő-, információs és vezetési rendszere fejlesztéséről
- 95/1995. (IX. 28.) OGY határozat a légvédelem földközeli és kis magasságú oltalmazási képességének megőrzéséről
- 2073/2004. (IV. 15.) Korm. határozat a Nemzeti Biztonsági Stratégiáról
- 2204/2006. (XI. 27.) Korm. határozat a Magyar Honvédség fejlesztésének egyes elveiről, feladatairól
- 2117/2006. (VI. 30.) Korm. határozat a Miniszterelnöki Hivatalban, a minisztériumokban, az igazgatási és az igazgatás jellegű tevékenységet ellátó központi költségvetési szerveknél foglalkoztatottak létszámáról
- 2118/2006. (VI. 30.) Korm. határozat az államháztartás hatékony működését elősegítő szervezeti átalakításokról és az azokat megalapozó intézkedésekről
- 2134/2006. (VII. 27.) Korm. határozat a Magyar Honvédség irányításáról és felső szintű vezetéséről
- 2009/2007. (I. 30.) Korm. határozat a központi egészségügyi szolgáltató szervezetek létrehozásáról
- 82/2006. HM utasítás (MK 94.) a HM Szervezeti és Működési Szabályzatáról
- 119/2007. (HK 20.) HM utasítás a Magyar Honvédség belső rendelkezései kiadásának és a szakirányítás rendjéről
- 15/2008. (HK 5.) HM határozat a Honvédelmi Minisztérium megalapításáról
- 48/1991. (IX. 26.) AB határozat

14 A belső szabályozók rendjéről szóló 25/1997. HM utasítást csak 2007. végén váltotta fel a helyébe lépő új utasítás, miközben a magasabb szintű jogi környezet alapjaiban is többször is megváltozott.

Benkő Tibor

Gondolatok az ideális parancsnokról

Az alábbi tanulmány szerzője arra tesz kísérletet, hogy a vezetélmélet alapkérdéseinek figyelembevételével, a szakirodalom és a tapasztalatok alapján összefoglalja azokat a követelményeket, képességeket, amelyeknek az ideális vezetőknak, parancsnokoknak korszerű körülmények között meg kell felelniük.

A Magyar Honvédség a 21. század elején nem csak egy újabb, hanem számára merőben új kihívással került szembe. Ezen kihívásnak lehetünk nem csak tanúi, hanem az átalakítási folyamatok révén annak aktív részesei, amelynek legmarkánsabban érzékelhető változása a vezetés minden szinten bekövetkező átalakítása. Az egész szervezetnek, de kiváltképp a szervezet vezetésének kell képesnek lennie a gyors, sokszor szélsőséges változásokra. A legtöbb helyen ez jól és hatékonyan működik, ezért a honvédségnek ugyan ezt kell tennie „alkalmazottaival” elsősorban a vezetőkkel szemben, akik nem csak részesei kell, hogy legyenek a változásoknak, hanem sokkal inkább irányítói, vezetői, sőt meghatározói. Vagyis meghatározott személyei egy új szolgálati kultúra kialakításának, bevezetésének és hatékony működtetésének. Mindezekhez természetesen kiválóan felkészült, munkáját hivatásként végző, a szervezet iránt teljes mértékben elkötelezett, lojális vezetőkre, parancsnokokra van szükség.

Havril András vezérezredes a Honvédelmi Minisztérium Honvéd Vezérkar Főnöke már tavaly, a Bevetési Irány 2006 gyakorlat során, a parancsnokok felelősségére utalva, úgy fogalmazott:

„Amint azt a gyakorlat beállításában – de mindenekelőtt a mindennapi műveleti tapasztalatainkban – látjuk, a parancsnok felelőssége jelentősen megnő. Számos olyan kérdésben kell döntést hoznia, amelyek korábban egy, esetenként akár két döntési szinttel magasabban jelentkeztek. ...Olyan helyzeteket kell megoldania a parancsnoknak, amelyekre nincs, nem lehet kialakított séma. Sok esetben olyan ellenféllel, veszélyforrással áll szemben, amelynek beazonosítása is roppant nehéz, gondoljunk a terrorista módszerekre, az aszimmetrikus hadviselés eszközeire. Különleges érzékenységet és együttműködési képességet igénylő nemzetközi környezetben kell feladatát megszerveznie, sokszor jelentősen eltérő kultúrájú közegben, ahol a tudás nagyon fontos, de önmagában kevés, nagyfokú empátiára, nyitottságra, érzékeny gyors reagá-

lásra, kezdeményezőkézségre van szükség a parancsnok és természetesen az őt segítő törzs részéről is.”¹

Ebből adódóan felvetődik a kérdés. Milyen legyen ez a parancsnok, a XXI. század katonai vezetője? Milyen elvárásokat állítsunk vele szembe? Milyen előírásoknak és milyen kritériumoknak feleljen meg? Hogyan nézzen ki, miként végezze munkáját? Milyen általános és szakmai- milyen kognitív, szociális, személyes és speciális kompetenciáknak kell, hogy megfeleljen? A válasz nagyon egyszerű és tömör: *Legyen ideális, mint ahogy az a HM. HVKF 2007. évi pályázati kiírásában megfogalmazásra is került.*

Követendő minta: a példa- és eszménykép parancsnok

A katonai-, de elsősorban a parancsnoki pályafutásom alatt munkatársaimnak, parancsnoktársaimnak mindig a következőket mondtam. A katonáikkal szemben legyenek szigorúak, követelménytámasztóak és mindezt úgy valósítsák meg, hogy maradjanak emberségesek. Lássák el hivatásukat példamutatóan, munkájukban, döntéseik alkalmával legyenek következetesek. Katonáikat embertársaként tiszteljék és ne tartsák rettegésben őket. Ha ezeket az alapszabályokat betartják, *jó, sikeres és elismert parancsnokok lehetnek, akiktől nem félnek beosztottaik, akit vezetőként fogadnak el katonái és ha kell, akár tűzön-vízen át követik majd őket. Még ma is hiszem és vallom, hogy mindez elengedhetetlen, de kevés egy ideális vezető, az ideális parancsnok számára.*

Mielőtt elmélyülnénk abban, hogy milyen is legyen az ideális dandárparancsnok, tisztázzuk az ideális kifejezés jelentését. Az értelmező szótár szerint az *ideális, vagy eszményi* kifejezés az nem más, mint „*valamilyen eszménynek, eszményképnek, követendő mintának tökéletesen megfelelő*”² valami, vagy valaki. Talán úgy is lehet definiálni, hogy ez egy álomkategória, egy idea, amelyet birtokolni szeretnénk. A kérdés az, hogy a gyakorlatban valójában létezik-e? A válasz a tanulmány végére úgy gondolom mindenkiben megfogalmazódik.

Mindenesetre Fiedler³ szerint nincs ideális vezető. Szerinte bár mind az alacsony LPC⁴ (feladat irányultságú), mind pedig a magas LPC (viszony irányultságú) vezetők lehetnek hatékonyak, ha vezetési stílusuk a helyzetnek megfelelő. Tovább folytatva gondolatát, miszerint az esetlegességi elmélet lehetővé teszi az olyan helyzetek jellegzetességeinek előre való meghatározását mely az adott vezető hatékonyságát mintegy biztosítja. Vagyis az ideális vezető hatékonysága helyzetfüggő. Ebből adódóan, a helyzet „kedvezőség”-nek, vagy a helyzet ellenőrizhetőségének Fiedler három összetevőjét jelölte meg:

- 1 Új fejlődési irányok a gyakorlatban. Beszélgetés Havril András vezérezredessel, a HM HVK Főnökeivel. 20006.12.05 (Kiss Zoltán)
- 2 Magyar Larousse ENCIKLOPÉDIA * 2; 173 old.
- 3 Fred Fiedler, a 20. század egyik vezető tudósa, aki területét a vezetők szokásainak és jellemének kutatásáról, a vezetési stílusok és magatartások irányába mozdította el.
- 4 LPC „legkevésbé kedvelt munkatárs” – (angol neve, a ‘Least preferred co-worker’ után), az LPC-mérce (skála) a személy vezetési orientáltságát méri.

- Vezető-beosztott kapcsolatok, melyek a vezető és beosztottjai között a megosztott bizalom, megbízhatóság és tisztelet mértéke.
- Feladatszerkezet, amely a végrehajtandó feladat összetettségét, ellenőrizhetőségét, sajátosságát és világos érthetőségét mutatja.
- Vezető helyzeti hatalma, mely magából a vezető hatalmi pozíciójából, helyzetéből adódik.

Szerinte azok a helyzetek tekinthetők „kedvező”-nek, melyekben *a vezető-beosztott kapcsolatok jók, a feladatszerkezet egyértelmű és a vezető pozíció-hatalma magas*. Fiedler úgy találta, hogy az alacsony LPC-jű vezetők hatékonyabbak a szélsőséges helyzetekben, azaz mikor a helyzet nagyon kedvező, vagy nagyon kedvezőtlen, míg a magas LPC-jű vezetők a közepes helyzetekben teljesítenek a legjobban.⁵

Igaza van-e Fiedlernek, mert ha igen, mi értelme van további eszmefuttatásnak? Az ő eszmefuttatása szerint azt láthatjuk, hogy ideális vezető nem létezhet. Nem létezhet olyan parancsnok, aki minden helyzetben, minden időben, minden kihívásnak és minden érintett személynek, főnöknek és beosztottnak egyaránt ideálisan megfelelné. Mégis hibát követnénk el, ha elfogadnánk ezt a tagadó állítást és nem foglalmaznánk meg az ideális vezetővel szembeni elvárásokat, hiszen akkor nem foglalmaznánk meg *a követendő mintát, a vezetőt, a példa- és eszményképnek számító parancsnokot*.

Vagyis *legyen ideális katona és ezzel együtt ideális vezető*. Függetlenül attól, hogy milyen szintű parancsnokra – század, zászlóalj, vagy dandár – kívánom a követelményeket megfogalmazni, a tiszttel szembeni általános elvárásokkal kell kezdenem, amely a Honvédelmi Minisztérium, a Honvéd Vezérkar, az ÖHP és alárendelt szervezetei, valamint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem munkatársai az alábbiakban összegezték:

Az általános elvárások mellett a tisztekkel szemben, a szakképzettségüknek és fegyvernemüknek megfelelően, természetesen megfogalmazódtak a *speciális és a katonai vezetői alapkompenciák* is. Így, a pályakezdő tiszttel szemben – mint kezdő katonai vezető – azt a követelményt támasztjuk, hogy rendelkezzen olyan katonai-, szakmai-, vezetői ismeretekkel melyek birtokában képes a honvédelmi szervek területén alegységeket vezetni, irányítani, az alapfokozat birtokában a szakképzettségének megfelelő beosztást betölteni. Továbbá, folytatni a képzés második ciklusában (mesterképzésben) a következő, majd az azt követő vezetői szintekre történő felkészülést.

Ez bizony nem kevés követelmény, mégis „csupán” egy jól felkészült tiszttel szembeni elvárás. *De hol van ettől még egy ideális parancsnok?* Mindenki előtt ismert, hogy minél magasabb szintű vezetőről, vagy beosztásról beszélünk, a szakmai kompetenciákkal szemben – ugyan úgy, mint a polgári életben – a vezetői kompetenciák kerülnek előtérbe. Így van ez egy egység-, vagy magasabb egység-parancsnok esetében is, ezért a következő gondolatokban a vezetésről kell, hogy szóljunk.

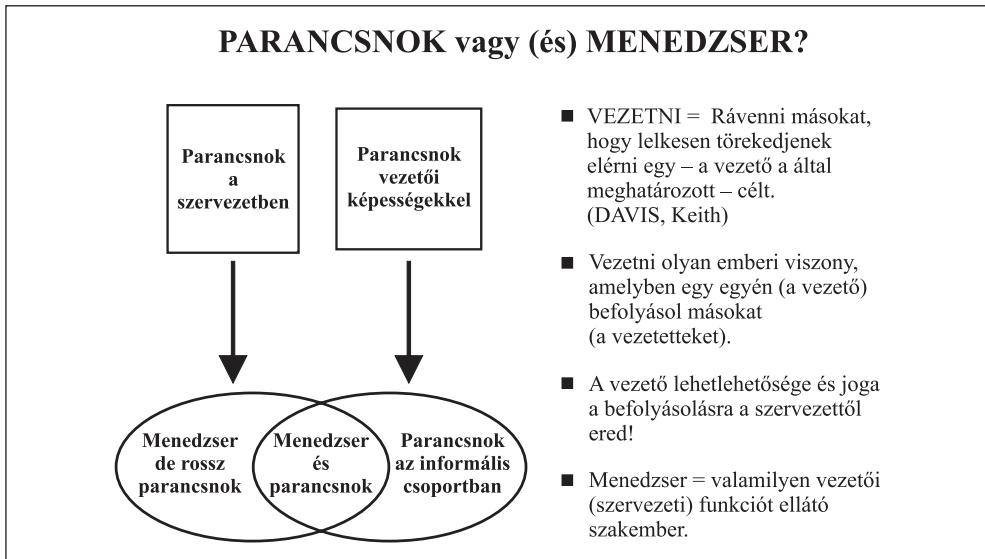
5 www.fiedler-fele.kontingenciamodel - Wikipédia.

A vezetélmélet néhány alapkérdése

Bármilyen jó szakmai felkészültséggel és kiváló kompetenciákkal rendelkező, valamint bármennyire elhivatott katonáról legyen szó, *kiváló vezetélméleti ismeretek és tudás nélkül nem lesz belőle ideális parancsnok*. Mindenek előtt széleskörű és minden területre kiterjedő vezetélméleti tudással kell, hogy rendelkezzen, amelyet a gyakorlatban a kialakult helyzetnek, a végrehajtandó feladatnak, a résztvevők körének figyelembevételével mesterien tud majd alkalmazni.

Hogy miért annyira meghatározó a vezetés kérdése, Hersey és Blanchard meghatározását alapul véve érthetjük meg: *„A vezetés az egyén vagy csoport munkájának közvetlen befolyásolására szolgáló tevékenység, amely az intézményi célokat a munkatársak felé közvetíti, rábírja őket azok támogatására, elérve ezzel a személyes és az intézményi célok integrálását”*.⁶

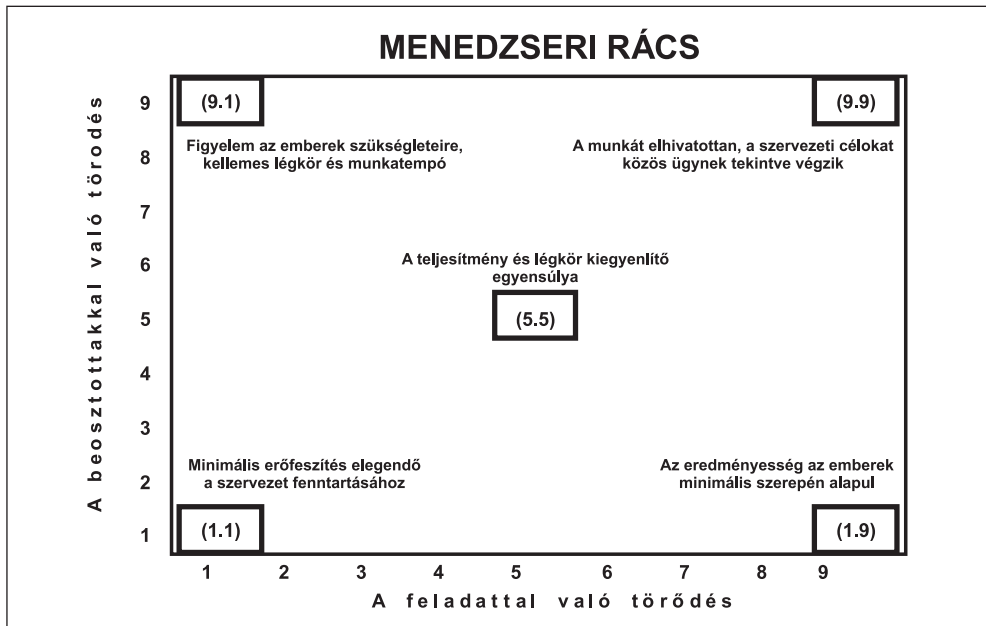
Vagyis, a vezetés jellemző eszköze a *parancsnok hatásgyakorlása*, ami egyben hatás alá vonandó környezetet is feltételez. A parancsnok vezetői hatékonysága abban áll, hogy milyen formában tudja hatása alá vonni beosztottait, és ily módon kölcsönhatásba tud-e kerülni velük. A vezetés folyamán alapvető elvárás, hogy a *parancsnok nem a beosztottak mögött, hanem előttük áll, hogy példát mutasson, hogy ösztönözze őket, hogy elősegítse a kitűzött célok felé történő haladást*. Ebben egy katonai szervezet, nevezetesen egy dandár akkor lehet sikeres, ha az élén egy *dinamikus és hatékony parancsnok áll, aki nem csak vezet, de menedzseli a szervezetet*, hiszen a szervezetben rejlő lehetőségeket a menedzsmennek áll lehetőségében megvalósítani.

1. ábra. Parancsnok és menedzser a szervezetben

6 www. Htm. Emberi erőforrás – gazdálkodás és vezetés

Mivel a különböző szintű szervezetet személyi állománya jelenti a szervezet legfőbb értékét, a parancsnok a szervezet vezetését a személyi állomány motiválásával és bevonásával, valamint az őket érintő széleskörű, hatékony kommunikáció útján valósítja meg. Ebben az esetben a parancsnok számára a legnagyobb kihívás az, hogy minden beosztott katonára önálló személyiség és – noha vannak közös tulajdonságaik – mégis, külön figyelmet igényeljenek. Természetesen, így nem lehet minden helyzetre és minden személyre érvényes útmutatóval, instrukcióval, vagy úgynevezett „recepttel” szolgálni, amely megnehezíti az ideális parancsnoki modell megalkotását. Viszont elengedhetetlenül fontos, hogy a parancsnok megtalálja a szervezetet és az egyént egyaránt érintő helyes utat és léptéket. A tudomány, a vezetéselmélet szerint ugyanis vannak olyan menedzserek, (és vagy) parancsnokok, akik elsősorban a végrehajtandó feladatra összpontosítják figyelmüket, és vannak, akik inkább a munkatársakra, vagy beosztottakra. A menedzsment-irodalmakban ennek számtalan példáját figyelhetjük meg, hiszen többen is építettek és napjainkban is építenek erre a koncepcióra. Ezek közül két népszerű menedzser-elmélettel, egészen biztos,

2. ábra. Blake és Mouton féle menedzseri rács⁷

⁷ Robert R. Blake (1918–2004) és Jane S. Mouton a hatvanas években (1964) fejlesztették ki menedzseri stílusok modelljét, amelyet „menedzseri rács”-nak (managerial grid) neveztek el. Blake és Mouton negyven év együttműködése alapozza meg a Grid elméletet, és annak egyedülálló oktatási módszerét. A Grid koncepcióról 1960-ban lehetett először olvasni a *Harvard Business Review*-ben „Áttörés a szervezetfejlesztésben” címmel. A későbbiekben megjelent *Vezetői Grid* azóta már az ötödik kiadást éri meg. Az eltelt évtizedek során még számtalan könyvet és oktatási anyagot publikáltak.

hogy vezetéseméleti tanulmányaink alkalmával mindannyian találkoztunk. Közülük az egyik, a *Blake* és *Mouton* menedzseri rács, a másik pedig a *Hersey* és *Blanchard* nevéhez fűződő szituációs vezetés.

Blake és *Mouton* menedzseri rács (2. ábra) szerint a menedzser (parancsnok) számára a (9;9)-es helyzet az ideális. Ez azt jelenti, hogy a parancsnok a feladattal és a személyi állománnyal is maximálisan törődik. Az ábrán látható, hogy az ideális parancsnok vezetési stílusa csak is ilyen formában valósulhat meg. Elméletileg ez így rendben is van, csupán megvalósítása jelent maximális kihívást a parancsnokkal szemben, ráadásul nem csak rátermettségét és felkészültségét, hanem a feltételrendszerek megteremtését és annak biztosítását illetően is.

Megfigyelhető, hogy ebben a menedzseri rácsban a (9;9)-nél > az úgynevezett *csapatmunkás*, mint *ideális vezető* mellett a további vezetői típusok találhatóak. (1;1)-nél > a kiüresedett; (1;9)-nél > a feladatmániás; (9;1)-nél > a cimboráló, családias; és végül az (5;5)-nél > a sokak által preferált, rossz értelemben vett ideális, de sokkal inkább középutas vezető.

A következőkben vizsgáljunk meg egy újabb vezetéseméleti modellt (3. ábra), ahol *Paul Hersey* és *Kenneth Blanchard* továbbfejlesztette *Blake* és *Mouton* menedzseri stílusát, amelyben kiterjesztette az egyidejű kapcsolat és feladat-orientációk két dimenzióját.

A stílusokat ők négy párra bontották ahogy az ábrán is látható, és ennek alapján határozták meg a vezető stílusát. Ebben az esetben az ideális vezető, illetve ideális parancsnok az eladó (megegyező) csoportba kell, hogy tartozzon. Az ilyen formában vezető parancsnok esetében mondjuk azt, hogy „*jól eltudja adni a dolgokat*”, vagy „*jól*

SZITUÁCIÓS VEZETÉS		
Feladatorientáltság	Kapcsolati szint	Stílus
Alacsony	alacsony	átruházó
Alacsony	magas	munkatársakat bevonó
Magas	magas	eladó (megegyező)
Magas	alacsony	utasító

3. ábra. Hersey és Blanchard szituációs vezetésemléte⁸

⁸ *Paul Hersey* és *Kenneth Blanchard* továbbfejlesztette és kiterjesztette a kapcsolat és feladat-orientáció két dimenzióját. A stílusokat négy párra bontották.

menedzseli a szervezetet". Hersey és Blanchard elméletét követve is azt állapíthatjuk meg, hogy az ideális parancsnoknak folyamatosan, több stílus alkalmazásának lehetőségét kell vizsgálnia, majd azok közül a helyzethez legjobban illő stílust kell kiválasztania. Éppen ezért egy ideális dandárparancsnoknak képesnek kell lennie arra is, hogy *helyesen mérje fel a helyzetet, majd a körülményeknek megfelelő, azt helyesen, és átfogó módon kezelő stílust alkalmazzon.*⁹

Ha már a vezetési stílusoknál tartunk, szólnunk kell azok rendszeréről. Ebben az esetben *Rensis Lickert* emelném ki, aki a *vezetői szerepeket alapvetően négy rendszerre osz-*

	Kizsákmányoló, autokratikus (felsőbbbségi)	Konzultatív (közvetítő)	Jóakarátú, autokratikus (küldetési hős)	Részvételre építő (konzultatív, partícipatív)
fókusz	utasítások	jutalmazás	küldetés	önvezetés
az erő típusa	pozíció / autoritás	jutalmazás	kapcsolatok, inspiráció	megosztott
a vezető bölcsességének forrása	a vezető	a vezető	a vezető	főként a követők (önvezetők) és a majdani vezetők
a követők felelete	félelmen alapuló engedelmség	számítás	küldetésen alapuló érzelmi elkötelezettség	tulajdonosságon alapuló kötelezettség
jellegzetes vezetői szokások	utasítások, parancsok, megállapított célok	tudatos célkitűzés, véletlenszerű jutalmazás	a vezetői küldetés hangoztatása, a vezetői értékek elfogadása	hatékony önvezetővé válás, az önvezetés modellálása
motiváció	megfélemlítés	esetleges anyagi jutalom	buzdítás	tanulható pozitív minta
kritika	büntetés	esetleges elmarasztalás	meggyőzés, rábeszélés	az önvezetés fejlesztése jutalmazással és építő kritikával
felelősség-megosztás	–	–	–	az önszerveződő csoportok támogatása, az önvezetési kultúra előmozdítása

4. ábra. Lickert által meghatározott vezetői szerepek¹⁰

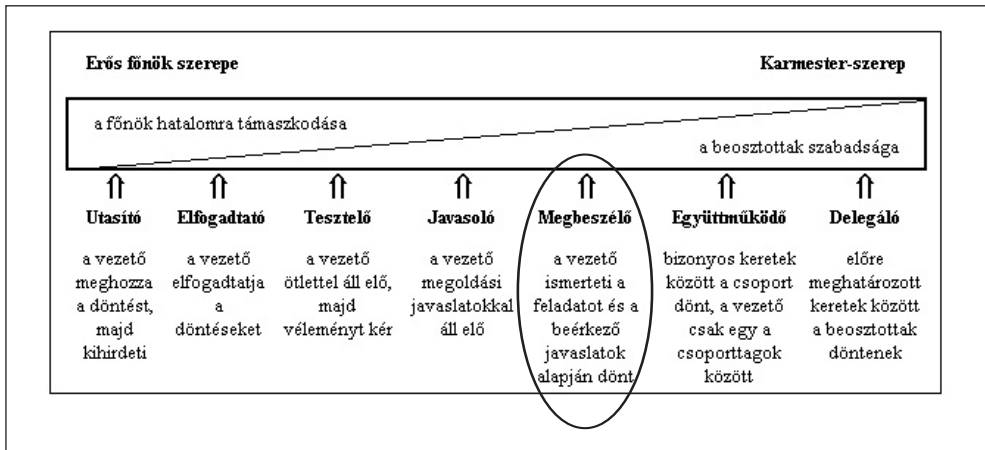
9 Management for librarians : fundamentals and issues / J. R. Rizzo. – London : Aldwych Press, 1980. – 339 p.

10 Elhangzott Maurice B. Line 1993. március 24–26-i menedzsment-szemináriumán (Budapest, OSZK).

totta (4. ábra). Bármennyire is furcsának tűnik, de egy ideális parancsnoknak, a kialakult helyzetnek, az elvégzendő feladatoknak és a környezeti tényezőknek megfelelően, mind a négy rendszerben jártasnak kell lennie. Sőt, ebben az esetben ki kell hangsúlyoznom, hogy egy ideális parancsnoknál nem elégséges a jártasság, hanem sokkal inkább már készség szinten kell választania az alkalmazandó négy vezetői szerepkör és a hozzájuk tartozó értékmutató szempontok közül, hiszen csak is azok jellemzőinek kombinációi vezethetnek a helyes döntéshozatalhoz és a határozott, hatékony vezetéshez. Természetesen ez az én véleményem, de ha körültekintően megvizsgáljuk a táblázatban feltüntetett vezetői szerepeket, mondjuk úgy, annak típusait, az értékmutatókat és a hozzájuk tartozó jellemzőket úgy gondolom mindenki arra a megállapításra jut, és megerősíti véleményem, miszerint önállóan, egy-egyében, egyik vezetői szerep sem képezheti egy ideális parancsnok vezetési módszerének alapjait.

A következő, 5. ábra Lickert¹¹ elképzelésére épít, tulajdonképpen azt finomítja, melynek során a vezetési stílusokat a vezetői autoritás és a beosztottak szabadságfoka arányának szempontjából mutatja be. A bemutatott vezetési stílusoknál érdemes megfigyelni a főnök (parancsnok) „hatalom” érvényesítésének és a beosztott szabadságfokának fordított arányát és annak folyamányát. Itt arról is szólni kell, hogy az egyszemélyi parancsnoki joggyakorlat és ugyan úgy, az egyszemélyi felelősség nem jelent, de egy korszerű vezetésben nem is jelenthet egyszemélyi, autokrata vezetés.

A bemutatott vezetési stílusok közül ha logikusan gondolkodunk, azt mondjuk, hogy az ellipszissel jelölt „megbeszélő” stílus kell, hogy legyen az ideális parancsnok

5. ábra. Vezetői (parancsnoki) vezetési stílusok¹² (vezetői, parancsnoki viselkedés)

11 Rensis Likert (1903–1981) amerikai oktató és szervező pszichológus, a szervezetfejlesztés egyik kiemelkedő alakja, úttörője.

12 Managing change / Francis Simon. A Francis Simon által 1995. december 13. és 15. között az OSZK–KMK-ban tartott workshop anyaga.

vezetési stílusa, holott jól tudjuk, hogy a parancsnok az *utasítótól, a megbeszélő stílussal* bezárólag a körülményektől, a feladattól, a helyzettől függően mindegyiket alkalmazni fogja. Sőt, adott helyzetben és szituációban – még akkor is, ha ez egyáltalán nem jellemző – az *együttműködő és delegáló* vezetési stílus is előfordulhat. Ennél az ábránál és ebből a példából is látható, hogy az ideális vezetés alapja a kombinált vezetési típusok lehetnek.

Az előző gondolatokban beszéltünk a parancsnoki (vezetői) magatartásokról, a vezetési stílusokról, a vezetésemélet néhány olyan alapkérdéséről, amelyek meghatározóak az ideális parancsnokká válás folyamatában. Ezzel azt is kihangsúlyozom, hogy például *ideális dandárparancsnokot kiválasztani nem lehet, őket sokkal inkább tudatosan, ideális parancsnokká kell formálni. Tehát tanítani, képezni, alakítani és formálni kell őket.*

A vezetési stílus kapcsán itt kellene szólni a parancsnok személyes tulajdonságairól (jelleméről, alkatáról, akaratáról, képességeiről, adottságairól, tehetségéről, értékrendjéről stb.), az ideális vezető sikertényezőiről, ez azonban egy újabb tanulmány témája lehet.

Az ideális parancsnok vezetői szerepe és a hozzátartozó képességek

Az ideális parancsnok *közvetlenül és aktívan vesz részt* a szervezet és a személyek környezetének kialakításában. Ő határozza meg a szervezeti célokat, a minőségi követelményeket, az elvárásokat, sőt a szervezeten belüli hangnemet. Neki kell lendületet adnia a cselekvéshez, a szolgálati kultúra folyamatos átalakításához és neki kell menedzselnie a szükséges változásokat, illetve változtatásokat. Vagyis – már az előző felsorolásokból is látható – az ideális parancsnok feladata igen összetett és szerteágazó, de tulajdonképpen a TQM¹³ alapjainak rendszeres használatán alapszik. Ennek megvalósításához viszont a felkészültségen túl, vezetői képességekre van szükség, melynek egy változatát az alábbiakban figyelhetjük meg.

A vezetői szerep a parancsnoki szinttől függően változik. Minél magasabb beosztásról beszélünk – ahogy ezt már a korábbiakban is említettem – a *technikai tudás* és szakértelem egyre kevésbé bír meghatározó szereppel. A jól felkészült és képzett dandárparancsnok képes hatékonyan cselekedni már akkor is, ha a *humán és a mentális* szakértelme fejlett. A humán szakértelem a század és zászlóalj szinten a legfontosabb, ahol a vezetés közvetlenül a különböző felkészültségű és mentalitású katonák körében valósul meg. Magasabb beosztásba kerülve csökken a személyes kapcsolatok, vagyis a közvetlenül vezetettek száma, ezzel csökken a humán szakértelem alkalmazási szerepe. Ugyanakkor megnő a mentális felkészültség fontossága, vagyis a *parancsnok a szervezetet mint egészet kell, hogy lássa* és tudnia kell, hogy a részek változása hogyan hat az egészre.

13 TQM (teljes körű minőségirányítási rendszer)

Proaktív viselkedés	A jövőalkotás képessége, folyamatos előretekintés, és előrelátás, stratégiaalkotás, a lehetőségek és a veszélyek meglátása, ismeretek alkalmazására és az alkotásra való képesség.
Összetett dolgok átlátásának és kezelésének képessége	Harmóniaépítés a kockázatviselő munkatársakkal, vezetési szintek és szervezetek, valamint a feladatok és feltételrendszerek közötti összefüggések keresése, elemzői és menedzselési képesség.
Etikus magatartás	Intelligencia, társadalmi és környezeti felelősség, az alárendeltek, vagy beosztottak, mint kockázatviselők kezelése, viselkedéskultúra (elkötelezettség, becsületesség, lojalitás – a szervezethez, a munkatársakhoz –, szerénység; képesség a hallgatásra).
Emberekkel való bánásmód képessége	A személyi biztonság nyújtásának képessége, a munkaerőnek, mint legfontosabb erőforrásnak a kezelése, a jövőkép elfogadtatásának képessége, a csoportépítés képessége, a delegálás képessége, a munkatársak támogatásának képessége, a stressz- és konfliktus kezelési képesség, megközelíthetőség és hozzáférhetőség, humorérzék, kommunikációs érzék, egyidejűleg lelkesedés és tárgyilagosság, egyszerre nyíltság és diplomáciai érzék.
A változtatás irányítása	Változtatás szükségességének korai felismerése, rugalmas szervezetépítés, a kreativitás és a folyamatos tanulás ösztönzése, döntési képesség.
További képességek	Problémamegoldó és kontingencia képesség, energikusság, szívósság, érzékenység, figyelem és törődés a munkatársakkal, alárendeltekkel és beosztottakkal.

6. ábra. Az „ideális vezető” képességeinek egy változata¹⁴

Milyen legyen az ideális parancsnok?

Megfogalmazva a tiszttel szembeni általános elvárásokat, áttekintve a vezetéselmélet alapjait, megismerve a vezetői szerepeket és stílusokat, az ideális parancsnoki tulajdonságokat és kompetenciákat, a sikeres vezetés összetevőit és tényezőit, nem utolsó sorban a vezetői szerepeket összefoglalóan, de nem ismételve az eddigieket, fogalmazzuk meg, hogy milyen is legyen az ideális parancsnok.

Legyen igazságos és empatikus. Értsen a beosztottak nyelvén, legyen inspiratív személyiség. Ne kivételezzon senkivel, ne állítsa magáról, hogy mindent tud és időnként kérje ki beosztottai és közvetlen munkatársai véleményét.

Legyen szakértelme, ráérző képessége, szociális érzékenysége. Rendelkezzen kiváló értelmi és érzelmi intelligenciával, kimagasló szakmai felkészültséggel. Legyen szigorú, követelménytámasztó, példamutató és következetes. Legyen képes beleélni

¹⁴ Részben elhangzott Maurice B. Line 1993. március 24–26-i menedzsment-szemináriumán (Budapest, OSZK).

magát a beosztottak helyzetébe, tudjon azonosulni gondolataikkal. Tegyen meg minden tőle telhetőt katonái érdekében. Álljon ki mellettük és küzdjön érdekeik megvalósításáért. Legyen rátermett.

Rendelkezzen személyre szabott vezetési stílussal, azt legyen képes a gyakorlatban kiválóan alkalmazni. Pontosán tudja, hogy adott helyzetben, egyes feladatoknál és a különböző személyeknél milyen vezetési stílust kell alkalmaznia. Mindezek mellett legyen kiváló az asszertív kommunikációban, a problémamegoldásban és a konfliktuskezelésben. A szervezeti csoportokkal, közvetlen munkatársaival és a szervezet tágabb értelemben vett vezetésével harmonikusan működjön együtt.

Az ideális parancsnok további ismérve, hogy kikéri a szakmailag is kompetens beosztottak véleményét, *támaszkodik a többszatornás- és a meghallgatásokból származó információkra*. Véletlenül se kövesse el a „rossz főnökre” jellemző olyan tulajdonságokat, mint például: nem tisztázza a célokat, nem szab személyre szóló konkrét feladatokat és nem tisztázza annak teljesítési idejét. Nem tanítja munkatársait és beosztottjait, nem jelez vissza, a végzett munka minőségéről nem ad értékelést, utólag viszont keményen kritizálja beosztottait, mégpedig olyan mérce szerint, amelyet rajta kívül senki sem ismer.

Kiemelten fontos, hogy *érzelmileg vezetési stílusában legyen stabil és ne hullámzó*, legyen kiszámíthatóan viselkedő, soha ne veszítse el önkontrollját. Ne kövesse azon autokratikus vezető gondolkodását, aki gondoskodik lehetséges vetélytársainak távoltartásáról, beosztottainak kompetenciáját nem ismeri el, mert így a közvetlen munkatársak, (főnökök és alegységparancsnokok) referencia-hatalma aligha fejlődhet ki. Ennek eredményeként egyre inkább elbutulnak, megszűnnek önállóan gondolkodni és dönteni, vagy gondolkodásuk csupán belterjessé válik. *Ezzel ellentétben inkább* fejlessze beosztottai mentális szakértelmét és segítse vezetői képességeik kifejlődését. Ossa le a feladatot, határozza meg a hozzárendelt hatás- és jogköröket és ezek alapján fogalmazza meg az adott személyek felelősségét. Értékelje munkájukat, adjon visszajelzést és újabb feladatokat, ezáltal sokkal jobban megismeri majd beosztottai képességét és a feladatokhoz való hozzáállásukat. Ne féljen az ígéretes fiatalokat felelősségteljes feladattal ellátni, újabb és újabb beosztásba helyezni. Ne csak a „tapasztalt vén rókák,” tanácsadók és segítők, de a fiatalok véleményét is hallgassa meg.

Ne gondolkodjon úgy, mint aki mindennek felett áll. Legyen kritikus, de legalább olyan mértékben önkritikus, legyen kellő önismerete. Azaz, legyen tisztában hibáival és lássa milyen kép él róla a beosztottak szemében. A parancsnok egyik legnagyobb hibája, de mondhatjuk úgy is, hogy saját maga állított csapdája a hosszú évek szakmai tapasztalat adta *hamis magabiztosság*, amikor már *hisz saját nagyságában*. Jobb esetben a parancsnokban az a tévképzet alakul ki, hogy mindenhez ő ért a legjobban, neki van a legtöbb és a legsokrétűbb tapasztalata. Rosszabb esetben már szélsőséges gondolatok is előfordulhatnak mint például: „Ugyan már, én már tíz éve csinálom és nem csak beszélek róla. Én tudom ezt a legjobban, a többiek nem értenek hozzá. Ez az íróasztali elmélet, a gyakorlat másról szól.” Az a parancsnok, aki az ilyen kijelentésekig eljut, már alkalmatlan az emberek és a szervezet vezetésére. Elsősorban azért,

mert saját jelentőségének túlértékelése folytán *elszigetelődik, megközelíthetlenné válik, lekezelő vezetői stílust és magatartást vesz fel*, így minden problémával végül magára marad. Viszont rendelkezzen erős dominanciával, az „egészséges” uralkodás igényével és versenyzési hajlammal, valamint teljesítményorientáltsággal. Ha mindebből azonban túl sok van a parancsnokban, akkor könnyen rossz vezetővé válhat.

Vegye a jeleket és visszajelzéseket. Az ideális parancsnok a befelé irányuló kommunikációval tekintélyt alakít ki maga körül. Képes elhiteni az állománnyal és meggyőzni őket, hogy jó irányba halad a szervezet. Könnyen eléri, hogy mindenki „behuny szemmel, szinte vakon” kövesse őt, *mert tekintélye van, mert példaképnek tartják, mert bíznak benne.* A kommunikáció fontossága egyre nagyobb szerepet kap. Ehhez viszont nem csupán a jó kifejezőkészség tartozik, hanem a parancsnok felé irányuló kommunikáció megértése is. Már az apró jelekből is érzékelnie kell a szervezetet alkotók és befolyásolók viselkedésének, esetleg tevékenységének változását, de érzékelnie kell a változás és a változtatás igényét, vagy szükségességét is. Ebben elengedhetetlen szerepet játszik az időtényező, a parancsnok időbeni döntéshozatala.

Rendelkezzen kiváló érzelmi intelligenciával. Sokáig csak értelmi intelligenciáról beszéltünk, pedig a parancsnok esetében legalább olyan fontos az érzelmi intelligencia is. Mindenekelőtt azért, mert a parancsnok emberekkel dolgozik. Irányítja, vezeti őket, rajtuk keresztül valósítja meg az ő egyéni célkitűzéseinek jelentős részét és a szervezeti célokat egyaránt. Kutatási eredmények mutatják, hogy egy középszintű vezető, már közepes érzelmi intelligenciával sem tudja a beosztottakat maga mellé állítani és kellő képen motiválni őket. Erős, vagy fejlett érzelmi intelligenciával, annak személyre szabott alkalmazásával viszont még a konfliktushelyzeteket, valamint a személyi ellentéteket és ütközéseket is képes megnyugtatóan kontrolálni és kezelni. A sikeres vezetéshez, a személyi állomány meggyőzéséhez és az érzelmi értékek ki- és felhasználásához azonban az érzelmi intelligencia önmagában nem elégséges. Elengedhetetlenül szükség van a parancsnok meggyőző erejére, motiváló képességére és készségére.

Legyen erős, hatékony, meggyőző motivációs készsége, mellyel értelmet tud adni a szervezeti célokért dolgozók mindennapi munkájának. A korszerű vezetést valló ideális parancsnoknak nem lelkesítő beszédeket kell tartani, hanem sokkal inkább a katonákat, a munkatársakat érdekeltté kell tenni a meghatározott feladatok kiváló teljesítése érdekében. A parancsnoknak meg kell győznie munkatársait és beosztottait, hogy egy csapatban, egy közös cél érdekében dolgoznak. Erre csak azok vállalkozhatnak, akik bíznak katonáikban, a szervezet (alakulat) vezetésében, az együttműködésben, a csapatmunka eredményességében.

Az ideális parancsnok kiváló munkatársakkal „építkezik”, és nem követi el azt a hibát, hogy gyengébbnek tartott helyettesekkel és főnökökkel bátyázza körül magát, hogy felkészültségét és hatalmát még jobban kihangsúlyozza. Ellenkezőleg, az ideális parancsnok önmagánál bizonyos területeken okosabb főnököket választ a vezetéshez, akiket a kitűzött célok elérése érdekében jó érzékkel vezet, kihozza belőlük a maximumot. Az ideális parancsnok nem tartja vissza ezen kiváló képességű munkatársait, mert hogy szüksége van rájuk – hiszen így neki könnyebb –, hanem önzetle-

nül támogatja fejlődésüket és katonai karrierjüket. Ugyan akkor nem azt nyújtja a beosztottnak amire vágnak, hanem sokkal inkább azt, amire a jelenben és a jövőt illetően szükségük van. Ezzel olyan mércét állít közvetlen munkatársai elé, amelynek teljesítése kihívást és szakmai előrelépést jelent számukra.

Legyen magabiztos és határozott. A rendelkezésre álló alternatívák több szempontból való vizsgálata és értékelése után, legyen képes döntéseit időben, megfelelő tartalommal meghozni, és azokat határozottan továbbadni. A feladatok elfogadtatásában segítse munkáját érvelési technikája és hiteles tudása. Ezzel együtt rendelkezzen a beosztottak irányításának, megfelelő ellenőrzésének szakszerű értékelésének képességével.

Érezze szükségességét, ezáltal legyen igénye a folyamatos képzésre, az új ismeretek megszerzésére, vezetői tapasztalatainak szélesítésére, tudásának bővítésére, képeségeinek fejlesztésére, röviden, munkájának tökéletesítésére.

Lehetne sorolni további és mások által is megfogalmazott számtalan elvárást, kompetenciát, szükséges ismeretet, képességet és készséget, vezetési elveket és módszereket, gyakorlati tapasztalatokat, de úgy gondolom, akkor sem juthatunk a végére. El kell fogadnunk Fiedler kijelentését és be kell látnunk, hogy a szó, szoros értelmében a XXI. századra vonatkozó ideális parancsnokkal szembeni elvárásokat nem tudjuk teljes terjedelmében megfogalmazni. Tény, hogy az azokat meghatározó körülmények, események, feladatok, személyek és eljárások lehetőségeinek száma végtelen, így csak az adott időben és az adott helyzetből derül majd ki, hogy mely elvárás és kritérium szerinti tevékenység nevezhető ideálisnak. Viszont – ahogy több esetben is megfogalmaztam a belső késztetést, a belső motivációt és a kihívásoknak való megfelelést, az önbizalmat és a vezetői optimista felfogást – kijelenthetem, hogy minden szintű-rendű-rangú parancsnoknak törekednie kell az ideális vezetés elsajátítására és megvalósítására. Ebből a megfontolásból választottam okfejtésem (tanulmányom) záró mondatául Stephanie Ericsson idézetét, miszerint: *„Tegnap okos voltam, ezért meg akartam változtatni a világot. Ma bölcs vagyok, ezért meg akarom változtatni önmagam.”*

Ács Tibor

Törvény a Nemzeti Katonai Akadémiáról

Az 1808. évi VII. törvénycikk

Kétszáz évvel ezelőtt az 1808. évi VII. törvénycikk létrehozta ugyan a nemzet által követelt és támogatott katonai felsőoktatási intézményt a Nemzeti Katonai Akadémiát, de megnyitását és a magyar nyelven folyó tisztképzést a Habsburg Birodalom érdekeit féltő uralkodó megakadályozta. A szerző cikkében vázlatosan bemutatja a törvény születésének körülményeit, történetének fontosabb állomásait és jellemzőit.

Az utóbbi időben a kutatás már sok mindent feltárt abból a hosszú és rögzös, válságokkal és kihagyásokkal terhes történelmi útból, amelyet megtettünk az elmúlt két évszázadban, a törvénnyel létrehozott nemzeti katonai akadémiától a ma működő nemzetvédelmi egyetemig. Ám diszciplínánk művelőinek még sok a tennivalója, fontos, hogy további kutatásaikkal még részletesebben feltárják, feldolgozzák és bemutassák a két évszázados katonai felsőoktatásunk történetét. A gondolat meghirdetésétől a megvalósításig; a különböző katonai felsőoktatási koncepcióktól, a látszólag létező katonai felsőoktatási intézménytől, a valóban élő, működő, a kutatás és tanítás, a tudomány és oktatás egységét hordozó és megvalósító, korszerű felsőfokú hadiiskola, az egyetem létrejöttéig. Rövid írásomban arra vállalkozom, hogy vázlatosan bemutassam az első magyar katonai felsőoktatási törvény megszületése történetének néhány fontos tartalmi jellemzőjét.

Az augusztus 31-től november 5-ig tartó 1808. évi országgyűlés, amely 25. ülésén, az alkotmány sérelmek dacára a franciákkal szemben a régi rend megvédéséért újabb áldozatokra is késznek mutatkozott. A háború tovább folytatására készülő királyt felhatalmazta a nemesi fölkelés bármikori fegyverbe hívására és megszavazott 20 ezer újoncot. A tárgyalások során újra napirendre került a közel két évtizede húzódó Nemzeti Katonai Akadémia felállításának terve, amely a hadsereg számára magyar tiszteket képezne. Az uralkodó viszont hozzájárult egy magyar tisztképző akadémia felállításához, melyet a szeptember 7-én ünnepélyesen megkoronázott Mária Ludovika királynéről neveztek el. A Ludoviceum költségeit a nemesség, a vármegyék, a városok és egyének adták össze, önkéntes felajánlással.

Az 1808. évi országgyűlés október 1-jei alsó- és felsőtábla ülésein, követve gróf Beleznay Sámuelnek az 1802. évi 4. törvénycikkben megörökített példáját, aki 10 000

rénésforintot adományozott „a Nevendék Ifjúságnak katonaságra való készítésére, és az úgynevezett katonai Academiára”, 135 követ (68 az Alsótáblából, 67 a Felsőtáblából) 500 200 rénésforintot ajánlott fel a régi óhaj teljesítésére. Másnap 19 követ újabb 85 ezer rénésforintot ajánlott fel. Ezen az október 3-i ülésen jelentették be, hogy Ferenc király, a karoknak és rendeknek elhatározásához, miszerint a „Magyarországi Ifjúságnak, a Haza védelmére való készítésére, Katonai Akadémiát kívánnak felállítani”, felajánlja „Őfelsége az úgynevezett Váci régi Theresiana Akadémiának épületét”. A királyné az ország rendjeitől kapott koronázási ajándéknak (500 000 Rft.) „egy részét a Karoknak és Rendek a Haza védelmére célzó tárgyára segedelmül adná; evégre, ötvenezer Rforintokról kegyelmes ajánlást téssen.”

A rendek 1808. október 4-i feliratukban terjesztették az uralkodó elé jóváhagyásra, hogy a hazaszeretettől vezérelve „önként való ajánlásokra ösztönöztetvén nevezetes tőke-pénzt tettük össze, hogy az Országban oly Akadémia állíthatasson, amelybe főképpen hadi tudományok taníttassanak”. Az október 4-i ülés fogadta el, a király jóváhagyta és a királynő beleegyezett, miszerint, hogy a „Haza védelmezésére”, a Nemzeti Katonai Akadémia, az „Anyá-Oskola Felsőges Asszonyunk nevét viselhesse és nevezethessen LUDOVICEA”.

Az október 18-i ülésükön a karok és rendek, az alsótábla 15 és a felsőtábla 7 jeles személyiségéből, gróf Brunszvik József tárnokmester vezetésével, 22 fős bizottságot hoztak létre: A bizottság tagjai a „Katonai Academia el-rendelésén dolgozni fognak, a Nemzeti Muzeumnak állapotját is vegyék fel, hogy a Törvény által megerősíthessen.” Tehát felállítandó Nemzeti Katonai Akadémia részletes törvényjavaslatának, szabályzatának kidolgozása együtt történt a Nemzeti Múzeummal kapcsolatos törvénytervezet elkészítésével.

Az október 25-i vegyes ülésen gróf Brunszvik József, a katonai akadémia ügyében kiküldött bizottság elnök ismertette, miként járt el a bizottság munkája során, majd bemutatta az elkészített terjedelmes és részletesen kidolgozott írásos tervezetet, a csatolt mellékletekkel, adatokkal. „A Nemzeti Katonai Academiának elrendelésre kiküldött Deputatióinak Munkája, az ezen alkalmatossággal felvett Muzeum állapotjával együtt „ című szolgálat alapul a felállítandó katonai tanintézet szervezetének, igazgatásának, vezetésének, tantervének és 21 tantárgyának. Kiemelik az akadémiát már felállításakor 6 évfolyam 200 növendéke befogadására, kell felszerelni, tan – és más személyzettel ellátni.

Az akadémia tőkájének gyarapításával öt év alatt a 40 alapítványi és 20 fizető növendék fokozatosan 120 alapítványi és 80 fizető növendék létszámra növekedjen, a költségek fedezésére 1 489 250 forint tőke kell, ami remélhetőleg az alapítványok segítségével 1814-ig összegyűlik. A tanintézet célja olyan képzést adni a fiatal nemeseknek, hogy ügyes és jól kiképzett tiszttekként kerüljenek a magyar ezredekhez, és képesek legyenek segédiszttekként a táborkárnál és tiszttekként a főhadiszálláson szolgálni, valamint eredményes szolgálatuk alapján idővel a legmagasabb katonai rendfokozatot is elnyerni. Egy akadémia osztályban 20 növendéknél több nem lehet. Az akadémiára a megye 3 fős (orvos, pap, hivatalnok) bizottsága által megvizsgált és ajánlott, 12–15 éves korú, kiváló iskolai bizonyítvánnyal és a szükséges előismeretekkel rendelkező ifjúk vehetők fel növendékeknek, szeptember első felében, mivel az oktatás októberben kezdődik. Felvázolják a fizikai és testi nevelés követelményeit, a

napi és órarendi, az élelmezés és étkezés, valamint a köznapi és ünnepi ruházat előírásait. Szólnak az erkölcsi nevelésről, melyszerint minden osztálynak egy tiszt és két hadapród-örmester nevelője van, akik éjjel-nappal együtt vannak a növendékekkel.

Az akadémia hat osztálya két századot alkot; az 1.,2.,3. osztály parancsnoka főhadnagy, a 4.,5.,6. osztályé százados; minden századnál 3 hadnagy és 6 hadapród-örmester, valamint a még szolgálati létszámban 2 hadnagy és 4 hadapród-örmester. A két század parancsnoka őrnagy. Megállapították a tanintézet jövője a megfelelően képzett magyar tisztek és őrmesterek kiválasztásától függ. Külön foglalkoznak a büntetéssel és a jutalmazással. Leszögezik, hogy az akadémián folyó tudományos képzés, a 21 tantárgy oktatása adjon olyan ismereteket a növendéknek, hogy a tanintézetből kilépve bármelyik katonai ágban szolgálhasson, képes legyen önerejéből elsajátítani az ahhoz szükséges nagyobb tudáskört.

Az október 27-i ülésen megvitatták és összevették a bizottság okmányait és az elkészített törvényjavaslat cikkelyeit. A vita először, kiindulva a nevelési és tudományos képzési célokból a tanintézet elnevezéséről folyt, hogy „csak Nemzeti Akademiának vagy Nemzeti Katonai Akademiának kellessen ezt nevezni.” A két irányzat képviselőinek vitájából végül azt fogadták el és került törvénybe, hogy a magyar felsőoktatási rendszer szerves részét képező tanintézet, „neveztesse Nemzeti Katonai Akademiának.” Ezután az alsó és felsőtábla a törvényjavaslat fontos cikkelyeit egészítette ki még az akadémia igazgatásáról, az adakozókról, az évi állapot jelentésről, a tantárgyakról elkészítendő és az uralkodó elé kerülő felterjesztéshez.

Az október 29-i ülés fogadta el a Ferenc király elé terjesztendő magyar és latin nyelvű feliratot: „A Nemzeti katonai Akadémia iránt való Felírás” címűt, melyben bemutatják az akadémia felállítása elrendezési módjáról kidolgozott törvényjavaslatot és kérik jóváhagyását a törvénycikkelynek. Kérik az uralkodó gondoskodását, hogy „ezen Akademiának hasznos Polgárok és tanult jó Katonák készítésére intézett Tzélja telyesíttethessen”. Részesüljön a Ludovicea Akadémia a hasonló tanintézetek kedvezményeiben, tisztjeit, tanárait vezényeljék az ezredektől, az akadémiát jelesen elvégzők alhadnagyi ranggal, a többek zászlósi, vagy császár kadéti rendfokozattal kerüljenek az ezrekbe. Vácon évente iskolai segélyből 120 növendéket tanítanak, ha összegyűlik a szükséges tőkeösszege, ezért addig kérik a tanárok fizetését, a szükséges könyveket, eszközöket biztosítsa az országos főiskolai jövedelemből, valamint a váci akadémia tisztjei, a bécsi és bécsújhelyi akadémiaikhoz hasonlóan kapják meg a katonai fizetésüket.

Az uralkodó október 31-én „Ő felségének a Nemzeti Katonai Akadémia iránt való K. Királyi Viszsa-Irása” címmel hozzájárult a 22 paragrafusból álló törvényhez. A rendek november 2-i ülésükön olvasták fel a királyi leiratot, amelyet tudomásul vettek és lajstromba állították azok neveit, „akik a Nemzeti Katonai Akadémiára ajánlásokat tettek”. A 18. §. tartalmazza a 251 ajánló nevét és az 1 millió forintot meghaladó alapítványi tőke összegét. November 3-i ülésükön elfogadták „Az Ország Rendjeinek azon Kegyelmes Királyi Választ megköszönő Felírások, mely a Nemzeti Katonai Akademiáról szól” vagyis a „felállítandó Nemzeti Katonai Akadémia” jóváhagyását megköszönő az uralkodóhoz intézett előterjesztését.

1808. november 4-i ülésen pontosították a törvényeket és azt a két tábla, elfogadta. Melczer László a nádorispán ítélőmestere többek között jelentette: „a Nemzeti Katonai Ludovicea Academia éránt való Törvény Tzikkelyben nintsen semmi változás.”

Az 1808. november 5-i ülésen József nádor méltatta, hogy az országgyűlés követi nem csak a király kívánságait teljesítették, hanem, „betöltöttétek Polgár Társaitok kívánságait, eleget tettetek az egész Európa várakozásának, és végtére ez úttal is megmutattátok, hogy Magyarok vagytok.” Kiemelte, hogy a törvényes alkotmány szellemében, nem csak a meglévő intézmények erősödtek, hanem gyarapodtak is, azzal, hogy elhatározták „egy Nemzeti katonai Fő Oskolának felállítását, melyre már régen törekedtünk, és amelyben Hazánk Ifjai kiváltképpen a Katonai Tudományokban oktathán... A Ludovica Anya Oskolában felnevelendő Ifjúságnak gondját, amely Ő Felseége kegyelmes megegyezéséből reám bízott, első kötelességeim közzé számlálom”.

Ezen az utolsó, 35. ülésen, mutatták be a megerősített törvényeket, köztük a magyar katonai felsőoktatás történelmi jelentőségű első törvényét.

Ez a híres törvény bevezetőjében kimondta, hogy az ország védelmi ügye nemcsak a jelen idő, hanem a jövő korok feladata is, ezért fiaik és utódaik nem csak erővel, hanem annál hathatósabb tudománnyal is tudjanak a hazáért harcolni. Ezért a honszeretettől indítva, „önkéntes ajánlataikból jelentékeny alapot gyűjtöttek össze, melyből az országban nemzeti katonai akadémiát állítani és a hadi tudományokat fejleszteni lehessen.”

A királyi jóváhagyással a karok és rendek a hasznos és szükséges intézmény létesítéséhez nyomban hozzá fogtak, és a törvény 22 paragrafus alapján elhatározták:

1. A Vácon a hajdani Terézia-épületben elhelyezendő nemzeti katonai akadémiát, Ludovikának nevezik el.
2. Az akadémia főfelügyelete a királyt illette ugyan, de a rendek saját befolyásukat is meg akarták tartani, ezért kimondták, hogy „az akadémia intézményének természetét, jellegét s rendeltetését országgyűlésen kívül megváltoztatni” nem lehet.
3. A magyar ifjaknak a katonai tudományokban való kiképzésére létesített tantintézet pénzalapja adományokból gyűlt össze, melynek legfőbb igazgatását, szervezését a nádorra, mint az ország főkapitányára bízták azzal, hogy minden diétán köteles beszámolni a pénzalap állapotáról, az intézet működéséről.
4. Az akadémianak főcélja, hogy a magyar ifjúságot olyan tudományos képzést és nevelést kapjon, melyek által a rendes hadseregben és a nemesi fölkelesben a haza hasznos szolgálatára alkalmas és képes legyen. Az ifjaknak érdemeik alapján szabad lesz állami szolgálatba is lépniük.

196 28. ÜLÉS IRÁSAI.

LXI. SZÁM XXVIII.-dik ÜLÉS B E N.

A' Nemzeti Katona Akademia iránt való Felírás

Nro. LXVI. S E S S I O N E XXVIII.

Repraesentatio quoad Nationalem-Academiam Militarem.

Sacratissima Caesareo, et Regio Apostolica Majestas, Felsege Cefjádér és Apostoli Királdy!

Domine Domus Clementissime! Leg-kegyelmesebb Urunk!

In Repraesentatione nostra ita Felírásunkban egész alázottsággal Octobris anti-labentis perdimis in-finuavimus notabilen-per-libe- ras ablationes conflatum-esse fun- dum, ut Academia in qua-praefer- renter Militares Scientiae traden- dae erunt, erigi possit, nosque mentem nostram humilitasque preces de hoc-Instituto-Majestati Vellrae Sacratillimae demisse pro- posituros esse.

Gratissimi devotillimisque ani- mi sensu recolimus Benignitatem Majestatis Vellrae Sacratillimae, qua necesse est olini Theresianae Va- cientes illocandae Academiae do- nare dignata est, Munificentiam- que Augusta Dominae Imperatris, et Reginae, qua Institutum hoc adjuvit, nec inquam in cordibus nostris memoria Benignitatis Au- gustae Dominae obliterabitur; per- quam Academiam Ludovicam ap- pellari ideo admittit, ut amoris Au- gustae Dominae in Gentem Hun- garum memoriam conservet.

Praceftamur demisse Maj- estati Vellrae Sacratillimae idem

Folyó holnapnak 4-kévéf költi Felírásunkban egész alázottsággal bejelentettük, hogylyugy-lyan Akademiának, melyben leg- főképpen a' Katonai Tudományok fognak tanítottatni, felállítására- végett-önkéntes ajánlataikból áll- tunk-nevezetes-Étséme-Ésön-Éra- gyűjtöttek légeyen össze, és hely- Vellrae Sacratillimae demisse pro- posituros esse.

Jobbgyvi, Ászkény, háltáda- tességgal, tífteletünk: Felsegednek azon-kegyelmességgel, mely Ize- reny, ezen Akademiának Isámára s helyén az, hajdánk, egy neve- zett Vázi Theresianum Epuletet méltoztatott ajándékozni, úgy nem különben Felsege Aláozonyunk- nak, Táfár-Királyné Ő Felsege- nek is, azon adakozását, mellyel ezen intézetet előszorgották, nem főg hón ízeinkből Felsege Alá- ozonyunk' azon kegyességgnek em- lékezete kitorolteni, mely Ize- rent ezen Anya-Oskolát Lud- ovicának nevezetli, azért mesze- gedte, hogy az Királyné Ő Fel- ségének a Magyar Nemzet értét vonzó Izeretetét, emlékezetben tartsa.

Alázatosan bé mutatjuk, Fel- ségednek ezen felállítandó Aka- de-

5. A tanulmányi rendszer a katonai akadémiában olyan legyen, hogy a tantárgyak és tanulmányok, az ifjúságot mind a két életpályára, különösképpen mégis a katonaira képezik.
 6. Igazgatói engedéllyel az akadémián kívül lakó első osztályú bizonyítvánnyal rendelkező fiatalok is részt vehetnek a tanintézeti katonai tudományok oktatásában, hallgatásában.
 7. A katonai akadémia szabályzatát és belső szervezetének leírását közre kell adni, és a törvényhatóságokkal közölni.
 8. Az akadémia nevelő és tanári tisztállománya megtartja rendfokozatát és előléptetésük rangsorrendjét; az akadémiai tanfolyamot kitűnő vagy első osztályú eredménnyel végző növendékek a bécsújhelyi akadémián megállapított előléptetést és beosztást nyerik el.
 9. A nádor tesz javaslatot a királynak az igazgatói, felügyelői és tanári állásokra, de igazgatói ajánlására ő hajtja végre a kinevezéseket a többi intézeti beosztásba.
 10. Az akadémia igazgatójának, valamint aligazgatójának tisztére, „tekintélyes nemes hazafit, katonai erényekben jeleskedő, az ide tartozó tudományokkal bírós végül az ifjúság nevelésében sem tapasztalatlan férfiút kell állítani. A katonai tudományok tanáraiul, valamint az akadémiai ifjúság felügyelőiül a kiszolgált vagy tényleg szolgáló katonatisztek, amennyire lehet, született magyarok közül olyanok választandók, akik az említett tudományok ismeretének tanújeleit adták, s jó és művelt a jellemük.
 11. Az igazgató és az aligazgató csak törzstiszt lehet.
 12. Az akadémiába növendékül tizenkét éven aluli és tizenöt éven felüli ifjakat nem lehet fölvenni, csak olyanokat, akik elvégezték a grammatikai vagy a közműveltségi iskolákat. Minden kifogástalan egészségű pályázónak iskolai bizonyítvánnyal kell a tanulmányokban és erkölcsökben való kitűnő vagy első osztályú előmenetelét igazolnia. A katonai akadémiába valláskülönbség nélkül főképpen nemeseket és polgári állapotúakat vesznek fel.
 13. A pénzügyi alaphoz és a tanári kar számához igazodva a növendékek számát 120 ösztöndíjas és 80 fizetőn felül nem szabad emelni.
 14. A katonai akadémiában tanfolyam hat évig fog tartani, amelyen az országgyűlés által megállapított tantárgyak adják elő.
 15. Az iskolai fegyelem az akadémiában a katonai fegyelem mintájára lesz megkövetelve, hogy a benne nevelendő ifjúság megszokja a szoros engedelmességet, amikor az akadémiát elvégezve a tényleges katonai szolgálatba lép.
- Több, a 16., 17., 18., 19., 20., 21. paragrafus rendelkezik az alapítványtevők kötelességeiről és jogairól is. Többek között arról, hogy minden ajánlattevő 1809. január elsejéről keltezte tartozik kötelezvényét kiállítani, és e naptól kezdve fizeti a hat százalékos kamatot. A későbbi alapítványtevőknek az ajánlat napjától számítják a hat százalékos kamatot. Miként kezelik az 5000 forintnál kisebb és annál nagyobb összeget ajánlottak befizetését, kamatát és jogát. A 18. paragrafusban örök emlékül felsorolják az ajánlattevők neveit és az összeget, és a további ajánlatokat tevők neveit a következő országgyűlésen fogják törvénybe iktatni. Az összes kötelezőlevelet az országos levéltárban megőrzik és a nádor igazgatása alatt az összegyűlt tőkét az országos

pénztárba, adják és kezelik, kölcsönökbe helyezhetik. Az akadémiai tőkealap és kamatgazdálkodását egy közgazda vezeti, ellenőr felügyelete alatt, a szükséges kiadásokat mindenkor az igazgató vagy aligazgató ellenjegyzzi, akik felügyelik az intézet pénz- és gazdasági ügyeit; a vezetett számadásokat évvégén bemutatja az igazgatónak. Az igazgató az intézet állapotáról és pénzügyeiről jelentést tesz az ország nádorának, aki minden év végen a számadásokat megvizsgálhatja és jóváhagyja, majd az akadémia helyzetét, a pénztári kimutatással és számadások kivonatával betekintésre a király elé terjeszti; ezt az éves jelentés azután a nádor másolatokban az ország minden törvényhatóságaival is közölni fogja. Végül a 22. §. arról rendelkezett: „Az intézet igazgatója az akadémia állapotáról és az ifjúság előmeneteléről minden országgyűlésnek jelentést teend.”

Az 1808-ban törvénybe iktatott tanintézet pénzalapja önkéntes adományokból jött össze és továbbra így akarták bővíteni, valamint országgyűlési úton határoztak a létesítéséről. E törvény szerint az Udvari Haditanács alárendeltségébe tartozó többi katonai akadémiától és tanintézettől teljesen eltérő jogállású, Nemzeti Katonai Ludovica Akadémiában 1809. október 1-jén kellett volna megkezdeni az oktatást. Ám sajnálatos ismert körülmények és viszonyok miatt ez négy évtizedig nem történt meg. Az 1808. évi VII. törvénycikk formálisan létrehozta ugyan a nemzet által követelt magyar katonai felsőoktatási intézményt, de tényleges megnyitását és a magyar nyelven folyó tisztképzést, a Habsburg Birodalom érdekeit féltő uralkodó és Udvari Haditanácsa megakadályozta, lehetetlenné tette.

Köztudott, hogy az elmúlt 200 esztendő, a 19. és 20. század a magyarság társadalmi fejlődésének, sorsa alakulásának, vajúdó, fordulatokban, tragédiákban bővelkedő történelmi korszakai voltak. A katonai felsőoktatásunk, ebben az állandóan változó társadalmi és politikai, gazdasági és kulturális, tudományos és hadügyi közegben alakult, formálódott olyanná, ahogyan ma előttünk áll: sokfelől sokféle ok miatt hol elismertté, hol sokszor kritizálttá, de alapvető funkcióját a jövő – az ország építése és védelme szolgálatában – lényegében mindvégig teljesítővé. A két évszázad tanulságaiból merítve ezt teszi ma is a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a magyar és az európai egyetemek nagy családjának megbecsült tagja, feladatköre betöltésével, a világ, az ország és védelme új kihívásaira megfelelő válaszokat adó oktatói és kutatói munkálkodásával.

FONTOSABB KÚTFŐK

1808dik esztendőben, boldog asszony havának 28dik napján rendeltetett Magyar ország közgyűlésének jegyző-könyve,... Posonyban, Belnay György Aloys betűivel, 1808. X XXII, 392, XVI o.

1808dik esztendőben, boldog asszony havának 28dik napján rendeltetett Magyar ország gyűlésének írásai. Posonban, Fűskúti Landerer Mihály betűivel, 1808. XIX, 392, XVI o

Magyar Törvénytár. 1740–1835. évi törvénycikkek. Budapest, 1901.

Szilágyi Sándor: A nemzeti Ludovica Academia története. Levéltári adatok nyomán. Ludovica Academia Közlönye, 1875. 1. sz.

Csutorás Gábor

Terrortámadásból származó tüzek oltása katonai repülőtereken¹

A terrorcselekményekből származó tüzek természete eltér a hagyományos értelemben vett tüzekétől. Ebből adódóan ezekben az esetekben eltérő a mentés és az oltás technikája is. A szerző cikkben – a terrorista akciók során keletkezett tüzek környezetének felvázolása után – ezeket a különbségeket vizsgálja és megoldásokat keres a mentés és oltás végrehajtására a katonai repülőterek vonatkozásában.

Az Euromediterrán csúcstalálkozón (Barcelona 2005. november 29.) a 35 résztvevő ország egy terrorizmusellenes „magatartási kódexről” egyezett meg, amelyben többek között lefektették, hogy a terrorizmus semmivel sem igazolható. Az aláíró országok kötelezték magukat arra, hogy megakadályozzák a terroristákat a pénzhez, fegyverhez jutásban, szervezetépítésben. Ez volt talán az első olyan nemzetközi erőfeszítés, amely nem a terrorizmus következményeinek felszámolására, hanem megelőzésére fektette a hangsúlyt.

Úgy tűnt a terrorizmus által veszélyeztetett országok végre felismerték, hogy a terrorizmus ellenes harcnak nem a fegyveres katonai beavatkozás az egyetlen eredményes eszköze. „Bár a terroristák bizonyára nem szerepelnek történetesen Irán vagy Szíria hivatalos fizetési listáin, sokoldalú és folyamatos állami szponzorálás nélkül sehol sem működhetnének. Már előszocializációjuk sem kezdődhetne el, kiválasztásukról, képzésükről nem szólva.”² Ezért van szükség a tömegpusztító és hagyományos fegyverek ploriferációjának megakadályozására, a terroristákkal szövetséges országok, terrorista szervezetek gazdasági bojkottjára, ellehetetlenítésére, a hatékony konspiratív felderítésre.

Én magam sohasem osztottam azon terrorizmussal foglalkozók véleményét, akik szerint a megoldás kulcsa a fegyveres beavatkozás, és erre a katonaságot kell felhasználni. Azok a tudósok, akik a terrorizmus fogalmát úgy próbálták meg definiálni, hogy később álláspontjukat ezzel (fegyveres beavatkozás) magyarázhatták,

1 Az MHTT 2007. évi pályázatán második díjat nyert tanulmány szerkesztett és rövidített változata.

2 Halász László: A jó terrorista (Élet és Irodalom LI. évfolyam 36. szám)

hibásan gondolkodtak. Úgy gondolom, az idő nem őket igazolta. A rendkívül nagy erőforrást igénylő, költséges militáns beavatkozások eredménye finom kifejezéssel élve megkérdőjelezhető.

Elgondolásom szerint katonai erők alkalmazására elsősorban a terrorizmus következményeinek és a felfedett terrorszervezetek felszámolásában; a rendőrségnek való segítségnyújtásban, valamint a rend helyreállításában és esetenként fenntartásában kerülhet sor. Erre a feladatra a felkészített reguláris egységek kiválóan alkalmassá tehetők.

A napjainkban érvényben lévő gyakorlat – nem kis amerikai nyomásra – a NATO identitást kereső időszakában alakult ki, amelyet a 2001. szeptember 11-i események nyomatékositottak. Azóta persze több példa is mutatja, hogy sántít a dolog. A moszkvai nagyszínház elleni terrorakció szerintem kudarcba fulladt katonai megoldása, az iraki események azon történései, amikor a katonaság erőszakos, megtorló akciói ellenére békés lakosság esik áldozatul a vallási és más jellegű terrorcselekményeknek, mind ezt bizonyítják. Egyet kell értenem Finszter Géza kijelentésével, aki ugyan más indíttatással megfogalmazott cikkében, de a következőket írta: „A terrorakció bűncselekmény, hatékony megelőzése, megszakítása és az elkövetők felderítése csak a bűnüldözés módszereivel lehetséges³.” Amíg a kérdést nem erről az oldalról közelítjük meg, addig erőfeszítéseink nem lesznek igazán eredményesek. Azt mondom tehát, hogy *a terrorizmus elleni harcban a hangsúlyt a megelőzésre kell fektetni.*

Az elmúlt évben egyre több kutató írásában jelent meg, az a szemlélet, amely a terrorizmust, mint jelenséget a kiváltó okok szemszögéből vizsgálja. Úgy gondolom, ez a helyes út. Változtatni kell tehát a terrorizmus ellenes stratégiánkon. A folyamatba a szándék kialakulása során kell beavatkozni. Tudom, hogy ez eddig csak a pszichoterápiában az individuum szintjén volt gyakorlat, de ki kell dolgoznunk ennek tudományát, gyakorlati megoldásának módszereit a politikában és a gazdaságban is. Addig viszont számolnunk kell a terrorcselekedetek nemzetközi elterjedésével.

Napjainkban tanúi vagyunk a terrorizmus újabb és újabb válfajai kialakulásának, ami azt bizonyítja, hogy a társadalmi fejlődésnek ezen a szintjén a terrorizmust nem vagyunk képesek megszüntetni. Giuliano da Empoli szerint a 2001. szeptember 11-től kezdődött korszak, a brazilizálódás⁴ korszaka. A globalizáció jegyében egyesülő világ csak illúzió. El kell fogadnunk, hogy a XXI. századhoz olyan szorosan fog kapcsolódni a terrorizmus fogalma, mint az előző évszázadhoz a világháborúk, vagy az informatikai forradalom. A terrorizmus elleni védekezés alapja, mint már kifejtettem, a megelőzés. A bekövetkezett terrorcselekedetek után viszont legalább ennyire fontos a mentés és a helyreállítás is.

Az elmúlt években történt terrorcselekményeket, incidenseket elemezve megállapíthatjuk, hogy noha a terrorcselekedetek célja nem maga a tűzgyújtás volt, az események folytán jelentős számban tűz is keletkezett. A terrorcselekmények során tör-

3 Finszter Géza: Biztonság és szabadság (Népszabadság 2007. február 6.)

4 A terrorizmus állandó fenyegetettsége és a karneváli életérzés- a tömegek egyre szélsőségesebb exhibicionizmusa, a valóságshow-k, a magamutogató hiteltelen politikusok növekvő száma.

tént halálesetek, illetve sérülések nem elhanyagolható hányada az incidens folyamán keletkezett tüzekkel összefüggésben adódott.

Terrorcselekmények következtében keletkezett tűz során szándékosságot kell feltételezni. Még akkor is, ha a terroristák célja nem közvetlenül a tűz gyújtása, hanem robbantás, vagy más erőszakos cselekmény volt. Az ilyen körülmények között keletkezett tüzek oltása, veszélyeztetett személyek mentése különleges helyzet elé állítja az oltásban, mentésben résztvevő erőket. Ennek a különleges helyzetnek a kezelése speciális követelmények, eljárások, és módszerek alkalmazására készíteti őket, amelyek folytán nem mindennapi feladatoknak kell megfelelniük.

Levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy a védekezés „porondján” *megjelent egy új típusú, más természetű tűz*. Ez a terrorcselekmények következtében keletkezett tűz. Ha ezt a tüzet valamely kategóriába kívánjuk sorolni, akkor elsősorban a harctéri tüzek jutnak eszünkbe. Amennyiben a tűz kiváltó okát vizsgáljuk, akkor az a szándékosságra vezethető vissza. Ugyanez történik harci körülmények között is. A terrorista célját tekintve megint csak hasonlóságot fedezhetünk fel a harctéri tüzekkel, hiszen az élőerő pusztítására törekszik, mint háborúban a küzdő felek. Amikor viszont a cselekmény egyszeri és nem megisméltendő, nem egy sorozat része, akkor a tűz a hagyományos módon viselkedik. *Ezek alapján szükség van egy új kategória megjelenítésére.*

A terrorcselekményekből származó tüzek természete tehát eltér a hagyományos értelemben vett tüzekétől. Ha ezt az axiómát elfogadjuk, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy ezekben az esetekben eltérő a mentés és az oltás technikája is. Nem állítom, hogy teljesen új, soha nem látott dolgokat, eljárásokat kell kitalálnunk. Lehet, hogy elég néhány változtatás, a szokásostól eltérő módszer alkalmazása. *Tanulmányomban ezeket a különbözőségeket vizsgálom és keresek megoldásokat a mentés és oltás végrehajtására katonai repülőterek vonatkozásában.*

A terrortámadásból származó tüzek környezete

A jövőben fel kell készülnünk arra, hogy a terrrorszervezetek célpontjai között előkelő helyen fognak szerepelni a repülőterek, és közöttük a katonai repülőterek. Mint már azt korábbi írásomban is részletesen elemeztem,⁵ a katonai repülőterek (légibázisok) egy konfliktus esetén csapások célpontjai lehetnek. Állításomra a legfrissebb bizonyíték, hogy a szeptember 11-i események hatodik évfordulóján két németországi katonai légibázist is bombamerénnyel fenyegettek meg. Közülük a jelentősebb a NATO Ramstein-i bázisa. Jelenleg folyik Pápa bázisrepülőterének a NATO stratégiai légiszállító bázisává való fejlesztése. Nem kell szakértőnek lenni ahhoz, hogy megértsük, megfelelő biztonsági előkészületek hiányában potenciális célpont lehet a terroristák számára.

Melyek azok az objektumok, amelyek egy terrorista támadás célpontjai lehetnek egy katonai repülőtéren?

5 CSUTORÁS GÁBOR: Üzemanyagtüzek katonai repülőtereken (Új Honvédségi Szemle 2002/7 szám 71–78. p.)

A legalapvetőbbek a *repülőeszközök*. Ezek megkaparintása, vagy megsemmisítése, a repülőgépen lévő pusztító eszközöket (ezek lehetnek tömegpusztítók is) figyelembe véve, de a jelentős anyagi értéket tekintve is rendkívül nagy veszteséget jelenthetnek számunkra. A másik lehetséges célpont a repülőtéren, repülőgépben tartózkodó *személyi állomány*. A személyi állomány általában három formában válhat célponttá. Az első, amikor a terrorista túszul ejti, követelései kikényszerítése céljából. A másik eset, amikor megfélemlítés céljából a lehető legtöbbet megöli, a harmadik pedig, amikor fontos személyt, személyeket elrabol, vagy meggyilkol.

A következő célpont lehet a repülőtér *fel- és leszállópályája*, közlekedő, illetve guruló útjai. Ezek ellen elsősorban robbantásos merényletek végrehajtását tervezik. Kiemelkedő jelentősége van a hadműveleti repülőtereken, a szövetséges légi műveletek megakadályozása céljából.

A sorban utoljára tárgyalt, de talán a legfontosabb célpontok, mivel a terroristáknak ezen a területen van a legnagyobb gyakorlatuk, a *repülőtér kiemelt fontosságú objektumai*. Ezek közül is az üzemanyagbázist, a pusztítóeszköz tárolókat, lőszerraktárt, robbanóanyag raktárt, és a javítóbázisokat, hangárakat helyezném előtérbe. Az objektumok elleni, esetleges robbantásos, gyújtogatásos terrorakciók beláthatatlan következményekkel járhatnak. Az ismertetett célpontok elleni merényletek során, talán a személyek elleni támadások kivételével mindegyik esetben tüzek keletkezhetnek.

Az oltási és mentési sajátosságok felfedése érdekében vizsgálnunk kell tehát a katonai repülőterek, mint potenciális terrortámadásnak kitett célpontok környezetét.

A mentést és oltást befolyásoló tényezők első eleme a helyszín, a katonai repülőtér, amely két fő részből áll: a felszálló mezőből és a munkaterületből.

A felszálló mezőhöz tartozik a fel- és leszállópálya, a repülőeszközök közlekedéséhez használt utak, állóhelyek, a harcálláspont, a műszaki kiszolgáló helyek és a híradó, valamint fénytechnikai eszközök. A munkaterülethez tartoznak az építmények, épületek, kiszolgáló és karbantartó helyek, berendezések, raktárak és egyéb más a személyi állomány és technika védelmét szolgáló berendezések, objektumok. A repülőtér jellegétől függően a felsorolt elemeken kívül rendelkezhet más objektumokkal, vagy hiányozhatnak egyes elemek.

A környezet vizsgálatának másik eleme, a terrorcselekedettel összefüggő időszak. Amikor még nem történt terrortámadás, de annak előkészületeiről, szándékáról, esetleg céljáról tudomást szereztünk és az, számunkra veszélyt jelenthet, a terror fenyegetettség időszakáról beszélünk. A fenyegetettség időszakában még van lehetőség felkészülni a terrortámadás elkerülésére, ezért hasonlóan a békeidőszakhoz a tűz elleni védekezésben a megelőzés időszakához tartozik. A megelőzés tartalmában azonban eltér a normál időszaktól.

Ha a terrortámadás folyamatban van, vagy megtörtént, akkor a tűzvédelem szempontjából a beavatkozás időszakáról beszélünk. Ekkor jelentkeznek a terrorizmus következtében keletkező tüzek, ebben az időszakban történik a mentés és az oltás, a következmények felszámolása.

A mentést és oltást befolyásolja a terrorista jelenléte. Ha a terrorista nem tud, vagy nem akar a helyszínről távozni, számíthatunk arra, hogy szorongatott helyzetében tüzet okozó módon cselekszik, vagy a kiszabadítást végzőkkel való összetűzés,

illetve a kiszabadítók tevékenysége következtében tűz keletkezik. Ez a környezet adja az egyik legbonyolultabb mentési és oltási eljárást. A tűz oltása és a mentés akkor sem a hagyományos módon történik, ha a terrorista nincs a helyszínen. A beavatkozók nem lehetnek biztosak abban, hogy a terrorcselekedet befejeződött-e, vagy esetleg újabb tüzek keletkezésével kell szembenézniük. Ha a környezetet a terrorista vonatkozásában elemezzük, akkor azt is tudnunk kell, hogy *ki az ura a helyzetnek*. Nem mindegy, hogy a terrorista képes-e akadályozni a beavatkozást, vagy veszélyezteti-e a beavatkozókat.

Sajátosságok, speciális megoldásokat igénylő feladatok

A mentést és oltást befolyásoló tényezőket kihívásnak tekintve láthatjuk, hogy a beavatkozóktól a terrorcselekedetektől származó tüzek felszámolása speciális megoldásokat igényel.

A terrorcselekedet megfékezésének, a terrorista elfogásának, harcképtelenné tételének, a következmények felszámolásának, és az eredeti helyzet visszaállításának csak egy kis része a keletkezett tüzek oltása és a mentés. A terrorista elfogása, likvidálása, a következmények felszámolása más szakemberek tevékenységét is igényli. Ezért a megjelenő feladatkomplexumot a készenléti tűzoltó állomány nem képes önállóan kezelni. Az úgynevezett incidenst,⁶ csak erre a célra létrehozott *ideiglenes vezetési csoporttal* lehet kezelni. A vezetési csoport parancsnoka az incidens parancsnok. A vezetési csoport összetétele változó.

A *tűzoltásvezető* a tűz oltásának egyszemélyi felelőse,⁷ aki kötelességeit és jogait az incidens felszámolásába bevont szervekkel közösen, az incidens parancsnok irányítása mellett, annak alárendeltségében gyakorolja.

A hétköznapi gyakorlatban a tűzoltó állomány a riasztás után a legrövidebb időn belül megkezdja a mentést és az oltást. Terrortámadás esetén, amennyiben a cselekmény, vagy maga a terrorista veszélyeztetné a tűzoltást végzőket, az incidens parancsnok nem ad engedélyt a beavatkozásra. Az oltás és a mentés csak a veszély elmúltával kezdődhet meg. A tűzoltás vezetőnek tehát mindig az incidens parancsnok utasításai szerint kell eljárnia, természetesen a szakfeladatra vonatkozó szabályok betartásával.

Bizonyos helyzetekben, nem a tűzoltásvezető által kijelölt mentési csoport, hanem az *akciócsoportból kijelöltek hajtják végre a mentést*, például túsok mentése esetében. Felszerelésük, fegyverzetük segíti őket és a sérülteket a túlélésben. A mentésben résztvevő tűzoltó állomány csak az előírt feltételek esetén kezdje meg ezt a műveletet. Ilyen esetekben a mentési útvonalaknak és a mentés helyének nem csak a tűztől való biztonságát, kell megteremteni, hanem a terrorista ráhatását is meg kell szüntetni. Ez történhet tűzfegyverekkel történő lefogással, vagy vakítással, ködösítéssel.

6 Incidens: váratlan, többnyire kellemtelen esemény; közbejött zavaró mozzanat (Bakos Ferenc Idegen szavak és kifejezések szótára ISBN 963 05 4262 5)

7 1/2003. (I.9.) BM rendelet a tűzoltóság tűzoltási és műszaki mentési tevékenységének szabályairól, Melléklet II. fejezet

Az esetek többségében vannak kockázati tényezők. A mentést és oltást bizonyos helyzetekben *korlátozó tényezők* miatt nem lehet megkezdni, mert a környezetben még egyéb veszélyforrások lehetnek. Egy ellenséges csapás után meg kell győződni, hogy nincsenek-e fel nem robbant lövedékek, szórt aknamező maradványai a környezetben. Az ehhez szükséges felderítéssel össze lehet kötni a tűzfelderítést. Eltávolításuk után, amelyet műszaki, vagy tűzszerész erők végeznek, kezdődhet meg a tűzoltók tevékenysége. Ebben is hasonlít a terrortámadásokból eredő tüzek jellege a harc-
téri tüzekéhez.

A másik térbeli korlátozó maga a jelen lévő terrorista lehet aki, bizonyos területeken megakadályozhatja a tűz oltását. Ilyenkor a tárgyalások eredményességéhez hozzájárul, ha a tűzoltásvezető a kialakult és várható tűzhelyzetről az incidensparancsnokot a kellő mélységig tájékoztatja.

A helyzettől függően az *oltás és mentés hosszabb ideig is eltarthat*, hasonlóan a katasztrófákhoz. A napokig tartó mentési és oltási tevékenység általában azoknál a terrortámadásoknál jelentkezik, ahol túszejtés is történik, vagy a támadás következtében nagymértékű a környezeti, vagy strukturális tűz. Ilyenkor szükségessé válhat az állomány váltása. Erre a célra a beavatkozók közül tartalékot kell képezni. A tartalék méretét az adott helyzetnek megfelelően kell meghatározni. Kulcskérdésként jelentkezik a vízutánpótlás folyamatos biztosítása, a repülőtér vízhálózatának, és szükség vizforrásoknak a megléte, üzemképessége és kapacitása⁸.

Az incidens vezetési törzsén belül, a beavatkozó szervezetek, csoportok parancsnokai és a beavatkozók között nagyon fontos az együttműködés, a kommunikáció. A vezetési törzs együttműködési készségét a törzsgyakorlásokkal lehet fokozni. Terrortámadás esetén nem a tűzoltásvezető, hanem az incidens parancsnok irányítja a bevont állomány munkáját, zárhatja le a környezetet, rendeli el annak kiürítését, szervezi meg az együttműködést, beavatkozást és a mentést.

Az együttműködéshez elengedhetetlenül fontos a biztos, többszoros kommunikáció megléte. Az egyik legfontosabb eszköz, a repülőtér négyzethálós vázlata, amelynek segítségével a teljes állomány egységesen tudja a megadott pontokat azonosítani.

A *terror fenyegetettség időszakában* keletkezett tüzek természetüket tekintve megegyeznek a hagyományos tüzekkel. A tűz oltása és a mentés folyamata megegyezik a hagyományos körülmények között folytatott eljárásokkal, a megelőző tevékenység azonban eltérő.

A WTC elleni merénylet következtében erősödött a terrorfenyegetettség, a világ számos országában a repülőterek biztonságának fokozását, rendkívüli szabályok bevezetését vonta maga után. *A katonai repülőtér tűzvédelme vonatkozásában ez a következő lépésekből áll:*

8 Az oltóvíz ellátásnak 4 órán keresztül folyamatosnak kell lennie, az oltóvíz ellátást vízvezeték, víztárolók vagy a kettő együttes alkalmazásával kell megoldani. Vízvezetékes ellátás esetén a vezeték belső átmérője legalább NA 100, a víz kifolyási nyomása az elhelyezkedés szerinti legkedvezőtlenebb tűzcsap és 200 mm²-es kiáramlási keresztmetszet esetében legalább 4 bar legyen. Víz tárolós ellátás esetén a víztároló befogadóképessége legalább 50 m³ legyen, alsó szintje pedig legfeljebb 7 méterrel lehet mélyebb a talajszintnél. (Katonai repülőterek tűzvédelme 4.2. MSZ K 1123 Magyar Szabványügyi Testület Bp. 2005.)

- tűzoltó járőrök alkalmazása;
- földi védelmi és ABV figyelők felkészítése tűzfigyelésre;
- fokozott tűzbiztonsági rendszabályok bevezetése;
- ellenőrzések;
- tűzoltó készenléti szolgálat készenléti fokozatának növelése;
- tűzoltó szolgálatok megerősítése (létszám, technika);
- tartalék oltóanyagok beszerzése, előkészítése;
- tűzriadók, épületelhagyások gyakoroltatása;
- tűzoltóvízforrások felülvizsgálata;
- az egyének tűzvédelmi feladatainak gyakoroltatása;
- nem szervezetszerű tűzoltó állomány felkészítése, gyakoroltatása;
- tűzvédelmi szabályzat és tűzriadó, valamint beavatkozási tervek pontosítása.

A felsorolt eljárások, eszközök alkalmazásával megelőzhető az események jelentős része, csökkenthető a pusztítás és a veszteség mértéke, könnyebbé válik a terrortámadás következményeinek felszámolása. Hangsúlyozni kell, hogy mint a repülőtér biztonságának más területein, a tűzvédelemben sincs olyan megoldás, amely kizárja a terrorcselekedetet, és teljességgel megakadályozza a tüzek kialakulásának lehetőségét.

A mentésben és oltásnál alkalmazott eljárások

A terrorcselekedetekből származó tüzek környezetének megismerése után lehetőség van azoknak az eljárásoknak a kiválasztására, esetleg új módszerek felhasználására, amelyek ebben a speciális környezetben a legnagyobb hatékonysággal alkalmazhatók.

Az adott incidens (katasztrófa) során a mentés és oltás sikeres végrehajtása érdekében megfelelő tervekre, gyors beavatkozásra és a felszámolásra létrehozott szervezetrekre van szükség.

A vészhelyzeti műveleti terv (Emergency Operational Plan EOP), amit a repülőtér vészhelyzeti tervének is szoktak nevezni, a kulcseszköze a terrortámadásokból keletkező tüzek kezelésének. Minél részletesebb tervvel rendelkezünk, annál könnyebben és gyorsabban tudjuk megszervezni a tevékenységet, és annál biztosabbak lehetünk az eredményekben. A vészhelyzeti műveleti terv a repülőbázis túlélőképességét biztosító, az erők védelmének (FP)⁹ érdekében készített tervrendszer része. A terveket a repülőtéren előfordulható minden fajta incidensre ki kell dolgozni. Ez a tervdokumentáció hasonlatos a hivatásos önkormányzati és az önkéntes tűzoltóságok által használt Riasztási és Segítségnyújtási Tervhez.¹⁰

A repülőtereken bekövetkezett incidensek, katasztrófák esetén beavatkozónak kell tekinteni a készenléti tűzoltóállományon felül minden, az incidens parancsnok alárendeltségébe tartozó, a hatás csökkentésébe, a felszámolásba bevont szervezetet és azok szükséges működéséhez berendezett helyeket.

⁹ Force Protection

¹⁰ A Riasztási és Segítségnyújtási Terv (a továbbiakban: RST kötet) tüzesetek eloltására, műszaki mentést igénylő események felszámolására és a katasztrófák elleni védekezésre irányuló terv. 57/2005.(XI.30.) BM rendelet 2.§

A terrortámadás bekövetkezte után a készenléti tűzoltó állomány az incidens parancsnok szolgálati *alárendeltségébe kerül*. Az alárendeltség megváltozását a veszélyeztetési műveleti terv alapján parancsban közlik. Ez a megváltozott viszony a tűzoltás vezető és a beavatkozó tűzoltó állomány számára a teljes szaktevékenységükre kihatással van. Egyes jogokat az incidens parancsnok gyakorol, de ugyanakkor kötelességeket is levesz a tűzoltásvezető válláról. Ugyanez vonatkozik a készenléti, vagy riasztott tűzoltó állományra is. Az alegységen belüli hierarchia nem változik.

Terrortámadások során, akár csak a repülőteret ért csapások alkalmával a *kiemelten veszélyes objektumok sérülhetnek* és nagy kiterjedésű tüzek keletkezhetnek. Elsősorban az üzemanyag tárolók, pusztító eszköz raktárak, gépjárműtárolók lehetnek kiemelten veszélyesek. Valószínűsíthető, hogy ezek oltására a tűzoltó készenléti váltás teljesítőképessége nem elégséges, ezért fel kell használni a rendelkezésre álló tartalékokat. Igénybe kell venni a hivatásos önkormányzati tűzoltóság segítségét, az előre elkészített együttműködési tervek alapján. A veszélyeztetett területekről történő mentésbe bevonható az alakulat személyi állományának egy része. Szükség lehet a környező civil lakosság tájékoztatására, a katasztrófavédelem polgárvédelmi csoportjaival való együttműködésre.

A huzamosabb időn keresztül végzett mentés és oltás nem csak az emberi erőforrás frissítését követeli meg, hanem a mentési és tűzoltási tevékenység logisztikai támogatásának folyamatosságát. Szükség lehet a normatív készletek: egyéni szakfelszerelés, fogyóanyagok, oltóanyagok többszörözésére. A tűzoltó állomány váltását elsősorban az állománytáblában lévő váltások figyelembevételével kell végezni. Az elhúzódo tevékenység logisztikai támogatása a tapasztalatok alapján sok esetben inkább túlbiztosításhoz vezet, azonban ilyen esetekben ez nem minősül negatív jelenségnek.

A terrorista képes lehet arra, hogy a korábbi terrorcselekedet következményinek felszámolása közben *újabb terrortámadást kövessen el*, vagy közel egy időben történhet több terrorcselekmény, bekövetkezhet több tüzeset. Többek között ezt figyelhettük meg a 2001. szeptember 11-i események kapcsán is.

A tűzoltásvezető a tudomására jutott tüzeseteket, fontosságukat tekintve sorrendbe állítja, és javaslatot tesz az incidens parancsnok felé, a beavatkozás sorrendjére, a szükséges erőkre, eszközökre. A beavatkozó állományt fel kell készíteni az, esetleges tűzoltási taktika és helyszín váltására. A tüzek áttérjedésének veszélye esetében kiemelt jelentőséggel bír a környezet hűtésének biztosítása, a tűz mielőbbi lokalizálása. Az erőket úgy kell csoportosítani, hogy a kellő teljesítmény minden beavatkozási ponton, helyszínen biztosítva legyen. Amennyiben a beavatkozásra nem elég a tűzoltó készenléti szolgálat teljesítő képessége, akkor kiegészítő tűzoltó erőket kell felhasználni.

A kiegészítő tűzoltó erőket a rendszeresített tűzoltó alegység állományából, a tartalékokból, hivatásos önkormányzati tűzoltó egységektől, valamint az alakulat állományából lehet kijelölni. Igénybevételüket a tűzoltásvezető javaslata (igénye) alapján az incidens parancsnok rendeli el. Ezek az erők csak a képességeik, és felszerelésük jellegének megfelelő feladatra használhatók. Az alakulat anyagmentési, oltási feladatra kijelölt állományát, feladatuk megkezdése előtt fel kell készíteni a várható tevékenységre, el kell látni őket a megfelelő szerszámokkal, védőeszközökkel. A kiegészítő tűzoltó erőknél is biztosítani kell a kommunikáció lehetőségét.

A túszoikat tűzoltói szempontból életveszélyben lévő személyeknek kell tekinteni, tehát a mentés szervezésekor velük, mint mentésre szorulókkal számolni kell. A túszoik nem élveznek előnyt a tűz által veszélyeztetett más személyekkel szemben. Ennek ellenére az incidens parancsnok hozhat olyan döntést, hogy elsősorban a túszoikat kell menteni. Amikor a túszoik mentését nem a tűzoltók hajtják végre, a „mentési sorrend” című szakaszban leírtaknak megfelelően kell eljárni.

Ha az incidens során a terrorista jelen van, vagy hatni képes a helyzetre, valószínűleg tárgyalásokra kerül sor. Vannak államok, akik nem tárgyalnak a terroristákkal, azonban hazánkban erre nincs rendelet, vagy kiforrott gyakorlat. A kialakult, vagy pillanatnyi helyzet dönti el, hogy az esetleg kialakult tűz mennyiben befolyásolja a tárgyalások eredményét. A mentés és oltás tehát mindig a terrorista tudtával történhet azért, hogy elkerüljük a további incidenseket.

A terrorista akcióját felfokozott idegállapotban hajtja végre. Annak érdekében, hogy elkerüljük a megdöglő cselekedeteket, *bizonyos ténykedéseinkről a terroristát tájékoztatni kell.* Erre akkor lehet szükség, ha például a közelében tűz keletkezik, ami veszélyeztetheti őt, és az esetleges túszoikat. Az incidens parancsnok, vagy a kapcsolatot tartó személy közli a tényt a terroristával és tájékoztatja, hogy tűzoltásra kerül sor.

Amennyiben a terrorista hatni képes a kialakult helyzetre – túszaival zsarolni tud, újabb robbantásokat képes végrehajtani stb. – meg kell szerezni a beleegyezését az akcióhoz, ellenkező esetben a beavatkozás sikere megkérdőjeleződik. Abban az esetben, ha kedvezőtlenül változik a helyzet, vagy a terrorista megdöglő magát a beavatkozást fel kell függeszteni. Ha a tárgyalás nem jár eredménnyel, akkor mérlegelni kell a tűzoltás szükségességét. Ez főként az áttérjedő tüzek veszélye esetén járhat nehéz döntéssel. Mint már írtam, a tűzoltást megkezdeni csak az incidens parancsnok engedélyével lehet.

Az akciócsoportot az incidens kezelés során a terrorista elfogására, ártalmatlanná tételére használják. A beavatkozás során ez a feladat elsőbbséggel jár. A már feladatot végző tűzoltókat, amennyiben akadályozná az akciócsoport munkáját, vissza kell rendelni, tevékenységüket fel kell függeszteni az akciócsoport működésének idejére.

Volt már rá példa, hogy eltérített repülőgépen történt tüzeset oltására vezényelt tűzoltó állománynak álcázott akciócsoport segítségével tudták megoldani a helyzetet. Ilyen esetben, a tűzoltásvezető feladata lehet, az akciócsoport gyorsított kiképzése a megfelelő álcázás érdekében és a beavatkozó tűzoltó állomány tájékoztatása. Szükség lehet arra is, hogy a tűzoltók az akciócsoportot szorosan követve, vagy velük együtt végezzék feladatukat. Ilyenkor természetesen a beavatkozó tűzoltók, az akciócsoport parancsnokának alárendeltségébe kerülnek. Az utóbbi két esetben a tűzoltásvezetőnek a teljes akció forgatókönyvét ismerni kell.

Nagyon fontos a mentési sorrend megválasztása. „Az életveszélybe került személy(ek) mentését – mint az első és legfontosabb feladatot – akár anyagi kár okozásával is el kell végezni.”¹¹ Ez a tétel a terrortámadásból származó tüzek esetén hasonlóan a katonai tűzoltás gyakorlatához nem mindig a leírtaknak megfelelően

11 1/2003. (I.9.) BM rendelet a tűzoltóság tűzoltási és műszaki mentési tevékenységének szabályairól, IV. fejezet 89. pont

érvényesül. Vannak esetek, amikor a személyek mentésének korlátai vannak. A mentés akkor sem a személyek mentésével kezdődik, amikor rendkívül fontos anyagok (csapatzászló), információ (tervek), berendezések, fegyverirányító, vagy fegyverrendszerek, egyéb más állami szintű titkok vannak a tűz által veszélyeztetve. Ezek megsemmisülése, terrorista kezére jutása oly mértékű veszélyt jelenthet, ami indokolja, hogy a mentési sorrend megváltozzon ezek előnyére. A mentési sorrendet éppen ezért a tűzoltásvezető javaslatát figyelembe vevő incidens parancsnok határozza meg. A helyzet változása esetén a mentési sorrend megváltoztatható.

Milyen eljárásokat alkalmazunk, ha a terrorista nincs az esemény helyszínén?

Két esetet különböztetünk meg. Az egyik, amikor a terrorista távolról is (ismeretlen helyről) képes az események alakulására hatni. A másik, amikor a terrorcselekedet megtörtént és a terrorista már nem képes a helyszínen történő dolgokba beavatkozni. A két különböző változat ellenére eljárásainkat mindig úgy kell megválasztani, mintha a terrorista a továbbiakban is képes lenne befolyásolni a helyzetet. Ennek az a magyarázata, hogy az öngyilkos merényleteket kivéve általában nem rendelkezünk kellő információval a terroristákról és szándékukról. Ha nem így lenne, akkor nem tudnának ilyen támadásokat végrehajtani.

A tűzfelderítést, esetenként az incidensparancsnok utasítására, vagy a tűzoltásvezető kérésére a műszaki, tűzszerész állomány segítségével kell végrehajtani. Minden szokatlan dologra oda kell figyelni, ha szükséges, a felderítésbe be kell vonni a helyszínt jobban ismerő, ott dolgozó személyt. Elsősorban a gyanús, oda nem illő tárgyakra kell odafigyelni. Nagy segítséget jelent, az alapos részletességgel az adott objektumra kidolgozott vonulási és beavatkozási terv. Hasznát vesszük ilyenkor a veszélyeztetettségi időszakban végrehajtott bejárásnak, begyakorlásnak, mert friss információkkal rendelkezünk. Tisztázatlan helyzetben a tűzszerész állomány elvégzi az azonosítást, és szükség esetén felszámolja a veszélyt annak eltávolításával, hatástalanításával, megsemmisítésével. Fontos, hogy a tűzoltás és a mentés során a tűzfelderítés folyamatos legyen ugyanúgy, mint egyéb esetekben.

Újabb tűzgócok kialakulásakor a tűzfelderítés eredménye és a levont következtetések alapján esetleg meg kell változtatni a tűzoltás prioritását. Szükséghelyzetben elképzelhető a jelenlegi helyszínen a tűzoltás felfüggesztése és feladása, vagy ha már a tűz lokalizálása megtörtént, kisebb erők hátrahagyása, és a tűzoltás fő erőkifejtésének áthelyezése az új, veszélyesebb tűzhelyszínre.

Minden, a hagyományos tüzeiktől eltérő körülmények között történő beavatkozás, az előző fejezetben ismertetettek alapján más szakterületekkel való együttműködést igényel. A tűzoltásvezető tudja, hogy a beavatkozás során az eljárás mely elemeihez van szüksége más szakterület segítségére, illetve hol tud ő segíteni azoknak. A bonyolult helyzetekben az együttműködésnek, mind horizontálisan, mind pedig vertikálisan működni kell. Ennek feltétele a tervezés, a kapcsolat folyamatos biztosítása, az azonnali tájékoztatás.

A repülőtéren szolgálatot teljesítő állománynak helyismeret szempontjából jelentős előnye van a terroristához képest. Ezt az előnyt a helyzet gyors tisztázása, a tűzfelderítés alapossága szempontjából jól ki lehet használni. A már említett repülőter

négyzethálós térkép, valamint a vonulási tervek segítségével a veszélyeztetettség időszakában begyakorlott tűzoltó készenléti állomány képes erre.

A terrortámadás következtében keletkezett tűz esetén a tűz oltását a kezdetben elégtelen tűzfelderítési ismeretek mellett is meg kell kezdeni. A felderítési információkat az oltás és mentés közben kell bővíteni. Ehhez a beavatkozókat úgy kell ellátni kommunikációs eszközökkel, hogy a tűzfelderítés eredményeiről azonnal jelenteni tudjanak. Ez az aktív, „beszélgetős” beavatkozási mód egyébként is jellemzi az ilyen jellegű tűzoltást és mentést, hiszen a tárgyalt sajátosságok nagy része az oltást végzők kezdeti bizonytalanságát idézi elő.

A terrortámadásból származó tüzek *oltása és mentés során gyakran nem ismert a veszélyeztetettek száma*. Azokon a munkahelyeken, objektumokban, ahol elektronikusan nyilván vannak tartva az oda belépők és távozók, könnyebb helyzetben vagyunk. Ott, ahol ennek nincsenek meg a feltételei, a tapasztalat alapján kell számvetni, a lehetséges sérültek, tűszok számát. A mentés megszervezésekor a mentésre rendelkezésre álló állományt kell figyelembe venni, és a legrosszabb változattal kell számolni. Amennyiben a helyzet megengedi a mentést az oltás megkezdése előtt kell elvégezni. Erre azért van szükség, mert ha a helyzet megváltozásával esetleg a mentés szüneteltetésére, feladására kényszerülhetünk.

A mentés során prioritást kell felállítani a sérültek vonatkozásában. Ennek mérése lehet az egyén fontossága,¹² a helyszín, ahonnan a legtöbb embert tudom kimenteni, vagy egyéb az adott helyzetnek megfelelő szempont.

Több tűzgóc esetén, ha várható az oltás megszakítása helyezük előnybe a minél nagyobb teljesítménnyel való oltást, ahol lehet, minél előbb feketítsük le a tüzet. Ha erre nincs lehetőség, lokalizáljuk, és biztosítjuk a környezet hűtését, akadályozzuk meg a továbbterjedést, hogy a kényszeredett oltási szünet idején ne tudjon nagyobb kárt okozni. Amennyiben sor kerül a beavatkozás megszakítására, törekedni kell arra, hogy amint lehetővé válik, a lehető legrövidebb időn belül újra beavatkozhassunk.

Bizonytalan (instabil) körülmények közötti oltást a tűzoltói gyakorlatban „rendkívüli körülmények közötti” oltásnak nevezik. Ebbe beletartoznak az időjárás körülmények, a napszak, terep és a domborzat szélsőséges értékei is.

A bevezetőben említettem, hogy a terroristák akcióik során nem csak hagyományos, hanem tömegpusztító fegyvereket, anyagokat is alkalmazhatnak. A következmények felmérése, felszámolása sokkal veszélyesebb környezetben történik¹³. Az eredményes beavatkozás érdekében a tűzoltóknak minimálisan az alábbi kiegészítő felszerelésekre van szükségük: speciális ABV védőöltözetre; sugármérő műszerekre; zárt rendszerű légzőkészülékre és mentesítő anyagokra.

A legfontosabb a veszélyes anyag, a sugárzás azonosítása, kiterjedésének megállapítása. Külön ki kell választani a felhasználható oltóanyagot, mivel egyes vegyületek befolyásolhatják az oltóanyag oltóhatását. A tűzoltás vezetőnek támaszkodnia

12 Ebben a megközelítésben: állami szintű, vagy katonai vezető, fontos információ birtokában lévő személy stb.

13 Melléklet a 1/2003. (I.9.) BM rendelethez Tűzoltási és műszaki mentési szabályzat VII. Fejezet, Tűzoltás veszélyes anyag jelenlétében

kell az ABV szakemberekre. Tisztában kell lenni azzal, hogy az oltás során a beavatkozó állomány és technikai eszközök, sőt maguk a kimentett személyek maguk is szennyezettek lehetnek. A beavatkozók váltásának megállapításánál figyelembe kell venni az alkalmazott ABV védőeszköz időbeli védőképességének korlátait. Meg kell teremteni az időben történő mentesítés feltételeit.

* * *

A terrorista cselekedetektől származó tüzek oltása és a mentés katonai repülőtereken sajátos természetük miatt a hagyományostól eltérő speciális eljárásokat követelnek. A lehetséges tüzek környezetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a terrorfenyegetettség időszakában: a tűzvédelem megszervezésében, irányításában a megelőzésre; a támadás és az azt követő időszakban pedig, a mentésre és az oltás végrehajtására kell helyezni a hangsúlyt.

A megelőzés érdekében a fő figyelmet a használható tervek készítésére, az ideiglenesen megalakításra kerülő incidens parancsnokság, és a teljes beavatkozó állomány feladatainak begyakoroltatására, az esettanulmányok tapasztalatainak, a tudomány eredményeinek feldolgozására fordítsuk.

A terrortámadás időszakában a hangsúlyt, a keletkezett tüzek speciális eljárásokkal történő oltására, és az átgondolt, jól szervezett mentésre helyezzük.

Az ismertetett elvek figyelembevételével és a bemutatott eljárások alkalmazásával mérsékelni tudjuk a terrortámadásból származó tüzek negatív hatását, csökkenthetjük a következmények felszámolásának idejét, mindezekkel növelni tudjuk a személyi állomány túlélési esélyeit.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1/2003 (I. 9.) BM rendelet a tűzoltóság tűzoltási és műszaki mentési tevékenységének szabályairól
The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorists Attacks upon the United States (New York W. W. Norton 2004)
FM 1-300 FLIGHT OPERATION PROCEDURES Appendix C Emergency plans and Procedures
Stanag 7145 CFR (Edition 3) – Minimum Core Competency Levels and Proficiency of Skills for NATO Fire Fighters
MSZ K 1123 Katonai repülőterek tűzvédelme, Magyar Szabványügyi Testület (2005)

Zbyšek Korecki

A logisztikai támogatás az ISAF-ban

A jelenleg folyó többnemzeti műveletek logisztikai támogatásának gyakorlati megvalósítása új ismereteket hozott számunkra a disztribúciós csatornák, sztenderdek és az utánpótlás tekintetében. A NATO afganisztáni küldetése (ISAF) nagy hatást gyakorol a logisztikai támogatás értelmezésére, teóriájára és annak végrehajtására. Az ISAF logisztikai támogatásában jelentősen megnőtt a NATO Fenntartási és Ellátási Ügynökség, a NAMSA szerepe is.

A hadszíntéri szintű logisztikai támogatás kihívásai

Az Afganisztán és szomszédos országainak területén végrehajtott logisztikai támogatás elemzése számos hiányosságot tárt fel, melyek befolyással lehetnek a kívánt állapot eléréséhez, a jövőbeni fejlődéshez szükséges feltételek előkészítéséhez szükséges katonai képességekre. Az elemzés végén tett megállapítások azt mutatják, hogy a szövetséges erők alapvetően két megoldásra támaszkodhatnak:

- az egyik a logisztikai támogatás katonai logisztikai struktúráján belüli megvalósítása;
- a másik pedig a vállalkozók, beszállítók által nyújtott szolgáltatások.

Az ISAF jelenleg a NATO legnagyobb missziója, a partner országokkal együtt 40 ország⁷ vesz részt a katonai műveletekben. Ez rendkívül komplexé teszi a különböző

7 NATO-országok: Belgium, Bulgária, Kanada, Csehország, Dánia, Észtország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Izland, Olaszország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Törökország, Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok.
Nem-NATO országok: Albánia, Ausztrália, Ausztria, Azerbajdzsán, Horvátország, Finnország, Makedónia (FYROM), Grúzia, Írország, Új-Zéland, Svédország, Jordánia, Szingapúr, Ukrajna.

eljárás módok alkalmazását, amit még tovább bonyolítanak a hadszíntéren tevékenykedő egyéb kormányzati, humanitárius és más szervezetek, mint például:

- az új afgán kormány;
- az afgán Összhaderőnemi Parancsnokság (CFC–A);
- az ENSZ afganisztáni missziója (UNAMA);
- nem-kormányzati és nemzetközi szervezetek (NGOs, IOs), melyek száma eléri a 2600-at;
- a G–8-ak által vezetett biztonsági szektor reform partner országainak (SSR) jelenléte.

Afganisztán alapvetően egy hegyekkel borított ország, melynek átlagos tengerszint feletti magassága 1200 méter. *Az ország földrajzi adottságai extra erőfeszítést követelnek a logisztikai támogatás valamennyi funkciójától.* A legnehezebb feladat azonban az egészségügyi támogatás megvalósítása, az eltérő nemzeti előírások, szabványok miatt.

Az afgán úthálózat csak kis része alkalmas logisztikai támogatás végrehajtására. Csupán néhány irányban lehet utánpótlási feladatokat ellátni. Ezek:

- az afgán körgyűrű;
- a Kabul–Andahár fő utánpótlási útvonal;
- a Karaci–Kabul irány;
- az északi utánpótlási útvonal;
- valamint a nemzetközi repülőterek.

A direkt és indirekt támadások száma egyre növekszik a feszült, bizonytalan légkörben, ahol az ellenséges cselekedetek jellege is változik. A terrorista csoportok közötti nemzetközi kapcsolat, információcsere a katonai és polgári áldozatok számának növekedésében mutatkozik meg.

A NATO üzemanyagtanács ez év márciusi ülésén hangzottak el a következő adatok: 2007. október és 2008. március között 30 vállalkozó (üzemanyagtöltő-gépjárművezető) vesztette életét és több mint fél millió liter hajtóanyag semmisült meg az ISAF ellenes erők tevékenységének „köszönhetően”.

Amint az ismeretes, Afganisztán egy rendkívül alacsony infrastruktúrájú ország, ahol ráadásul korlátozott a felszíni szállítási kapacitás növelésének lehetősége is. *A nemzetközi, kormányzati és nem-kormányzati szervezetek azonban segítenek a szállítási és mozgatási kapacitás újjáépítésében, ami az afgán gazdaság talpraállításának kulcskérdése.* A 2400 km hosszú afgán körgyűrű Afganisztán fontosabb városait köti össze, valamint leágazó ágain keresztül érhetőek el a környező országok: Pakisztán, Irán és a három közép-ázsiai ország: Türkmenisztán, Üzbegisztán és Tádzsikisztán. Az úthálózat nagyon rossz állapotban van, de újjáépítése döntő fontosságú az ország gazdasági és társadalmi újraegyesítésének szempontjából, valamint a Közép-Ázsiával, illetve a Pakisztán és India területén lévő Indiai-óceán kikötőivel való kereskedelmi kapcsolatok kiépítése tekintetében. A körgyűrű fejlesztésére jelentős pénzeszközök állnak rendelkezésre, melynek eredményeként a déli szakasza már javarészt elkészült. A legfőbb szponzorok: Világ Bank, Svédország, Pakisztán, Amerikai Egyesült Államok, Japán, India, Szaúd-Arábia, Ázsiai Fejlesztési Bank és Irán.

Az infrastrukturális fejlesztések másik főiránya a kabuli és kandahári nemzetközi repülőterek, melyeken már több projektet is sikerrel valósítottak meg.

A logisztikai támogatás koncepciója

Az ISAF logisztikai koncepciója a Szövetséges Összhaderőnemi Logisztikai Doktrínán (AJP-4(A)) alapszik, melynek egyik sarkalatos pontja a többnemzeti logisztikai megoldásokban rejlő lehetőségek maximális kihasználása a hatékonyság és gazdaságosság elérése érdekében.

Az ISAF logisztikai koncepciójának alapelvei:

- a NATO és az erőket felajánló nemzetek (TCNs) közös felelőssége a logisztikai támogatás megtervezéséért, megszervezéséért és végrehajtásáért;
- a nemzeti támogató elemek (NSEs) alkalmazása;
- az ISAF Parancsnokság felelőssége a műveletek logisztikai támogatásának koordinációjáért, illetve a végrehajtás folyamatos figyelemkíséréséért (monitoring);
- a logisztikai támogatás végrehajtása a katonai, nemzeti, többnemzeti és polgári logisztikai erőforrások kombinált alkalmazásán alapszik;
- az ISAF Parancsnokság támogatja, illetve elősegíti a többnemzeti logisztikai támogatási megoldások kialakítását.

A Szövetség a stratégiai szintű légi szállításra a kabuli és a kandahári repülőtereket használja, melyek zavartalan működését NATO-erők biztosítják. Az ISAF mozgató és szállítási rendszerének főbb elemei:

- a NATO stratégiai légihídja (NATO ISAF Airbridge, NIA);
- az erők fogadását, állomásoztatását és előremozgatását (RSOM) biztosító elemek;
- a hadszíntéren belüli harcászati szintű légi szállítási rendszer (Tactical Intra Theatre Airlift System, ITAS);
- felszíni utánpótlási útvonalak (Ground Lines of Communication, GLOC).

Megint csak az NPC korábbi ülésére hivatkozva egy adat az üzemanyag-szállításra vonatkozóan: az ISAF műveletek támogatása érdekében évente közel fél milliárd liter hajtóanyag érkezik Afganisztánba tartálykocsikban, közúton. Ez azt jelenti, hogy nagyjából 5 ezer tartálykocsi-val lehet találkozni nap, mint nap az utakon. Ennek tükrében az átlagos leszállítási idő már nem is tűnik soknak, ami 12 nap a finomítótól a tábori üzemanyagraktárig (BFI).

A NAMSA rendkívül fontos szerepet játszik a hadműveletek logisztikai támogatásában, a különböző logisztikai funkciók (úm.: élet- és munkakörülmények biztosítása (real life support), üzemanyag-ellátás, horizontális és vertikális műszaki munkák végzése, infrastrukturális beruházások, szállítmánykezelés stb.) szerződéses formában történő biztosításával. Ezzel csökkenti a hadműveletek harckiszolgálói támogatásához szükséges katona állomány létszámát, a logisztikai erők nagyságát.

A hadműveletek logisztikai támogatásában az alábbi alapszolgáltatások vannak:

– élelemzési ellátás,	– veszélyes hulladékok kezelése,
– energia ellátás, közmű,	– technikai eszközök mosása,
– víz, szennyvíz, szemétszállítás,	– mosatás, takarítás, tisztálkodás,
– engedélyek, belépők kiállítása,	– biztonsági ellenőrzések.

Igényszerinti szerződések:

<i>Tábori elhelyezésselkapcsolatos munkák:</i>	<i>Környezetvédelmi szolgáltatások:</i>
– infrastruktúra fenntartása;	– rovarirtás;
– új beruházások;	– rekreációs szolgáltatások;
– építési anyagokkal való ellátás;	– fordítás, tolmácsolás;
– aknamentesítés.	– temetkezési szolgáltatás.

Szállítás:

- menetrendszerinti buszjáratok, portalanítás, üza. szállítás, konténerszállítás;
- gépjárműbérlés.

Néhány konkrét példa a NAMSA által nyújtott logisztikai támogatásra:

- Herat Előretolt Támogató Bázis (FSB): kifutópálya felújítása, gurulók kivitelezése egyéb infrastrukturális beruházások;
- Mazâr-e Sharîf (MeS): kifutópálya, gurulópálya, hangárok gurulókkal, javító műhely, valamint rekreációs (MWR) központ építése;
- Bagram: kifutópálya, gurulópálya, hangárok gurulókkal (merek és forgósárnyas repülőtechnikai eszközök részére egyaránt), valamint rekreációs (MWR) központ építése;
- Kabul nemzetközi repülőtér (KAIA): a repülőtér északi szektorának költöztetésével járó vertikális műszaki feladatok elvégzése, vasúti kirakó áttelepítése, az ISAF parancsnok rezidenciájának kialakítása, egy új ROLE–2 kórház építése;
- Kandahári repülőtér: üzemanyag tároló kiépítése⁸, valamennyi reptéri szolgáltatás nyújtása, repülőtechnikai eszközök keresztszervizelése, az összes vasúti ki- és berakással kapcsolatos tevékenység végzése, az új Déli Regionális Parancsnokság felépítése, szállítmányok átrakását (combined air terminal operations, CATO) biztosító épület kialakítása, egy új légirányító torony felépítése, általános logisztikai támogatási funkciók végzése, egy ROLE–3-as kórház létrehozása, fenntartás-üzemeltetés stb. Kb. 30 NAMSA alkalmazott irányít 1700 helyi munkavállalót (contractors);

⁸ Egy újabb példa az üzemanyag-ellátás területéről: a NAMSA egy 23 millió literes hajtóanyag-tároló kapacitás kiépítésén fáradozik a kandahári repülőtéren, mely előreláthatólag 2009 áprilisában készül el. Ez év december elsejéig a 15 milliós kapacitás elérése a cél.

Benicsák Péter

Rendőri békefenntartó és válságkezelő missziók logisztikai támogatása

A szerző, aki az ENSZ koszovói missziójának tagja volt, rövid írásában, a kiküldetésben résztvevő állomány feladatára utalva, a logisztikai ellátás rendszeréről mondja el véleményét.

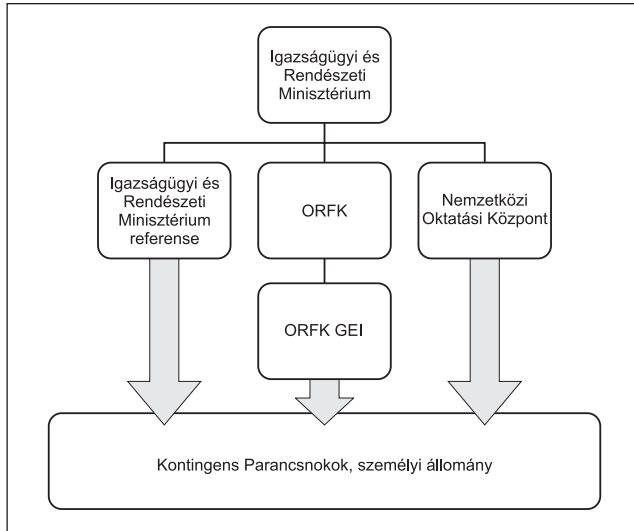
A Magyar Rendőrség szakemberei évtizedek óta vesznek részt különböző célú, jellegű és időtartamú békefenntartó-válságkezelő feladatok végrehajtásában. A művelési területek felsorolása Afganisztántól, Kongón és Grúzián át hosszan folytatható lenne, akár csak azoknak a nemzetközi szervezeteknek a sora, amelyekkel Magyarország együttműködik a béke és stabilitás fenntartása, a helyi rendőri erők megerősítése érdekében, a világ különböző pontjain.

A rendszerváltás jelentős változást hozott Magyarország nemzetközi megítélésében és ezzel együtt a politikai célok, a rendőrséggel szemben támasztott követelmények is nagy mértékben változtak. Az ország nemzetközi szerepvállalásához kapcsolódó kiküldetések teljesítése elvárás, a rendőri feladatok része lett. Hazánkat egyre növekvő létszámú szakember képviselte az ENSZ, EBESZ, NATO, EU és egyéb nemzetközi szervezetek által létrehozott missziókban, munkacsoportokban.

A korábbi, elsődlegesen katonai, megfigyelői vagy rendőri csapaterő jellegű békefenntartási feladatok mellett, az EU csatlakozási folyamat során, megjelentek a kiképzési, később a polgári válságkezelés feladatai. Napjainkban gyakorlatilag az említett területek mindegyikén dolgoznak magyar szakemberek.

Természetesen, jellegüktől függően a kiküldetések nagyon sokszínűek, hiszen nem csak a feladatok különböznek nagy mértékben, hanem a külföldön történő munkavégzés jogi alapjai is jelentősen eltérnek egymástól. Ennek megfelelően a külföldön dolgozók logisztikai támogatásának megoldása is hektikus, már-már heroikus küzdelem. Az elvégzendő feladatok a kiküldés megszervezésében legtöbb esetben szerepet játszó szervezetek között oszlanak meg, ahogyan a következő ábrán látható.

A strukturát egyszerűsítve is jól látszik, hogy a kiküldetésben dolgozókkal legalább három otthoni szervezet kapcsolatot tart. Ennek következménye, hogy a mindenkor kontingens-parancsnokra lényegesen több feladat hárul, amelyet a napi munkája mellett végez el, illetve egyszemélyi kiküldetés esetén nehezen eldönthető

A szolgálati út (-ak) szereplői

hogy mikor kihez kell fordulni. A feladatok azonban évről-évre mind itthon, mind pedig a missziók területein sokasodnak.

A logisztikai ellátásban résztvevő, vagy bármilyen szerepet vállaló szervezetek legalapvetőbb támogatási/ellátási feladatai az alábbiak:

- szakemberek folyamatos toborzása és kiválasztása, egészségügyi vizsgálatok szervezése;
- általános és misszió specifikus felkészítés;
- személyügyi nyilvántartás vezetése, kiutazáshoz és tartózkodáshoz szükséges dokumentumok biztosítása;
- vezénlyéssel összefüggő személyügyi tevékenységek;
- folyamatos kapcsolattartás a kint- és itthon lévő állománnyal;
- kapcsolattartás a kint lévők itthoni munkáltatójával;
- rendszeres teljesítmény-értékelés;
- költségvetés tervezése, kezelése, szükség esetén ellenőrzése;
- eszközök és szolgáltatások biztosítása a műveleti területen;
- anyagi-technika eszközök beszerzése, ruházati anyagok biztosítása, pótlása, cseréje, nyilvántartása;
- szolgáltatásvásárlása (pl. életbiztosítás, orvosi ellátás) és annak eljuttatása az érintettekhez, biztosítása.

A fentebb felsorolt, valóban legalapvetőbb tevékenységek szervezetek közötti megosztása, illetve a teendők hivatalos meghatározása, mind a mai napig nem történt meg. Az évekkel ezelőtt kidolgozott miniszteri utasítástervezet ezeket megnyugtatóan rendezhetné. Tudomásom szerint ez a tervezet a mai napig kizárólag az évszámot és az érintett szervezetek neveit frissítve kering a bürokratikus útvesztőkben. Nem nehéz átlátni, hogy a kialakult helyzetben a szervek vezetői és dolgozói, erejü-

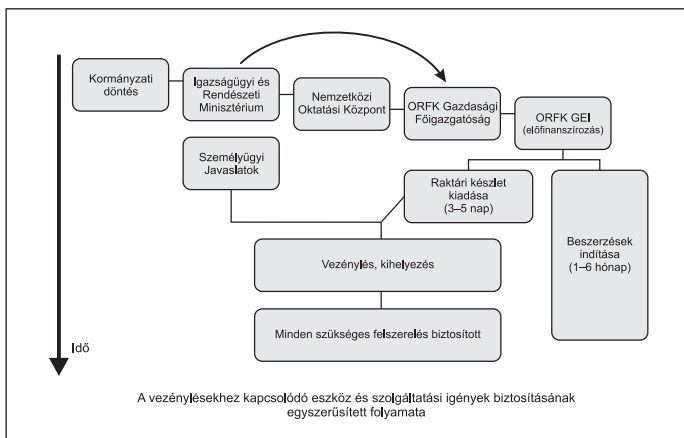
ket megfeszítve mindent megtesznek a válságövezetben lévők biztonságáért, azonban néha ez sem elég. Egy aktuális, de fiktív példát említve a grúziai válság esetén pár napos késés a védőfelszerelések beszerzésében végzetes lehet, mint ahogy ez a csúszás csak kellemetlen lehetne sivatagi bakancsok vásárlásánál. Szerencsére a mai napig ellátási hiányosságokból fakadóan nem történt sérülés vagy baleset.

A rendőri békefenntartásban évek óta résztvevő magasan képzett szakemberek egyre komolyabb tapasztalattal rendelkeznek, ennek megfelelően a teljes állomány vonatkozásában elmondható, hogy egyre magasabb és nagyobb felelősséggel járó pozíciókat töltenek be. A korábbi megfigyelői beosztásokat felváltották a tanácsadói, illetve felsővezetői pozíciók, ezekkel együtt megnöttek az ellátással kapcsolatos igények is. Ez a fajta fejlődés a szabályozatlanságból kifolyólag nem mondható el az ellátásuk rendszeréről, sem annak minőségéről pedig az ellátás minősége az eredményt alapjaiban befolyásolja. A tíz évvel ezelőtti problémák ma is szinte ugyan azok és ezen a helyzeten a legjobb akarattal sem lehet szervezetlenül, szabályozó nélkül javítani. A megoldást nehezíti, hogy a létszám folyamatosan növekszik, előbb-utóbb szükségessé válik egy, csak a kinti állomány ellátásával foglalkozó, kivezényelt szakember foglalkoztatása például a koszovói misszióban.

Az UNMIK Magyar Rendőri Kontingens létszámadatainak alakulása:

- 1999-ben 5 fő
- 2003-ban 10 fő
- 2007-ben (UNMIK, EU) 15 fő
- 2008-ban (UNMIK, EU) +30 fő
- 2009-ben (tervezett) 50 fő

A helyzetet rendező szabály hiányában, az idők során kialakultak azok a szolgálati utak, amelyek mentén a nemzetközi feladatokra kiküldésre kerülő állomány kiválasztása, ellátása megoldható. Az utóbbi időkben történt szervezeti módosulások ellenére a struktúra nem változott jelentősen, gyakorlatilag a folyamat szereplői azonosak maradtak, így nem vészett el a hosszú évek alatt megszerzett tapasztalat. A módszerek, a tervezés, szervezés és a végrehajtás folyamata sem változott.

A szolgálati út (-ak) szereplői

A klasszikus tervezés és szervezés fázisai

Fsz.	Tevékenység	Jelenlegi helyzete
1	A pénzügyi és személyügyi igények identifikációja éves szinten	Feladatonként, esetenként változó pénzügyi igény, ezért nehezen tervezhető. A politikai döntések nem előreláthatóak.
2	A politikai döntést követő alapellátás	Pénzügyi fedezet nélkül a legtöbb esetben az ORFK GEI előfinanszírozni kénytelen a kiadásokat. Az időfelhasználás alacsony szintje nem egyetlen szerv teljesítménye.
3	Folyamatos támogatás	Ellátási norma hiányában a pénzügyi korlátok, tehát egyszeri, eseti döntések határozzák meg.
3.1	Érkező és távozó rotáció támogatása	Az eszközgazdálkodás nem megoldott.
3.2	Időközbeni pótlások és igények rendezése	A hiányzó, vagy elhasználódott eszközök pótlása ebben a fázisban történik meg, de a szállításra nincs kialakult módszer.
4.	Zárási feladatok, tevékenységek	Teljes mértékben egyedileg kezelt, a misszió indulásánál nem tervezett tevékenység.

Az előző ábrán látható logisztikai biztosítási folyamat egy új nemzetközi feladatra, vagy jelentős változással járó, politikai döntést is igénylő változás esetére vonatkozik. Ilyen esetekben az időzítés nagyon fontos, de ahogy az ábrán is látszik a legtöbb alkalommal a raktári készletben nem elérhető eszközök beszerzésére nincs elegendő idő, így azok biztosítása később, vagy más rendőri szervek terhére történhet meg, ahogyan ez történt az iraki kiküldetés esetében is. Nagyon kellemetlen problémákat okoz a hivatalos ellátási lánc teljes hiánya, aminek következtében igen sok esetben egyes szervezetek kimaradnak a folyamat fontos lépéseiből, vagy éppen nem továbbítják időben a szükséges információkat (pl: létszám, testméretek, személyügyi adatok), ahogy az ábrán látható példa mutat egy esetet. Ezek további csúszásokhoz, félreértésekhez vezetnek, amit a végfelhasználó, esetünkben a kiutazó érez meg a saját bőrén. Ezek a hibák évszaktól, vagy biztonsági helyzettől függetlenül nagyon kellemetlenek legyen szó ruházatról, vagy egyéb személyi felszerelésről, járandóságról.

A leírtak és a tapasztalatok alapján, annak érdekében, hogy a logisztikai támogatás alapvetően javuljon, véleményem szerint az alábbi feladatokat kellene elődlegeesen megoldani:

- külső és belső kapcsolattartó, információs központként működő szervezet kijelölése;
- az ellátást fenti szervezettel közösen tervező, szervező és végrehajtó, szolgáltató szervezet felkérése, megnevezése, jelentős raktárkészlet létrehozása;
- speciális feladatokra vonatkozó ellátási norma megalkotása, illetve a jelenlegi normáktól való eltérés lehetőségének megteremtése, korlátainak meghatározása;
- jogállással kapcsolatos kérdések tisztázása parancsnoki jogkörök meghatározása, szerződéses.

Az említett szükséges lépések részeként, az alább közölt IRM, ORFK kapcsolódó szabályok esetleges modifikációjával, az érintett törvények keretein belül nyilvánvalóan megoldható lenne a nemzetközi béketámogató műveletek jelenleginél magasabb szintű támogatása.

- 129/2003 törvény a közbeszerzésekről.
- 228/2004. Korm. rendelet a védelem terén alapvető biztonsági érdeket érintő, kifejezetten katonai, rendvédelmi, rendészeti célokra szánt áruk beszerzésére, illetőleg szolgáltatások megrendelésére vonatkozó sajátos szabályokról.
- 384/2007. (XII. 23.) Korm. rendelet a Rendőrség által alkalmazott kényszerítő eszközök rendszeresítésének szakmai követelményeiről és eljárási szabályairól.
- 63/2007. IRM rendelet a Rendőrségnél rendszeresített eszközökről és fajtáiról.
- 97/1997. BM rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó szervek, valamint az önkormányzati tűzoltóság szolgálati viszonyban álló tagjai szolgálati viszonyának egyes kérdéseiről és a személyügyi igazgatás rendjéről.
- 12/2005. ORFK utasítás, Gazdálkodási szabályzat.
- 12/2006. ORFK utasítás, Öltözködési szabályzat.

Az ENSZ koszovói missziójában eltöltött idő alatt volt szerencsém megismerni más nemzetek rendőrségének ellátási rendszerét és az eredményeit egyaránt. Tapasztalataim szerint a fentebb felvázolt kép egyes részei megtalálhatóak más európai rendőrségnél is, azonban ennyire magára hagyottan szinte senki sem „küzd az elemekkel”, mint a magyar rendőrök kiküldetésben és otthoni kollégáik azok ellátásával.

Bódi Stefánia

A halálbüntetés nemzetközi története és megítélése – érvek és ellenérvek

A legszigorúbb büntetésnek a halálbüntetés számít az államok életében. A halálbüntetés pártfogói azzal érvelnek, hogy elrettentő hatása van e büntetési nemnek, költségtakarékos, igazságos és arányos büntetés jónéhány cselekmény esetében. Ellenzői ezzel szemben azt mondják, hogy a tévedés végzetes lehet, nem visszafordítható a büntetés, diszkriminatív, nincs elrettentő hatása jobban, mint az életfogytig tartó szabadságvesztésnek, költséges és ellentétes az emberi jogokkal.

A halálbüntetés történeti áttekintése, a végrehajtási módok

A halálbüntetés az egyik legrégebbi történelmi múltra visszatekintő büntetés, amelynek jogosságáról, hatékonyságáról a mai napig éles vita folyik szerte a világon.¹ Olyan érvekről van szó, amelyek évszázadok óta lényegében változatlanok.

A halálbüntetés pártfogói szerint bűn büntetlenül nem maradhat, az élet elvételeért halál jár, tehát ez az igazságos és arányos büntetés. Úgy gondolják továbbá, az állam büntető hatalma minden korban kiterjedt az élet elvételeire, és a halálbüntetés elrettentő, visszatartó hatású büntetés. Véglegesen megátolja a további bűnismétlést. Azokkal szemben, akikkel alkalmazni kívánják, illetve akikkel szemben eddig is alkalmazták az államok – a diktatúrák önkényes jogalkalmazását kivéve – nyilvánvaló, hogy nem volt más megoldás csak az élet elvétele. Megjavulásuk nem volt várható semmilyen eszközzel sem. Egyetértés abban a kérdésben sincs, hogy alkalmazása esetén milyen cselekményeknél lenne célszerű a halálbüntetés. Teljesen egyértelműnek csupán az emberölés számít, ezen túlmenően azonban komoly vita van a kérdésben. Bűnhődjön például így egy drog-dealer is, aki sok ezer fiatal testi és lelki épségét tette tönkre illetve közvetett módon életét oltotta ki? Ha ezt a kérdést feltennénk a lakosság körében igen eltérő válaszokat kapnánk. Nem feltétlenül antihumánus büntetés továbbá, mert sok múlik a kivégzés végrehajtásán is, amely-

1 A halálbüntetés nemzetközi történetének feldolgozásához forrásul használtam Lewis Lyons: A büntetés története című művét, Magyar Könyvklub Rt., 2005. Budapest, illetve Nagy Ferenc–Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része című művét, Korona kiadó, 1998. Budapest.

nek számtalan formája lehet. Egyesek szerint kifejezetten humánus büntetési nem, ha az életfogytig tartó szabadságvesztéssel hasonlítjuk össze.

Korábbi korokban a büntetés nyilvános végrehajtásához ragaszkodtak, ezzel a kezdetleges, primitív gondolattal még a felvilágosult Beccaria is egyetértett. Az erősen antiszociális bűnözők eltartása nem érdeke a társadalomnak sem.² A statisztikák azt mutatják, hogy ha van halálbüntetés, körülbelül nyolccal kevesebb ártatlan ember hal meg havonta – ez egy néhány évvel ezelőtti külföldi statisztika eredménye – akkor nem logikus az az érvelés, hogy nem szabad megölni senkit, mert ezzel ítéünk halálra havonta nyolc ártatlan embert.³ A legnagyobb probléma természetesen az ítélet visszafordíthatatlansága tévedés esetén, de a praktikus elmék még így is azt mondják, hogy ha nyolc ember hal meg ártatlanul, mert nincs halálbüntetés, vagy egy – tévedés miatt – ártatlanul, még mindig az utóbbi esetben jártunk jól. Természetesen nem ilyen egyszerű a valóságban a kérdés, de azzal szembe kell néznünk, hogy minden halálbüntetést nélkülöző jogrendszer tökéletességébe vetett hit illúzió, így a magyar jogrendszer tökéletessége is.

A hazai Alkotmánybíróság halálbüntetést eltörlő elhíresült határozatában⁴ megállapítja, hogy nem szabad életeket jogilag másként kezelni. Nincs az életre méltóbb és méltatlanabb. Az egyenlő méltóság miatt egyaránt sérthetetlen a nyomorék ember és a szörnyeteg bűnöző élete és méltósága is. Az emberi méltóságban mindenki osztozik, aki embernek született, függetlenül attól, hogy mennyit valószínűleg meg emberi mivoltából és miért csak annyit. Ebből következően nemcsak a halálban egyenlő mindenki: hanem a jog révén az életek is egyenlőek, hangzik el az Alkotmánybíróság határozatában. Az élethez való jog tehát nem függ erkölcsi elemektől, derül ki az Alkotmánybíróság álláspontjából.

A halálbüntetés ellenzői ezzel szemben azt mondják, az életet csak Isten veheti el, nincs módjában az államnak, a társadalomnak egy másik ember élete felett ítélni. Antihumánusnak tartják, kételkednek elrettentő hatásában,⁵ továbbá összeegyeztethetetlennek vélik a modern büntetőjogi elvekkel és a nemzetközi tendenciákkal. Jogállam nem akasztat, mondja a hazai Alkotmánybíróság a halálbüntetést eltörlő elhíresült határozatában. A halálbüntetés alkotmányellenes, mivel önkényes büntetés és sérti az emberi méltóságot. A halálbüntetéssel az elkövető megjavítása

2 A halálbüntetés költségtakarékos mivoltáról szóló elmélet, egyesek szerint különösen rosszul hangzik pl. Németországban, vagyis egy olyan országban, ahol egykor szellemi fogyatékos embereket is megölték, hogy ápolásuk költségeit megtakarítsák. In: Dr. Olaf Hohmann: Darf ein Staat töten? – Überlegungen anläßlich der Aktualität der Todesstrafe? Jura, Juristische Ausbildung, 22. Jahrgang, 6. 2000.[Ölhet-e az állam? Gondolatok a halálbüntetés apropóján] S. 289–290.

3 A halálbüntetésről-eVilág-halmaz.hu-2007. jan. 2.

4 23/1990. (X.31.)AB határozat

5 Paul Johann Anselm von Feuerbach azt mondja pszichológiai kényszer elméletében, hogy a potenciális bűnöző lelkében a motívumok harca dúl, vagyis a bűnözés irányába ható és a visszatartó motívumok harca. A büntető rendelkezéseket úgy kell kialakítani, hogy azok az ingadozó ember pszichéjében kellemetlen érzéseket keltsenek, ily módon pszichikai kényszert gyakorolva a tett tiltása érdekében. In: Dr. Olaf Hohmann: i.m. S.289. Természetesen egyetérthetünk abban is, hogy a bűnelkövetőknek csak egy része közelít olyan átgondoltsággal tettehez, hogy valamiféle elrettentés számára elérhető legyen. Elrettentő hatása többek között azért nincs az esetek nagy részében, mert a halálbüntetéssel fenyegetett cselekmények – emberölések – egy részét indulatból követik el.

kizárt. Azt is hozzáfűzik, hogy tévedés esetén jóvátehető hiba történik, hiszen a büntetés nem visszafordítható. A magyar Alkotmány 54.§(1) bekezdése rögzíti, hogy minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.⁶

Az Alkotmánybíróság többször hangsúlyozta, hogy az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot, együtt értelmezendő és minden mást megelőző legnagyobb érték. Az emberi méltóság és az emberi élet, a jog számára tulajdonképpen sérthetetlen, vagyis az emberi lényeg a jog számára transzcendens. Van az embernek egy legbenső lényege, amely a jog által érinthetetlen, ez különbözteti meg az embert a jogi személyektől, ennél fogva az ember nem válhat pusztán eszközzé vagy tárggyá a jog számára. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog elvételével minden más jog is megszűnik létezni – utalt rá az Alkotmánybíróság. Megengedett viszont jogszerűen a halál okozása jogos védelmi helyzetben vagy végszükségben. Jogos védelem esetén jogtalan támadás ér, a bűnüldöző szervek nincsenek jelen. Ilyenkor megengedett a támadó életének kioltása, pillanatokra ugyanis visszatér a természeti állapot, amikor életek versengenek egymással. A jog nem a halál okozását pártfogolja, nem az élettől való megfosztás jogszerűségét ismeri el, hanem a támadás jogtalanságára helyezi a hangsúlyt, épp ezért nem írhatja elő, hogy a támadást túrni vagyunk kötelesek, ezzel ugyanis a megtámadott élete felett rendelkezne, hangzik az AB határozatához fűzött indokolásban Sólyom László megfogalmazásában. Végszükségben más a helyzet, ott valamilyen közveszély fenyeget.

Valamennyi lényeges nemzetközi emberi jogi egyezmény tartalmazza az élethez való jogot, így az ENSZ keretében született 1966-os Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és az Európa Tanács 1950-ben született Római Egyezménye is. Senkit sem lehet életétől önkényesen megfosztani. Az Európa Parlamentnek is van e tárgyban egy Nyilatkozata, amely 1989. április 12-én született.

„A halálbüntetés kialakulása az osztályokra szakadt társadalom kialakulásához ... köthető. A rabszolgának, a robotoló jobbágnak se szabadsága, se vagyontárgya, se becsülete. A testi büntetésen kívül egy módon fenyíthető: élete elvételével. Ilyen módon vált mindennapossá a halálbüntetés alkalmazása.” – állapítja meg Mezey Barna.⁷

A héber jogban is széles körben elterjedt volt a halálbüntetés. Halál járt a gyilkosságért, a szidalmazásért vagy az emberrablásért. Az ókori görögök is ismerték, náluk a hazaárulókat sújtotta halálbüntetés. Az ókori Rómában alkalmazták boszorkánysággért, méregkeverés vagy hamis eskü miatt. A kivégzési módok is nagyon változatosak voltak a rómaiaknál. Míg a zsidók főleg a megkövezést alkalmazták, addig az ókori Rómában a keresztre feszítést, a lefejezést, a vadállatok elé vetést, az elégetést és a halálra verést is ismerték.

A későbbiekben, a feudális államban az egyház vette kezébe a szent inkvizíció eszközeként a halálbüntetést. Vitatkoztak ugyan róla, hogy mindez összeegyeztethető-e a könyörületesség gondolatával, de mivel a halálbüntetés szerepelt az Őtesta-

6 1949. évi XX. törvény

7 Kabódi Csaba–Lőrincz József–Mezey Barna: i.m. 51. o.

mentumban is, a katolikus egyház, majd később a protestáns is elfogadta. Az egyház a legkegyetlenebb végrehajtási módokat alkalmazta.⁸ Ennek alapján különböztetjük meg egyébként a közönséges és a minősített halálbüntetést. A minősített halálbüntetésre természetesen már az ókorban is volt példa, hiszen nem tekinthetjük közönséges kivégzési módnak a vadállatok általi széttépést vagy a keresztre feszítést sem.

A középkorban az égetés válik általánossá, az eretnekeket és a boszorkányokat mintegy 500 éven át megégették. A XI. és a XVIII. század között legalább 200 000 ember lelte halálát máglyán Európában. Az eretnekeket a római, majd a spanyol inkvizíció égette el, Angliában égették a protestánsokat és a katolikusokat is, a boszorkányokat pedig Európa-szerte üldözték. A kivégzés előtt gyakran megkínózták az áldozatokat. Az egyik legvéresebb a spanyol inkvizíció volt, amelynek célja az volt, hogy megtisztítsa Spanyolországot és kiűzze a katolicizmus ellenségeit. A bűnösöket nyilvánosan, ünnepség keretei közt égették el, amely az autodafé – hitből származó cselekedet – nevet kapta. Az első autodafét 1480-ban Sevillában tartották. Hosszú, látványos eseménynek számítottak a kivégzések, igazi színjátékok voltak, amelyeken összecsendült a nép, általában ünnepnapokon tartották őket. Önmagában az a tény, hogy ezeken az eseményeken rendszeresen nagyszámú zsebtolvajlást követtek el, bizonyította egyesek szerint, hogy a halálbüntetésnek nincs elrettentő hatása. Az utolsó autodafét 1790-ben rendezték. A bűnösség megállapítására szolgáltak az olyan kezdetleges bizonyítási módok, mint a vízpróba, az ördög jegyének viselése, tehát bizonyos bőrelváltozások keresése az áldozatokon. Az eseményeket az egyház nemhogy csillapította volna, gyakran fokozta is, hiszen a Pápa 1484-ben kiadott egy Bullát, amelyben megerősítette a boszorkányság létezését, és ezzel soha nem látott üldözést indított el Európa-szerte. Angliában az utolsó boszorkányégetésre 1684-ben került sor, Németországban pedig körülbelül 100 évvel később.⁹ A középkor központosított államhatalma sem tudta azonban felszámolni a magánbosszút teljesen, az immunitási jogok és a megosztottság keretei között továbbélt a magán-igazságszolgáltatás.

A középkori Európa büntetési rendszerén az első áttörést majd a humanizmus eszmerendszere okozza. A világ fokozatosan kitér, kezdetét veszi a reformáció, a nagy földrajzi felfedezések sora, megindul a gazdasági fellendülés, Európa pedig végérvényesen két részre szakad. Az abszolútista állam is folytatta azonban a kegyetlenkedést, az állam megerősítése, központosítása és hatalma érdekében. A legkülönbözőbb kínzásokat alkalmazó büntetés-végrehajtási rendszert ezért szokás a rettenet színházának is nevezni.

A továbbiakban a végrehajtás változatos módjai és eszközei szerinti csoportosításban tekintem át a halálbüntetés történetét:

A keresztre feszítést alkalmazták a fóníciaiak, a görögök, a perzsák, az egyiptomiak, és a rómaiak. Az áldozatot a tenyerén és a lábfejen keresztül a keresztfához szögezték és odakötötték, míg lassan kiszervenedett. Olykor a haldoklás napokig is

8 Bár ismerte és alkalmazta az egyház az asylumot – menedékjogot - is, ami az egyház másik arca volt, vagyis a menedéket nyújtó, megbocsátó egyházé.

9 Lewis Lyons: i.m.161. o.

eltartott. A halál beállta után otthagyták még az áldozatokat intő példaként a többi ember számára. Az ókorban elsősorban a rabszolgák számára fenntartott büntetési nem volt.

Hasonlóan érdekes a *guillotine* – lefejezés - története. A szerkezetet Dr. Joseph Guillotine alkotta, alkalmazása általánosan elterjedt a francia forradalomban. Bár meglehetősen kegyetlen büntetési nemnek tűnik, rendkívül gyors volt, az áldozat nem szenvedett. Így végezték ki XVI. Lajost is, akinek kivégzésekor a nép a Köztársaság életésébe kezdett. A lefejezés egyébként korábbi korokban főleg bárd által vagy pallossal történt. A kivégzés általában térdelő helyzetben történt, míg a bárd általi kivégzésnél a fejet egy tönkre kellett hajtani.

Az *akasztás* ezzel szemben Angliában volt igen népszerű, már az V. századtól ismerték. A *kerékbetörés* Németországban és Franciaországban volt kedvelt kivégzési mód a középkorban vallási bűncselekményeknél. Az áldozatot egy kerék küllőihez szíjazták és vasrúddal verték, majd a kereket függőleges állásba mozdították. A kivégzés többféleképpen variálható volt, például úgy, hogy a kereket tűz fölé tartották.

A felsorolt kivégzési módok kivétel nélkül nyilvánosak, lármás tömeg gyűrűjében zajló események voltak, gyakran a kivégzőhelyhez vezető menet is nyilvános volt. A franciáknál még 1922-ben is volt nyilvános kivégzés, guillotine-nal, amikor is egy nőket gyilkoló sorozatgyilkos kivégzésére került nyilvánosan sor. A modern korban ezt követően a *villamosság*, az *akasztás*, a *méreginjekció* vagy a *golyó általi halál* okozás terjedt el. Az újkori kivégzési módok közül az *áramütés* igen elterjedt, ezt először az Egyesült Államokban 1890-ben, New Yorkban alkalmazták egy feleséggyilkos megölésére. Napjainkban is létezik még, de visszaszorulóban van. Az áldozatot egy fából készült székhez szíjazták, majd elektródát erősítenek rá. Az áldozat legtöbbször azonnal életét veszti. Az USA-ban ezt követően fokozatosan teret hódított a *méreginjekció*, 1977 óta alkalmazzák, és többféle szert vegyítenek. Ezzel a módszerrel volt már példa órákig tartó haláltusára is.

A *golyó általi halál* szerte a világon körülbelül hetven országban ismert, napjainkban, talán Kínában a leggyakoribb. 2001-ben mintegy 2500 embert végeztek ki ezzel a módszerrel.¹⁰

A halálbüntetés elleni küzdelem főbb állomásai

Az ókorban és a középkorban amint láthattuk, a halálbüntetés általánosan elterjedt, alkalmazási módját tekintve a legkülönbözőbb kegyetlen végrehajtási formákat alkalmazták. Az emberi életet nem védte a jog ekkoriban, és az nem is volt olyan értékes, mint napjainkban, tekintettel a meglehetősen rövid átlagéletkorra. Az emberek a mindennapokban is tömegesen haltak meg, pusztító járványok, háborúk következtében.

A halálbüntetés ellen elsők között lépett fel Morus Tamás, aki fő művében az *Utópia* című alkotásában (1516) is hangot adott ennek. A halálbüntetés elleni fő küz-

¹⁰ Lewis Lyons: i. m. 173. o.

delem a felvilágosodás korában indult meg, amikor sorra jöttek létre az egyes büntetőjogi iskolák, irányzatok, amelyek immár filozófiai síkon is keresték a büntetés célját, értelmét. Tiltakozott e büntetés ellen Voltaire és Montesquieu is. A felvilágosult kor szelleme egyre inkább elfordult az embertelen végrehajtási módoktól, jellemzi a korszakot a különböző büntetőjogi irányzatok harca is. Tulajdonképpen ez az időszak a büntetési elméletek fejlődésének legnagyobb korszaka.

Ekkoriban már ismeretes a társadalmi szerződés tana, mint az uralom alátámasztására szolgáló teória, amelynek értelmében a nép az uralkodóra ruházta jogai egy részét, de vannak bizonyos jogok – így az élethez való jog is – amelyekről nem mondott le. Erről már csak azért sem mondhatott le az egyén, mert a joggal, hogy megölje magát, ő maga sem rendelkezett. Az első kiváló büntetőjogász, tudós, aki ismertségre tett szert *Cesare Beccaria* volt, a klasszikus büntetőjogi iskola képviselője. Fő műve *A bűnökről és büntetésekről* (1764), amelyben a szerző azt írja, hogy a halálbüntetés se nem célszerű, se nem szükséges.¹¹ Beccaria két okból tartotta csupán elfogadhatónak a halálbüntetést: az egyik, amikor a nemzet biztonságára veszélyes elkövetőről van szó, és anarchia idején. Beccaria egyébként azon az állásponton volt, hogy a halálbüntetés nem bír visszatartó erővel, míg a „szabadságától megfosztott ember hosszas és nyomorúságos példája...a legerősebb fék a bűnök ellen.”¹² Beccaria egyébként maradandót alkotott, amikor kifejtette, hogy mind a büntetésnek, mind a bűncselekménynek törvényben rögzítettnek kell lennie, vagyis csak olyan büntetést lehet kiszabni és csak olyan bűncselekményért, amit a törvény előre rögzít. (*Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* elve) Nézetei közé tartozott továbbá, hogy a büntetés legyen arányos, proporcionális és nyilvános. Ezzel megalapozta a jogállami büntetőjog legalapvetőbb követelményeit. Vele ellentétben a halálbüntetés mellett foglalt állást Lombroso, Liszt vagy Garofalo. Ekkoriban azonban jórészt még hiányoztak a kidolgozott pszichiátriai, szociológiai ismeretek az egyes elméletek alátámasztására, amelyek a későbbiekben, a XIX. század második felében már jelen lesznek.

A korszak meghatározó irányvonalai a szabadságvesztést pártfogoló pozitivisták iskola és az eddigi elméleteket vegyítő ún. közvetítő iskola lesznek. A pozitivisták szemlélet Comte eszmerendszere nyomán haladva a bűncselekményt természetes és társadalmi jelenségnek egyaránt tekinti, fel kívánta használni az antropológia és a szociológia eszközeit is. Megjelenik az elkövető kezelésének és a társadalom védelmének gondolata. A pozitivisták irányzat megelőzte korát több tekintetben, így nem tudott uralomra jutni.

A közvetítő iskola legfőbb képviselője Franz von Liszt volt. Az iskola közel állt a pozitivisták irányzathoz, bár ő maga a rokonságot tagadta. Híres a közvetítő iskola a büntettesek csoportosításáról is. Az elkövetőket négy csoportba sorolta: az első csoportba a normális, nem elmebeteg bűnelkövetők kerültek; a másodikba az elmebeteg, akiket nincs értelme büntetni; a harmadikba a visszaesők tartoznak; a negyedikbe pedig a fiatalokú elkövetők, akiket meg kell próbálni még átnevelni.

11 Cesare Beccaria: *A bűnökről és a büntetésekről*, (Dei delitti e delle pene, Mursia, Milano, 1973), ford. Madarász Imre, Eötvös József Könyvkiadó, 1998. Budapest, 43. o.

12 Cesare Beccaria: i. m. 44. o.

Az irányzat bevezeti az antiszociális személyiség fogalmát és egy dualista szankció-rendszert, amelyben megkülönbözteti egymástól a határozott és határozatlan tartamú büntetéseket.

Ezt követően a XX. században megjelent a büntetőjogi iskolák sorában a társadalomvédelmi irányzat, a *défense sociale*, Gramatica és Marc Ancel vezetésével. Az iskola a bűnelkövetőkkel való bánásmód tekintetében a gyógyítást és a pedagógiai célú nevelést, az emberi jogok tiszteletben tartását, a reszocializációt, és az egyéniesítést, a személyiség adekvát büntetéseket helyezte előtérbe. A bűnözést társadalmi problémának tekintette, ellenezte a halálbüntetést.

Végül elérkeztünk ezt követően a sokat bírált *skandináv gyökerű treatment ideológiához*, vagy másképpen a *kezelési gondolathoz*. Ennek értelmében mindenfajta bűncselekmény elkövetését valamiféle pszichés zavarral magyarázták és a büntettes gyógyításával akartak eredményt elérni. Ez az áramlat a nyitott, félnyitott börtönmodellek meghonosításával a büntetés-végrehajtás addigi, hagyományos modelljének üzent hadat. A treatment ideológia végül is a XX. század második felére, a 70-es években elbukott, mert törekvései ellenére nem csökkent a bűnözés.¹³

A büntetés elmélete elválaszthatatlanul összefonódott Kant és Hegel nevével is. Kant is a megtorlást követeli, amikor azt mondja, hogy számára a büntető törvény kategorikus imperatívusz, azaz az igazságosság minden célszerűséget mérlegelő független parancsa. A büntetés egyetlen értelme a bűn megtorlása. A büntetés tehát ebben az értelemben teljesen elválik társadalmi hatásától. Kant ennek alátámasztásul a híres sziget példát állította: vagyis ha egy polgári társadalom az utolsó tagig meg is szűnne, mert a sziget lakói úgy döntenek, hogy elindulnak minden irányba és szétszóródnak a világban, az utolsó, börtönben tartózkodó gyilkost akkor is ki kellene végezni, hogy mindenki azt a viszonzást kapja, amit tette érdemel. Hegel ezzel szemben azt mondja, hogy a jogsérelem és a szankció között ne egyenlőség, hanem egyenértékűség álljon fenn, de mert gyilkosság esetén az élet elvételéért csak halál járhat, ugyanarra az eredményre jut, mint Kant. A halálbüntetés tehát nem más, mint az igazság parancsa ebben a felfogásban.¹⁴ Fellépett a halálbüntetés ellen még többek között Thomas Jefferson is, aki szerint a halálbüntetést gyilkosság vagy árulás esetére kell korlátozni. Javaslatát elbukott.

Így jutunk el napjainkig a halálbüntetésről és általában a büntetésről szóló vitákban.

Albert Pierrepoint brit hóhér azt írja életrajzi könyvében: ...”Nem hiszem, hogy az általam végrehajtott több száz kivégzésből bármelyik is elrettentésül szolgált volna jövőbeni gyilkosságok ellen. A halálbüntetésnek véleményem szerint nincs semmi haszna, csak a bosszú.”¹⁵ Néhány állam már az 1800-as években e büntetési

13 „A büntetés nem kúra”-hangzott a sokatmondó megfogalmazás N. Morris és G. Hawkins megfogalmazásában.

14 A büntetés gondolata elválaszthatatlanul összefonódott Kant és Hegel nevével is. In: Roderich Martis: Die Funktionen der Todesstrafe – Eine kritische Analyse zur Realität der Todesstrafe in der Gegenwart [A halálbüntetés funkciója – A halálbüntetés jelenkori realitásának kritikai elemzése] Bonn, 1991. Forum Verlag Godesberg, S. 3. és In: Dr. Olaf Hohmann: i. m. S.288.

15 Pierrepoint hóhér volt 1956-os visszavonulásáig. Albert Pierrepoint: Executioner Pierrepoint (Pierrepoint, az ítéletvégrehajtó), Lewis Lyons: i. m. 173. o.

nem megszüntetése mellett döntött, így viszonylag korán szüntette meg a halálbüntetést Hollandia, Románia, San Marino, Michigan állam, Wisconsin, Rhode Island, Portugália és Venezuela. Már ekkoriban is természetesnek számított, hogy fiataloknál halálbüntetést nem hajtanak végre, se elmebetegeken vagy terhes nőknél. Megszüntették a nyilvános végrehajtást és eltörölték a kegyetlen végrehajtási módokat.

Radikális változásokat hoz majd a büntetőjog történetében a XX. századi diktatúrák korszaka is. A fasiszta Németország magáévá tette a megrögzött bűnözők fogalmát, a kegyetlen szankciórendszert; a radikális szovjet-bolsevik ideológia pedig a terrort, a radikális büntetéseket, a statáriumot, a „tettesközpontú” büntetőjogi felfogást. Fenntartották természetesen az osztályalapú megkülönböztetéseket is büntetéstani szempontból, a bűnelkövetők kialakulását a társadalmi környezettel magyarázták. Jellemzi a rendszert, hogy változatos munkatelepeket, lágereket létesítettek az elkövetők egy részének megbüntetésére. Mindkét szélsőséges ideológia szép számmal indított koncepciók perекet is. Jellemzője még a diktatórikus államoknak, hogy eltűntették a rendszernek ellentmondani merészülő tudósokat, megszűntek a tudományos viták.

A diktatúrák leomlását követően a legsúlyosabb büntetés azonban még sokáig jelen lesz az államok életében, így nem egy helyen napjainkban is. A londoni székhelyű Amnesty International szerint 2001-ben 31 országban 3048 elítélte végzetek ki, nagy részüket Kínában, Iránban és az Egyesült Államokban.¹⁶ Megjegyzendő, hogy a halálbüntetés kiszabása és alkalmazása az USA-ban ismét emelkedő tendenciát mutat. Az Egyesült Államokban külön probléma, hogy különösen hosszú idő telik el az ítélelhozatal és a végrehajtás között, akár egy évtized is lehet, ami embertelenül hosszú egy halálra váró ember számára. Kína viszont egymaga több embert végez ki, mint az összes többi állam a világon, ezért is hagyják el többek között annyian az országot.

Az Amnesty International szerint 2004-ben a világ 25 országában összesen 3797 embert végeztek ki, a kivégzések nagy része ez esetben is Kínában, Iránban és az Egyesült Államokban történt.¹⁷

A halálbüntetés alkalmazása napjainkban

Tekintsük át ezt követően, hogy milyen a halálbüntetés támogatottsága napjainkban. Megállapíthatjuk, hogy azokban az államokban magas a halálbüntetést pártfogók aránya, ahol az emberek rossznak érzik a közbiztonságot, ezt állapította meg a Közép-európai Közvéleménykutató Társaság, a CEORG. A felmérést a szervezet a cseh, a magyar, a lengyel és a litván lakosság körében végezte el 2001 novemberében. Litvániában az emberek 76%-a, Lengyelországban 72%, a cseheknél 58%, hazánkban pedig 68% támogatta a halálbüntetést. Megállapították a felmérések során, hogy hazánkban az ellenzők inkább a fiatalabb népesség köréből kerülnek ki, túlnyomórészt értelmiségiek, sokan közülük vallásosak. A római katolikusok (74%) és a refor-

16 Lewis Lyons: i.m. 176. o.

17 Kabódi Csaba–Lőrincz József–Mezey Barna: i.m. 64. o.

mátusok (69%) körében viszont magas a támogatók aránya. Jellemző, hogy a szélsőséges politikai ideológiát vallók is egyetértenek a halálbüntetéssel, legyenek akár a szélsőjobb, vagy a szélsőbal oldalon.¹⁸

Hasonló eredményre jutott az említett országok vizsgálatában a CVVM is, vagyis a prágai Közvélemény-kutató Központ. A halálbüntetés bevezetését eszerint a magyarok 29, a lengyelek 23, a csehek 22, illetve a litvánok 15%-a ellenzi. A határozatlanok száma a cseheknél a legmagasabb, 20%.¹⁹

Oroszországban a törvényhozás Alsóháza, a Duma is pártolja a halálbüntetést és felszólította *Vlagyimir Putyint* a korábbi években a halálbüntetés visszaállítására. Oroszországban 1996-ban az Európa Tanácsbeli tagság miatt rendelték el moratóriumot a halálbüntetés alkalmazására. A határozat előterjesztői a polgárok tömeges igényével indokolták meg javaslatukat.²⁰ *Alekszandr Szolzsenyicin* Nobel-díjas orosz író szerint a terrorizmussal szemben csak halálbüntetéssel lehet védekezni. Az író kifejtette, hogy vannak az államok életében olyan korszakok, amikor megfelelően védekezni csak halálbüntetéssel lehet. Európa, amely a halálbüntetés eltörlését szinte diktálja, soha nem élt meg olyan nehéz időket, olyan válságokat, mint amilyeneket Oroszország él meg.²¹

Örményországban 2003-ban részlegesen eltörölték a halálbüntetést, és csak a terrorizmussal kapcsolatos cselekményekre, a kiskorúak megerőszkolásáért valamint a különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésért tartották fenn. A halálbüntetést életfogytig tartó szabadságvesztés váltotta fel.

2001. június 21. és 23. között *Strasbourgban világkongresszust tartottak a halálbüntetés eltörléséről*. A kongresszuson megfogalmazták azt, hogy a halálbüntetés hatástalan és veszélyes. A találkozó célja annak kezdeményezése volt, hogy a Föld minden országában betiltsák a halálbüntetést. A kongresszus megrendezéséig 108 ország törölte el a halálbüntetést, 13 állam ezek közül csak a köztörvényes cselekmények tekintetében, 22 állam pedig nem törölte ugyan el hivatalosan, de nem alkalmazza a büntetést.²² A kongresszuson az Egyesült Államokat súlyos kritika érte, habár itt is megfogalmazták, hogy a törvényes halálban Kína a listavezető a világon, ahol 1990–1999 között évi átlagban 1800 elítéltet fosztottak meg életétől. Az sem ritka eset, hogy Kínában zárt ajtók mögötti tárgyaláson ítélnék halálra valakit. 2002-ben Kínában 1060 esetben hajtottak végre halálos ítéletet. A kínai kormány még mindig nem tűr ellenőrizetlen vallási vagy politikai tevékenységet az országban. Kínában nemcsak erőszakos bűncselekményekért ítélnék egyébként halálra, hanem például vagyoni elleni cselekmények miatt is, ami megengedhetetlen. Megjegyzendő, hogy Szinga-

18 A többség támogatná a halálbüntetés bevezetését – <http://www.jogiforum.hu/hirek/2770-2007>. február 6.

19 A csehek, magyarok, lengyelek és a litvánok többsége támogatja a halálbüntetést – <http://www.jogiforum.hu/hirek/1426-2007>. február 6.

20 A Duma a halálbüntetés mellett – <http://www.jogiforum.hu/hirek/3656-2007>. február 6.

21 A világhírű író szavait a moszkvai Eho rádióállomás sugározta. Szolzsenyicin: A halálbüntetéssel legyőzhető a terrorizmus. <http://www.jogiforum.hu/hirek/894-2007>. február 6.

22 A halálbüntetés eltörléséért tartanak világkongresszust Strasbourgban – <http://www.jogiforum.hu/hirek/745-2007>. február 6.

púr is rengeteg embert végez ki, pedig lakosság száma csak 4 millió, de lassan utoléri Kínát. Szingapúrban a kábítószer csempészeket is halállal büntetik.

Az évi mintegy 90 ítélet-végrehajtással azonban az USA is az élbolyhoz tartozik. 1971-ben 21 ország törölte el a halálbüntetést, ez a szám 1981-re 31 lett, 2001 májusáig pedig 76 ország már teljesen eltörölte a halálbüntetést.²³

A legtöbb embert tehát Kínában ítélik halálra és végzik ki. 2005-ben több embert végeztek ki, mint a világ összes országában. Ez mintegy 1770 főt takar. Több kínai jogász is úgy gondolja, hogy meg kellene szüntetni a halálbüntetés alkalmazását az erőszakmentes bűncselekmények kapcsán, ezzel könnyebben lehetne megindítani a kiadatási eljárást. *Chu Huaizhi* és *Chen Xingliang* a Pekingi Egyetem jogászprofesszorai is megerősítették, hogy több ország azért nem akar Kínával Kiadatási Egyezményt kötni, mert Kína alkalmazza a gyakorlatban a halálbüntetést. Ez az oka annak is, hogy a bűnelkövetők nagy számban külföldre távoznak. 2004-ben Kínában legalább 4000 embert végeztek ki.²⁴

Az amerikaiaknak egyébként 61%-a ellenzi a halálbüntetés megszüntetését 2001-es felmérések szerint. A *Christian Science Monitor* című lap tette közzé az adatokat korábban, amely szerint a pártolók között elsősorban férfiakat találunk, fehérbőrűeket, és főként republikánusokat. A halálbüntetést határozottan ellenzők mintegy 30%-os táborában pedig nőket, demokratákat és feketéket találunk, némileg leegyszerűsítve a statisztikát.²⁵ Maga *Bush* elnök is pártolja a legsúlyosabb büntetést, mert szerinte elrettentő hatása van. Az Egyesült Államokban az egyes államok kormányzóinak jogában áll megkegyelmezni a halálra ítéltnek. A *Bush* politikát elemzők felelevenítették, hogy *George W. Bush* korábbi texasi kormányzósága alatt szép számban utasított el valóban kegyelmi kérvényeket, ezért nevezték a halál kormányzójának.²⁶ Az Egyesült Államokban az is előfordult, hogy pszichés betegeket ítélték halálra, ami pedig nem megengedhető egyetlen állam jogrendjében sem, hiszen tetteikért nem vonhatók sehol sem felelősségre az ilyen személyek, vagyis büntethetőséget kizáró okról van szó ez esetben.²⁷

Az Egyesült Államokban a halálbüntetés támogatottsága az 1994. évi 80%-ról 63%-ra esett vissza a Gallup 2005. októberi felmérése szerint. A kivégzések száma 2005-ben 60 volt, Texas vezet a kivégzések számában. A halálbüntetést egyébként leállították 2006-ban New Jersey államban, miután egyéves moratóriumot szavazott meg a törvényhozás a halálbüntetés végrehajtására. A döntés annak eredményeként született, hogy DNS-vizsgálat segítségével több kivégzett személyről is kiderült, hogy ártatlanok voltak. New Jersey az első állam, amelyik ilyen döntést hozott. Az

23 Kemény bírálatok az USA ellen a halálbüntetés elleni konferencián – <http://www.jogiforum.hu/hirek/1361-2007>. február 6.

24 A halálbüntetés visszaszorítása megkönnyítheti a külföldre távozott kínai gyanúsítottak kiadatását – <http://www.jogiforum.hu/13142-2007>. február 6.

25 Az amerikaiak 61 százaléka a halálbüntetés mellett áll – <http://www.jogiforum.hu/hirek/1259-2007>. február 6.

26 Bush helyesli a halálbüntetést – <http://www.jogiforum.hu/hirek/7159-2007>. február 6.

27 Kivégzésre ítélt pszichés betegek az Egyesült Államokban – <http://www.jogiforum.hu/hirek/9503-2007>. február 6.

Amerikai Szövetségi Legfelsőbb Bíróság egyébként 1976-ban állította vissza a halálbüntetést. New Jersey egyike annak a 38 amerikai államnak, ahol 31 éve ismét hatályos lett e büntetési nem.²⁸

Nem vitatható, hogy vannak esetek, amikor a büntetés nem lehet más, csak halál, a vezeklés gondolata szinte parancsként követeli meg a halálbüntetést. Vagyis semmilyen más, jobb eszközünk nincsen, amely a jogrend legsúlyosabb megsértéséért elégtételt venne. Az eddigi leghíresebbek között számon tartott eset is az Egyesült Államokban történt: az amerikai egyetemista John Graham 1953-ban bebiztosította anyja életét, majd gondos előkészítés után időzített bombát csempészett annak bőröndjébe, amikor repülőútra indult. A bomba fel is robbant tíz perccel az indulást követően, 44 utas meghalt, köztük a fiú anyja is.²⁹

A britek is a halálbüntetés visszaállítását követelték a korábbi években. A közvélemény szerint ugyanis a törvények túl enyhék a gyermekeket meggyilkolókkal, molesztálókkal szemben. A lakosság mintegy 52%-a látta úgy a korábbi években, hogy be kell újra vezetni e büntetést, 35% pedig azt vallja, hogy valamennyi pedofil cselekményre vissza kellene állítani. A közvélemény szerint az ilyen személyeket nem lehet megváltoztatni és adataikat is nyilvánosságra kellene hozni, hogy azokat a kisgyermekes szülők megismerhessék.³⁰

A német alkotmány 102. paragrafusában rendelkezik a halálbüntetés eltörléséről, amellyel a jogászok túlnyomó többsége egyetért. A történelmi háttér az ő esetükben könnyen érthető: a nácizmus évei³¹ alatt a népbíróságok hallatlan számban alkalmazták igazságtalanul a halálbüntetést, körülbelül 16 000 halálos ítéletet hoztak tárgyaláson, tehát „legálisan”, ezért a második világháborút követően a német parlament első dolga a halálbüntetés eltörlése volt. A sors fintora, hogy mindezt akkoriban a szélsőjobboldali diktatúrát képviselő politikusok pártfogolták, hiszen csak így tudták megkímélni a háborús bűnösök életét. Természetesen a nürnbergi perben több háborús bűnöst halálra ítélték. A nemzeti szocialista párt hazugságpropagandájának része volt, hogy Hitler alatt erőteljesen visszaesett a bűnözés. A büntetési tételek drasztikus szigorítása ellenére, a bűnözők éltek világukat. Hitler 1942-ben még a kiskorú zsebtolvajokra is halálbüntetést követelt, nem ritkán saját maga is beavatkozott a bírósági eljárásokba. Ennek filozófiai hátterét a háború idején keményebb eszközöket kell bevetni gondolat képezte. 1943–44-ben a bíróságok 46 cselekményért ítélték halálra valakit. Drasztikusan emelkedett a női és a gyermekbűnözés. A bűnözés emelkedésének számadatai a diktatúrában annyira kellemetlenek voltak, hogy a Harmadik Birodalom vezetői még saját titkos jelentéseiket is meghamisították. Németországban a halálbüntetés tehát nem létezik, az Alkotmány rendelkezik annak eltörléséről, de a téma

28 Leállították a halálbüntetést New Jersey államban – <http://www.jogiforum.hu/hirek/13872>

29 A jogeset Dr. Olaf Hohmann: Darf ein Staat töten? – Überlegungen anläßlich der Aktualität der Todesstrafe? Jura, Juristische Ausbildung, 22. Jahrgang, 6. 2000.[Ölhet-e az állam? Gondolatok a halálbüntetés apropóján] című tanulmányában olvasható. S. 288.

30 A halálbüntetés visszaállítását követelik a britek – <http://www.jogiforum.hu/hirek/5339-2007>. február 6.

31 További részletek olvashatóak: Michael Hepp: „Schlechte Zeiten für Verbrecher?” – oder: „Bei Adolf wäre das nicht passiert!” – [„Rossz idők a bűnözőkre?” – avagy „Adolf alatt ez nem történt volna meg!”, Die Polizei, April, 1999.90. Jahrgang, Heft 4.

továbbra is aktuális. Halálbüntetést a későbbi NDK-ban is alkalmaztak, hivatalosan aztán 1987-ben eltörölték itt is.

Az Európai Unióban egyébként nincs közös álláspont a halálbüntetés eltörléséről, ez az egyik olyan témakör, amelyben az államok a végletekig megosztottak, ehhez hasonló példaként a vallás és az államok kapcsolata az Unióban. Az EU külügyminisztereinek többsége általános tiltást szeretett volna az ENSZ számára javasolni, az Unió már 1999-ben próbálkozott egy ilyen javaslattal. Az ENSZ azonban ezt a próbálkozást a belügyekbe való beavatkozásnak minősítette.³² Az Európai Parlament állásfoglalásban követelte az egész világon a halálbüntetés eltörlését Szaddám Husszein kivégzése kapcsán. Az Unió keretében már korábban, 1998 júniusában is születtek Luxemburgban iránymutatások a halálbüntetés eltörlése tárgyában. Az Európai Parlament a bolgár ápolónőkre kiszabott líbiai ítélet kapcsán is felemelte szavát a halálbüntetés ellen.³³

Azok az államok, amelyek eltörölték a halálbüntetést, helyette a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést vagy a 40 évig tartó szabadságvesztést vezették be. Ez számít tehát a legsúlyosabb büntetésnek a halálbüntetés eltörlését követően. 1996-ban 39 államban legkevesebb 4272 embert végeztek ki, ebből csupán Kínában 3500-at, az Egyesült Államokban 45-öt.³⁴ Az Amnesty International szerint 2003-ban 1146 embert végeztek ki a világ 28 országában, 2004-ben pedig 25 országban több mint 3797 személyt. A legtöbb halálos ítéletet Kínában, USA-ban, Iránban és Vietnámban hajtották végre. A valóságban azonban sokkal nagyobb lehet a kivégzettek száma, csak Kínában a valós adatok kétszereséről lehet szó. 2003-ig egyébként 77 országban törölték el a halálbüntetést. Az Amnesty International minden évben megjelenteti a tudomására jutott adatokat. Eszerint 2003-ban 2756 halálos ítéletet hoztak a világ 63 országában és legkevesebb 1146 embert végeztek ki 28 országban. Halálos ítéleteket hajt végre Szomália, Egyiptom, Mongólia, Kuba, Pakisztán, Thaiföld és Japán is. 2003-ban az esetek 84%-át Kínában, Iránban, USA-ban és Vietnámban hajtották végre.³⁵

Egy biztos, a halálbüntetés pártolói és ellenzői még nagyon hosszú ideig nem fognak megegyezésre jutni a kérdésben. A kérdés megválaszolását nehezíti, hogy a tévedések időről-időre újra felbukkannak a legfejlettebb demokráciákban, megfelelő eljárások mellett is. Az eddigiekből megállapíthatjuk, hogy a halálbüntetés illegitim és antihumánus jellegét illetően nincs általános egyetértés, megléte vagy hiánya alapján önmagában nem vonhatunk le semmiféle következtetést egy állam demokratikus, jogállami vagy antidemokratikus voltára nézve. A jogállami demokráciának számtalan összetevője van, alapelvek, alkotmányos garanciák, bizonyos intézmények léte és azok megfelelő, szabályos működése, önmagában a kérdés egyetlen kri-

32 Nincs közös EU álláspont a halálbüntetés eltörlésének ügyében – <http://www.jogiforum.hu/hirek/8812-2007.február.6>.

33 EP: Az egész világon eltörölték a halálbüntetést – <http://www.jogiforum.hu/hirek/15416-2007.február.6>.

34 Dr. Olaf Hohmann: i.m. S.286.

35 3500-an várnak kivégzésre Amerikában – <http://www.jogiforum.hu/hirek/10440-2007.február.6>.

térium alapján nem vizsgálható, több ismérv együttes jogpolitikai elemzése szükséges. Ez tehát egy koherens rendszer, amelyből nem ragadhatunk ki egyetlen tényezőt sem önmagában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Tanulmányok:

1. Biblia, Magyar Biblia-Tanács, 1990. Budapest
2. Cesare Beccaria: A bűnökről és a büntetésekről, (Dei delitti e delle pene, Mursia, Milano, 1973), ford. Madarász Imre, Eötvös József Könyvkiadó, 1998. Budapest
3. Michael Hepp: „Schlechte Zeiten für Verbrecher?” - oder: „Bei Adolf wäre das nicht passiert!” – [„Rossz idők a bűnözőkre?” - avagy „Adolf alatt ez nem történt volna meg!”, Die Polizei, April, 1999.90. Jahrgang, Heft 4.
4. Dr. Olaf Hohmann: Darf ein Staat töten? – Überlegungen anläßlich der Aktualität der Todesstrafe? [Ölhet-e az állam? Gondolatok a halálbüntetés apropóján] Jura, Juristische Ausbildung, 22. Jahrgang, 6. 2000.
5. Kabódi Csaba–Lőrincz József–Mezey Barna: Büntetéstani alapfogalmak, Rejtjel Kiadó, 2005. Budapest
6. Lewis Lyons: A büntetés története, Magyar Könyvklub Rt., 2005. Budapest
7. Roderich Martis: Die Funktionen der Todesstrafe - Eine kritische Analyse zur Realität der Todesstrafe in der Gegenwart – [A halálbüntetés funkciója - A halálbüntetés jelenkori realitásának kritikai elemzése] Forum Verlag Godesberg, 1991. Bonn
8. Nagy Ferenc–Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része, Korona kiadó, 1998. Budapest

Internetes források:

A <http://www.jogiforum.hu/hirek> – halálbüntetés

Jogforrás:

1. 23/1990. AB hat. (X. 31.)

Missziós feladatok védelemgazdasági nézőpontból*

A külföldi katonai missziók mind nagyobb szerepet játszanak a Magyar Honvédség és a NATO szövetségesek hadseregeinek feladatrendszerében. Ennek kapcsán megkerülhetetlenek a gazdasági kérdések mind a missziókban részt vevő államok, mind a missziós területen élők szempontjából. A Magyar Hadtudományi Társaság idei kiemelt központi tudományos rendezvényét ennek a témának szentelte. Az alábbiakban közreadjuk a 2008. május 19–30-án megtartott konferencián elhangzott előadások és hozzászólások tömörített változatát, s a rendezvény tapasztalatait és tanulságait összefoglaló zárszót.

A Védelemgazdasági Szakosztály (VGSz) eddigi gyakorlata szerint – a szűkebb körű szakosztályi rendezvények mellett – ciklusonként egy-egy nagyrendezvényen (konferencián) is megtárgyalta a védelemgazdaság tudományos kérdéseit. Így történt ez 2002 októberében, majd 2004 szeptemberében, mely rendezvények egyben a Magyar Hadtudományi Társaság központi rendezvényei is voltak.

2006–2007-ben eredményesen formálódtak nemzetközi kapcsolataink a Brno-i Védelmi Egyetem Közgazdasági Tanszékével és a Német Katonai Gazdasági Társasággal. Ez adott ösztönzést arra, hogy a 2007–2009-es ciklusra munkatervünkben szereplő konferenciánkat nemzetközi részvétellel szervezzük meg.

A hadtudományi közérdeklődés az utóbbi időben erőteljesen a figyelem középpontjába állította a Honvédség arculatát és teljesítményének megítélését jelentősen befolyásoló missziós tevékenységet. Ezt mutatja, hogy 2007 őszén, zömében a tudomány ünnepéhez kapcsolódóan, több szervezet is konferenciájának napirendjére tűzte az afganisztáni részvételt és tapasztalatait (október – BHKK; november – GTTSz, ZMNE; november – MeH, ZMNE).

Kihasnálva a téma aktualitását, de elkerülendő az ismétléseket a Védelemgazdasági Szakosztály konferenciája témájaként a missziós feladatok védelemgazdasági összefüggéseit választotta. A konferencia nyelve: angol volt. Ezért a konferencia címéül a „Missziós feladatok védelemgazdasági nézőpontból (a fókuszban Afganisztán)”-t, szlogenjéül a „Missziós feladat – többletköltség vagy beruházás a jövőbe?” választottuk.

* A konferencián elhangzott előadások főbb mondanivalóit kiemelve az alábbiakban közreadott írásokat összeállították: Fodor Péter, Jászay Béla, Király László és Lakner Zoltán. A konferencia teljes anyaga az Interneten is megjelent.

A missziós tevékenységek évtizedes felhalmozódott tapasztalatai (Ciprus, Sínai félsziget, Bosznia, Koszovó, Irak, Afganisztán) tervezési, logisztikai és költségadatai már lehetővé teszik, hogy azokat az MH gazdálkodási rendszerében elemezzük, illetve megvizsgáljuk a nemzetgazdaság más alrendszereivel való kapcsolatait is. A nemzetközi összehasonlítás segíthet annak megítélésében, hogy ezt a jelentős feladatcsoportot „túl drágának”, avagy költségeit figyelembe véve helyénvalónak ítéljük meg.

A tervezés, költségek és források, logisztikai feladatok – „elégéses biztonság, minimális költséggel” kérdéskör vizsgálata egy kettős optimalizációs feladat, amelynek tudományos feldolgozása sok értékes eredményt adhat. A missziós tevékenység hatása a nemzetgazdaságra – „vállalkozás a missziós területen (hadszíntéren)” – kérdéskörben pedig lehetőség volt bemutatni a célországok gazdaságait (amely legtöbbször „segélygazdaság”), és az ott folytatható vállalkozási stratégiákat, nehézségeket, eredményeket.

Glígor János

A tudományos kutatás és a publikálás etikai kérdéseiről

A hazai tudományos életben kevés szó esik a kutatás, a publikálás és az oktatás etikai dilemmáiról. Kivételnek csupán a hadtudomány művelői által 2005-ben szervezett etikai konferencia tekinthető. Ugyanakkor korábban mind a nemzetközi, mind a hazai tudományos életben figyelemre méltó viták voltak ebben a kérdésben. A szerző az MHTT 2007. évi pályázatára beküldött tanulmányának szerkesztett változatában a témára vonatkozó korábbi külföldi és hazai publikációk ma is helytálló megállapításait, vitáit, valamint a továbblépés néhány lehetőségét mutatja be.

A vita hazai előzményét jelentő írások sorát a Magyar Tudomány 1986. évi 4. számában olvasható ifj. Heberger Károly „Még egyszer a publikációs erkölcsökről” című tanulmánya nyitotta meg, amelyben válaszolhatott egy korábbi munkáját érintő kritikára. Lelkesedése azonban gyorsan alábbhagyott, mert – szerinte – csak megalapozatlan bírálatot, sőt „személyeskedést” tapasztalt. Írását az alábbi keserű gondolatokkal fejezte be: „... örülnék, ha nem nyomtatásban olvasnám először a bíráló cikket, ha nem kapnám meg a tudománymetria hátráltatójának a vádját, mert véleményem nem egyezik az „igazság tudójának” véleményével, ha nem lennének a bírálatban bizonyítás nélküli ex-katedra kijelentések (lehetetlen, abszurd, így van stb.), ...és még sorolhatnám vég nélkül. De így? Most értettem meg, miért kevés nálunk az érdemi tudományos vita.”¹

Az előzmények következő állomását Katona Gyula publikációs etikát vizsgáló írása jelentette. Katona leszűkítette a témát a közös (többszerzős) írások erkölcsi dilemmáinak vizsgálatára. A polémia meglepően demokratikus körülmények között zajlott, és egy sor érdekes tanulsággal szolgált.

A szerző szerint erkölcsi konfliktus keletkezhet akkor, ha az alkotás különböző rangú felek részvételével, például: tanár-diák kapcsolat mellett jön létre. A tanár-tanítvány helyzetben folyó kutatásokkal és írásokkal kapcsolatos fontosabb morális dilemmák a következők: önmagában az aszimmetrikus helyzet; nehezen dönthető el, hogy a közreműködők közül, ki, milyen mennyiségű és minőségű munkát fektetett be a közös tevékenységbe; ha a tanár „beszáll”, esetleg rontja a fiatal esélyeit (mivel ő már elvileg ismert), vagy ellenkezőleg: az ő közreműködése nélkül a fiatal kutató gondolatai elvesznének.

A fentiek az ún. természetes erkölcsi dilemmák. Korántsem mondható el ugyanez szándékos tisztességtelenség esetén. Katona Gyula: „A közös cikkek etikája” című írásában kifejtette: arra gondolni sem mer, hogy valaki „zsebből” fizetett azért, hogy bevegyék társszerzőnek. A polemizáló és inkább megértő mintsem kritikus tanulmányban a záró gondolat a nyíltság favorizálása volt. „De nem azért, mert most ez divat” – állította. „Írjunk a cikkeinkben minél több részletet arról, hogy ki milyen részt vállalt és végzett a munkából, mondjunk mindenért köszönetet, említsük meg, kitől származik a probléma és mi kitől hallottuk. Ezzel közelítünk az igazsághoz, és csökkentjük a sértődések veszélyét.”²

A *nyugati szakirodalomban lezajlott vita* szintén az előzményekhez tartozik. Ebből a körből most csupán az amerikai véleményt emelem ki. Kitűnő alapot szolgáltat ehhez Clark Kerr közgazdasági professzornak, a Kalifornia Egyetem volt elnökének gondolatait bemutató tanulmány. A kitekintő recenzió Fenyő Béla munkája, amely a Magyar Tudomány 1990. 8. számában jelent meg. Az áttekintést érdemes a jelzett munka végén található gondolatokkal kezdeni, mivel itt olvasható egy, a tárgykört érintő nagyszabású történeti megítélés. Kerr professzor nem értett egyet azokkal a Lord Ashby, Torsten Veblen-féle állításokkal, miszerint a tudományos szakma etikája felbomlóban van, az egyetemi etikanak pedig nincs perspektívája, mivel a felsőoktatás kikerült a vallásos intézmények ellenőrzése alól, és ezek helyébe az üzleti élet lépett.

Az egyetem volt elnöke szerint „Az 1860 és 1960 közötti évszázad e téren az etikai normák kifinomodásának és a gyakorlatba való átültetésüknek a korszaka volt.”³ Az viszont kétségtelen – állította ő is –, hogy az 1960-as éveket követően „etikai erózió” tapasztalható. Ez az egyre inkább országos méretűvé váló probléma abból ered, hogy egyes politikai célok prioritást kaptak a tudományfejlődés etikai szempontjaival szemben, továbbá egyes egyetemi oktatók – az anyagiak túlzott mértékű favorizálása miatt – egyre inkább „üzletemberekké” váltak. Gyorsan nőtt azon kutatók száma, akik a munkáikat egyre ritkábban közölték hagyományos publikációs formákban, viszont eredményeiket szívesebben adták el az őket tanácsadóként foglalkoztató üzleti világ cégeinek.

A politika térnyerése az egyetemi oktatásban komoly erkölcsi, ezzel együtt minőségi problémákat okozott. Akadályozta például az előadók szabad vélemény-nyilvánítását, a nézetek ütköztetését, az érdemi tudományos vitát, az innovatív és kreatív oktatást.

„Gondok vannak az oktatók és a diákok kiválasztásában és előléptetésében is”⁴ – állította Clark Kerr –, mivel nem érvényesült az a kívánatos elv, hogy a képesség és a teljesítmény legyen a minősítések kritériuma. Ehelyett az oktatók „előléptetésének legalább a fele a korelsőség, nem pedig az érdem alapján történik”⁵. A diákok egyetemre történő bejutását illetően sem valósult meg az oly előszeretettel emlegetett esélyegyenlőség.

Az önmagában jó dolog, hogy az egyetem oktatói és kutatói az alapfeladataik teljesítésén túl „méltányos mértékben” vállalták az intézményi működés segítségét is. A konszenzuseresés jó módszernek tűnik, a megvalósulásának azonban több akadály is van:

- 1.) A tudományos életben nem érvényesül kellő mértékben az az elv, hogy etikus betartani az egyezményeket, méltányosnak kell lenni az ellenfél iránt.⁶

- 2.) Az oktatókat – mint vállalkozókat és individumokat – esetenként jobban érdeklik a privát ügyeik, mint a tanszéki és kollégiumi elkötelezettségek.
- 3.) Az előbbiek miatt az oktatók egyre kevésbé tartják be az egyetem (intézmény) magáncélokra való használatának tilalmát.

Kerr professzor tizenöt pontban foglalta össze az egyetemi kutatás és oktatás során betartandó etikai normákat. Fenyő Béla a követelményeket, – amelyeket önkényesen tömörítettem –, az alábbiak szerint interpretálta:

- a tények korrekt összegyűjtése és felhasználása,
- kétkedés a még nem bizonyított hipotézisekkel szemben,
- nyitottság,
- kulturált vita,
- az eredményekhez való szabad hozzáférés biztosítása,
- a minősítések alapja csak a teljesítmény legyen,
- óvatosan kell bánni a kísérletekkel,
- ki kell zárni a politikai szempontokat,
- az illetékességi határt nem illik túllépni,
- a kollektív eredményeket nem szabad kisajátítani,
- a helyzeti előnyt tilos kihasználni,
- ideológiai, politikai célok szolgálatától tartózkodni kell,
- az oktatók megbízható tudást adjanak a diákjaiknak, kötelesek mind a hallgatóikat, mind a kollégáikat tisztességesen minősíteni.

A volt rektor egyetértett Lord Ashby azon véleményével, miszerint hasznos lenne, ha egy magatartási kódex alapján a tudományok művelői is, a hippokratészihez hasonló esküt tennének.

A tudományos kutatás és a publikációk néhány etikai kérdése a vitaindító tanulmány alapján

A dolgozat tárgyát képező vita hazánkban Beck Mihály: *„A tudományos kutatás és közlés etikai kérdései”* című tanulmányával kezdődött, amely a Magyar Tudomány 1992. évi 3. számában jelent meg. A szerzőt két szempont motiválta munkája megírásában. Vitát szeretett volna generálni a témáról a hazai tudományos közéletben, mégpedig azért, (és ez volt a másik célja), hogy a különböző vélemények ütköztetése és megvitatása révén lehetővé váljék egy tudományetikai kódex kidolgozása.

Beck Mihály vitaindító tanulmányát *„A témaválasztás etikája – és etikettje”* kérdésnek vizsgálatával kezdte. Először az általános érvényű elméleti kérdéseket vetette fel, amelyekre igyekezett válaszokat is adni. Nevezetesen: mi a helyzet az olyan kutatásokkal, amelyek eredményeit a társadalom (az emberiség) szempontjából rosszra, például a pusztítás céljára is fel lehet használni. Ilyen lehet az atomkutatás, a fertőző betegségek kutatása, a génmódosítás stb. Leszögezte, hogy a nyilvánvaló veszélyek ellenére semmilyen kutatást sem szabad megtiltani. Kivételt csupán a nemzetközi egyezményekben tiltott területek jelentenek.

További fontos, de már konkrétabb erkölcsi elvárás, hogy a tudomány művelője legyen tekintettel a többiekre is. Különösen igaz ez a már folyamatban lévő kutatásokra, mivel az általánosan elfogadott gyakorlat szerint a részeredményeket publi-

káló tanulmányok végén az alkotók jelzik, hogy további eredményeiket a későbbiekben közzé teszik. Mindez Angliában a fairplay-nek megfelelően evidencia. Ettől eltérő azonban a helyzet más országokban, például Franciaországban, illetve az Egyesült Államokban – írta Beck Mihály. Ha valaki elsőként közöl eredményt, jogot formálhat „az elsőbbségre, de semmiképpen sincs joga arra, hogy a témát kisajátítsa.”⁷

Fontos és érzékeny dilemma a szakmai kompetencia kérdése. Erkölcsileg helyes álláspont: a kutató azt a témát kutassa, amihez valóban ért. Az eddig említett általános követelmények olyan elméleti evidenciák, amelyeket nem lehet, és nem is nagyon akart senki sem vitatni, a gyakorlati működésük során azonban sokféle ellentmondással, konfliktushelyzettel találkozunk. Példaként vehetünk egy egyetemi tanszéket, amely egyben (elvileg) kutatóműhely is. Ez már önmagában leszűkíti a kutatható témák körét, amelyek, a vezetők érdekeinek megfelelően már korábban elosztásra kerültek. A változások azonban mind a témákat, mind a közreműködő személyeket illetően módosításokat igényelnek, pontosabban: igényelnének, de a pozícióban lévők nehezen hajlandók a változtatásra. A vezetők az ún. időszerű, így a legnagyobb lehetőségeket kínáló témákat nem szívesen engedik ki a kezükből, még akkor sem, ha már nem képesek a megújulásra, új eredmények elérésére.

Beck Mihály ezután leszögezte, hogy *a legtöbb etikai probléma a tudományos közlés területén tapasztalható.* Illusztrációképpen érdekes külföldi példákat hozott a fizika, kémia és a biomedicina területén elkövetett csalások bemutatására, továbbá felhívta a figyelmet a tisztességtelen cselekmények leleplezésének nehézségeire és veszélyeire is.

Néhány konkrét tisztességtelen magatartásformát is fölvetett, az elemzésükkel viszont adós maradt. Ezek a következők:

- Az eredmények tudatos felaprózása (csepegtetése).
- Összekapcsolódó eredmények szándékosan több publikációban való közlése.
- Ugyanazon dolgozat több folyóiratban való megjelenítése.

A tanulmányok szerzőire utalva hangsúlyozta: szerzőknek tekinthetők, akiknek az eredmény elérésében lényeges szerepük van. Ezt követően bemutatott néhány ide kapcsolódó, erkölcsileg elítélendő szituációt. Például azt a helyzetet, amikor a vezető azért lett társszerző, mert egy beosztott kutatónak „meg kellett hálálni” a lehetőséget, vagy azért, hogy nagyobb legyen az elismertsége. Súlyos erkölcsi normasértést jelent a viszonyossági alapon létrejövő társszerzőség, továbbá az is, amikor az alkotáshoz egy jelentős mértékben hozzájáruló kutatót „menet közben” háttérbe szorítanak, vagy egyszerűen kihagynak a szerzők sorából. Vannak, akik vitatják, míg mások szerint elfogadható, hogy a szerzők neveit abc-szerint sorolják fel.

A Brit Pszichológiai Társasághoz kapcsolható kutatások során történt meg, hogy egy kutatót a beleegyezése nélkül jelöltek meg társszerzőnek, egy másik esetben pedig nem létező személyt tüntettek fel közreműködőként.⁸

A hivatkozási etika központi kérdése: a plágium. Sajnos ezen a téren a leggyakoribb a normasértés. A vitához csatlakozók hasonlóan gondolkodtak, volt, aki munkájában csak a plágium ügyével foglalkozott. A plágium fogalmát Beck Mihály így határozta meg: „A hivatkozás elmulasztása valamely fontos az adott közleménnyel jelentős tartalmi átfedésben lévő dolgozatra a tudományos közlés esetében plágiumnak tekintendő.”⁹

Különbséget kell azonban tenni az irodalmi és a tudományos jellegű plágiumok között, hiszen amíg az első esetben fontos a teljes szövegazonosság, addig az utóbbi esetében a „gondolat-, a téma- és adatazonosság” esetén valósul meg az etikai vétség.

Jóllehet ennek gyakorlati alkalmazása estenként vitatható, néhány alapvető követelmény azonban evidencia. Ezek a követelmények az alábbiak:

- Feltétlenül hivatkozni kell az olyan forrásként használt munkákra, amelyek jelentősek, továbbá lényeges gondolatot vagy adatot tartalmaznak.
- A személyes vagy csoportérdek ne vezessenek az indokolt hivatkozások elmulasztásához, de az indokolatlan hivatkozások alkalmazására sem.
- Ha nem az eredeti munkára hivatkozunk, azt egyértelműen jelezni kell.
- A hivatkozás, valamint az idézés korrekt eljárásának nem ismerése, továbbá bármilyen – például egzisztenciális – okból történő megszegése nem menti fel az illetőt a normasértés következményei alól.

Néhány szó a *tudományos presztízs szerepéről*. Ismeretes, hogy a tudományok területén dolgozók presztízsének egyik fontos fokmérője az idézettség, így előfordult, hogy bizonyos szerzők ismertségük növelése (tudományos értékük „tupírozása”) érdekében saját korábbi munkáikból idéznek, vagy megjelölik azokat felhasznált irodalomként. A konkrét helyzet azonban egyik eljárást sem indokolta, mivel a megnevezett munkák nem segítették a probléma hatékonyabb megoldását, vagy a megoldás helyességének bizonyítását.

Beck Mihály ezt követően a *szerkesztő és a lektor munkáját vizsgálta*. Egyértelműen leszögezte: „A szerkesztőnek a közlésre beküldött dolgozat esetében elfogulatlan, csak a közlemény tudományos értékét figyelembe vevő mérlegelésre kell törekednie.”¹⁰ Nem választhat olyan lektort, aki az adott munkával vagy szerzővel szemben elfogult. A követelmény elvileg egyértelmű, a gyakorlat azonban bonyolult és hektikus. Lényeges különbség van például egy rendszeresen megjelenő ismert tudományos folyóirat, illetve egy egyedi (tehát ritka), de jelentős oktatást szolgáló tanulmány vagy szöveggyűjtemény szerkesztése között. Az utóbbi esetében ugyanis a munkálatok szűkebb körben, (úgymond: belterjesebben), kisebb nyilvánosság mellett, prekoncepcióra építve történnek. A szerkesztőnek a prekoncepció kialakítása, és az ehhez való igazodás közben magas szintű morális felelősséget kell tanúsítania, különösen az alábbi két esetben:

- Az elkészítendő anyag milyen szerkezeti felépítésben szolgálhatja leghatékonyabban az oktatást. Ezzel kijelöli a lehetséges témák körét.
- A szakmaiság mellett morálisan is fontos kérdés, hogy a szerkesztő milyen körből választja ki a leendő szerzőket. Milyen mértékű a nyilvánosság. Lemondhat-e jó szakemberekről azért, hogy például a saját tanszéki kollégái bekerülhessenek a munkacsoportba. Ellenkező esetben a kollégák megkérdőjelezhetik a munka szükségességét, a kutatási tervbe való felvételét, s ezzel a későbbi pénzügyi igények tervezhetőségét (biztosítását).

Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy amíg a folyóiratokban megjelent tanulmányok esetében külön-külön, addig az oktatási anyagoknál csupán egy lektort kell alkalmazni, olyan személyt, aki valóban szakértő. A szubjektív szempontok és attitűdök azonban igen erősek, így az előbbi elvárás a gyakorlatban nem teljesül. Probléma esetén a megoldás elvileg egyszerű: új lektort kell a munka elvégzésére felkérni.

A lektori munka nemcsak szakmailag, hanem emberileg is bizalmas jellegű, s ezzel a helyzettel – bár könnyen megtehető lenne –, soha nem szabad visszaélni. Amennyiben a szerkesztő figyelmét elkerülte volna, hogy a felkért lektor akár az opponált személye, akár a témája miatt ellentmondásos helyzetbe kerülhet, akkor azt a bírálónak jeleznie kell, és szükség esetén a megbízást vissza kell mondania.

A vitaindító befejező részében Beck Mihály *A tudományos fokozatokkal kapcsolatos etikai problémákról* értekezett.¹¹

A fokozatszerzés hosszú folyamatának sok buktatója van. A legproblémásabb az a helyzet, amikor a doktorandusz, (és az általa készített munka), illetve a hivatalos bírálóknak az értekezésről készített opponenciái között alakult ki komoly véleménykülönbség, amely adott esetben akár ellentmondásos jellegű is lehet. A disszertációk minősítésének további specifikuma, hogy az értekezések – még akkor is, ha egyes részeiből készült publikáció –, nehezebben hozzáférhetők, ezért csak szűkebb körben válhatnak ismertté. Ezek a körülmények azonban nem jelenthetnek, (jelenthetnek) nagyobb engedékenységet, még kevésbé a szándékos, ún. elvtelen lojalitást. Ellenkezőleg: a fejlődés igényli a követelmények növekedését, a tudományos munkák színvonalának emelését, és megköveteli továbbá azt is, hogy az oktatói elismerés, illetve előmenetel valós teljesítményre épüljön. Nem mindegy, hogy egy egyetemi docensi fokozat igényes PhD-eljárás után, vagy anélkül, például egyetemi doktori egyenértékűsítése révén került odaítélésre. Megtörténhetett ugyanez a professzori címek esetében is.

Befejezésképpen rögzíthető: a fenti anomáliák ellenére pozitív változások vannak ebben az ügyben. Megvalósultnak tekinthető a szerző ajánlása, miszerint kerülendő, hogy a pályázók és a bírálók között függőségi viszony jöjjön létre. Ennek egyik jó módszere az, hogy az opponenciák már a védelem előtt nyilvánosan hozzáférhetők.

A témához kapcsolódó vita

Beck Mihály vitaindító tanulmányában felvetett kérdésekhez az MTA folyóiratában öt tudományos kutató kapcsolódott.

□ Ertl István: „Etikai kérdések – más tudományterületekről nézve” című munkája bevezető részében ezt írta: „Aligha lehet vitatkozni Beck Mihály sokoldalú, mélyenszántó és érdekes tanulmányának megállapításaival. Hozzátenni viszont lehet.”¹² Ertl kiegészítése elsősorban a közgazdasági, valamint a műszaki tudományok terén szerzett tapasztalataira épült. A témaválasztás erkölcsi dilemmái kapcsán kiemelte, hogy a fiatal kutatókat a szabad témaválasztásban az alábbi három tényező korlátozhatja:

- 1.) A témák kiválasztásában (elosztásában) több vezetői szint prominens szereplői is szerepet játszanak. Ilyenek például: a megbízók, a finanszírozók, a témavezetők, konzulensek és tanácsadók.
- 2.) Mivel a tudományos kutatások témái kötődnek a versenyszférához, (valamint az új oktatási igényekhez), így a piaci szempontok egyre nagyobb szerepet játszanak a témaválasztásban.
- 3.) A vezetők általi szubjektív, (esetenként: szimpátia) szempontok szerinti témaelosztás további korlátozó tényezőt jelent.

Ertl István ezen a ponton tért el a Beck-féle tanulmánytól. Új kérdéseket is fölvetett, nevezetesen: nem mindegy, hogy a kutató (oktató) alapfeladatként, vagy ezen túl kapja az adott megbízást. A vezető „oszthat-e” saját magának témát, vagy ezt a felettesétől kell várnia. Mi a helyzet akkor, ha úgymond menet közben kell átadni, átvenni egy témát, vagy a kutatás végén derül ki, hogy ugyanazt a problémát egy időben több helyen is kutatták. A szerző szerint a morális dilemma itt az, hogy „a kutatók mennyire legyenek tekintettel egymás eredményeire.”¹³

A kutatások közben jelentkező „etikai” problémák közül a szerző – a vitaindító tanulmányhoz kapcsolódva –, a megrendelői, illetve kutatói preconcepciók működését, az összegyűjtött statisztikai adatok szubjektív használatának veszélyességét emelte ki, majd hozzátette: a tisztességtelenségre csábító tényezők ellen a szerződések korrekt kitöltésével és betartásával védekezhetünk. Persze ez csak az elmélet. A problémák megelőzése a gyakorlatban nem ilyen egyszerű, mivel a munka fontosabb paramétereit, például a kötelességet és a jogosultságot az intézmények, kutatóhelyek által készített szerződések már eleve meghatározzák.

Ertl István ezután a közlés (publikálás) etikájával, ezen belül az általa problematikusnak minősített címadás, címválasztás kérdéseivel foglalkozott. Ezek azonban nem annyira morális, hanem sokkal inkább szakmai dilemmák. A szerző(k) személyének, a lektori munka minőségének ügye viszont erkölcsi normasértések forrása lehet. Ehhez kapcsolódva Ertl problémákat is jelzett, például a lektor anonimitásának, valamint a bírálatra kiadott munka javításában való részvételének kérdéseit. Nehéz ugyanis megválaszolni, hogy mit és mennyit javíthat a lektor. Csak a tényleges hibákat vagy az általa hibásnak ítélt véleményeket, például: hipotézist vagy megoldási javaslatokat is. Az is régóta vitatéma, hogy a nyelvi javítások érinthetik-e (sértetik-e) a szakmai mondanivalót.

□ A tudományos élet „szélesebb” elméleti összefüggései alapján vizsgálta *Gunda Béla* ugyanezt a problémát „*A tudományos kutatás néhány etikai kérdése*” című tanulmányában. Jóllehet a nemzetközi és a magyar tudományos élet kapcsolatát vizsgáló gondolatai, amelyek a munka első részében találhatók, igen érdekesek, a tudományos munka erkölcsének javítása szempontjából azonban inkább az utolsó oldalon fölvetett példák, és az ebből levont következtetések használhatók. Ilyen például az a kíváncsi, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának, „mint magas etikai igényű testületnek” az erkölcsileg problémás eseteket is vizsgálnia kell. Ezekkel a morális elvárásokkal természetesen a Tudományos Akadémia nem akadályozhatja a tudósok törekvését, hogy áttörjék azokat a gátakat, „amelyek a gondolat szabadságát és a szellem tisztaságát veszélyeztetik.”¹⁴

□ A hozzászólásokban többen foglalkoztak a *plagizálás kérdésével*. A társadalomtudományi munkák körében tapasztalható negatív morális jelenségekről publikált igen kritikus hangvételű írást *Koncz Katalin* „*A plagizálásról*” címmel.

Koncz azzal kezdi a hozzászólását, hogy „A tudományetikai kódex kialakítása, a kutatók és tudományos eredményeik védelme, valamint a kutatói utánpótlás szempontjából egyaránt fontos és aktuális kérdés.”¹⁵ Beck Mihállyal egyetértve ez azért fontos, mert az etikátlan magatartás egyre gyakoribb, mivel „a kutatók saját normáik szerint cselekszenek,”¹⁶ ugyanakkor jó néhány korábban evidens általános norma relativizálódott. A normasértések természetesen különböző súlyúak, az enyhébbek-

től kezdve, a vétségeken át, a bűncselekményekig terjedhetnek. Ez utóbbi esetben a szerző szerint a rendőrséghez, a bíróságokhoz vagy a Szerzői Jogvédő Hivatalhoz lehet fordulni, ezek azonban ritkán történtek meg, holott a szóban forgó vétségek gyakorta bekövetkeztek.

A plagizálás három módozatát Koncz Katalin az alábbiak szerint írta le:

- A legsúlyosabb vétség „mások kutatási eredményeinek, publikált vagy nem publikált írásműveinek, vagy azok egy részének idézőjel használata nélküli, szó szerinti átvétele.”¹⁷
- Az is etikátlanság, ha az adott tárgykörben más szerzők nézeteinek az összefoglalása és ismertetése úgy történik meg, mintha azok saját gondolatok lennének.
- A kutató akkor is etikátlan, ha miközben mások nézeteit átveszi, nem veti össze azokat a saját eredményeivel. (Nem bővít, nem bírál stb.)

A külföldi publikálási lehetőségek bővülése miatt napjainkban a fenti magatartásformák lehetősége nőtt, de sajnos gyakran előfordultak ezek a hazai tudományos életben is. (A bűnös módon való előnyszerzés csábítása – a társadalmi élet többi területéhez hasonlóan – itt is erős.)

A kapcsolódó publikációkat tanulmányozva tapasztalhatjuk, hogy meglepően keveset foglalkoznak az ún. önplagizálás „furcsa” eseteivel, holott ezek is gyakorta megtörténtek. Az egyik legvitatottabb eljárás a saját munka szó szerinti közlése, nagyjából egy időben, különböző folyóiratokban. Voltak és ma is vannak olyan vélemények, miszerint, ha az adott kutatási eredmény kiemelt jelentőségű, a szélesebb hozzáférés, illetve megismerhetőség érdekében megengedhető a fenti, bírált módszer. Mások szerint az ilyen eljárás akkor elfogadható, amennyiben a több helyen való közlés tényét a szerző vagy a szerkesztő becsülettel vállalta és nyilvánossá tette. Megint mások egyértelműen elítélik az ilyen magatartást.

Ide kapcsolódik és nem kevésbé vitatható az az eljárás, amikor például egy sikeresen védett disszertációt részeire bontják, és ezeket külön-külön, önálló tanulmányokként közlik. A dolognak ezzel nincs vége, tudniillik gyakori tapasztalat, hogy az egész tudományos értekezést bizonyos „átpofozás” után önálló kiadványként jelentetik meg.

□ A külföldi pályázatokban, kutatásokban, illetve oktatásban való részvételi lehetőség esetenként gátlástalan megszerzésére való törekvés súlyos erkölcsi vétségeket eredményezhet. *Király Zoltán a „Pályázati etika” című hozzászólásában a külföldre irányuló pályázatok (a pályázatokot itt szó szerint értelmezve) etikai buktatóira hívta fel a figyelmet. Ezek az alábbiak:*

1. A pályázónak nehéz eldöntenie, hogy milyen részletességgel írja le az ötletét a pályázati anyagban. (Félelem a lopástól.)
2. A szerző nem láthatja előre és számára nehezen követhető, hogy a pályázati anyaga kiknek a kezébe fog kerülni, kik fogják azt elbírálni.
3. A fenti bizonytalanságok miatt kérdéses, hogy milyen mélységű legyen a téma kidolgozása, a már elért eredmények publicitása.
4. A kutató a majdani eredmények kézben tartásának lehetőségét részgazságok közlésével próbálja elérni.
5. Kérdéses, hogy a jogos egyéni és nemzeti önvédelem igazolhatja-e az egyes fejlett nyugati országokban tapasztalható, machiavellista álláspontot.¹⁸

A nemzetközi kapcsolatok révén keletkező etikai vétség másik, fordított irányú forrását jelenti *tudósainknak a külföldi szakemberek kutatási eredményeihez, publikációihoz való tisztességtelen viszonya*.

Az inkorrekt magatartásra való csábítás akkor igazán erős, amikor a hazai kutató nyelvtudása és kapcsolatai révén olyan forrásanyagokhoz jutott hozzá, amelyek az adott nemzeti környezetben is alig, – vagy egyáltalán nem – kaptak nyilvánosságot, így annak az esélye, hogy rajta kívül más hazai szakember is birtokolhatja ugyanazokat az információkat – szinte minimális. Ebben az esetben – ahogyan Király Zoltán írta –: „csakis az egyes ember etikai színvonala, az egyes ember döntése lehet a biztosíték arra, hogy nehéz etikai kérdésekben, határhelyzetekben is megoldást találjunk.”¹⁹

□ A hozzászólások végére hagytam *Mozsolics Mária: „Tudományos mechanizmus – tudományos erkölcs”* című „furcsa” tanulmányát, mivel ez kétszeresen is eltért a többitől. Eltért egyfelől azért, mert a szóban forgó mű egy 1944-ben írt munka majd fél évszázaddal később átdolgozott változata, másrészt azért, mert a szerző nem is rejtette véka alá a konzervatív, és jó értelemben „magyarkodó” nézőpontját. A tanulmánya első felében fölvetett kérdései, miszerint: – Miért kapcsolódnak egyes cikkek olyan erősen a politikához? – Miért hibás a történelemírás? – A propaganda miért nem az igazságot szolgálja? – A kutatók egy részének pártelkötelezettsége – ma már nemcsak „látott”, hanem kimondott és részben megválaszolt dilemmák.

Mozsolics dolgozatának második felében figyelemre méltó lelki tényezőket sorolt fel és vizsgált meg. Olyan beállítódásokat, amelyek etikai konfliktusokhoz vezetnek. Ezek például a következők: a hiúság, az íráskényszer, a nagyravágás, a fejletlen önkritika, a lelkiismeret hiánya, a mohóság.²⁰

Mozsolics Mária plágium és az önplagizálás jelenségeiről is értekezett. Ez a magatartás – szerinte – külső és belső ösztönzésből egyaránt táplálkozhat. Az önplagizálásról akkor beszélhetünk, ha egy szerző „eredeti tudományos dolgozatából oldalakat vagy egész bekezdéseket szóról szóra lemásol minden változtatás nélkül. ... két-három tanulmányból lesz egy nagy tanulmány vagy könyv, (amelyeken gyakorlatilag semmit nem változtat) ... ugyanazt a munkát négy-öt magyar és legalább két német folyóiratban is leközi. ... Szóval az önplagizálás a modern tudósoknál a pénz-, dicsőség- és hírnévszerzés hatásos eszközévé fejlődött.”²¹

Nem mindegy ki, kit és mennyit idéz – írta Mozsolics Mária. Ahol a tekintélyi rendszer, a formalitások, a „pusmusok” eluralkodnak ott szinte biztosan sérül az erkölcs. A körülmények utaltak olyan háttér-megállapodásokra, amelyek egymás kölcsönös idézésére, kölcsönös hivatkozásra, egymás műveinek „baráti” lektorálására vonatkoztak. Ide tartozik a „mindentidézés” problémája is, amely általában két okra vezethető vissza. Egyrészt arra a helyzetre, amikor nincs vagy kevés a saját gondolat (mondanivaló), másrészt, amikor a szerző tudatosan hivalkodni akart a széleskörű szakirodalmi felkészültségével. Érdekes módon a fenti helyzet ellenkezőjére is találtam példát, amikor a szerző a túlidézés hibájától való félelmében a felhasznált jelentős számú forrásanyagból egyet sem idézett. A fontos gondolatokat is csak példaként, saját szavaival interpretálta.

Nem súlyos hiba, de morálisan megkérdőjelezhető a túlzott önidézés, a saját munkákra való gyakori hivatkozás is. Mozsolics Mária ezt így fogalmazta meg:

„A folytonos önidézésen pedig már csak nevetni lehet. Egy ismert szaktudósunk egyik rövidke dolgozatában tizenkét idézet van. Tízszer idézi saját műveit, egyszer egyik tanítványa könyvét, egyszer pedig másvalaki is sorra kerül.”²²

Tudomány – etika – etikai kódex

A nyugati szakirodalomban az utóbbi évtizedben főként a szaketikai kérdések kaptak erősödő publicitást. Amíg Angliában főként a gazdasági jellegű, addig az Amerikai Egyesült Államokban a közszolgálat erkölcsét érintő viták zajlottak a kilencvenes évek közepén. (Részl. lásd: Közszolgálat és etika Szerk. Gulyás Gyula Helikon, 1997.)

Ezek a jelenségek tovább erősítették a felismerést, hogy a dolgozat első részében bemutatott jelentős, vagy kevésbé jelentős tudományetikai problémák kezelése elkerülhetetlen, és ennek első lépése egy nemzetközi tudományetikai kódex létrehozása lehet.

A tudományetikai kódexről

Milyen legyen a tudományetika? Kell-e, lehet-e etikai kódex a tudományok művelésére vonatkozóan? Ezekre a kérdésekre próbált választ, / válaszokat / adni a World Science Fórum – Budapest, 2005 konferencia szakértői csoportja által készített „Az etika és felelősség kérdésköre a tudomány mint kutatás-fejlesztés korában” című összeállítás.

Az anyag szerint a 2003 decemberében Rióban megtartott UNESCO-COMEST konferencián ez a téma kapta a legnagyobb figyelmet. Az alapkérdéseket egy Schwartzman nevű tudós felvetésein keresztül mutatták be. Ezek a következők:

- a.) A leendő kódexnek a tudósok és a társadalom közötti egyeztetésre kell épülnie.
- b.) A kódex oly módon legyen területspecifikus, hogy egyúttal az univerzalitás követelményének is megfeleljen.
- c.) Fontos szempontként kezelendő a diszciplináris területek szerinti differenciálás, ezért külön-külön vizsgálandók például.
 - a bioetika (orvosetika),
 - az információetika,
 - a komputeretika, s végül
 - a környezetetika új, s jórészt megválaszolatlan problémái.
- d.) A természettudományos képzést úgy kell kiterjeszteni, hogy a diskurzus egyik csomópontja az etikai képzés legyen. Az anyag Follesdal, amerikai kutató véleményére alapozva rögzítette: a fenti előfeltételezés teljesítéséhez posztgraduális PhD-képzésben felkészített szakemberekre van szükség.²³

Kutatási etikai kódex

Mind a külföldi, – főleg európai –, mind a hazai kutatók közül egyre többen és többször hangoztatták az utóbbi időben a kutatási etikai kódex szükségességét. Tamási Péter: „Kísérlet egy önkéntes nemzetközi társadalomtudományi etikai kódex létrehozására” című munkájában egy ezt megcélzó törekvéstről számolt be 2005-ben a Társadalomkutatás 23. számában. (305–317. o.)

A tanulmány a 2002-ben öt európai ország részvételével elindított, RESPECT-nek elnevezett kutatást és eredményeit mutatta be. A program magyar kutatásvezetője Makó Csaba volt.

Tamási Péter a feladat időszerűségét az alábbiakkal indokolta:

- A civil szféra megerősödése, a személyiségi és emberi jogok fokozott védelmének követelménye.
- A gyorsan változó technikai környezet.
- Az egységesülő európai kutatás.
- A kidolgozás alatt álló új európai adatvédelmi törvény.

A szerző határozottan leszögezte hogy a RESPECT-kódex nem akar korlátozni, sőt a szakmai kódexeket sem kívánja helyettesíteni, hanem inkább egyfajta zsinórmértéket szeretne jelenteni a kutatók számára. A bevezető gondolatokat követően a kódex főbb jellemzőit, illetve a három alapelvét írta le. Ezek a következők:

- „– a tudomány etikai követelményeinek védelmezése,
- a jogszabályok betartása,
- a társadalmi és egyéni károkozás elkerülése.”²⁴

(Jelezte, részletesebb információk a www.respectproject.org weboldalon található.)

Az *első alapelvet* tárgyalva tizennégy pontban foglalta össze azokat a követelményeket, amelyek betartására a társadalom- és gazdaságkutatóknak törekedniük kell. Ezek közül a legfontosabbak: a kollégák törekvéseinek figyelembevétele, a ténybeli korrektség, a hatóságokhoz való kritikus viszony, a nyilvánosság, a vita, a felelősségvállalás, a kötelezettségek betartására, az új érték létrehozására való törekvés.

A *jogszabályok betartásának alapelvén* belül ezután felsorolta az adatvédelem törvényi követelményeit, meghatározta a szellemi tulajdon fogalmát, és ezen tulajdonjog becsületes működtetésének törvényi előírásait. Végezetül az „Egyéb jogszabályok” címszó alatt a specifikus eljárásokat, valamint az általános szabályozás alól kivételt jelentő helyzetek eljárásait vetette fel.

Ez utóbbira példaként olyan esetet hozott, amikor a kutatás bűnözéshez kapcsolódhat, vagy olyan államban zajlik, ahol fejletlen a demokrácia.

A *harmadik alapelv* szerint a kutatóknak „törekedniük kell a különböző társadalmi csoportoknak és egyéneknek okozott szociális károk elkerülésére vagy minimális szintre szorítására.”²⁵

A tanulmány befejező részében a tudományetikai kódexek kapcsán leírtakra támaszkodva a téma napirenden tartását fontosnak tartom az alábbi két területen:

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjai „tevékenységének erkölcsi tisztaságát az általa kítűzött célok minél eredményesebb megvalósítása, bel- és külföldi jó hírneve, megbecsültsége, tagságának feddhetetlensége érdekében”²⁶ az 1996. évi küldöttgyűlésen elfogadott Etikai Kódex tizenkét pontjának követelményei, azok betartására való törekvés hivatott biztosítani. Jóllehet a kódex összességében – tartalmilag és formailag egyaránt – ma is jó, szükségesnek látszanak azonban kisebb korrekciók. Indokolt lehet az új kutatási szempontok, a változó körülmények hatásainak figyelembe vétele. Például: a világ és az egyének jövőjét meghatározó új kihívásokhoz való viszony; a tudományfejlődés, a pénz és a siker esetenként ellentmondásos viszonya; az egységesülő, globalizálódó kutatás problematikái; az új típusú adathordozók és információforrások, mint például az internet használatának erkölcsi dilemmái.

Szükségesnek látszik továbbá a kódex egyes pontjainak kiegészítése és aktualizálása. A 9. pontban például a társaság tagja „...fogadja el a tevékenységét érintő javító szándékú szakmai és etikai bírálatot”²⁷ felszólítás előtt rögzíteni kellene, hogy a kutató tartsa be a tudományos kutatás és publikálás szabályait, s ezek közül a legfontosabbakat célszerű lenne tételesen is felsorolni.

Az utóbbi évtizedben nagyon sok és sokféle kódex született egyetemeken és főiskoláinkon. Ezek általános jellemzői, hogy a szabálygyűjteményekben több azonososság és természetesen egy sor különbözőség is felfedezhető. A hasonlóság főként a szerkezetet jellemzi. Így szinte mindegyikben megfogalmazták a kódex célját, hatályát, alapelveit, majd – a legterjedelmesebb részben – az egyes állománycsoportokhoz tartozókkal szembeni konkrét és részletes erkölcsi elvárásokat, s végül a normasértés esetén követendő eljárási szabályokat. Például az etikai bizottságokra vonatkozóan, amelyek meghatározott ügyrendi szabályzat szerint működnek.

A bemutatott jellemzők szinte teljes egészében igazak a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 2006-ban készült Etikai Kódexére is.²⁸ Lényeges különbség van a kódexek terjedelmét illetően. Amíg például a Modern Üzleti Tudományok Főiskolájának Etikai Kódexe mindössze három oldalban, és két nagyon praktikus mellékletben, addig a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem kódexe tizennyolc oldalon foglalja össze az intézmény polgáraival szembeni erkölcsi elvárásokat.

A tudományos kutatás, a tudományszervezés és a publikációk területén az utóbbi két évtizedben folytatott vita leírása – a hivatkozott szerzők állításait értelmező és magyarázó kiegészítéseimen túl –, arra is alkalmas, hogy igazoltnak tekinthessük: *az erkölcsi gyakorlat pozitív változása sajnos nem igazán tapasztalható, holott erre napjainkban az elektronika és az internet világában még nagyobb szükség lenne mint korábban.*

Zárásaként álljon itt egy Hésziodosztól származó gondolat:

*„Szánkon a tarka hazugság, mind a valóra hasonlít,
tudjuk zengeni mégis a színigazat, ha akarjuk!”²⁹*

A „színigaz zengése” azonban nem könnyű feladat, de ha a dolgozat elején felsorolt Fenyő Béla – féle követelményeknek eleget akarunk tenni, célszerű megszívlelni és alkalmazni a vita során felmerült erkölcsi elvárásokat, amelyek – a vitathatóságuk ellenére – most és a jövőben egyaránt fontosak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1 Ifj. Héberger Károly: Még egyszer a publikációs erkölcsökről. Magyar Tudomány 1986. 4. sz. 137. o.
- 2 Katona Gyula: A közös cikkek etikája Magyar Tudomány 1989. 1.sz. 47. o.
- 3 Fenyő Béla: A tudományos etika és az egyetemi oktatók / Minerva 1989 nyár-ősz / recenzio Magyar tudomány 1990 8. sz. 985. o.
- 4 Uo. 983. o.
- 5 Uo. 983. o.
- 6 Uo. 984. o.

- 7 Beck Mihály: A tudományos kutatás és közlés kérdései Magyar Tudomány 1992. 3. sz. 258. o.
- 8 Uo. 262. o.
- 9 Uo. 263. o.
- 10 Uo. 263. o.
- 11 Uo. 265. o.
- 12 Ertl István: Etikai kérdések – más tudományterületről nézve Magyar Tudomány 1992. 6. sz. 710 o.
- 13 Uo. 711. o.
- 14 Gunda Béla: A tudományos kutatás néhány etikai kérdése Magyar Tudomány 1992. 6. sz. 709. o.
- 15 Koncz Katalin: A plagizálásról Magyar Tudomány 1992. 6. sz. 705. o.
- 16 Uo. 705. o.
- 17 Uo. 706. o.
- 18 Király Zoltán: Pályázati etika Magyar Tudomány 1992. 3. sz. 267. o.
- 19 Uo. 267. o.
- 20 Mozsolics Mária: Tudományos mechanizmus – tudományos erkölcs Magyar tudomány 1992. 11. 1367. o.
- 21 Uo. 1368. o.
- 22 Uo. 1371. o.
- 23 Az etika és felelősség kérdésköre a tudomány mint kutatás – fejlesztés korában
A World Science Fórum – Budapest, 2005 szakértői csoportja által készített összeállítás.
Világosság 2005. 1. sz.
- 24 Tamási Péter: Kísérlet egy önkéntes nemzetközi társadalomtudományi etikai kódex létrehozására
Társadalomkutatás 2005 23. szám 306. o.
- 25 Uo. 307. o.
- 26 A Magyar Hadtudományi Társaság alapszabályzata és Etikai Kódexe. Budapest, 1999
- 27 Uo. 12. o.
- 28 A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Etikai Kódexe.
Budapest, 2006. Összeállította: Gligor János
- 29 Forrás: NATO-integráció-biztonság, erkölcs.
Társadalom és honvédelem, 2000. 4. szám, 151. o.

Elismerések

A Magyar Hadtudományi Társaság életében jelentős szerepet betöltött, illetve betöltő személyek közül hárman is kerek évfordulót ünnepelhetnek 2008-ban. Tiszta szívből kívánunk mindhármuknak erőt, egészséget, további tartalmas, eredményes tudományos tevékenységet.

Horváth István nyugállományú ezredes

1928-ban született. 1949-ben vonult be a hadseregbe. 1950-ben tisztté avatták, majd csapatoknál szolgált különböző parancsnoki beosztásokban. 1953–1956 között elvégezte a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát. 1957-től a Vezérkar Hadművelési csoportfőnökségére került hadművelési tiszti beosztásba. 1958-tól – három évtizeden át – a hadtudomány, a katonai szakirodalom elkötelezettjeként szerkesztette, majd főszerkesztő-helyettesként, főszerkesztőként tervezte, szervezte, irányította a HM központi katonai elméleti folyóiratának, a Honvédelemnek a kiadását. A szerkesztési munka mellett részt vett a hadtudományi szakirodalmi tájékoztatási rendszer elméleti alapjainak lerakásában, a hadsereg egészét átfogó – ma is helytálló – információs rendszer működtetésében, a szakkönyvtárak együttműködési hálózatának szervezésében. Mindezzel hasznosan szolgálta a katonai elmélet fejlesztését, hozzájárult a tapasztalatok feldolgozásához, a hadtudományi kutatómunka kiteljesedéséhez, a fiatal hadtudósok útjainak egyengetéséhez.

A Magyar Hadtudományi Társaság megalakulását követően a Társaság folyóiratának létrehozásában szerzett érdemeket. Kezdetektől annak szerkesztője, 1993-tól főszerkesztője lett. Eredményesen munkálkodott a Hadtudomány színvonalának és

elismertségének folyamatos emelésén. Szerkesztői munkássága során a szerzőket, különösen a fiatal kutatókat jótanácsokkal és publikációs lehetőségek biztosításával segítette.

A folyóiratszerkesztői munkán túlmenően számos kötet – konferenciaanyagok, tanulmánygyűjtemények, tematikus összeállítások, a HM és a HVK tudományszervező osztály kiadványainak – szerkesztője volt.

Tevékenysége széles körű ismertséget és elismertséget biztosított számára, amit jól hasznosított Társaságunk presztízsének növelése érdekében.

A tudományszervező munka terén évtizedek során elért kiemelkedő eredményeiért megkapta a Magyar Hadtudományi Társaság Tanárky-díját.

80. születésnapja alkalmából – a Társaság kezdeményezésére – a honvédelmi miniszter Horváth István nyugállományú ezredesnek bronz kispasztikát adományozott.

Dr. Móricz
Lajos
nyugállományú
ezredes

1923-ban született Ludányban. Katonai középiskolai tanulmányait befejezve, 1943-ban elvégezte a Ludovika Akadémiát, tisztté avatták. 1947–1949 között a hadiakadémián magasabb katonai képesítést, 1954–1958 között az ELTE BTK-n tanári diplomát szerzett.

A második világháborúban a fronton szolgált hegyivadász századparancsnokként, 1945-ben csatlakozott az új magyar hadsereghez. A Vezérkarnál és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián 40 éven át különböző operatív vezetői, majd tudományszervezői feladatokat látott el. Másfél évtizeden át a Tudományos Minősítő Bizottság Hadtudományi Szakbizottságának titkára, majd elnöke volt.

1965-ben a hadtudomány kandidátusa, 1983-ban doktora. Az MHTT alapító tagja és első elnöke 1990 és 1995 között. Több könyv és számos cikk, tanulmány szerzője, a tudományos közélet aktív résztvevője, az oktatás elismert szaktekintélye.

A haderőreform aktuális kérdései – főként a katonai doktrínát, a haderőrendszert és a területvédelmet érintő témák – kidolgozásában való eredményes részvételéért; a tudományok rendszerében a hadtudomány létét erősítő, helyét, szerepét, kapcsolatát vizsgáló kutatásaiért; a magyar tudományos életben való aktív közreműködésért, ennek részeként a honvédségen belül tartott szakmai-tudományos rendezvényeken való eredményes közreműködésért; a hadtudományi képzésben kifejtett munkásságáért megkapta a MHTT Tanárky-díját. A Társaság örökös tagja.

2008 novemberében, a Tudomány ünnepén a Társaság elnöksége emlékérmeket adományozott Dr. Móricz Lajosnak 85. születésnapja alkalmából.

Dr. Szabó
József
nyugállományú
vezérőrnagy

1928-ban született Szentsimon községben. Középiskolai tanulmányai után 1947-ben bevonult a hadseregbe, elvégezte a Kossuth Akadémia repülőtagozatát. 1949-ben alhadnaggyá avatták. 1950–1955 között a Szovjetunió Légierő Akadémiáján tanult. Tíz éven át volt a Magyar Néphadsereg repülőfőnöke első helyettese, majd nyugállományba vonulásáig – 1988-ig – repülőfőnöke. Vadászrepülőként közel harminc évig repült motoros és sugárhajtású repülőgépeken.

1969-ben megszerezte a hadtudomány kandidátusa, majd 1988-ban a hadtudomány doktora tudományos fokozatot. Ma is részt vesz a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen és a Budapesti Műszaki Egyetemen folyó felsőoktatásban, a tudományos fokozatszerzés és a doktori képzés eljárásaiban, a repülés, az űrhajózás és az űrdinamika kérdéseinek művelésében.

Több mint másfélszáz cikkben, tanulmányban dolgozta fel szakterülete történetét és mai aktuális kérdéseit. Űrhajózási, repülési és hadtudományi lexikonok összeállításában vett részt – kidolgozóként, főszerkesztőként. Tagja az MTA IX. osztály Hadtudományi Bizottságának. 1990-től – az MHTT megalakulásától – a társaság alelnöke, majd három cikluson át, 1995-től 2004-ig elnöke.

Dr. Szabó Józsefnek több évtizeden át kifejtett oktató-tudományos, kutatói tevékenysége és az MHTT élén végzett tervező, szervező, irányító munkája elismeréseként a Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége a Tanárky Sándor-díjat adományozta. A Társaság örökös tagja. 80. születésnapja alkalmából megkapta a Társaság emlékérmét.

A Magyar Tudomány ünnepének rendezvényeiről

Mint minden évben, 2008-ban is rendezvény-sorozat köszöntötte a Tudomány ünnepét. Természetesen bekapcsolódik/bekapcsolódott ezen rendezvények szervezésébe a Magyar Hadtudományi Társaság is, csakúgy, mint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Honvédelmi Minisztérium és háttérintézményei (például a Hadtörténeti Intézet és Múzeum), a Magyar Honvédség szervezetei, csapatai. A Társaság önálló rendezvényekkel vagy társszervezőként veszi ki részét a tudományos konferenciákból, ünnepi eseményekből, amelyeknek célja az elmúlt időszak tudományos eredményeinek áttekintése, a soron lévő feladatok számbavétele, nem utolsósorban pedig a kiemelkedő tudományos eredmények elismerése.

Kiemelkedett ezen rendezvények sorából a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Szenátusának nyilvános ünnepi ülése, amelyre november 11-én került sor. A szenátusi ülésnek külön hangsúlyt adott a hazai katonai felsőoktatásról szóló törvény megalkotásának 200. évfordulója.

A Szenátus ülésén tudományos elismeréseket és tiszteletbeli oktatói címeket adtak át, továbbá itt került sor a tudományos fokozatot (PhD) elért új kollégák ünnepélyes fogadalmatételére és az oklevelek átadására, tehát a doktorra avatásra is.

Az ünnepség keretében szerepet kapott a Magyar Hadtudományi Társaság is, amelynek elnöke – a sokéves hagyománynak megfelelően – átadta a Társaság egyik legrangosabb elismerését, a Tanárky Sándor-díjat *Dr. Ványa László* mérnök alezredesnek, az Intéző Bizottság tagjának, az Elektronikai, Informatikai és Robotikai szakosztály elnökének. Ványa László méltán kapta meg a magasszintű elismerést tisztségeiben végzett kiemelkedő, lelkiismeretes, megbízható tudományos szervező munkájáért.

A Szenátus ülésén *Dr. Móricz Lajos* nyugállományú ezredesnek, a Magyar Hadtudo-

mányi Társaság első elnökének, a Társaság alapító és örökös tagjának – 85. születésnapja alkalmából – névre szóló vésetéssel díszített ezüst emlékérmét adott át a Társaság elnöke.

Néhány nappal korábban, a Magyar Tudományos Akadémia IX. osztály Hadtudományi Bizottságának ülésén hasonló emlékérmét kapott – 80. születésnapja alkalmából – *Dr. Szabó József* nyugállományú vezérőrnagy, a Magyar Hadtudományi Társaság korábbi alelnöke, majd elnöke, a Társaság alapító és örökös tagja.

A Tudomány ünnepéről történő méltó megemlékezés elmaradhatatlan elemei a szakmai fórumok, tudományos konferenciák. Az MHTT rendezvénysorozata e szempontból is méltó az ünnepi alkalomhoz, mivel október közepétől november végéig jónéhány rendezvényt tartottunk. A központinak nevezett nemzetközi szakmai-tudományos konferenciánk 2008-ban májusban került megrendezésre. A konferencia a külföldi katonai missziók védelemgazdasági (pénzügyi) összefüggéseit vizsgálta, mégpedig annak a kérdésnek a kapcsán, hogy tekinthetőek-e a ráfordítások a jövőt célzó befektetéseknek. Október közepén a májusi konferencia tapasztalatait felhasználva, a problémakör gyakorlati oldalának vizsgálatát helyezve a figyelem középpontjába Székesfehérváron, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság bázisán és vele együttműködésben újabb szakmai konferenciát tartottunk (ezúttal a Tudomány ünnepéhez kapcsolódó rendezvények sorában). Mindkét fórum szervezésében oroszánrészt vállalt a Társaság Védelemgazdasági illetve Logisztikai szakosztálya.

Október 30-án Pécsen tartottunk konferenciát a haderő és a biztonság kapcsolatának elemzése céljából. A rendezvény egyik társszervezője az MHTT volt, közvetlen felelőse pedig a dél-dunántúli tagozat.

November 25-én a Hadtudományi Társaság szerepvállalásával, a Tüzér szakosztály

közvetlen szervezésében tudományos konferencia került megrendezésre a korszerű technikai fejlesztésekről, különös tekintettel a missziókban részt vevő állomány biztonságának biztosítására.

November 27-én az Elektronikai, Informatikai és Robotikai szakosztály megtartotta soron következő, immár 8. tudományos konferenciáját a robothadviselés témakörében. Mind a plenáris ülésen elhangzott előadások, mind a szekciókban megvitattott témák sok érdeklődőt vonzottak.

Az utóbbi konferenciák példázák a Hadtudományi Társaság és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem jó együttműködését, hiszen társszervezőként vállaltunk szerepet mindhárom konferencia megrendezésében.

Mindezen, a teljesség igénye nélkül említett események újjólag bizonyítják, hogy a Magyar Hadtudományi Társaság benne van

a tudományos közélet fő sodrában, hazai és nemzetközi viszonylatban is figyelemre méltó rendezvények házigazdájaként, szervezőjeként vagy társszervezőjeként.

A alkalmat felhasználva megemlítem, hogy a Tudomány ünnepétől függetlenül is mindent megteszünk, hogy ez a helyzet ne változzon, illetve tovább javuljon. Együttműködve a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen és az MTA Hadtudományi Bizottságával kezdeményeztük, hogy konferencia-sorozat keretében tüsszük – ismételten – napirendre a hadtudomány fogalmának, tartalmának, összetevőinek és feladatainak elemzését. A tervek szerint ezen konferenciákból kettőt 2009-ben szervezünk meg, az elsőt február–márciusban, a másodikat október–novemberben.

Dr. Nagy László nyá. ezredes
az MHTT elnöke

Búcsú egy kedves baráttól, munkatárstól

DR. IVÁN DEZSŐ
nyá. ezredes,
a Társaság egykori
titkárságvezetője
2008. június 2-án,
életének 80. évében
elhunyt.

Szeretett és tisztelt barátunk, bajtársunk, a magyar katonai repülés II. világháború utáni időszakának aktív részese, neves kutatója, a korszak avatott krónikása, dr. Iván Dezső nyugállományú ezredes. Az „aranykoszorús” I. osztályú kiváló vadászrepülő, akit 1948 júniusában avattak tisztté, s 1950-ben Jak-9-es, 1951-ben pedig a sugárhajtóműves MiG-15-ös tanfolyamot végezte el, majd szemléltői, szakágvezetői és különféle parancsnoki beosztásokat látott el. Éveken át képviselője volt a magyar légierőnek az EFE törzsében.

Nyugállományba kerülve is a magyar repülés és a hadtudomány szolgálatában tevékenykedett. Közel egy évtizeden át a Magyar Hadtudományi Társaság titkárságvezetője, s még volt energiája korábbi kutatásainak eredményét, a Magyar Légierő II. világháború utáni történetét könyv formájában elkészíteni. Megromlott egészségi állapota ellenére egészen haláláig dolgozott, a magyar katonai repülés emlékeit tárta fel az utókor számára.

A kitűnő barátot, bajtársat és munkatársat 2008. július 7-én a gyászoló család és sok-sok barát, volt munkatárs kísérte utolsó útjára, a Rákoskeresztúri Újkoztemetőben, ahol katonai tiszteletadással vettünk tőle végső búcsút.

Drága Barátunk! Nyugodj békében! Emléked, míg élünk, szívünkben őrizzük!

Sok barátod, tisztelőd és a Társaság tagjai nevében búcsúzik tőled: *Szabó József*

A folyóirat elektronikus mellékletében megjelent tanulmányok – 2008

Dr. Hadnagy Imre József nyá. alezredes

Mennyire biztos, vagy mennyire bizonytalan a biztonság napjainkban

A szerző az alábbiakban közölt cikkében, amely a Magyar Hadtudományi Társaság 2007. évi pályázatára beküldött nagyobb terjedelmű tanulmány rövidített és szerkesztett változata, vizsgálja a biztonság jelentéstartalmának módosulását, értelmezi mai felfogását és komplex jellegét. Áttekinti a biztonságot fenyegető és befolyásoló veszélyforrásokat, azok közül kiemelten foglalkozik korunk legfőbb kihívásaival, a terrorizmussal és azokkal a különféle katasztrófákkal, amelyek leginkább mérgezik, mételyeznek korunk biztonságát.

In the following article, that is an abbreviated and edited version of a wider study applied for a competition of the Hungarian Society for Military Science 2007, the Author analyses the modification of the meaning of security, defines its modern approach and complexity. With systematic demand he reviews the risks that affect and threat security, he pays the largest attention to the main challenges of present days; to terrorism and the different catastrophes that mostly damage and demolish our security.

Dr. Haig Zsolt alezredes, egyetemi docens, ZMNE

Dr. Várhegyi István nyá. ezredes, PhD

A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése

A szerzők a cikkben bemutatják a hadviselés egy új színterét a cyberteret, és a cyberhadviselést. Az új fogalmak megismerése kedvező helyzetet teremt ahhoz, hogy felismerjük és megértsük a hadtudomány fejlődésének egyik új irányát. A cybertér és az abban folyó műveletek meghatározó hatással lesznek a társadalomra és a hadügyre egyaránt.

In this article the authors present the cyberspace as a new scene of warfare, and the cyberwarfare. The cognition of these new concepts creates a favorable situation, to recognize and understand one of the new trend of development of military science. The cyberspace and cyberwarfare will be a determining effect onto the society and military operations.

Dr. Hautzinger Zoltán a Pécsi Tudományegyetem adjunktusa

A katonai büntetőjog fogalma és forrásai

A katonai büntetőjog évezredekre visszanyúló története során bár folyamatosan korszerűsödött, általános célja, az adott fegyveres szerv fegyelmeének erősítése és fenntartása, valamint belső felépítése, az anyagi-, eljárási és végrehajtási jogi szabályokra való tagozódása nem változott. Ez alapján határozható meg a katonai büntetőjog fogalma, amely a fentieknek megfelelően a katonai szervezeten belüli fegyelem és harcászultság fenntartása érdekében a katonai életviszonyokat támadó cselekményekre, ezek elkövetői felelősségének megállapítására és a katonai büntetések végrehajtására vonatkozó normákat foglalja össze. Emellett beszélni kell a katonai büntetőjog forrásairól is, amelyek nemzetközi és nemzeti, illetve jogilag szabályozott és a jogszabályok szintjét el nem érő szabályozáson alapulnak.

In spite of the fact that military criminal law has been constantly modernized during the thousands of years of its history, its general aim, namely the reinforcement and maintenance of military discipline and its inner structure based on the division of material, procedural and

executive law has not been changed. Military criminal law can be determined as an entirety of norms concerning the actions attacking military affairs, the impeachment of their perpetrators and the implementation of punishments in order to maintain military discipline and standby. Therewith we have to count on the sources of military criminal law that are based on international and national, legal and non-legal measures.

Dr. Kádár Pál ezredes HM Tervezési és Koordinációs Főosztály főosztályvezető-helyettes
**A Magyar Honvédség 2007. évi átalakítása
és a Honvédelmi Minisztérium új szervezete**

Az elmúlt két év jelentős változásokat hozott a Magyar Honvédség szervezetében. A szerző cikkében a teljesség igénye nélkül rövid áttekintést kíván adni a Magyar Honvédség és a felső szintű vezetéséért és irányításáért felelős szerv új szervezeti felépítéséről, a szervezeti módosítás mértéjeiről és röviden ismerteti a HM egyes szervezeti elemeinek funkcióját főbb feladatait.

The past 2 years have resulted meaningful changes in the structure of Hungarian Defence Forces (HDF). The author of this article would like to provide a short resume about the structure of HDF and about the structure of the organization which is responsible for high level command and control of HDF. The author is concerned to make known the reasons of the changes and the roles of several parts of the organization.

Lénárt Ferenc, a közgazdasági tudományok kandidátusa
Magán titkosszolgálatok hazai megjelenése és működése

A volt kommunista berendezkedésű országok kormányzati rendjében csakis állami titkosszolgálatok működtek. Zárt világuk, speciális jellegük ellenére azonban – a társadalmi-gazdasági rendszerváltozást követően, a nyugat-európai demokratikus csatlakozásukkal szinte egyidőben – a keleti zónában is megjelentek a magán-titkosszolgálatok. A szerző tanulmányában felvázolja a magán-titkosszolgálatok feladatait, tevékenységük célját, területeit és a privát szférában történő működésük feltételeit és lehetőségeit.

In the governmental system of the former communist countries there were only state secret services functioning. After the change of social and economical system, almost at the same time with joining the Western-European democracies, despite of their closed world and specific characteristics, private secret agencies also appeared in the Eastern zone. The Author describes in his study the missions, aim and areas of activity of private secret agencies and the conditions and possibilities of their functioning.

Gulyás Attila a ZMNE doktorandusza
Halálbüntetés Magyarországon

A cikk rövid összefoglalója a magyarországi Büntető Törvénykönyvek fejlődésének a halálbüntetés tekintetében. Áttekinti a halálbüntetést, mint leg súlyosabb büntetési tétel megítélésének a változásait a jogfejlődés különböző lépcsőiben. Felsorakoztatja a büntetés mellett és ellen szóló tudományos-jogi érveket.

This paper is a short summary of Hungarian penalty law's development in aspect of the death penalty. Adjudication of death penalty as the most austere punishment in the advancement of legal era. The article is lining up some valuable settlements pros and cons of capital punishment and legal arguments.

Tüttő Szabolcs a ZMNE doktorandusza

A terrorizmus és a média szimbiózisa

A szerző írásában rövid sajtótörténeti bemutatást követően felvázolja a tömegtájékoztatás társadalmi szerepét és jelentőségét, majd részletezi a terrorizmus és a tömegtájékoztatás közötti viszonyrendszert. Konkrét esetet elemezve bemutatja a terrorcselekmények és az azokról szóló híradások közötti összefüggéseket. Ennek során rávilágít a tájékoztató orgánumok és az állam szerepére, feladatára és felelősségére. Összegzésében a médiumok függetlenségének fontosságát hangsúlyozva állást foglal a tömegtájékoztatás és a terrorizmus relációjában felvetett kérdésekben, valamint rendszerezi a terroristák, a politikai tényezők és a tömegtájékoztatás szereplői között meglévő kapcsolódási felületeket.

In his essay the author provides a short overview on the evolution of mass communication introducing its social aspects, especially in relation with broadcasting events of terrorism. Analyzing real events he introduces interconnections between terror acts and news coverage of them. As part of this he underlines the media's role, duties and responsibility while informing the audience on violence inflicted by terrorists. In the summary the originator stresses the importance of the media while reporting on terrorism and takes stance on questions raised in the second part of his work. Drawing conclusions he sets apart points of context between terrorists, political actors and factors of mass communication.

Háda Béla – Kemény János az ELTE hallgatói

Az iraki és a srí lanka-i harci csoportok kommunikációs tevékenységének összehasonlítása

A kommunikációnak fontos helye és szerepe van a felkelők arzenáljában, ugyanis az Internet felhasználásával összekapcsolódhatnak egymással, a szövetséges csoportokkal az adott országban, régió belül, de akár az egész világban. A szerzők – a felkelés jellemzőinek leírása és egy rövid helyzetkép vázolója után – összehasonlító módszerrel bemutatják a méretében, jelentőségében, a világpolitikára gyakorolt hatásában egymástól nagyságrendekkel eltérő két állam felkelő csoportjainak működését (alkalmazott eljárásokat és eszközöket) és kommunikációját.

The goal of this article is to highlight just this – the importance of the communication side of the conflict to the insurgents, by comparing two current conflicts, Sri Lanka and Iraq. The Tamil insurgency in Sri Lanka has a long history, but internationally it sometimes tends to be forgotten. The opposite conflict is in Iraq. The common thing in these two conflicts is that both have contributed to the theory and practice of insurgencies, in the communications field. The Tamil Tigers were the first to perfect their communications skills. The Iraqi insurgents took the Internet, and used it for recruiting, training, communication, fundraising and propaganda just to name a few vital functions. The article intends to show how these skills worked for the insurgent side as a kind of force multiplier, which is almost impossible to beat.

Sticz László ezredes – *Csák Zoltán* alezredes,

a HM FLÜ, Program Irányító-követő Osztály, osztályvezetője és helyettese

A katonai döntéshozatali folyamat tendenciái napjainkban

A NATO olyan extrém kihívásokkal szembesült és szembesül a jövőben, amelyeknek csak akkor tud megfelelni, ha az eddig alkalmazott tervezési és döntéshozatali filozófiát megváltoztatja. Olyan katonai döntéshozatali folyamat kialakítása a cél, amely egyszerűen, gyorsan és hatékonyan működik, rugalmas, bármikor megváltoztatható, és alkalmazkodik a váratlan eseményekhez. Cikkünkben megkíséreljük bemutatni a Magyar Honvédségben és a NATO-ban

alkalmazott tervezési, döntéshozatali folyamatokat, valamint felhasználva az amerikai tengereszgyalogság eltérő szemléletű döntéshozatali mechanizmusát, egyfajta összehasonlítást végzünk annak érdekében, hogy a döntéshozatali folyamat lehetséges fejlődési irányait szemléltsük.

To meet the broadening number of challenges NATO has been facing, the planning and decision making process philosophy, used throughout the Alliance, need to be changed. The desired end state is to develop a decision making process, that is simple, agile and efficient, adaptable, transformable and capable of accommodating the unforeseen circumstances. This article attempts to demonstrate how the planning and decision making process serve in NATO and Hungarian Defense Forces, as well as, analyzing the United States Marine Corps's different approach to the decision making process, make a comparison in order to illustrate the potential evolution of the decision making process.

Dr. Turcsányi Károly nyá. mk. ezredes, egyetemi tanár

Hegedűs Ernő őrnagy, doktorandusz

Nehézharckocsi-fejlesztések a német és a szovjet haderőben (1939–1945)

Nehézharckocsinak a II. világháborúban a 40 tonna feletti harckocsikat nevezték. Az alkalmazott harckocsiknak mindössze egy kisebb része tartozott ebbe, az alapvetően áttörő-harckocsi feladatait ellátó kategóriába. A szerzők a téma keretében vizsgálták – a mozgékonyság, a tűzerő és a védettség képességhármás arányos és magas szintű megvalósítása mellett – a fejlesztési irányzatok létjogosultságát és viszonyát az adott haderőre jellemző hadikultúrához, és áttekintették a nehézharckocsi-fejlesztést meghatározó két legjelentősebb nemzet – a német és a szovjet – törekvéseit és eredményeit.

During the Second World War, 40 ton plus heavy battle tanks frequently played an important role in combat tactics as long as a necessary fire-power could be ensured and an appropriate mobility could be maintained besides the high levels of shielding capability. Other than examining the balancing of the three capabilities, we also looked at the justification of further directions in development and their relationship to the military traditions of the particular armies as well as the effect of Germany's doubled manufacturing programs on military productivity and meeting demand.

Szatmári László alezredes

A NATO – Oroszország Tanács

A hidegháború után alakult NATO – Orosz Tanács olyan tárgyalási fórum, amely a szövetség tagjai és Oroszország a közös érdekeire, közös fenyegetésekre együttes választ keres. Jelen dolgozat áttekinti a NATO–oroszl kapcsolatok fejlődését 1991-től, a NATO – Oroszország Tanács megalakulásához vezető utat, a Tanács rendeltetését, működését, fő feladatait, a napirenden lévő főbb témákat, és következtetéseket von le a fórum jövőjével kapcsolatban.

The NATO–Russia Council (NRC) was established after the end of the Cold War as a negotiation forum. In the framework of the NRC the North-Atlantic Alliance and Russia are seeking together for answers to the common threats on the basis of their common interests. This study gives an overview of the developments of the NATO–Russia relations since 1991, describes the way leading to the establishment of the NRC, characterizes the main goals, tasks and current issues on the agenda of the NRC, and tries to offer some conclusions regarding the future of this forum.

Nico Schmeja

A nemzetek biztonsága a globalizáció korszakában

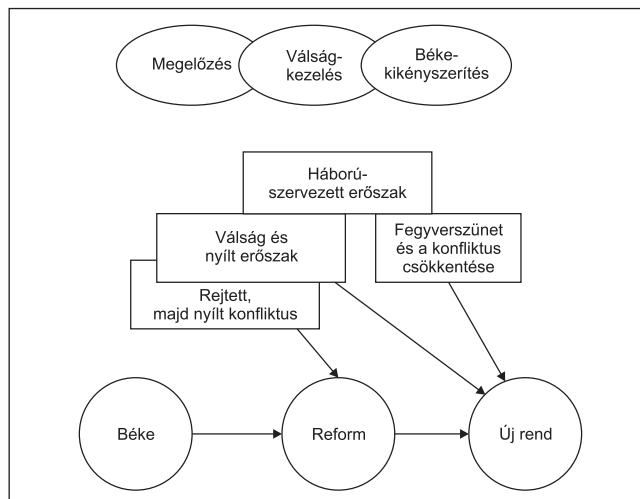
Napjaink világát új trendek és kihívások sokasága jellemzi. Ezek közül biztonságpolitikai szempontjából hat tényező érdemel megkülönböztetett figyelmet:

- A globalizáció hatására fokozódik az egyes nemzetek egymásra utaltsága. A helyi konfliktusok nagyon gyorsan globális kiterjedésűekké válhatnak;
- Az info-kommunikációs rendszerek fejlődése és összekapcsolódása lehetővé teszi, hogy azonnal értesüljünk a tőlünk jelentős földrajzi távolságban lezajló eseményekről. Ez azt is jelenti, hogy tartalmában gyökeresen módosul a „közvélemény” fogalma és értelmezése;
- A fejlődési ütem fenntartása az erőforrások korlátozott rendelkezésre állásából adódóan egyre inkább a verseny éleződéséhez, a kutatás és a technológia jelentőségének növekedéséhez vezet. Ez fokozza a képzés, a kutatás, a fejlesztés és az alkalmazkodóképesség jelentőségét;
- A környezetvédelemmel kapcsolatos megfontolások növekvő jelentőséget kapnak;
- A globális kölcsönhatások és a világ multikulturális jellegűvé válása a társadalmak és civilizációk gyorsuló ütemű változásához vezet;
- Számos esetben nő az egzisztenciális bizonytalanság, amely fokozza az instabilitást és a kockázatot. Elérkezik a kockázat társadalma (risk-society).

A fentiekből adódóan a globalizációt több szempont szerint kell vizsgálni. Ez egyrészt világméretű info-kommunikációs hálózat kialakulását jelenti, mely a tudás és az információk azonnali hozzáférhetőségének biztosításával egyszerre jelent új esélyt és lehetőséget a világ kollektív tudatának befolyásolására. Gazdasági értelemben a világkereskedelemben feloldódnak a tőke, az áruk és a szolgáltatások szabad mozgásának korlátai. A társadalomban létrejön a „világfalu”, mely a kultúra és önazonosság gyors változását, valamint a népesség korábban nem látott mértékű vándorlását vonja maga után.

A globalizáció biztonságpolitikai aspektusa új veszélyek megjelenését jelenti, az erőszak „magánosításától” az új típusú háborúk kirobbanásáig. Ezzel egyidejűleg fokozódik mind a belső, mind a külső terrorfenyegetés. Csökken a nemzetállamok politikai szerepe, és (talán) nő a kormányzati, valamint a piaci mechanizmusok átláthatósága. *A fenti összefüggéseket a következő ábra mutatja.*

A globalizáció – természetesen – számos bizonytalanságot és nyitott kérdést is tartogat. Sem a demográfiai folyamatok várható alakulásáról és a migrációról nincsenek még megbízható előrejelzéseink, sem arról hogy az információ-management, a kommunikációs és szállítási infrastruktúra hozzáférhetősége és biztonsága milyen eszközökkel érhető el. A gazdasági határok elmosódása és áttekinthetlensége éppúgy új kihívást jelentenek, mint a fokozódó környezeti kockázatok, azok globális és lokális hatásai. Az erőforrásokhoz (nyersanyagok, ivóvíz, energia) történő hozzáfé-

rés lehetősége, a kereslet és kínálat összhangjának megteremtése ugyancsak bizonytalan. Mindez arra világít rá, mennyire hiányzik a problémák átfogó, komplex kezelése, a szükséges struktúrák felvázolása, a piaci törvényszerűségek és a társadalmi igények összehangolása, valamint a globális védekező mechanizmusok a kockázatok és veszélyek kezelésére.

A vázolt tényezők együttes hatásából adódóan a világ különböző térségeiben eltérő a globalizáció értékelése. A gyorsan fejlődő Délkelet-ázsiai államokban ez a felzárkózás egyedüli lehetséges útja, míg másutt szkepticizmussal tekintenek rá, mert a nemzeti kultúrák eróziójának veszélyét és az erősebb hatalmak politikai befolyásának növekedését, újfajta gyámságok kialakulását látják benne. A globalizáció kínálta lehetőségek és veszélyek felvetik a hatékony, világméretű kormányzási mechanizmusok kialakításának időszerűségét, az emberi jogok előtérbe helyezését. Ezek a globalizált társadalom és gazdaság kialakulásának irányába ható trendek újfajta erőegyensúlyok létrehozását teszik szükségessé, az államközi kooperációkban rejlő irányítási lehetőségek fokozott kiaknázásával.

Ebből az is következik, hogy a nemzetbiztonság napjainkban átfogja a veszélyek és kockázatok ésszerű mértékűre csökkentését. A nemzetbiztonság ebben a megközelítésben szorosan kötődik a társadalmi és a gazdasági biztonsághoz. Ezzel egyidejűleg nem lehet eléggé hangsúlyozni a kulturális hatások jelentőségét a biztonságra és stabilitásra. A hagyományos kormányzati struktúrán kívüli (civil) szerveződések egyszerre jelentenek új lehetőséget és konfliktusforrást mind a regionális, mind a globális szinten. Arra is fel kell készülnünk, hogy az erőszak gyorsan és globális méretekben eszkalálódhat. Ebből az következik, hogy a jelenlegi világrendszer nem alkalmas az új biztonság- és társadalompolitikai kihívások kezelésére, a világpolitika színpadának régi és új szereplői közötti, bonyolult kölcsönhatások és konfliktusok kezelésére.

Korunk új biztonságpolitikai fenyegetései közül az alábbiak érdemelnek megkülönböztetett figyelmet:

- politikai instabilitás mindenekelőtt azon államokban, melyek a globalizáció veszteségeinek bizonyulnak;
- a globalizáció hatására előtérbe kerülnek az etnikai, kulturális és vallási jellegű nézetütközések az értékekről, normákról és rendszerekről. Ezek természetesen a hatalom és befolyás megszerzéséért folyó küzdelem egyik színterei is;
- növekszik az államilag nem ellenőrzött erőszak-szervezetek (szervezett bűnözés, terror) jelentősége. Ez különösen akkor jelentős, ha meggyengül az államhatalom;
- a szegény és gazdag országok és társadalmi rétegek közötti konfliktusok mind jelentősebbekké válnak, de ezzel egyidejűleg fennmaradnak a hagyományos területi konfliktusok és érdekellentmondások is. A szemben álló felek számára – technikai szempontból – mind egyszerűbbé válik a tömegpusztító fegyverekhez történő hozzájutás.

A vázolt folyamatok együttes hatására a jövő háborúinak fontos jellemzője lesz a szemben álló felek aszimmetriája. Jelenleg az Egyesült Államok még egyedi katonai erőforrásokkal rendelkezik, de már jól látható a feltörekvő, regionális hatalmak erőfitogtatása. A széteső államokban mindinkább a dezintegrációt, az egymással párhuzamos erőközpontok kialakulását figyelhetjük meg. Miközben a hagyományos háborúk jelentősége csökken, nő az etnikai/vallási alapú polgárháborús konfliktusok jelentősége.

A katonai erő magánosítása (privatizációja) helyi hadurak, kalózok megjelenéséhez, megerősödéséhez vezet. Azt is láthatjuk, hogy a nemzetközi terrorizmus egyre intenzívebben és hatékonyabban használja a hagyományos és elektronikus médiát (pl. videomegosztó portálok).

A konfliktusok kialakulását számos tényező erősíti. Ezek közül kiemelendő, hogy a társadalmi átalakulások következtében gyengülnek a hagyományos értékek, normák. Hiányoznak a tradíciók, nő a gyökértelenség és az értékválság. Ezzel együtt csökken a hagyományos tekintélyek szerepe, helyettük és mellettük új szereplők és elitek jelennek meg. A harmadik világ számos államában az európai modell és nemzetállam kudarcát tapasztaljuk. A mind jelentősebb gazdasági erőre támaszkodó erőszak új ideológiákkal párosulhat, melyek hatását tovább növelhetik a titkos és nyílt beavatkozások más országok belügyeibe.

Ebben a helyzetben *megnő a konfliktusok megelőzésének fontossága. A konfliktus-megelőzés operatív szinten a korai válság-előrejelző rendszerek kialakítását, a közvetítést (mediáció), a kényszerítő és ösztönző gazdasági eszközök célszerű alkalmazását, valamint a katonai erő biztonságfokozó és elrettentő célú alkalmazását jelenti. Mindez azonban a mélyreható, szerkezeti átalakítás szükségességét is magával vonja. A korábbinál megbízhatóbb és stabilabb struktúrák létrehozása a nemzetközi jogrend megerősítését éppúgy magában foglalja, mint a jólét és igazságosság növelését, valamint az államok, csoportok (mindenek előtt a kisebbségek), továbbá az egyének biztonságának fokozását.*

Az erőszakos konfliktusok kirobbanásának növekvő valószínűsége időszakában a háború és a hadviselés formái mind sokszínűbbekké válnak, a „high-tech” hadviseléstől az archaikus eszközökkel vívott konfliktusokig. Ezzel egyidejűleg azonban nem változik alapvetően a fegyveres erők jellege és rendeltetése, de módosul a politikai eszköztár és a konfliktusok formája is mind változatosabb lesz. A katonai, politikai, közigazgatási,

humanitárius és rekonstrukciós feladatok mindinkább átfedik egymást. Az átalakuló világrendben Európa olyan mértékben lesz azt képes befolyásolni, amennyire felkészült a konfliktusok kezelésére. Az elmúlt évtizedek konfliktusai, béke-kikényszerítő és fenntartó műveletei rámutatnak arra, hogy mely területeken van különösen nagy szükség a nemzetépítésre és újjáépítésre. Ezeket a fenti ábra foglalja rendszerbe.

A bemutatott összefüggésekből az tűnik ki, hogy a napjainkban alakuló-formálódó új társadalmi-gazdasági világrend új kihívások sokaságát hordozza magával. Az államok, társadalmak és gazdaságok fokozódó összekapcsolódása növeli a nem-állami erőszak alkalmazásának veszélyét. A meglévő szervezetek és struktúrák alkalmatlanok az új konfliktusok jelentős hányadának kezelésére, mindenek előtt azért, mert a biztonság megteremtése a politikai, gazdasági, társadalmi és katonai eszközök összehangolt alkalmazását követeli meg. Ehhez elengedhetetlen az intervenció új szabályainak kidolgozása.

ABSTRACT

CONFERENCE of Hungarian Association of Military Science

Economic Aspects of Military Missions 3

Foreign military missions have a more and more significant role among the missions of the Hungarian Defence Forces and also of the armed forces of other NATO members. The economic aspects of these missions are also considerable from both the sending nations' and the local economies' point of view. The Hungarian Association of Military Science dedicated its annual major conference to this issue. Here is an abridged version of all presentations, comments and lessons drawn from the conference.

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

Attila Varga:

The essence of NATO Rules of Engagement 45

The author introduces the general nature of Rules of Engagement (ROE) used by NATO during its peace support operations. He details the legal and non-legal basis of the ROE, the main principles of those rules, as well as their development, approval and execution process, illustrated with statements taken from the foreign language literature. Many experiences gained from real-time operations and exercises show that wide range dissemination of knowledge on this subject has paramount importance, therefore the author supports in this study the NATO initiatives to pay more attention to the ROE training within a military environment.

József Koller:

Using Helicopters in Assymmetric Warfare 59

By writing a thesis on today's rotary wing aircraft I intended to provide a better picture about the situation of attack and transport helicopters, both in Hungary and abroad. Due to the nature of my assignments – previously Attack Helicopter Battalion Commander and now Deputy Commander of the HDF 86 Szolnok Helicopter Wing – I had the chance to enjoy success and face hardships at close range.

In order to provide the reader with all information necessary to have a clear overview on this issue I tried to include personal foreign experiences and doctrinal and technical data in this thesis.

Ferenc Mező:

Manipulating Attitudes in Psychological Operations (PSYOPS) 71

In this study, we concentrated on that type of the psychological operations (PSYOPS), which manipulate with attitudes. It has got three themes: 1) a short introduction to the PSYOPS (by the AJP-3.7. NATO doctrine); 2) psychology of attitudes (because the AJP-3.7. NATO doctrine uses the concept of 'attitude'); 3) the application possibilities of changing and conservation of attitudes in the PSYOPS (by some examples of military-history).

C3 PREPARATION

Pál Kádár:

The Legal Framework Of High Level Command And Control
Of Hungarian Defence Forces After Transformation 83

The past 2 years have resulted meaningful changes in the structure of Hungarian Defence Forces (HDF). The author provided a short resume in his previous article about the structure of HDF and about the structure of the organization which is responsible for high level command and control of HDF. Current article correlates to the previous one and gives an appraisal in connection with the regulators of functioning and points out the newest results as well.

Tibor Benkő: Thoughts about the ideal commander 91

The author of the following dissertation makes an attempt considering the fundamental questions of management to summarize on the basis of the science literature and experiences those requirements and talents which the ideal leader or commander has to meet among recent circumstances.

Tibor Ács: Act 7:1808 on the National Military Academy 104

The foundation of an institution of higher military education has long since been an all-Hungarian demand as well as a matter of public support. Though the Act 7:1808 constituted the National Military Academy as a legal entity, its formal opening and the start of officer training in Hungarian language, in defence of the interests of the Hapsburg Empire, have been counteracted by the sovereign and the Vienna War Council. This article treats the circumstances around the birth of the act together with the phases and characteristics of its formation.

POLICING

Gábor Csutorás:

Fires Caused by Terrorist Attacks on Military Airports 110

The nature of fires that are results of terrorist attacks differ from traditional fires. If we accept this thesis, we also need to accept that the techniques of rescue and fire-fighting in these special cases are different as well. In my study I examine these differences and try to find solutions for the execution of rescue and fire-fighting, regarding military airports.

Péter Benicsák:

Logistic Support of Peacekeeping and Crisis Management Missions 122

In his brief article the author, who used to be the member of UN Kosovo mission, tells his opinion about the logistic supply, referring to the task of the mission staff in action.

FORUM

Stefánia Bódi:

History of Capital Punishment-Arguments and debate 127

Capital punishment, also referred to as the death penalty, is the execution of a person by the state as punishment for a crime. Supporters of capital punishment argue that it deters crime, prevents recidivism, that it is less expensive than life imprisonment and is an appropriate form of punishment for some crimes. Opponents of capital punishment argue that it has led to the execution of wrongfully convicted, that it does not deter criminals more than life imprisonment, that it is more expensive than life imprisonment, and that it violates human rights.

János Gligor:

Ethic Dilemmas of Scientific Research and Publishing 240

In the field of science in Hungary there are not too many debates about the issues concerning ethic dilemmas on publishing and education. The only exception is the ethic conference, organized by the Hungarian military scientists in 2005. However earlier there were remarkable debates on this issue both in Hungary and abroad. The author in his shortened, edited version of his application of scientific techniques introduces the main statements, debates on this issue and some possibilities of further researches

NEWS OF THE SOCIETY 153

Articles Published in Electronic Appendix – 2008 157

Marton Péter

Az afganisztáni misszió értékelése költség-haszon szempontból

Látszólag mi sem természetesebb, mint a külföldi missziókban való részvétel hasznosságára rákérdezni, az ilyen részvételt költség-haszon alapon megítélni. A külpolitika kívánatos irányvonalának kijelölésében a válasz kulcsfontosságú lehet. Akkor legyünk *ott*, ha érdekünkben áll, ne költünk olyasmire, amiből semmi hasznunk nem származik.

A kérdés természetesen jóval bonyolultabb, mint amilyennek elsőre tűnhet, és körültekintő választ igényel, amelyet részint az afganisztáni esettel összefüggésben,

részint általánosságban, bármelyik külföldi misszióra vonatkozóan, az alábbi szempontok szerint célszerű elemezni:

- „Költségek” és „hasznok” számítása nem csak gazdasági értelemben lehetséges. Biztonsági értelemben is szükséges. Egy külföldi misszió, amennyiben biztonságunkhoz hozzájárul, gazdasági hasznok nélkül is „megtérülő befektetés” lehet.
- A biztonsági és gazdasági értelemben egyaránt vizsgált költségeket és hasznokat nem kizárólag egyetlen ország szempontjából szükséges vizsgálni, hanem az egész biztonsági közösség szempontjából is, melyhez az adott ország – például hazánk – tartozik.
- Mára a földkerekség minden országa egy többé-kevésbé interdependens biztonsági rendszerben létezik. Biztonságunk kölcsönösen függ mindenki másétól, és ha az afganisztáni misszió sikerrel jár, annak haszna globális szinten is vizsgálendő.
- A biztonsági interdependencia regionális keretek között, illetve bizonyos kérdésekhez kapcsolódóan, egy-egy konkrét országcsoporton belül, magasabb szintű lehet, mint globálisan. Ezért biztonsági közösségeket főként regionális és kérdés specifikus keretek között lehet azonosítani, költségeket és hasznokat pedig az ilyen, szorosabb biztonsági közösségek szempontjából fokozottan érdemes vizsgálni – így például az EU és a NATO szempontjából.
- A ma meghatározónak tartott fenyegetések listájával kapcsolatban nem mondható teljes mértékűnek a konszenzus. Továbbá a ma sokak által meghatározónak gondolt biztonsági fenyegetések egy része – például a terrorizmus jelentette fenyegetés pillanatnyi mértéke – nem könnyen mérhető, és a kezelésük végett megfelelő politikák mibenlétére vonatkozóan sem adott a konszenzus. Igen sok a vita például a kábítószerpiac felszámolásának lehetőségéről és a megfelelő fellépés eszközeiről, illetve az elképzelhető eszközök hasznosságáról. Következésképp az ilyen fenyegetések ellen nehéz kemény, sziklaszilárd érvekkel körülbástyázott politikát kialakítani.
- Az iménti megállapításból következően azt is nehéz megmondani, egy-egy országnak a saját érdekeiből következően mekkora szerepet érdemes elvállalnia koalíciós feladatokban, például egy külföldi misszióban.
- Afganisztán esetében három, a külvilágot érintő negatív hatást szokás említeni, mint amelyek biztonsági szempontból különösen relevánsak: az országot elhagyott és ma is nagyszámú menekültnépességet; az Afganisztánban megtermelt és onnét nagyrészt exportra kerülő ópiumot és heroint), illetve a terrorizmust, amelynek egyes értékelések szerint Afganisztánban a „bázisát” kell felszámolni. A Honvédelmi Minisztérium közelmúltban kiadott tájékoztatása szerint például Magyarország a terrorizmus bázisainak felszámolásában és a nemzetközi kábítószer-kereskedelem visszaszorításában vesz részt Afganisztánban.

Az egyes fenyegetések szétkapcsolt elemzése helyett azonban az *egész képet* kell nézni. Az több mint a részek összege. A meghatározó kérdések mind ezerféle szállal kapcsolódnak egymáshoz, és az afganisztáni siker a Nyugat számára egy komplex, átfogó értelemben kívánatos cél, nem az egyes kihívások ellenében az. Nem csak a

jelen pillanatban kell értelmezni az említett fenyegetések mértékét, a jövővel kapcsolatos várakozásaink a meghatározók. Afganisztán potenciálisan igen jelentős bázisa a terrorizmusnak, ahol az al-Kaida – amennyiben tálib szövetségesei visszaszereznék a hatalmat akár csupán Dél- és Kelet-Afganisztánban, a főleg pastuk lakta területeken – jelentős bevételekhez juthatna az ópiát kereskedeleméből. Afganisztánra nem szabad elszigetelt elemzési egységként tekinteni. Az is kérdés például, hogy Afganisztán régiójának egészét tekintve kívánják-e az érdekeink, hogy ott jelen legyünk.

Ha valaki a fenti érvek ellenében is ragaszkodik az Afganisztán-politika szétkapcsolt elemzés általi igazolhatóságának követelményéhez, az abszurd következtetésekre juthat. Eszerint egy misszióval abban a pillanatban fel kellene hagyni, amint a meghatározónak ítélt, a jelenlétet igazolónak nyilvánított fenyegetések mértéke egy kritikus szint alá csökken – pedig az ilyen távozás nyilvánvalóan túl korai lehet, és a kérdéses fenyegetéseket újratermelheti. A szétkapcsolt elemzés bizonyos esetekben egyáltalán nem vezet „népszerűbb” eredményekre. Elképzelhető például, hogy az ilyen megközelítés Irak esetében, az egykori iraki beavatkozás nemzetközi jogi és erkölcsi megítélésétől függetlenül, fokozott európai szerepvállalás szükségességére engedne következtetni.

A ma létező biztonsági közösségek is a szétkapcsolt elemzés korántsem magától értetődő voltára utalnak. Sem az EU, sem a NATO – noha gyakorlatilag átfedésben lévő biztonsági közösségeknek is felfoghatók – nem tekinthető kérdésspecifikus, egy bizonyos, közös, mindenkit egyenlő mértékben érintő fenyegetés ellensúlyozására létező közösségnek. A kollektív önszegélyezés helyett sokkal inkább a kölcsönös segélyezés intézményei, biztonsági értelemben.

Ha egy, az afganisztáni beavatkozáshoz hasonló külföldi misszió esetében semmilyen közvetlen érdek nem azonosítható – még kellően komplex módon értelmezett „érdek” sem –, egy misszió akkor is fontos és erőfeszítést-áldozatot érdemlő lehet, humanitárius szempontból. A félreértések elkerülése végett: az afganisztáni misszió esetében – annak a terrorizmussal kapcsolatos meghatározó volta miatt – nem az érdekek hiánya a jellemző.

Az itt leírt érvek azzal kapcsolatban lehetnek perdöntőek, hogy általában értékesnek látjuk-e az afganisztáni missziót. Az erre a kérdésre adott igenlő válasz azonban *egyáltalán* nem azt sugallja, hogy az afganisztáni misszió jelenlegi – például kollektíven alulfinanszírozott – formájában feltétlenül célra vezető lesz, vagy hogy a politikatervezési, a stratégiai, a taktikai és a műveleti szinten nincs mit javítani a jelenleg érvényesülő megközelítéseken. Az elmondottak prezentálása a közvélemény számára természetesen nem könnyű feladat. Az erőfeszítést ennek érdekében mégis feltétlenül meg kell tenni, mert a döntéshozóknak csak így lehet esélyük arra, hogy az afganisztáni misszió sikerre viteléhez megtalálják a működőképes megoldásokat, és ezek tág értelemben vett feltételeit is biztosítani tudják.

Jürgen Schnell

A konfliktus-megelőző műveletek költségtervezése és hatékonyságának mérése

A téma megközelítéséhez először néhány *elvi és módszertani megfontolást* kívánt elővezetni.

A költségtervezéshez: aki a külföldi küldetés költségtervezéséről kíván szólni, annak először a „költség” fogalmát kell definiálni. Általában ilyen költségeken – a Bundeswehrben is – azokat a járulékos, kiegészítő kiadásokat szokás érteni, amelyek a küldetéshez kapcsolódnak. Így például a Bundeswehr külföldi bevételekhez kapcsolódó 2006. évi mintegy 900 MEuR többlet kiadásaiból több mint 90%-ot az afganisztáni, a koszovói, a szomáliai és a Bosznia-Hercegovinai küldetések tették ki. Ezek a számok a küldetés 1 éves időtartamára vetített költségvetési többletkiadásokat mutatják. Az eredmény és a hatékonyság kérdéséhez meg kell vizsgálni, hogy a résztvevők milyen erőforrásokat használtak fel, mekkora a nettó szükséglet és mindez pénzben hová könyvelhető el. Így amikor az a kérdés merül fel, hogy „mennyibe kerül a háború” Koszovóban, Irakban vagy Afganisztánban azonnal fel kell tenni az ellenkérdést, hogy milyen költségekre gondolt a kérdező. Ez azonnal további kérdések sorát veti fel. Így ahhoz a kérdéshez, hogy mibe kerül a korlátozott háború vagy a katonai küldetés *tisztázni kell a költség fogalom tartalmát*. Elsősorban ide sorolhatók:

- azok a közvetlen katonai többletköltségek, amelyek nélkül az akció megvalósíthatatlan;
- azok az üzemgazdasági kalkulált költségek (értékcsökkenés), amelyek az ott használt eszközökön jelentkeznek;
- az alapanyagok drágulásából és az elmaradó beruházásokból adódó nemzetgazdasági szintű költségek;
- az olyan pénzben ki nem fejezhető költségek, mint az emberáldozatok és veszteségek.

Másodsorban figyelembe kell venni:

- csak egy résztvevő állam költségeit vesszük számba, vagy az ellenfélét, illetve az érintett harmadik félét is?
- a nemzeti jövedelemre gyakorolt hatásokat, illetve a rövid-közép- és hosszú távú időbeni kihatást is.

A fenti megfontolások alapján kijelenthető, hogy aki egy háborús művelet vagy egy küldetés költségeiről kíván szólni, vagy azt tervezni akarja, annak nagyon világosan rögzítenie kell mit ért „költség” alatt.

Nagyon fontos szempont az a módszertan, amellyel a költségtervezés lényeges tényezői számbevételre kerülnek. Az előadó ezt a közvetlen katonai költségekre korlátozta és a Bundeswehrben szokásosan alkalmazott eljárást használta.

Egy költségtervnek minden egyes költségelemet részletesen és időbeli perspektívájában kell tartalmaznia (személyi költségek, anyagok, szükséges beruházások,

küldő szolgáltatások stb.). Ezeket a komplex számításokat az információtechnológia támogatja, így pl. a Bundeswehrben a KOLIBRI rendszer.

A költségtervezés magától értetődő célja a költségek lehetséges minimalizálása. A különböző költségracionalizálási stratégiák közül *négy olyan emelhető ki, amelyek nemcsak a Bundeswehrben alkalmazhatók. Ezek a következők:* a támogató teljesítmények szervezeti centralizációja, folyamatelemzés, pályáztatás és a piaci verseny, valamint stratégia partnerség a gazdasággal.

A költségtervezés egy különös problémája az a bizonytalanság, amire a művelet jövőbeni fejlődésénél tekintettel kell lenni. A magángazdaságban különböző módszerek és eljárások alakultak ki, amelyekkel ez a bizonytalanság figyelembe vehető. Így pl. szokásos a költségeknek különböző (kedvező, kedvezőtlen, közepes) szcenáriókra történő megtervezése. A Bundeswehrben ezek az eljárások különböző okok miatt csak korlátozottan alkalmazhatók. Ennek megfelelően felvetődik az a probléma, hogy többletköltségek merülnek fel az eredetileg tervezetthez képest.

A fenti megfontolásokból adódó egyik alapvető követelmény, hogy a külföldi missziók költségtervezéséhez egy meghatározott lépéseket tartalmazó módszertani eljárást szükséges kialakítani. Ennek legfontosabb lépései egy művelet költségigényének számvetéséhez a következők: feladatszabás → helyzetértékelés → stratégiaválasztás → műveleti terv készítés → a szükséges képességek felmérése → a meglévő és a hiányzó erőforrások felmérése (élőerő, anyagok, infrastruktúra, külső szolgáltatás) → egységár vagy normaköltség hozzárendelése az erőforráshoz (repült óra, futáskilométer, hajó üzemóra stb.) → az erőforrás és a költségnorma szorzataként képzett pénzszükséglet (mindennek az iterációja (többszöri összevetése és fokozatos kiegyenlítése) amíg a szükséglet és a rendelkezésre álló pénzeszköz összhangba kerül.

Ha felvetődik a kérdés, hogy az eljárásnak melyek azok az elemei, amelyek a legnagyobb hatással vannak az összköltségre, akkor a politikai feladatvállalás mellett a stratégiai választást kell megnevezni. Ezért ennek a megválasztása különösen gondos előkészítést igényel.

Minden egyes művelet meghatározott képességeket igényel, ezért a következő lépés a hiányzó képességek meghatározása. Mindebből meghatározható a szükséges személyek, anyagok, szolgáltatások stb. köre, majd ezekből az egységárakból és a normaköltségekkel számítható a költségterv. Végezetül minden költségtervezésnek együtt kell járni a racionalizálási és bizonytalansági tényezőket csökkentő stratégiával.

A fentiek szerint végrehajtott költségtervezéshez két további megjegyzés fűzhető:

a) Az első a költség-összehasonlításra vonatkozik

A Bundeswehr évente mintegy 7500 fővel vesz részt külföldi küldetésben, amely mintegy 900 M€ kiadással jár. Ez 1000 főre vetítve évente mintegy 120 M€ kiadást jelent. Azonban egyedül Afganisztánban ez az érték 175 M€/1000 főre rúg évente. Ez az „1000 fős” átlagköltség mivel egy meghatározott műveleti területen évente számolni kell, és más országok vagy a szövetségi partnerek kiadásaival is összevethető és egy összehasonlító elemzés, racionalizálási javaslat (Cost-Benchmarking) alapjául szolgál. Ennek az elemzésnek természetesen részét kell képezni és összhangban kell lenni a művelet szükségleteivel és fejlesztésével.

Példa az afganisztáni küldetés 2001–2007. időszakának mérésére

1. táblázat

<p>1. Vesztések</p> <ul style="list-style-type: none"> – az ISAF és a koalíció veszteségei: kb. 800 fő (ebből USA 500 fő); – civil veszteségek: több mint 8000 fő (ENSZ). 	<p>2. Katonai és politikai eredmények a műveleti területen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – a talibán rezsim megbuktatása; – al-Kaida bázisok felszámolása; – a terület 80%-át az ISAF és az afgán biztonsági erők ellenőrzik, a maradék 20% különösen kockázatos (ENSZ); – a szabad választások lebonyolítása és a női jogok biztosítása; – alkotmányos alapok lefektetése és a működőképes állami szervezetek felépítésének kezdete (kormány, parlament); – regionális stabilizációs programok és újjáépítés (PRT); – kb. 3 millió menekült visszatérése.
<p>Az összesített mérleget a katonai missziót megelőzően fennálló és az aktuális helyzet összevetése adja.</p>	

b) A másik megjegyzés a béketeremtő és békefenntartó műveletek nemzetgazdasági hatására vonatkozik.

Ezek a hatások két nézőpontból osztályozhatók. Az *első nézőpont* a katonai többletkiadásoknak a GDP-re gyakorolt közvetlen hatása. Ez a kérdés csak akkor válaszolható meg, ha konkrét esetet ismertetünk és elemzünk. Németországban ez a hatás marginális és nem mérhető. A 900 M€ katonai többletkiadás évente a német GDP-nek csupán 0,04%-át jelenti, amitől akár el is tekinthetünk.

A GDP 1,2%-át kitevő összes katonai kiadást tekintve fontosabb a *másik nézőpont*. A gazdaságilag érzékeny nyugati ipari társadalmakban a jólétük szempontjából különösen jelentős előfeltétel a biztonság, a stabilitás a nyitott piac és az alapvető szabadságjogok. A NATO és az EU a külföldi missziókkal ezeket az előfeltételeket biztosítja és ennek a nemzetgazdaságra alapvetően pozitív hatása van. Ezért egy ilyen misszió közgazdasági nézőpontból a jövőben kifizetődő beruházásnak tekinthető. Természetesen ezt a pozitív hatást nehéz pénzben kifejezni és a GDP növekedésére gyakorolt hatását megbecsülni.

Vegyük Afganisztán példáját. A Nyugat katonai intervenciója nélkül a talibán rezsim nagy valószínűséggel megerősödne, ami a nyugati társadalmakra gyakorolt terrorista támadásokkal járna együtt, amiknek a társadalmi költségei vélhetően igen nagyok lennének. Ezeket a költségeket csökkentik a Nyugat kötelezettségvállalásai és katonai műveletei. Az így csökkenő költségek nemzetgazdasági szinten jelentős haszonként értelmezhetők. Azonban ez a haszon pénzben csak igen nehezen fejezhető ki. Olyan tanulmány, amely a fenti gondolatmenetet Afganisztánra vonatkoztatva, konkrét számokkal adná meg, jelenleg nem ismeretes. Ilyen elemzés nehézsége mindenekelőtt azon alapul, hogy módszertanilag a sok kölcsönös függésre (interdependencia) kell figyelni, illetve a szükséges adatok csak nehezen és nagy bi-

zonytalansággal nyerhetők ki. Ezen a területen a közgazdászoknak még sok kutatási lehetőségük van.

Néhány további megfontolás a missziók eredményességének, hatékonyságának mérésével kapcsolatban:

A hatékonyságot kibővített értelemben használjuk és a misszió költségeinek és a küldetés eredményességének viszonyát értjük alatta. Magától értetődően minden egyes küldetésnél keresni kell, hogy ez a viszony lehetőleg kedvező legyen közgazdasági elveket is figyelembe véve. Itt előfeltétel, hogy a költségeknek és misszió katonai és politikai eredményességének egyaránt kidolgozott mérőszámai legyenek. Ezután lehetséges, hogy a küldetés időszaki és összesített mérlegét elkészítsük. Afganisztán példájánál maradva ezt az eljárást a következő táblázat mutatja.

A jövőbeni döntéseket megalapozó elemzés, a mérőszámok és a mértékek változása az idő függvényében (Afganisztán példáján 2006/2007-re)

2. táblázat

<p><i>A veszteségek és a költségvetési kiadások változása 2006/2007.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – ISAF és civil veszteségek – növekszenek; – költségvetési kiadások – növekszenek (csapatlétszám növekedés, pénzügyi segély, rendőrkiképzés). 	<p><i>A katonai és politikai eredmények változásai a műveleti területen.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – az ISAF elleni támadások megháromszorozódtak; – az afgán biztonsági erők elleni támadások megnégyszereződtek; – az öngyilkos merényletek száma 130-ról 160-ra nőtt; – a merényletek száma 5100-ról 6800-ra nőtt; – a talibán felkelés továbbterjedt; – az afgán kormány kormányzóképesége nem javult; – a munkanélküliség nem csökkent (kb. 30%); – a kábítószer ültetvények terjeszkedtek; – a kriminalitás és a korrupció nem csökkent; – az ISAF-ba vetett bizalom csökkent (közvélemény-kutatás).
<p>Mi a teendő? – a 2008-as bukaresti NATO-csúcs előírja egy „Exit-Stratégia” kidolgozását a szükséges mérőszámokkal együtt.</p>	

A táblázatban szereplő mérőszámok és mennyiségek, valamint ezek időbeli változásai alapján feltételezhető, hogy az afganisztáni művelet eddig nem volt különösebben hatékony. Gyanítható, hogy eddig Afganisztánban túl kevés erőforrást vetettek/fektettek be, vagy ezeket az erőforrásokat helytelen stratégiával használták fel. Szemmel láthatóan a stratégiai erőforrás menedzsment területén vannak hiányosságok. Olyan hatékonysági mérőszámok szükségesek, amelyek ezeket a hiányosságokat egyértelműen kimutatják és ezután az erőforrások odairányíthatók, ahol a kitűzött cél eléréséhez a leghatékonyabban járulnak hozzá. Mindez nem

jelent mást, mint hogy a missziók számára szükséges egy professzionális stratégiai kontrolling.

A katonai missziók hatékonyságáról csak azután beszélhetünk, ha létezik egy világos és konzisztens politikai koncepció, amihez az összes szükséges erőforrást megtervezik és hozzárendelik. A katonai és a nem katonai intézkedéseket már a kezdetektől egy közös, a nagy stratégiához illeszkedő stratégiába kell összefogni és a helyzetváltozásának megfelelően flexibilisen és időbeni késlekedés nélkül kell megvalósítani. *Aki későn jön, biztos vesztes.*

Csaba Zágon

A logisztikai támogatást biztosító eszközök és azok alkalmazása

A missziós feladatok ellátását támogató logisztika és kereskedelmi szállítási lánc megfelelő biztonságát elérni a műveleti területen a valódi kihívások közé tartozik. A békeműveletek sikere terén különös jelentőséget kap a biztonság, pontosabban a *kikényszerített biztonság*, hiszen azt mind a műveleti zónában, mind pedig azon túl jellemzően csak ilyen módon lehet elérni.

A biztonsági kihívást itt éppen az okozza, hogy egy ellenőrzés alatt tartandó területet valójában is ellenőrzés alatt kell tudni tartani a műveletben résztvevő erőknek, úgy hogy a biztonsági kihívásokra (különösen a művelet sikerére kockázatot jelentő tényezőkre) érdemi befolyást lehessen gyakorolni. Ilyen terület pedig nem csak a szűken értelmezett műveleti zóna, vagyis ahol valójában a fegyveres műveletek zajlanak, hanem ennél sokkal tágabban értelmezett területről van szó.

Ez utóbbi értelmezés szerint ugyanis a logisztikai biztosítás szempontjából kulcsfontosságú „mögöttes területen” is szavatolni kell azt a biztonságot, amely lehetővé teszi magának a logisztikai biztosításnak a megvalósítását, vagy a műveletben résztvevő erők, eszközök mozgása, átdiszlokálása során a kockázatot elfogadhatóan alacsony szinten képes tartani. Különösen összetett kérdés az említett mögöttes területnek egy alacsony intenzitású aszimmetrikus konfliktus keretei közti értelmezése, ahol nincsenek jól körülírható határok, vagy frontvonalak.

E cél érdekében alkalmazott egyik lehetséges módszer – amelyeket mind katonai, mind pedig rendvédelmi műveletek során gyakorta láthatunk –, hogy egyrészt a tiltó-, korlátozó rendelkezések hatálya alá tartozó áruk (eszközök) szállítását igyekeznek akadályozni, vagy a már szállított árukat a forgalomból kiszűrni; másrészt pedig, törekszenek az említett árukkal kapcsolatba hozható személyeket azonosítani, illetve elfogni.

Az intézkedések is ennek megfelelően három elkülöníthető irányban koncentrálnak az ellenőrző-áteresztő pontokon:

- *személyek*, ahol azok tipikusan az egyszerű azonosítástól a ruházat átvizsgálásáig terjednek;
- *járművek*, ahol az intézkedés célja a tiltott, illetve elrejtett áruk felderítése, megtalálása;
- *árúk*, ahol a tiltó-, korlátozó rendelkezések betar(tat)ása az elsőrendű feladat.

A témához kapcsolódó szakirodalom a tiltó-, korlátozó rendelkezések hatálya alá tartozó, tulajdonképpen illegálisan szállított árukat egyszerűen *csempészárúként* hivatkozva, amely nem feltétlenül, vagy csak részben esik egybe a vámrendészetben, vagy különböző országok büntetőjogában használt fogalommal. A továbbiakban az előadás keretei közt csempészáru alatt kell érteni minden olyan árut (dolgot) melynek birtokban tartása, szállítása a már említett tiltó-, korlátozó rendelkezések érintenek. Ezek az áruk lehetnek különösen: fegyverek, lőszer, robbanóanyagok; engedélyhez kötött katonai alkalmazhatóságú technikai eszközök, mint például a különféle éjjellátók, vagy akár kábítószeres, radioaktív anyagok; különféle dokumentumok, mint például úti okmányok; de akár a nagy összegű készpénz is, amelyet a művelet akadályozására fordíthatnak stb. Mindezeknek a dolgoknak kritikus jellemzője, hogy forrására és/vagy felhasználási céljukra tekintettel válhatnak a korlátozások tárgyává.

Az ellenőrző-áteresztő pontok hálózata a műveleti területen a biztonság lehetséges és hatékony eszköze. Ilyen megfontolásokból alkalmazhatnak:

- állandó ellenőrző-áteresztő pontokat,
- ideiglenes (taktikai) ellenőrző pontokat, amelyeket meghatározott helyen és időben rövid intervallumban telepítenek, majd a kívülálló számára kiszámíthatatlan minta szerint azokat felszámolják, illetve új helyszínen és időintervallumban újratelepítik,
- valamint az ezeket kiegészítő járőrtevékenységet.

Az ellenőrző-áteresztő pontok, illetve a mobil járőrözés hálózatba szervezése, annak kockázatelemzésen, vagy felderítési adatokon nyugvó és dinamikus minta szerinti módosítása, folyamatos korrekciója, továbbá mindezek elemeinek integrált módon való alkalmazása az egyes elemek által biztosított részeredmények összeadódásán is túlmutató szinergikus hatással járhatnak.

A békeműveletekre visszatérve a cél valójában itt pontosan az, hogy a művelet ellátási és utánpótlási rendszerére vonatkozó kockázatokat csökkentsük. A biztonság szintjének emelkedése ugyanis nem csak a békeműveleti erők ellátási vonalainak biztonságára, vagy ennek fenntartására, illetve továbbfejlesztését garantálni hivatott további intézkedésekre gyakorolhat pozitív hatást, hanem más területeken is hozhat járulékos eredményeket. Így elvárható előnyökkel jár a helyi, nem műveleti szférában is, mint például a kereskedelmi szállítási lánc biztonságát is közvetve növelheti. Könnyen belátható, hogy a lakosság ellátása szempontjából is kulcsfontosságú a kereskedelmi szállítási lánc biztonságának közvetlen szavatolása, vagy erre pozitív hatást gyakorló közvetett műveleti eredmények. Az erre a célra használt – gyakran csúcstechnológiát képviselő – eszközök tudatos kiválasztása is fontos tényező, hiszen azoknak számos tényezőnek kell megfelelniük. Számítani kell például a nehéz műveleti körülményekre, az alkalmazás helyén az infrastruktúra hiányára is – különösen érvényes ez Afganisztánra – és még sok-sok tényezőre, melyek együttes megfelelése biztosíthatnak költséghatékonyságot.

Az ellenőrző-átesztő pontokon a képzett emberi erőforrások mellett az alkalmazott vizsgálati eljárások, és azok lebonyolításához szükséges technikai eszközök megléte, illetve rendelkezésre állása egyaránt kritikus az eredmény tekintetében. Triviálisnak tűnik, de mindezek egyidejű jelenléte szükséges akkor és ott a „terepen”, ahol egy másutt (jobb infrastrukturális helyzetben) egyszerűen kiküszöbölhető hiba, hiányosság megoldása is sokszor lehetetlen probléma.

A technikai eszközök szintén három kategóriába sorolhatók:

- *Az elsőbe tartozik a személyi védelmi eszközök alkalmazása, amelyek a biztonságos lebonyolítás és a munka közben bekövetkező sérülések kockázatát, vagy ezek mértékét hivatottak csökkenteni. Megjegyzendő: annak ellenére, hogy széles körben nagy hangsúlyt fektetnek az ilyen eszközök alkalmazására, a gyakorlatban mégsem mindig evidens e szabályok következetes betartása. Még mindig túl sok példát láthatunk a gyakorlati alkalmazás során arra, hogy az előírt védelmi eszközök alkalmazásának hiányából, emberi kényelemből, vagy helytelen alkalmazásból fakadóan személyi sérülés, vagy a vizsgált tárgyakban szükségtelen roncsolás következett be.*
- *A másodikban azok az egyszerű, idehaza a kereskedelemben könnyen és olcsón beszerezhető eszközök és kéziszerszámok tartoznak, amelyek egy ellenőrző-átesztő ponton végrehajtott jármű átvizsgálása, rejtkehelyek kutatása során szükségesek. Egyszerű példák: csavarhúzó, nyeles tükör, zseblámpa, akkumulátoros fúrógép és így tovább, mind ide sorolhatók. A helyes alkalmazáshoz itt is szükséges némi készséget szerezni, másrészt pedig, ami a műveleti területen ugyancsak kritikus, hogy az eszközök beszerzése és utánpótlása szintén gondot okoz az alacsony infrastrukturális ellátottság között.*
- *A harmadik kategóriába azokat a csúcstechnológiát tartalmazó eszközöket sorolhatjuk, amelyek állandó, vagy ideiglenes ellenőrző-átesztő pontokon, illetve járórozés során hatékonyan alkalmaznak világszerte. Az ilyen eszközöknek a katonai körülményeknek, professzionális alkalmazhatóság követelményeinek kell megfelelniük azzal, hogy:

 - = terepen is használhatók;
 - = nem igényelnek különösebb infrastruktúrát az alkalmazás helyén;
 - = ellenállnak az időjárás viszontagságainak mind az alkalmazás során, mind pedig szállításkor;
 - = könnyen szállíthatók és nem akadályozzák az eszközt alkalmazó egység mobilitását;
 - = felépítésük robosztus, strapabíró, ellenálló legyen;
 - = nincs gyakori/jelentős alkatrészigénye, vagy ez a szállításhoz rendszeresített készletből kielégíthető.*

Ez a lista természetesen nem kizárólagos elemeket tartalmaz. Az említett elvárásoknak, illetve szempontrendszernek való megfelelés az alábbiakban érzékeltethető:

Az első vizsgált eszköz a mobil kamion, illetve konténer átvilágító berendezések családja volt, amelyeket a szakirodalom az angol rövidítés után gyakran csak VACIS-nak⁹

⁹ VACIS: Vehicle and Cargo Inspection System, azaz jármű és áruvizsgáló rendszer.

neveznek. Ezek többnyire tehergépkocsi vázra épített röntgen, vagy gamma sugaras átvilágító berendezések, amelyek nagy felbontású és részletességű képet képesek adni az általuk átvilágított járművekről, konténerekről stb.

Az említett eszközök alkalmazhatóságának gyenge pontjai:

- az alkalmazás helyén a tapasztalatok szerint szükséges alapvető infrastruktúra biztosítása, mint például hálózati feszültségre kapcsolás lehetősége, mert generátorról a berendezés huzamosabb ideig nem működtethető megbízhatóan;
- műveleti területen csak nagyon nehézkesen mozgatható (lásd afganisztáni közúti hálózat hiányosságai), bár az eszköz képes közúton a helyváltoztatásra, a gyakori telepítés és szétszerelés gyors meghibásodáshoz és javítási igényhez vezet;
- időjárás viszonyosságainak kevésbé ellenálló (extrém hőingadozás, csapadék, por);
- igen magas beszerzési költség;
- rendkívül sebezhető, mert könnyű szándékos kárt tenni a berendezésben.

Mindezek alapján nem várható, hogy VACIS rendszerek alkalmazására fordított pénzügyi források költséghatékony eredménnyel járjanak olyan műveleti területen, mint például Afganisztán. Ez az előbbi feltételezés bizonyítékul szolgál, amely a katonai körülményeknek, professzionális alkalmazhatóság követelményeinek való megfelelést a költséghatékony alkalmazás feltételül állítja.

A második, szintén csúcstechnikát tartalmazó példa egy csempészáru felderítő készlet. A bemutatott eszköz egy csempészáruk kutatásához célirányosan és körültekintően összeállított készlet, amely egyszerre igyekszik az előbbieken ismertetett feltételeknek megfelelni és egyben mobil ellenőrzésekhez, illetve ellenőrző-átesztelő pontokon végrehajtott jármű, szállítóeszköz, konténerek átvizsgálásához hatékony segítséget nyújtani úgy, hogy közben ésszerű kompromisszumot kínál a szállíthatóság, az alkalmazhatóság és a költséghatékony terén.

A készlet legfontosabb elemei: a biztonságos készlet szállítását és tárolását lehetővé tevő speciális bőrönd; általánosan elterjedt kutatási eszközök, mint például mintavevő tűk, kutatónyársak különböző méretben vizsgálathoz; kézi gamma sugaras csempészáru detektor, amely a mért anyagsűrűség elvén érzékelhetővé tesz az emberi érzékszervek számára észlelhetetlen rejtékhelyeket; megfelelő hosszúságú és rendkívül vékony üvegszál flexoszkóp, amely ellenáll járművek átvizsgálása során várható környezeti hatásoknak (hőmérséklet, üzemanyagok, korrozív folyadékok stb.) és lehetővé teszi konstrukciós üregek gyors, károsodás okozása nélküli átvizsgálását, az ott elrejtett csempészáruk azonosítását, a megtalálást, illetve az elrejtés körülményeinek képi dokumentálását; megvilágítható ultrakönnnyű teleszkópos tükrök; laser távolság-, terület- és űrméretmérő; zsebben hordozható sugárzás detektor és doziméter; kábítószer és robbanóanyag gyorsesztek; cserealkatrészek, akkumulátorok és töltők, használati útmutatók stb.

A mobilitást segíti elő, hogy a készlet olyan kisméretű és kistömegű, hogy akár egy bőrönd, könnyen szállítható jármű csomagtartójában, vagy fogantyúja és kerekei révén egyszerűen az alkalmazási helyhez vihető. A robotstus felépítés mellett a megbízhatóság és hatékony felhasználhatóság jellemzi. A készletbe válogatott eszkö-

zők egyenként és összességükben is felhasználóbarát alkalmazhatóságot mutatnak; tiszta és könnyen tanulható kutatási metodikákat támogatnak. Az eszközök strapabíróak, egyáltalán nem, vagy csak minimális karbantartást igényelnek. Olyan alkatrészek, amelyek cseréje a használat során számítani kell a terepen, tartalékként megtalálhatók a készletben. Alacsony kockázatú eszközök pedig azt jelentik, hogy a felhasználóra és a környezetében lévőkre nézve is a lehető legkisebb kockázatot jelentik – néhány egyszerű szabályt betartó – üzemszerű alkalmazás során. Az eszközök teljes körűen támogatják a szelektív és célirányosságon alapuló kiválasztási és vizsgálati technikákat, a modern határ és ellenőrző-áteresztő ponton alkalmazott vizsgálati módszereket. Az eszközök egyaránt alkalmasak részletesebb vizsgálatra való kiválasztást támogató egyszerű detektorként, mérőeszközként, roncsolásmentes vizsgálatokhoz, mind pedig teljes, tételes átvizsgálásokhoz.

A csempészáru felderítő készlet jól illeszthető nem csak békeműveletekhez, hanem konfliktus utáni missziókban is, ahol az érintett államok, azok intézményeinek kapacitásépítése, fejlesztése a cél. Erre irányuló tanfolyamok során a helyi hatóságok számára történő adományozás tárgyát is képezhetik képesség/kapacitásfejlesztési programok részeként. Ugyanígy pedig tárgyai lehetnek adományozásnak ilyen missziók, vagy programok során, vagy éppúgy hátrahagyhatók rendvédelmi (esetleg katonai) felhasználás céljára – ahogy az az EU misszióknál igen gyakori – a támogatott szervezetek részére.

Bali József

A NATO afganisztáni szerepvállalásának keretei, a bővüléséhez vezető tényezők*

Előzmények

Afganisztán a világ egyik permanens válsággóca, melyet a XIX. században a brit és orosz birodalom Közép-Ázsia feletti párharca, a „Great Game” néven elhíresült nagyhatalmi küzdelem kapcsán ismert meg a világ. Az ország XX. századi története sem kevésbé küzdelmes, különösen az elmúlt 30 év, amit szinte folyamatos (polgár)háború jellemez. Afganisztán sorsát az 1973-as katonai puccs, az 1979–89 közötti szovjet invázió, majd az azt követő polgárháború után 1996-tól a szélsőségesen fundamentalista tálib rezsim uralma határozta meg. Az iszlám ellenállók a nyolcvanas években a szovjetek elleni harchoz jelentős segítséget kaptak nem csak a nyugati világtól, elsősorban az Amerikai Egyesült Államoktól, hanem például a szaúdi származású Oszama bin Ladentől is, aki később a tálibok védelmét élvezve Afganisztánt az általa alapított terrorista szervezet, az al-Kaida kiképző és logisztikai bázisának használta.

Miután a 2001. szeptember 11-i merényletekről bebizonyosodott, hogy mögöttük az al-Kaida áll, az USA ultimátumot intézett a tálib vezetéshez, hogy adja ki a terrorista szervezet tagjait. Mivel ez nem történt meg, az Egyesült Államok hadserege, brit közreműködéssel, a tálibokkal szembenálló ún. Északi Szövetséget támogatva katonai erővel lépett fel. A művelet 2001. október–november folyamán sikeresen

* Ez a bevezető előadás egyben keretet adott a tartományi újjáépítési csoportokkal kapcsolatos témák kifejtéséhez, amelyek központi szerepet kaptak a konferencián.

lezajlott, a tálib rezsimit megdöntötték, az al-Kaida bázisait – legalább is akkor úgy tűnt – felszámolták.

A NATO nem kapott közvetlen szerepet, bár a szövetségesek szeptember 11-e után azonnal elhatározták a Washingtoni Szerződésnek a kollektív védelemről szóló V. cikkelye életbe léptetését. Annak, hogy az USA a NATO-t, mint szervezetet nem kérte fel a műveletben való részvételre, feltehetően az volt az oka, hogy az európai tagállamok szinte egyike sem rendelkezett olyan képességekkel, amelyek rövid időn belül lehetővé tették volna az érdemi hozzájárulást a csúcstechnológiával, nagy magasságból kivitelezett bombázásokhoz, és más különleges képességeket igénylő műveletekhez. Amikor azonban a műveletben előtérbe kerültek a stabilizációs elemek, először egyes NATO-tagok, majd maga a Szövetség is egyre fontosabb szerepet kezdett játszani Afganisztánban.

Az ISAF története

Az ISAF I-et a tálib rezsím bukása után az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1386. sz. határozata (2001. december 20.) hozta létre, a 2001. decemberi bonni konferencia döntéseinek megfelelően. Az afgán ellenzéki vezetők részvételével megrendezett konferencia megkezdte az újjáépítés folyamatát egy új kormányzati struktúra, az Afgán Átmeneti Hatóság felállításával.

Egy ENSZ-mandátummal rendelkező nemzetközi haderőt kívántak felállítani, hogy támogassa az új kormányzati testületet a biztonság fenntartásában (Kabulban és a várost övező területeken), illetve abból a célból, hogy az ENSZ személyzete biztonságos környezetben működhessen. Az ISAF-művelet vezetését kezdetben hat hónapos rotációban önkéntes vállalás útján látták el, először az Egyesült Királyság (ISAF I), aztán Törökország (ISAF II), majd pedig közösen Németország és Hollandia (ISAF III).

A NATO átveszi az ISAF irányítását

Szeptember 11-ét követően a biztonságpolitikai szakértők, és természetesen maguk a szövetségesek is vizsgálták, hogy a NATO ezek után milyen módon igazodjon a teljesen új körülményekhez. A szakértők egyike úgy fogalmazott: „Ha a NATO nem megy határain túlra (Washingtoni Szerződés VI. cikkely, a szerző megjegyzése), irrelevánsná válik „¹. A Szövetség afganisztáni szerepvállalását tulajdonképpen a NATO 2002. májusi külügyminiszeri értekezletén hozott döntés alapozta meg, miszerint érdekei és értékei védelmében, ha kell, a NATO távoli térségekben is végrehajthat katonai műveleteket.

A NATO először Németország és Hollandia kérésére kapcsolódott be a tervezési és végrehajtási folyamatokba, majd a Szövetség 2003 augusztusában átvette a stratégiai irányítást és koordinációt a művelet egésze fölött. Egy állandó ISAF főhadiszállás felállítása Kabul városában erősítette a vezetés stabilitását és lehetővé tette a több-

1 „NATO either goes out of area or goes irrelevant”

nemzetiségű struktúrában való aktívabb szerepvállalást olyan kisebb államok számára is, amelyek egyedül egyébként nem lettek volna képesek a feladatok felvállalására.

A NATO szakaszos terjeszkedése Afganisztánban

Az ISAF eredeti küldetése szerint Kabul város és környéke biztonságának ellátására korlátozódott. 2003 októberében az 1510. számú ENSZ BT határozat követte ki az utat az ISAF küldetési kereteinek a tágításához, hogy Kabul mellett segítse az afgán kormányt hatalmának az ország többi területére történő kiterjesztésében, és biztonságos környezetet teremtsen a szabad és igazságos választások megtartásához, a joguralom megteremtéséhez, valamint az ország újjáépítéséhez. Az ISAF műveleti területének 3 évet átfogó kiterjesztési folyamata szakaszosan ment végbe, egy sor vonatkozó ENSZ BT határozat alapján. Az ISAF kiterjesztésével párhuzamosan zajlott az ISAF keretében működő tartományi újjáépítő csoportok (PRT-k) hálózatának bővítése.

1. Fázis: Észak

2003 decemberében az Észak-atlanti Tanács döntése alapján megindult az ISAF műveleti területének kiterjesztése. Elsőként a kunduzi, német vezetésű PRT került az ISAF hatálya alá. A művelet kísérleti terepként szolgált a többi PRT számára. A NATO 2004-es isztambuli csúcsával egy időben a Szövetség bejelentette, hogy további négy PRT-t szervez az ország északi területén – Mazar-e-Sharifban, Meymanaban, Feyzabadban és Pol-e-Khomri-ban –, valamint egy logisztikai támaszpontot létesít Mazar-e-Sharif közelében. A folyamat 2004 októberében zárult le, ami egyben az ISAF terjeszkedése első fázisának befejezését is jelentette.

2. Fázis: Nyugat

Az ISAF nyugati országrészbe történő kiterjesztése 2005. május végére történt meg, amikor a korábban a Tartós Szabadság hadművelet alá tartozó Farah és Herat városokban működő PRT-k az ISAF irányítása alá kerültek. 2005 szeptemberében az ISAF a már meglévő két bázis mellett további két PRT-t Qal'eh-ye Now-ban, Chaghcharanban, és egy logisztikai központot állított fel Heratban.

3. Fázis: Dél

2006 nyarán kezdődött meg az ISAF kiterjesztésének 3. szakasza, aminek folyamán az ISAF-csapatok további hat tartománnyal bővítették működési területüket Afganisztán déli régiójában és 4 további PRT-t hoztak létre (Kandahar, Lashkar-Gah, Tarin Kowt és Qalat városokban). Az ISAF parancsnoka július 31-én vette át a térség irányítását a Tartós Szabadság Hadművelet vezetésétől. A megnövelt ISAF-misszió már összesen 13 PRT-t foglalt magába északon, nyugaton és délen, ezáltal lefedve Afganisztán területének háromnegyedét. Ezzel a terjeszkedéssel a NATO által vezetett csapatok száma jelentősen, 10 ezerről mintegy 20 ezer főre nőtt.

4. Fázis: Kelet

2006 októberében az ISAF további 14 keleti tartomány irányításának átvételével (ezek eddig az USA vezette koalíciós erők műveleti területét képezték) végrehajtotta terjeszkedésének befejező szakaszát. További 11 PRT jött létre, ezzel ma az ISAF műveleti területe lefedi az Afganisztán egész területét. Az ISAF-et jelenleg több mint 35 ország alkotja és műveleti területén 24 PRT működik.

Az Egyesült Államok vezette Tartós Szabadság Hadművelet tovább folytatódik annak érdekében, hogy felvegye a harcot a továbbra is létező tálib és al-Kaida erőkkel szemben, főként Afganisztán délkeleti területein. Az ISAF parancsnokság vezetői hentele üléseznek/találkoznak a Tartós Szabadság Hadművelet amerikai vezetőivel, hogy összehangolják tevékenységüket, és erőfeszítéseket tegyenek a két művelet közötti maximális összhang biztosítása érdekében.

A magyar szerepvállalás

Hazánk 2003 februárjában kapcsolódott be az ISAF tevékenységébe. Az Országgyűlés 2002 decemberében, a 111/2002. sz. határozatban adott felhatalmazást (legfeljebb 50 fő), 2 törzstiszt és egy kis létszámú (kb. 15 fő) egészségügyi csoport kiküldetésének engedélyezésével, hat hónap időtartamra, legfeljebb 2003. december 31-ig. Az ISAF-IV keretében tevékenykedő magyar katonai-egészségügyi csoport sikeresen teljesítette feladatát és 2003. december 17-én hazatért. Az egyéni beosztásokat ellátó katonáink tovább folytatták tevékenységüket a művelet különböző szintű parancsnokságain, a kabuli nemzetközi repülőtéren, a kunduzi német és a herati olasz tartományi újjáépítési csoportokban is.

A 2191/2004. számú kormányhatározat értelmében, a Magyar Honvédség jelentősen bővítette szerepvállalását Afganisztánban. Ennek során egy 125 fős alegységet telepítettünk Kabulba, ahol a Többnemzetiségű Dandár norvég vezetésű 3. zászlóalj-harcsoportjának alárendeltségében hajtotta végre feladatát (ez volt az első műveletben résztvevő szervezetszerű alegységünk).

Magyarországnak az ISAF-műveletben való részvétele 2006-ban minőségi változáson ment keresztül. A kormány döntött az addig holland vezetés alatt álló tartományi újjáépítési csoport irányításának átvételéről. A PRT elindítását a magyar jelenlét koncentrációja, láthatóságának, és nem utolsósorban politikai hasznának növelése indokolta, és e két célnak vállalásunk eddig kiválóan megfelelt. Az aránylag rövid, de meglehetősen intenzív előkészítő munka után a Magyar Honvédség átvette a Baghlan tartomány székhelyén lévő Pol-e-Khomri PRT-tábort és megkezdte a szükséges feltételek megteremtését és kialakítását a magyar civil fejlesztési programok indításához.

Nehézségek, dilemmák

A NATO-nak súlyos gondokkal is szembe kell néznie. A problémák jelentős része ráadásul összefügg egymással. Afganisztán továbbra is a világ egyik legszegényebb, legfejletlenebb infrastruktúrájú országa – bár a gazdasági helyzet jelenleg javul.

A problémák egy részét az okozza, hogy a lakosság magas elvárásai a gazdasági fejlődést illetően nem, vagy csak részben teljesültek. A konfliktus alapja ugyanakkor nemzeti, vallási, ideológiai jellegű, ami azt jelenti, hogy a gazdasági helyzet javítása önmagában nem hozhat eredményt, mivel a kiváltó ok nem elsősorban a szegénység.

Az ellenállás fő oka valószínűleg az, hogy a tálibokat legyőzték, de nem semmisítették meg. Ugyanakkor a korábbinál sokkal nagyobb szerepet kaptak a tadzsikok, üzbégek, hazarák és más kisebbségek, amit a legnagyobb nemzeti csoport, a pastu súlyos sérelemként él meg. A tálibok ezért a „pozícióját veszített” pastu lakosság körében széleskörű törzsi, lakossági támogatást tudtak kiépíteni. Ezt bizonyítja, hogy működési területük majdnem megegyezik a pastuk etnikai elterjedésének határainal. Sajnos problémát jelent az is, hogy a NATO-val szembenálló erők nem egységesek, nem lehet úgy megegyezni velük, mint például Szerbiával lehetett 1999-ben, mert nincs egy mindenkire vonatkozó központi irányítás. A tálib mozgalom, a Gulbuddin (HIG), és a Hakkáni vezette hálózat hármasa alkotja az ellenállást. Céljaik, befolyásuk különböző, bár közülük a legfontosabbak természetesen a tálibok.

Gondot jelent, hogy nem megfelelő a misszió PR-ja. Az ISAF–OEF (Operation Enduring Freedom – Tartós Szabadság Hadművelet) számára egyre komolyabb problémát jelentenek a műveletek során okozott járulékos károk. Itt elsősorban az utóbbi időben megnövekedett civil áldozatok száma jelenti a gondot. A NATO egy külön pénzügyi alapot hozott létre a kárpótlások céljára. A harc hevében alkalmanként előforduló, sokszor súlyos civil áldozatokkal járó támadásokat a tálibok hatékonyan tudják felhasználni propagandájukban a nemzetközi erők ellen, ami miatt az ISAF támogatottsága a lakosság körében jelentősen csökkent. A népesség jelentős része úgy véli, hogy a nemzetközi erők saját biztonságukat előbbre helyezik a polgári áldozatok elkerülésének céljánál. Megemlítendő egy levél, amit Zavahiri küldött Zarkavinak. Ebben Zavahiri azt írja, hogy sikerük ma már legalább 50%-ban a PR-juktól függ. A levelet egyébként a közelmúltban hozta nyilvánosságra az USA egyik ügynöksége.

Komolyak az összefonódások az ellenállás, valamint a kábítószer-kereskedelem és termelés között, ami utóbbi minden korábbinál nagyobb méreteket öltött az elmúlt évben. Szintén probléma, hogy az ellenálló erők számos külső forrásból kapnak támogatást az iszlám világ más részeiről, az al-Kaida pedig jelentősen megerősödött Nyugat-Pakisztánban. A pakisztáni kormánynak rendkívül komolyak a nehézségei az Afganisztánnal határos törzsi területek ellenőrzésében, mivel ez egy jól felfegyverzett és önvédelemre kész pastu törzsek lakta, nehezen járható és ellenőrizhető határvidék. Ezt a bonyolult képet pedig helyezzük földrajzi kontextusba: Afganisztán területe 647 500 km², az Afganisztánnal közös határ hossza mintegy 2500 km. Az már külön érdekessége a dolognak, hogy ezt a határt hivatalosan Afganisztán nem is ismeri el, és mindezeket túl a terep jelentős része pedig hegyvidék vagy sivatag, aminek az ellenőrzését, még kevésbé a határ lezárását katonai erővel képtelenség ma megoldani.

A feladathoz, az ISAF-fal szembeni kihívásokhoz képest a létszám és a képességek terén hiányosságok vannak – bár elmondható, hogy a NATO-ban szinte mindenhol képességhiány tapasztalható a jelentősen megnövekedett igények miatt. A Szövetség előtt álló legfontosabb feladat jelenleg és a belátható jövőben az Afgán

Nemzeti Hadsereg támogatása, megerősítése. Minél hatékonyabb erő válik az új afgán haderőből, annál több terhet tud levenni a Szövetség válláról. Ugyancsak kiemelt szerepe lenne a stabilizációban egy jól felkészült, kiképzett, a lakosság bizalmát élvező Afgán Nemzeti Rendőrségnek (ANP). Egyelőre az a helyzet, hogy az új rendőrség megteremtése ugyan prioritás a nemzetközi közösség számára is, de a helyzet a legkevésbé sem rózsás.

Problematikus, hogy a tagállamok afgán jövőképe, vagyis az elérendő végcél nem hogy nem egységes, de talán nem is definiált. Nem mindenki támogatja az ún. „átfogó megközelítés” (biztonság, jó kormányzás, gazdasági és társadalmi fejlődés) koncepciójának megvalósítását, és a kooperáció hiánya vagy alacsony szintje is a hatékonyabb működés gátja. Vannak olyan tagállamok, melyek valódi, európai értelemben vett demokrácia kialakítását célozták meg egy idegen kultúrában, és vannak, amelyeknek elegendő lenne egy viszonylag stabil Afganisztán, ami nem szolgálna a terrorizmus melegágyaként.

Ki lehet jelenteni, hogy teljes katonai győzelmet aratni egy, a lakosság jelentős része által támogatott, megfelelő anyagi forrásokkal és fegyverzettel folyamatosan ellátott, külső háttérrel rendelkező terrorista módszereket alkalmazó ellenféllel szemben a mai kor viszonyai közötti demokráciák számára szinte lehetetlen. Különösen olyan gazdasági-politikai-földrajzi feltételek között, mint Afganisztánban. Megoldást kizárólag politikai úton lehet elérni, azt a katonai eszközök csak támogatni tudják.

A NATO tehát fontos szereplő, de a stabilizáció feladatainak túlnyomó többsége (mintegy 80%-a) a civil szféra felelőssége. A működő gazdasági-politikai struktúrák kialakítása azonban hosszú éveket fog igénybe venni, különösen úgy, hogy az országba áramló jelentős összegű támogatás felhasználása koordinálatlan, nem hatékony, sőt mi több, a jelentős méretű korrupció miatt a segélyek egy tekintélyes részének nyoma vész.

Konklúzióként egy dolog tekinthető bizonyosnak: *amíg Afganisztánban nem alakul ki egy önfenntartó folyamat, a biztonság garantálására a NATO-nak is Afganisztánban kell maradnia.* Ez hosszú folyamatnak tűnik. Így Afganisztán Magyarország számára is hosszabb távú elkötelezettséget fog jelenteni. Jaap de Hoop Scheffer NATO-főtitkár szerint: *„Saját biztonságunk is szorosan kapcsolódik Afganisztán jövőjéhez, érdekünk egy stabil, biztonságos ország kialakítása, amelynek lakosai újraépíthetik életüket a háborúk évtizedei után.”*

Elvira Kuhn – Benedikt Irsch – Christopher Terfer

A „tudásmenedzsment” – információs technológia

A tudásmenedzsmenttel kapcsolatban sok félreértés él. A szerzők felfogása szerint a tudás menedzsment rendszer, és nem az egyedi dolgok találkozása egy adott helyen és időben. A követelmények állandóan változnak, és ezért új utakat kell keresni. Ez végtelen folyamat, amely állandóan továbbfejleszti önmagát.

A tudásmenedzsment komplex, átfogó feladat, mely a rendelkezésre álló erőforrások sokoldalú és koncentrált felhasználását teszi szükségessé. A siker érdekében rendszerezett, de elkülönítetten is kezelhető adatbázisok szükségesek, amelyeket célorientáltan kell elhelyezni és tárolni. A tudásmenedzsmenthez kapcsolódó feladatok komplexitása igényli a nemzetközi együttműködést és a központi források széleskörű felhasználását. Támogatni kell a kutatók nemzetközi együttműködését. A tudásmenedzsment fejlesztése hatékonyan szolgálhatja mind a honvédelmet, mind a védelmi szféra egészét, például a katasztrófavédelmet is.

Az embernek, mint a tudás hordozójának ismeretei átvihetők az információs rendszerbe. Az információval szemben alapvető követelmény az egyértelműség és a pontosság.

A haderőben a tudásmenedzsment koncepció számos követelmény kielégítését jelenti. Ezek közül a legfontosabbak:

- tudással megközelíteni a tudást – azaz korszerű alapokon nyugvó ismeret-tár rendszereket és egyértelmű szabályokat kell megalkotni;
- a felhalmozott tudás érték és erőforrás, mely professzionális kezelést igényel;
- a strukturált tudás cseréjének megteremtése;
- a dinamikus és aktív információs folyamat biztosítása.

A korszerű tudásmenedzsment átalakítja a tanulás fogalmát és folyamatát is. Ehhez új struktúrákra van szükség, melyek jelentősen különbözhetnek a fegyveres erők hierarchikus rendszerének felépítésétől. *A létrehozandó rendszer fő követelményei:*

- legyen mindenki számára elérhető;
- tartalmazzon kötetlen, azaz a későbbiben tovább-fejleszthető elemeket;
- a változásokat azonnal át kell venni;
- keresési lehetőségek biztosítása;
- kapcsolattartó weboldalak létrehozása.

A látogatók számára lehetővé kell tenni, hogy oldalakat hozzanak létre, és véleményüket kifejthessék.

A tudásmenedzsmentben nagy szerepe van a WIKI-típusú rendszereknek. Ezek mellett szól, hogy gyorsan hozzáférhető, rugalmas, egyszerűen módosítható, a szerzői team-ek munkájával a felesleges munkák csökkenthetők, a változtatások az összes partner számára azonnal rendelkezésre állnak.

A rendszer előnyei:

- alacsony költségek,
- könnyű elérhetőség,
- több felhasználói képesség,
- egyszerű adminisztráció,
- könnyű csatlakozás,
- feltöltési lehetőségek,
- direkt együttműködés,
- a változtatások azonnali láthatósága,
- célszerű funkció,
- egyszerű felépítés
- keresési lehetőség,
- hozzászólások és megbeszélések,
- ellenőrzött elérési kontroll,
- visszacsatolás.

A rendszernek természetesen számos hátránya is van. Ezek közül kiemelendő: a struktúra hiánya, a manipuláció veszélye és káosz alakulhat ki, ha nem egyértelműen tisztázottak a hozzáférési jogosultságok.

A vázolt problémák azonban jól kezelhetők adminisztrátorokkal vagy minőség-irányítási vezetők közreműködésével. A fejlesztések eredményeként egyszerű, olcsó és hatékony rendszer jöhet létre. A végrehajtás során ki kell alakítani a haderő részének együttműködését, a rendszer tesztelését, a bemutató tréningeket, mindvégig kiemelve az információ fontosságát. Mindezzel elérhető a praktikus végrehajtás.

Nagy Károly – Karasszon Anna

Segélygazdaság – a globalizáció hiánya

A szerző a segélygazdaságokat mint a fejlődő globális gazdaság még ki nem aknázott erőforrásait (slack) mutatja be. Előadásában megpróbált választ adni arra a kérdésre, hogy a „kihasználatlan erőforrás” miként tekinthető pozitívnak a globalizáció szempontjából, és hogy segélygazdaság esetén hogyan lehet fejleszteni és megerősíteni egy bizonyos ország népét. A „segélygazdasági lét” lehetőséget nyújt egy új gazdasági modell és állami intézményrendszer kialakítására, amelyeknek a működése minőségileg új lehetőségeket teremt az érintett országoknak, hogy megfeleljenek a globalizációból fakadó kihívásoknak.

Abból a feltételezésből indult ki, hogy *a kihasználatlan erőforrás fogalma makrogazdasági és globális gazdasági szintre is kiterjeszthető*. Ebben a megközelítésben a segélygazdaságok jelenleg a globális gazdaság kihasználatlan forrásai. Ez a kihasználatlan erőforrás a céloktól és a körülményektől függően lehet „jó” vagy „rossz”. A globalizációnak a megszokottól sok tekintetben eltérő és újszerű meghatározása lehetőséget nyújt egy fogalomrendszer felállítására annak érdekében, hogy megoldást találjunk arra, miként tölthetők meg ezek a „kihasználatlan erőforrások” „pozitív tartalommal”, vagyis hogyan indíthatók el a segélygazdaságok egy öntámogató növekedési pályán. Hangsúlyozta, hogy éppen a segélygazdaságok „kihasználatlan erőforrás” jellege az, ami ezt lehetővé teszi, azaz az átállást nem hátráltatják a „mélyen gyökerező” nemzetállami hagyományok. A főleg segélyekből élő országok esetében viszonylag könnyen kialakítható egyfajta „nemzetállam utáni lét”, amely kedvező lehetőséget nyújt az embereknek a globális információs társadalom körülményeihez való alkalmazkodásra.

A magyarázat során összefoglalta a globalizáció és a globális információs társadalom új fogalmi rendszerének meghatározása terén eddig elért eredményeinket. Ezt követően – példák bemutatásával – vizsgálta négy kiválasztott segélygazdaság államrendszerének és állami intézményeinek jellemzőit, emellett bemutatta, miként lehet ezeket az intézményeket „közvetett” módon átalakítani, végül pedig felvetette egy egységes nemzetközi segélyezési gyakorlat kialakításának lehetőségét, amely „stimulálja” ezeket a közvetett átalakításokat és támogatja a végrehajtásukat.

Továbbiakban a szerző a globalizáció fogalmának újszerű meghatározásából adódó lehetőségekkel foglalkozott. Hangsúlyozta: a globalizáció és egyéb kapcsolódó kifejezések meghatározásának fontosságát, amelyeknek a segítségével könnyen belátható, hogy a globális információs társadalom fejlődése megoldást nyújt a modern nemzetállamok funkcióvesztéséből adódó problémákra. A megoldás lényege az, hogy új típusú állami intézményeket hoznak létre, az állam átalakul, kisebbé válik, az állami intézmények működése pedig hálózati rendszereken alapul. A nemzetközi segélyezés fő feladata, hogy a segélygazdaságokat a globális információs társadalom körülményei közé felzárkóztassa. Ezt egy speciális intézményfejlesztési módszer segítségével lehet végrehajtani.

A globális információs társadalom körülményei közé való felzárkóztatás legjobb módja az *intézmények kiépítése*, ami kulcsfontosságú az úgynevezett segélygazdaságokban. Olyan innovatív intézményépítés szükséges, amire máshol nincs példa. Világossá kell tennünk, hogy intézmények alatt nemcsak a szervezeteket és a közöttük lévő kapcsolatokat értjük, hanem az intézmények működtetésében részt vevő emberek hozzáállását is.

„...A szegény országokban uralkodó problémák fő oka az állami intézmények gyengesége: a tulajdonjog és a jogrend hiánya, valamint a korrupt állami bürokrácia. Emiatt maradnak szegények a szegény országok” (Fukuyama F.)

A segélygazdaságok „kihasználatlan erőforrás” jellege lehetővé teszi, hogy a segélyezési rendszer megfelelő megváltoztatásával radikálisan gyors módszert keressünk ezeknek az országoknak a globális információs társadalom körülményei közé való felzárkózásának segítésére. Tehát megállapíthatjuk, hogy a segélygazdaságokban az állami intézmények „mesterségesek”, és bizonyos tekintetben „funkció nélkül” működnek. Majdnem minden segélyprogramban szerepel az intézményfejlesztés. Azonban az ily módon végrehajtott „intézményfejlesztés” rendszerint „nemzetállami” mintákon alapul.

Ha elfogadjuk az előző részben foglaltakat, megállapíthatjuk, hogy a nemzetállamok kora lejárt. Abban az esetben, ha a nemzetállami lét jellemzőit nem a sajátos gazdasági-földrajzi-politikai egységek szerint alakították ki, nem lesz esély arra, hogy önfenntartóan kifejlcssük vagy megteremtjük a jellemzőkhöz kapcsolódó feltételeket.

Számos példát hozhatnánk arra, hogy a mesterségesen létrehozott, funkció nélküli intézmények képtelenek segélyek vagy külföldi támogatás nélkül működni. Következésképpen a funkció nélkül működő intézményeket gyorsabban át lehet alakítani vagy el lehet sorvasztani, mint azokat, amelyek nemzetállam keretei között működnek. Ha ezt a segélyezést megfelelő irányítással tudatosan támogatják, akkor adódhatnak egyéb lehetőségek is újfajta intézmények kifejlesztésére. Mielőtt megtennénk javaslatunkat, szeretnénk áttekinteni a segélygazdaságokban működő intézmények fő jellemzőit.

Felmerül a kérdés, hogy milyen intézményekre van szükség, ha a nyugati társadalmakban kiépített intézményrendszer nem tekinthető követendő célnak. A válasz: *a közvetlen intézményfejlesztésről a „közvetettre” kell áttérni*, ami azt jelenti, hogy ahelyett, hogy egy bizonyos ország népét arra kényszerítenénk, hogy fogadja el a nézeteinket, az ott élő emberekre kell bízni, hogy meghatározzák, melyik intézményrendszer a megfelelő számukra. Persze nem vagyunk könnyű helyzetben, ugyanis a „demokrácia” hiánya nem az egyedüli oka annak, hogy a mai napig nem találtuk meg a helyes utat. A megfelelő tudás és a konszenzuson alapuló együttműködési képesség szintén hiányzik.

Javasoljuk az adományozó országoknak, hogy az intézményfejlesztésre elkülönített pénzalapokból segítsenek a globális hálózatba integrált virtuális tudásközponti infrastruktúrát kiépíteni a segélygazdaságokban. A létrejövő virtuális tudásközpontok biztosítják annak a képességnek a kialakulását, amelynek segítségével az egyes országok polgárai megtalálhatják a számukra legmegfelelőbb intézményrendszert. A magyar energiabiztonsági központ megalapítása kapcsán bebizonyosodott, hogy a

virtuális tudásközpontoknak közvetlen politikai befolyástól és gazdasági kényszertől függetlenül kell működniük. E célból tanácsos ezeket a központokat – legalább a legfontosabbakat – virtuális autonóm közigazgatási intézményekként létrehozni. Ez a segélygazdaságokban példaként szolgálhat a „virtualizáció” növekvő arányára az állami intézményrendszerekben. Ennek köszönhetően az állami intézményrendszer a megtermelt nemzeti jövedelem egyre kisebb részét fogja segélyezésre és támogatásra fordítani, ugyanakkor nagyobb hányad marad az emberek szükségleteire és a gazdaság fejlesztésére.

A szerző befejezésül hangsúlyozta: a fentiek alapján javaslatot teszünk a fejlődő segélygazdaságok alapvető jövőbeni irányvonalának meghatározására:

- a) A segélygazdaságok intézményrendszerének kialakításakor a hangsúlyt egy virtuális tudásközpont infrastruktúrájának és a virtuális kormányzati szervezeteknek a létrehozására kell helyezni.
- b) A közvetett intézményfejlesztést integrálni kell a globális tudásközpont-hálózat fejlesztési programjába és a kultúrafejlesztési programokba.

A fenti javaslatok végrehajtása érdekében a szerzők készséggel ajánlják a nemzetközi együttműködéssel megvalósuló projektekben – *Energiabiztonsági központ mint virtuális tudásközpont létrehozása, új biztonságkultúra program végrehajtása* – szerzett tapasztalataikat.

Lakner Zoltán – Kasza Gyula

A külföldi katonai missziók áttételes gazdasági hatásai

Békefenntartás és társadalmi támogatottság

A külföldi missziók társadalmi elfogadottsága a siker alapvető feltétele. Jávor (2000) szerint „Az elmúlt századok során a politika és a stratégia képes volt esetenként függetleníteni magát a társadalomtól, illetve a társadalom nagyon sok esetben – pl. az első világháború előtt – támogatta a háborút. Napjainkban a társadalom érintettsége, az elmúlt két világháború tapasztalatai és a tömeg kommunikáció által szinte mindennapi élménnyé vált borzalmak hatása miatt a társadalom kritikus, nem hajlandó feltétel nélkül támogatni a háborút. Márpedig háborút viselni – és erre az elmúlt évtizedek tapasztalatai elegendő példát hoztak – a társadalom együttműködése és támogatása nélkül nem lehet. Azokat az eseteket, amikor a társadalom megvonja támogatását a hadseregtől, és ezért a hadsereg kénytelen elhagyni a hadszínteret, a társadalom nem vereségnek, hanem „csak” a hadsereg kudarcának tekinti.”

A békefenntartó katonai tevékenységek megítélése a NATO valamennyi tagállamában erőteljesen megosztja a közvéleményt. Az ezzel kapcsolatos külföldi vitákat elemezve az állapítható meg, hogy mindkét oldalról számos érv hangzik el. A békeki-

kényszerítő/fenntartó műveletek támogatói kiemelik az alapvető emberi jogok védelmének fontosságát és a globális fenyegetettség csökkentésének jelentőségét. A külföldi műveleteket ellenzők érvei ennél azért sokszínűbbek, mert az „ellentáborban” éppúgy találhatunk kommunista és anarchista gondolkodókat, mint környezetvédő szervezeteket és radikális nacionalistákat. Hazai viszonyaink közt a külföldi missziók közvéleménnyel történő elfogadtatását tovább nehezíti, hogy a XX. századi magyar történelem egyik legtragikusabb fejezete kapcsolódik a hazánk határaitól távol (nem lehet eléggé hangsúlyozni ami egyébként nyilvánvaló: gyökeresen más kontextusban és célokért) vívott harcokhoz.

Nemeskürti István *Requiem egy hadseregért* könyvének borítóján a szerző egy térképre helyezett körzével teszi fel a ki nem mondott kérdést: *mit kerestek magyar katonák a hazájuktól több mint ezer kilométerre levő harctéren?* Az is nem kevésbé hangzatos érv, hogy amíg hazánkban is több millióra tehető a létminimum alatt élők száma, nem felesleges fényűzés-e külföldi katonai műveleteket finanszíroznunk? Ha széles körű társadalmi támogatottságot kívánunk a külföldi békefenntartó tevékenységekhez, akkor ehhez azt is be kell mutatni, hogy az ezen missziókban történő részvétel milyen lehetőségeket kínál gazdaságunk fejlődésére, végső soron a választópolgárok jólétének emelésére.

A missziós területek szempontjából a fejlesztés azért elengedhetetlen, mert a gazdaság élénkítését szolgáló lépések egyszerre szolgálják a katonai akciókban elért sikerek megtartását és kiaknázását, a társadalmi-politikai stabilizáció elérését. Wagner (2008) szerint”...a győzelem – a katonák mellett – épp tőlük, a napi egy-két dollárból élő, csontszegény afgán és pakisztáni emberektől függ. A támogatásuk nélkül nincs és nem lesz működő Afganisztán és Pakisztán”.

Gazdaságunk fő gondja: a piachiány

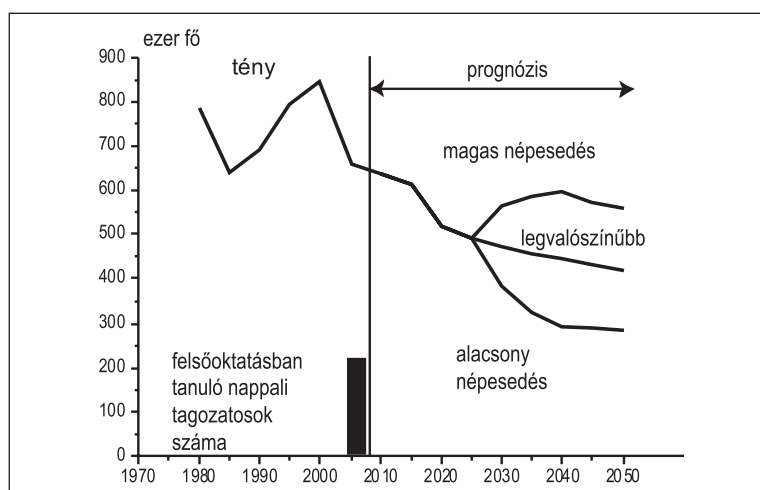
A külföldi katonai missziók áttételes gazdasági hatásainak vizsgálata előtt érdemes legalább vázlatosan elemezni, *hol is tart ma a magyar gazdaság?* A nemzetgazdaságot a második világháború végétől a rendszerváltásig eltelt évtizedeinek fejlődését döntően a mennyiségi növekedés jellemezte. Növelni az előállított mennyiséget és aztán a kor piaci viszonyai alapján biztos találunk rá vevőt. A rendszerváltás, az Európai Unióhoz történő csatlakozás, a világgazdaság liberalizálása egyértelművé tette, hogy ez a növekedési pálya nem folytatható tovább. Jelentős (többségében kihasználatlan) termelő kapacitásaink egy olyan helyzetben, amikor a globalizációból adódóan az alacsony feldolgozottsági fokú termékekre szinte biztos hogy érkezik (a miénknél olcsóbb) ajánlat, csak veszteségforrások lehetnek.

Némi leegyszerűsítéssel: a magyar gazdaság végtelenen kettészakadni látszik. Az egyik oldalon vannak a multinacionális vállalatok globális stratégiájának helyi megvalósítására hivatott, nagy hatékonysággal működő, olykor jelentős innovációkat is megvalósító, de a foglalkoztatásban csak viszonylag kis szerepet játszó hazai leányvállalatok; a másik oldalon a vállalkozások száma és a foglalkoztatás alapján egyaránt kiemelkedően jelentős, de szinte állandó létbizonytalanságban vergődő, gyakran az illegális gazdasághoz kapcsolódó, azzal összejátszó kis- és középvállalkozások. Ezek valódi helyzete sokkal kedvezőtlenebb mint ahogy az a statisztikákból kitűnik,

mert jelentős részükben ugyancsak fontos az anonim külföldi tőke. Ha ez kivonul többségük összeomlik. Sajnos alig találni olyan kis-és középvállalkozást, mely jelentős innovációkkal, magas hozzáadott-értékképzéssel tartós fejlődésre volna képes. Ha megkérdezzük a vállalkozások vezetőit, mi az, ami leginkább nyomasztja őket akkor a várakozással ellentétben nem elsősorban a magas adóterhek és egyéb elvonások, hanem az értékesítési lehetőségek hiánya miatt panaszkodnak.

A magyar gazdasági fejlődés elmúlt tíz éve a hazai gazdaságtörténet egészét tekintve is kiemelkedő kereslet bővülést hozott. Az elmúlt évre azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az eddigi fejlődési pálya lehetőségei kimerültek, a további növekedésnek sem bel-, sem külföldi forrásból nincsenek lehetőségei, ezért a belföldi piacbővülésre sok esély nem látszik. A fejlett világ – az esetek döntő hányadában – nem a mi termékeinkre vagy szolgáltatásainkra vár. A fejlődő országokban azonban esély látszik a jelentős hozzáadott-érték tartalmú termékek és szolgáltatások értékesítésére. A magas hozzáadott érték tartalmú exporttermékek (például a szellemi termékek kivitele) természetesen nem csak Magyarország számára jelent növekvő fontosságú kihívást. Érdeemes visszaidézni az EU Lisszaboni Stratégiájának sorait: „célunk, hogy a következő évtizedben az Unió a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudás alapú gazdasága legyen, mely képes a fenntartható gazdasági növekedés elérésére, több és jobb munkahely létesítésével és nagyobb társadalmi kohézióval.”

A hazai intézmény rendszer számos eleme például a közép- és felsőfokú oktatás és a kutatás jelentős hányada – a gazdaságéhoz hasonló fejlődési pályát járt be, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy a mennyiségi növekedés korszaka itt még ma is tart, holott ennek – demográfiai oldalról – semmilyen alátámasztása nincs. Bármilyen elképesztő, mégis azt látjuk, hogy még az elmúlt hónapokban is kaptak olyan intézmények fejlesztési forrásokat, ahol alig látszik esély a hallgatói létszám bővítésére és a pénzügyi egyensúly fenntartására. Az érintett szakemberek mindegyik egyet-

forrás: ENSZ Népeség-statisztikai adatbázis

<http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2006/wpp2006.htm>

ért abban, hogy öt-tíz éven belül az intézmények száma megfeleződik. Vita „csak” abban van, melyek maradnak életben?

A 20–24 éves korosztály tényleges és várható létszám alakulását (1980–2050) az ENSZ népesedés-statisztikai adatbázisa alapján az előző ábra mutatja.

Összefoglalva: a magyar gazdaság, oktatás, kutatás modernizációjának elemi érdeke új piacok megszerzése, az export hozzáadott-érték tartalmának növelése. Ebben alapvető szerepe lehet a fejlődő világnak. Ha viszont itt akarunk jelen lenni akkor pusztán egy-egy ajánlat elkészítése nem elég: a versenytársaknál mást és többet kell tudnunk kínálni, elengedhetetlen a helyi döntéshozókhoz történő eljutás. Ezt jól szolgálhatja az a kapcsolati háló, ismertség és ismeret, mely a békefenntartó műveletek során alakul ki.

Mit akarnak a fejlődők- és mit kínálhatunk számukra?

A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) békefenntartó missziókkal kapcsolatos adatbázisát elemezve kitűnik, hogy az elmúlt évtizedekben lezajlott fegyveres konfliktusok döntő hányada fejlődő országokban zajlott, ezért –némi leegyszerűsítéssel – a vizsgálatot érdemes ezen országcsoportra szűkíteni. Ha az egyes missziós területeken végzett tevékenységet vizsgáljuk, akkor az nem egyszerűsíthető le egy-egy országra, hiszen például az Irakban vagy Afganisztánban végrehajtott terrormerényletek tettesei/áldozatai között szinte mindig található Észak-afrikaiak is.

A fejlődő országok három meghatározó ténnyel jellemezhetők:

- a mezőgazdasági termelés döntő túlsúlya a nemzetgazdaság egészében, ugyanakkor alapvető elmaradottsága;
- a humán és anyagi infrastruktúra kialakulatlansága;
- a döntési rendszer áttekinthetetlensége – nehezen kiismerhető, a helyi törzsi vezetők, vallási előljárók által is erősen befolyásolt hatalmi viszonyok.

Az elmúlt évtizedekben a fejlődő országok részére nyújtott gazdasági segítségnyújtási programok számos verziójának kudarcát láthattuk. *A kudarcok okai közül az alábbi tényezők érdemelnek kiemélést:*

- a helyi társadalmak és problémáik felszínes ismerete;
- a nyelvi és kulturális különbségek jelentőségének elhanyagolása (tetszik vagy nem tudomásul kell venni, hogy a helyi döntéshozók egyéni érdekeltiségének megteremtése nélkül ebben a világban nem lehet üzleteket kötni);
- a különböző szervezetek türelmetlensége és szűklátókörűsége. Ez azt jelenti, hogy a gyakran egyoldalú pénzügyi szemlélet érvényesüléséből következően a finanszírozók többsége nagyon rövid – gyakran 1–2 éven belül megvalósuló – eredményeket remél, elfeledkezve arról, hogy az eredmény- és határidő-orientált gondolkodás elsősorban az európai és az Észak-amerikai társadalmi-üzleti kultúra sajátossága;
- továbbra is hiányzik a missziós területeken működő államközi, állami, civil szervezetek közötti munkamegosztás és összhang.

Itt azért lehet nagy jelentősége a magyar vállalkozások részvételének, mert a hazai társadalmi-gazdasági modernizáció sok tapasztalata használható fel. A történelmi megkésettésgből és elmaradottságból adódó lemaradás következtében valószínűleg

jobban megérthetjük egy-egy fejlődő ország problémáját, mint az a holland vagy francia közgazdász vagy közigazgatási szakember, akinek már a nagyapja is viszonylag kiépült piacgazdaságban nőtt fel, élvezve annak összes előnyét.

További fontos versenyelőny lehet, hogy hazánk központi fekvéséből, sokirányú külkapcsolati hálózatunkból adódóan az elmúlt évtizedekben folyamatosan lehetőség nyílt a különböző technológiai megoldások összehasonlító vizsgálatára, és – tekintve hogy a hazai ipari megoldások jelentősége – sajnos – elhanyagolható, mindez elfoglaltság nélkül tehető meg. Nyilvánvaló például, hogy egy francia szakember a Renault, egy olasz a Fiat traktorait ismeri és ajánlja, míg hazai viszonyaink között számos géprendszer kipróbálására volt mód.

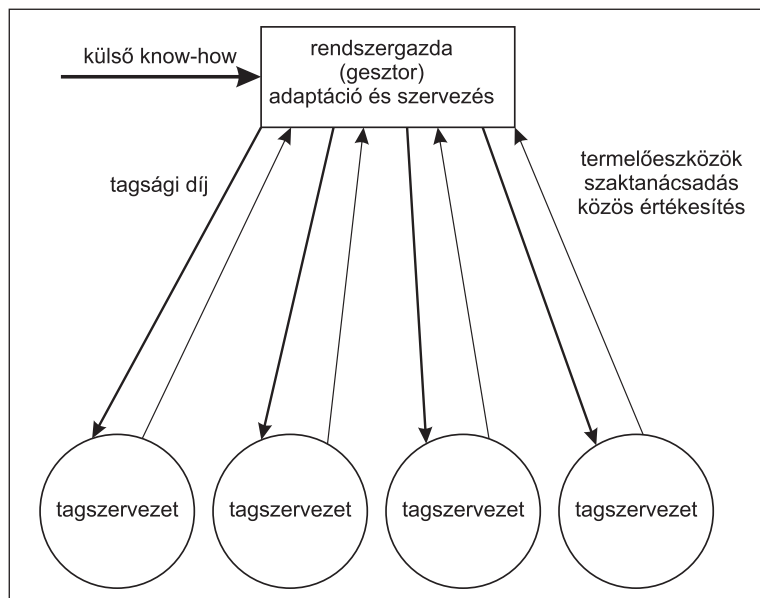
A modernizációs stratégia során alapvető kérdés annak megválaszolása, hogy ennek során milyen paradigmákat keressünk? Azt a fejlődést próbáljuk-e meg másolni, amit a fejlett országok bejártak az elmúlt 150–200 évben, vagy olyan struktúrák létrejöttét alapozzuk meg, melyek adekvát választ adnak a 21. század új kihívásaira is. Egyetlen példa: a fejlett nyugat-európai országok mezőgazdasága, hosszú és bonyolult szerves (azaz történelmileg megszakítatlan) fejlődés eredményeként jutott el mai állapotába, melyet imponáló termelési eredmények és az élőmunka rendkívül hatékony felhasználása jellemez. Ez a – döntően kisméretű családi gazdaságokra épülő – szerkezet azonban alkalmatlannak bizonyul a globális verseny kihívásaira. Végig kell gondolni: tényleg egy ilyen struktúra létrehozása adja-e majd meg a választ a fejlődő országok agrár-modernizációjának kérdéseire? Ezzel együtt az is nyilvánvaló, hogy súlyos hiba lenne az erőszakos kollektivizálás is.

A magyar mezőgazdaság is hasonló dilemmával szembesült a hatvanas években, és az akkori viszonyok között ki is alakult egy sajátos, nagyon gyors modernizációt lehetővé tevő gazdaságszervezési megoldás: a termelési rendszer. Ennek lényege, hogy a rendszer szervező (az úgynevezett gesztor) egységes „zárt” technológiát dolgoz ki, mely részben az adott területen sikeresnek bizonyult nemzetközi tapasztalatokra, részben a helyi sajátosságokra épül.

Nagyon fontos hangsúlyozni a rendszerszemléletű megközelítés gyakorlati alkalmazásának jelentőségét: itt nem egy-egy korszerű gép vagy géprendszer megvásárlásáról van szó, hanem arról, hogy a helyi természeti és emberi erőforrásokat, piaci igényeket figyelembe véve komplex biológiai, kémiai, műszaki, szervezési „megoldás-csomagot” kell létre hozni. A fejlődő világ számos modernizációs kísérletének kudarca igazolja, hogy ilyen megközelítés nélkül esély sincs a sikerre. Ha csak odáig jutunk el, hogy kiépítünk egy öntözőrendszert, de arra már nem képezünk szakembereket és ellenőrző apparátusokat, hogy az öntözőfejeket karbantartsák, ha a megtermelt termékeket nem leszünk képesek eladni – akkor ez olyan mintha semmit sem csináltunk volna. *A termelési rendszer felépítését a következő oldalon lévő ábra mutatja.*

A mezőgazdasági termelési rendszerek tipikusan olyan megoldások, melyek a magyar tapasztalatokon alapulnak, és gyors fejlődés esélyét kínálják a tag-szervezeteknek. A fejlődő világ körülményei között jelentős siker lehetőségét ígérik.

A műszaki fejlesztés taktikai kérdései között alapvető szerepet kell kapnia annak, hogy milyen technológiai szintet kívánunk elérni. Itt sem lehet eléggé hangsúlyozni a realitásérzék jelentőségét: hiába kísérreljük meg nagyon korszerű berende-

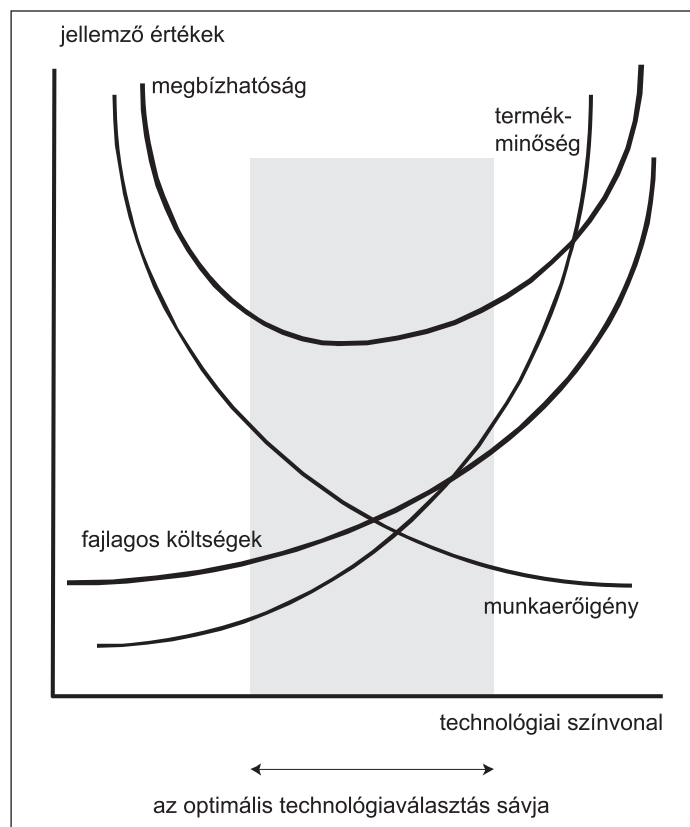
forrás: ENSZ Népeség-statisztikai adatbázis
<http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2006/wpp2006.htm>

zések telepítését, mégis fel kell készülnünk a kudarca, mert a rendszer többi eleme nem képes az adott elem működéséhez szükséges feltételek biztosítására. Nyilvánvaló például, hogy a legkorszerűbb berendezések jobb minőséget és nagyobb élő munka-hatékonyságot adnak, de látni kell, hogy egy olyan területen, ahol éppen a foglalkoztatás az egyik elérendő cél, értelmes dolog-e mindenáron a termelékenység növelésére törekedni.

A fejlődő országba telepítendő technológiák optimális színvonalának meghatározásához hozandó döntések néhány összefüggését mutatja a következő ábra:

A magyar közép- és felsőoktatásban a következő évtizedekben jelentős kapacitás-felesleg alakul ki. Kézenfekvő megoldás lehetne ennek jelentős részét a fejlődő országokból érkezők képzésére fordítani. Az elképzelés gyakorlati megvalósítását azonban jelentős mértékben gátolják a Schengeni Egyezmény előírásai. Számos negatív tapasztalat igazolja ugyanis, hogy a hazánkba érkező fejlődő országbeli diákok – kihasználva az EU-tagállamok közötti szabad mozgást – Nyugat-európába mennek szerencsét próbálni.

A fejlődő országokban végzett projektek hatása nyilvánvaló módon nemcsak abban a kereslet-élénkülésben jelentkezik, mely az egyes beruházások megvalósítása során kialakul. Ennél sokkal nagyobb jelentősége van a kereslet-növekedés tovaryűrűző hatásának: egy hűtőház létesítése a szigetelőanyag gyártástól az épületgépesztig nagyon sok terület számára jelent piacot. Azok a beruházások, melyeket a civil szféra a katonai műveletekkel párhuzamosan, vagy azokat követően meg tud szerezni, nagyon fontos referenciák lehetnek a későbbi megrendelések során is.

A vázolt célkitűzések elérése csakis a magán (vállalkozói) tőke és az állami források együttes bevonásával képzelhető el. Az oktatás, képzés, tanácsadás fejlesztése átfogó, állami stratégia kialakítását és megvalósítását igényli. Természeteszerű, hogy a sikerek jelentős befektetést igényelnek, melyek haszna csak hosszabb távon jelentkezik (ilyen befektetés például a helyi nyelvek elemi szintű elsajátítása). A fejlődő országokkal történő kapcsolatépítésben jelentős szerepe lehet a jól működő gazdaságdiplomácia támogatásának is. Erőfeszítéseink sikere azonban új, nyereséges piacok megszerzésének reményét csillantja fel.

A konferencia befejezésül néhány értékelő gondolat

A konferencia nemcsak a hadtudománnyal foglalkozó magyar szakmai közvélemény látókörét bővítette, hanem hozzájárult ahhoz is, hogy erősödjenek a témakörrel foglalkozó szakemberek emberi és professzionális kapcsolatai.

A konferencia záróaktusaként a ZMNE rektora nevében Siposné dr. Kecskeméti Klára rektorhelyettes asszony köszöntötte a résztvevőket, pozitívan értékelve a konferenciát, hangsúlyozva annak szerepét a Nemzetvédelmi Egyetem tudománypolitikai küldetésének megvalósításában.

Fontosnak tartjuk annak kiemelését, hogy – a szervezők eredeti szándékának megfelelően, de annál ha lehet még szélesebb körben – az előadások tematikájában és az előadók személyében egyaránt érvényesült a multidiszciplináris megközelítés. Az előadók között volt, aki a politikatudomány, volt aki a logisztika és informatikai, volt aki a makrogazdasági összefüggések oldaláról elemezte a vizsgált témakört. A konferencia célkitűzései között fontos szerepet kapott annak vizsgálata, hogy a missziós tevékenységben és a missziós területen milyen mértékben és mélységben kaphat szerepet a vállalkozásorientált szemlélet, de ennek kifejtésével a konferencia adós maradt.

A találkozó kedvező lehetőséget nyújtott ahhoz is, hogy a különböző területeken dolgozó szakemberek között tovább szélesedjenek és mélyüljenek a kapcsolatok, és ezzel újabb kutatások induljanak. A tanácskozás munkájában résztvevő külföldi résztvevőkkel folytatott két- és többoldalú megbeszélések lehetőséget nyújtanak a nemzetközi együttműködésben folytatandó kutatások indítására is.

A szervezők arra törekedtek, hogy minél szélesebb körben váljék megismerhetővé és felhasználhatóvá a tanácskozás anyaga. Ezért 2008 októberében a tudomány és a gyakorlat közelítése érdekében Székesfehérváron az MH Összhaderőnemi Parancsnokság érdeklődő állományával az MHTT előadói ismertették a konferencia főbb tanulságait. Ezen a „kihelyezett” rendezvényen Barát István ezredes, az MH ÖHP logisztikai főnöke tartott színvonalas előadást a 2008. évi missziós feladatok (váltások) gazdasági feltételeinek és logisztikai támogatásának tapasztalatairól. Mindezeket túl szűkebb szakmai körben műhelyvitában elemezzük a tanulságok gyakorlati alkalmazhatóságát.

* * *

A konferencián előadásukkal, korreferátumaikkal hozzájárultak még a közös gondolkodáshoz Kereki László ezredes, dr. habil Horváth Attila alezredes, Nyitrai István alezredes, Panteleev Demeter százados, Petróczy-Farkas Gábor, Tonelli Pál és a HM Currus Zrt. képviselője. Írásbeli hozzászólást nyújtott be dr. Ébert László PhD., védelemgazdasági szakértő.

* * *

Az MHTT 2008. évi kiemelt rendezvényét a HM Kommunikációs és Toborzó Főosztály pályázati úton támogatta.

* * *

Dávid Ferenc a Dél-dunántúli tagozat vezetőjének rendezésében hadtörténeti kiállítás színesítette a konferenciát.

A konferencia elnöksége

A rendezvényen résztvevők egy csoportja

Szenes Zoltán

A NATO békeműveletek Afganisztánban (ISAF) és a védelemgazdaság kérdései

A NATO műveleteinek bemutatása előtt *három előzetes megjegyzést* kell tenni.

Az *első*, hogy az ISAF-művelet – ahogy nevében is benne van – biztonság és segélynyújtó erő², amelyet a Szövetség az ENSZ felkérésére alkalmaz Afganisztánban. Ennek ellenére a NATO-erők a műveleti spektrum teljességében tevékenykednek, amelynek „gyors lefolyású”³ szélét a talibánokkal folytatott hagyományos és aszimmetrikus hadviselés jelenti (NB! a déli tartományokban gyakorlatilag háború zajlik a lázadók és a kormány-csapatok, valamint az ott lévő szövetségi erők között), a „*hoszabb lefolyású*”⁴ végét pedig a tartományi újjáépítő csoportokban végzett békeépítési feladatok jelentik.

A *másik fontos megjegyzés*, hogy az ISAF-művelet az első Európán kívül folytatott ún. *területen kívüli*⁵ misszió, és jelentősége ebből a fakadóan óriási. Nemcsak azért, mert az ISAF a NATO legfontosabb békeművelete (2004 júliusában az isztambuli csúcson döntöttek e prioritásról), hanem azért is, mert az Afganisztánban működő nemzetközi szervezetek közül a NATO a „legláthatóbb külföldi szervezet”, tehát egy esetleges kudarc az országban a Szövetséget sújtaná legjobban. Végül meg kell említeni, hogy Afganisztán – mint csepp a tengerben – mutatja a NATO jelenlegi problémáit (stratégiahiany, szükséges erővel alá nem támasztott politikai döntések, nemzeti korlátozások, a harci, illetve nem harci feladatvállalások kettészakadása a nemzetek egy részénél), amit csak egyetértéssel és közös akarattal lehet meghaladni.

A békeműveletek növekvő szerepe

A NATO béketámogató műveletek terén tett kötelezettségvállalásai mindazonáltal jelentős növekedést mutatnak. Míg 1996-ban „csak” a boszniai szerepvállalás volt ilyen feladatnak tekinthető, addig 2002-re Bosznia mellett három további művelet: az Operation Active Endeavour (OAE), a NATO Response Force (NRF) Concept, valamint koszovói művelet feladataival bővült. 2007-ben azonban további hat új feladat jelentkezett, melyek közül az ISAF abszolút értelemben is prioritást kapott a bukaresti NATO-csúcson.

Az ISAF rendeltetéséből fakadó fő feladatok mellett a szövetségi erők egy sor kiegészítő feladatot is ellátnak az afgán kormánnyal való együttműködésben. Ezek a feladatok egy-egy körzetben, területen egyszerre jelentkeznek és átfogó megközelítést

2 security assistance

3 high end

4 low end

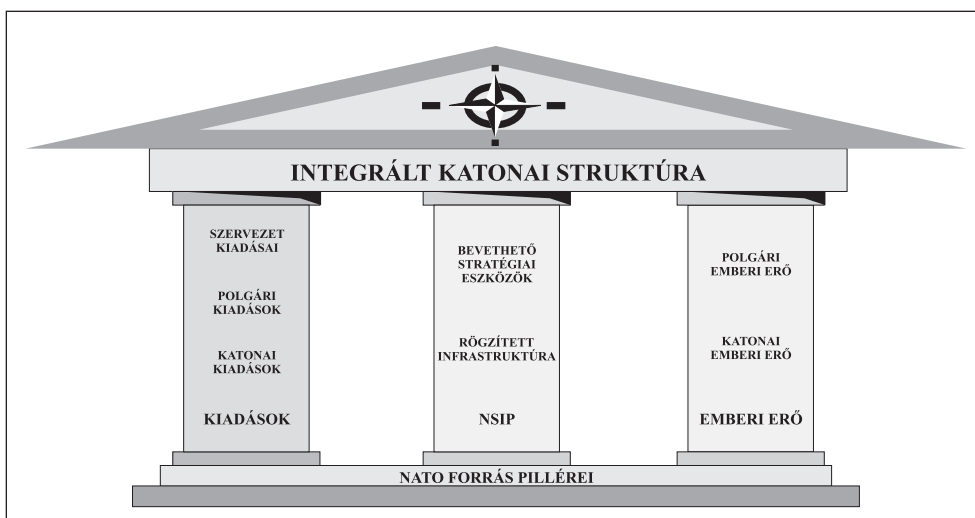
5 out of area

igényelnek. Az ISAF a feladatait 2003-tól fokozatosan vette át. A felelősségi körzet lépcsős kiterjesztéséhez nemcsak a „hadműveleti helyzet”, hanem a politikai egyetértés fokozatos megérése járult hozzá. Az első szakaszban a NATO-erők a tevékenységüket még csak a fővárosra, Kabulra korlátozták, de a politikai konszenzus létrejötte után a kiterjesztés gyorsan megvalósult: az északra irányuló második fázis 2004 októberében kezdődött, amit 2006 augusztusában a déli, harmadik szakasz, októberben pedig a nyugati, negyedik, fázis követett. Ez év elejétől a NATO felelős az ország teljes 645 ezer négyzetkilométeres területéért.

Az elmúlt négy évben a NATO *nagyarányú létszámfejlesztést* hajtott végre az ISAF-nál. 2008 októberi adatok szerint a szövetségi csapatok létszáma elérte az 50 700 főt, amelyet 38 ország bocsátott a NATO-művelet számára. A legnagyobb teherviselők közé az USA (20 600 fő, nem számítva az OEF erőket), Nagy-Britannia (8830 fő), Franciaország (2730 fő), Németország (3310 fő), Kanada (2500 fő), Olaszország (2350 fő) és Hollandia (1770 fő) számítanak. Közép-Kelet-Európából a legnagyobb kontingent Lengyelország biztosítja (több mint 1130 fő). Magyarország hozzájárulása 310 fő volt a jelzett időpontban. Hozzá kell tenni, hogy a nemzeti támogató csoportoknál további 6400 fő szolgál, akik közvetlen NATO-feladatokra nem vehetők igénybe.

A műveletek finanszírozása

Finanszírozási szempontból a NATO *három mechanizmus-típussal* rendelkezik: ezek a közös finanszírozás, a többnemzeti finanszírozás és a nemzeti finanszírozás. Itt nagyon fontos tudni, hogy melyik milyen elven működik. A közös finanszírozás azt jelenti, hogy a NATO szervezete fizeti a tagállamok közös befizetéseiből az adott költséget, az elfogadott költségmegosztás alapján. A többnemzeti finanszírozás kívül esik a NATO szervezetének hatáskörén, és azt jelenti, egy vagy több tagállam megál-

A NATO három forrás pillére

lapodik, hogy megossza egy program költségeit. (Ilyen finanszírozásra számos példa hozható, olyanok mint a NATO Eurofighter Program, vagy például a Tornado Fejlesztési Programja, a NEMTA, amelyet négy tagállam finanszíroz. A harmadik finanszírozási mód pedig a nemzeti finanszírozás, amely során mindössze egy tagállam vállalja ennek felelősségét. Ilyen például a NATO katonai személyzetének illetménye és személyi juttatásai, amelyre a Szövetség forrásait nem lehet felhasználni.

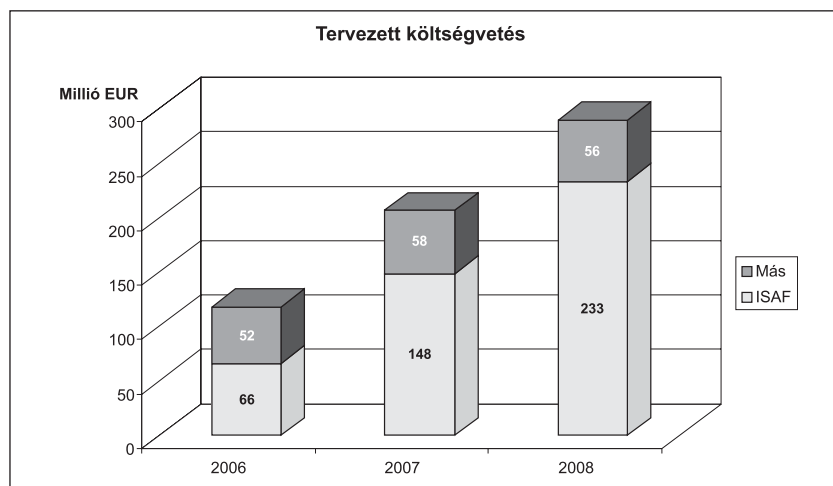
Mindezidáig e módok a NATO három forrásterületét támogatták, úgymint: költségvetés, NATO biztonsági és beruházási programja (NSIP) és a személyzet, vagy emberi erőforrások. Mindhárom forrásfajta az integrált katonai parancsnoki struktúrát szolgálja. Megjegyzéseim azonban csak az első pillérre, azaz a költségvetésre vonatkoznak.

A legegyszerűbb értelemben a költségvetéshez a folyamatban lévő, vagy műveleti és fenntartási költségek tartoznak, az NSIP költségvonzatai, a befektetett vagy fő-költségek, és az emberi erőforrások költségei.

A költségvetés kategóriáján belül található három altípus:

- a.) A bal oldali oszlop aljától kezdve a nemzetközi katonai kiadások (International Military Budget), amit gyakran csak katonai kiadásoknak rövidítene, a parancsnoki struktúra katonai programjait támogatja a NATO-n belül.
- b.) A polgári kiadásokból a NATO főparancsnokság költségeit fedezi Brüsszelben. Ezt a költségvetést nagyjából a polgári munkaerő, a tudományos programok és az információs programok között osztják fel.
- c.) A szervezeti kiadásokat például NATO beszerzési és logisztikai szerveinek költségei jelentik, mint például NETMA, NAPMA és NACMA.. A szervezeti költségvetést gyakran a tagállamok egy csoportja állítja össze bizonyos programok támogatására, vagy kapcsolódó beszerzésekre.

Míg 2006-ban 117,5 millió Eurót költött a Szövetség béketámogató műveletekre, addig ez az összeg 2007-ben 206,3 millió EUR-ra, 2008-ban pedig 289,4 millió EUR-ra emelkedett. Míg 2006-ban az ISAF költségvetése valamivel több mint felét, azaz

A NATO béketámogató műveletek költségvetéseinek tendenciája

56%-át tették ki a teljes béketámogató műveleti költségeknek, addig ez a részarány 2008-ra már igen jelentős 80%-ot képviselt.

A nemzeti és a NATO forrásokat vizsgálva megállapítható, hogy tagállamok összesen a nemzeti össztermékük 2,7%-át költik védelemre. Ebből 0,4%-ot a NATO közösen finanszírozott forrásai tesznek ki. Mindössze 0,2% az az összeg, amelyet az első pillérre, azaz a katonai kiadásokra fordítanak.

<i>Finanszírozási forrás</i>	<i>M€</i>	<i>M\$</i>
Katonai kiadások	1048	1350
Polgári kiadások	186	240
NSIP	640	824
Közös finanszírozás	1874	2413
Katonai létszámköltség	800	1030
Összesen	2674	3444

A katonai személyzeti költségeket becsléssel, 13 ezer fő békelétszámra kalkuláltak. Jól látható, hogy a közös finanszírozás az az összekötő elem, amely összefogja az erőket és a nemzetek erőfeszítéseit a parancsnoki és ellenőrzési rendszeren keresztül.

A katonai kiadások tekintetében láttuk mekkora összeget képvisel az ISAF. A NATO biztonsági és beruházási programja (NSIP) pedig, amely a második pillér volt az előbbi ábrán, még ennél az összegnél is jelentősebb mértékű forrásokkal járult hozzá az ISAF sikeréhez. Az NSIP költségvetésének az ISAF-re fordított hányad majdnem 80%-át, azaz 514 millió EUR-t tett ki 2007 évben.

Melyek ezek a jelentősebb infrastruktúrafejlesztési projektek Afganisztánban, amelyek innen nyernek finanszírozást? Igen számottevő fejlesztések történtek a kandahári repülőtér kapcsán, ahol a tűzszerészeti mentesítést követően új kifutópálya építése, kiszolgáló létesítmények, utak és gurulóutak valósultak meg, de felépült egy üzemanyagtöltő állomás, és a vízellátás modernizálása mellett egy szennyvíztisztító telep is. Hasonló fejlesztések történtek Mazar-e-Sharifban is. Bagram tartományban repülő és helikopter leszállópálya épült, de másutt is hosszan sorolhatnánk az infrastrukturális fejlesztéseket. A fejlesztések jelentős mértékben hozzájárulnak az ISAF sikeréhez is.

Eredmények és kihívások

Az ISAF többéves tapasztalatai azt mutatják, hogy a szövetséges erők jelentős hozzájárulást tettek a stabilitáshoz és a biztonsághoz a 26 tartományi PRT-k⁶ révén. Különösen az elmúlt két évben a biztonság felértékelődése figyelhető meg a misszió eredményes végrehajtása szempontjából. A biztonsági feltételek javítására a Szövetség egésze, a nemzetek külön-külön, az afgán hadsereg és a háromoldalú együttműködés (Afganisztán, Pakisztán, ISAF) közösen tesz erőfeszítéseket.

6 Tartományi Újjáépítési Csoport

A bukaresti csúcsot (2008. április) követően új hozzájárulások, vállalások megtétele és a lázadókkal való valódi harc van napirenden. A misszió elhúzódása várható, ami egyben jelentős szövetségi (katonai költségvetési) forrásigénnyel fog járni. A Szövetség egyre több pénzt kér a nemzetektől az afgán biztonsági erők (hadsereg, rendőrség, titkosszolgálatok) fejlesztéséhez. A nemzetközi aktoroknak (ENSZ, EU, nemzetközi szervezetek és nem kormányzati szervek) szintén többet kellene fordítani az országra, hogy a megkezdett társadalmi, gazdasági és infrastrukturális változások visszafordíthatatlanok legyenek. Az afganisztáni új stratégia csak akkor lesz megvalósítható, ha a nemzetközi közösség a jelenleginél többet áldoz a közép-ázsiai országra.